

Világtörténelem Ukrajna története

Tankönyv az általános iskolák 6. osztálya
számára

6

6

Világtörténelem Ukrajna története

Olekszandr Hiszem
Olga Hiszem

Olekszandr Hiszem, Olga Hiszem

Világtörténelem Ukrajna története

Integrált tananyag

6

Olekszandr Hiszem, Olga Hiszem

VILÁGTÖRTÉNELEM

UKRAJNA TÖRTÉNETE

Integrált tananyag

Tankönyv a magyar tannyelvű
általános és középiskolák 6. osztálya számára

Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának jóváhagyásával

Csernyivci
„Bukrek” Kiadó
2019

УДК 94:94(477)"/.../084"(075.3)
Г51

Перекладено за виданням:

Гісем О. В., Гісем О. О. Всесвітня історія. Історія України (інтегрований курс) :
підруч. для 6 кл. закл. загал. серед. освіти. —
Х. : Вид-во «Ранок», 2019. — 192 с. : іл.

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 12.04.2019 №472)

Видано за державні кошти. Продаж заборонено

Гісем О. В.

Г51 Всесвітня історія. Історія України (інтегрований курс) : підручник для 6 класу з навчанням угорською мовою закладів загальної середньої освіти / О. В. Гісем, О. О. Гісем. — Чернівці : Букрек, 2019. — 196 с. : іл.

ISBN 978-617-7770-01-4

УДК 94:94(477)"/.../084"(075.3)

ISBN 978-617-09-5187-8 (укр.)
ISBN 978-617-7770-01-4 (угор.)

© Гісем О. В., Гісем О. О., 2019
© ТОВ Видавництво «Ранок»,
оригінал-макет, 2019
© Видавничий дім «Букрек»,
переклад, 2019

Bevezetés

1. Hogyan kell használni a tankönyvet. Ebben a tanévben tovább folytatódik a történelem tantárgy. A mai Ukrajna, Európa, a világ őstörténetével ismerkedhettek meg.

Ennek során megbízható segítőtársatok lesz ez a tankönyv. Az eredményes tanuláshoz ismerkedjünk meg a tankönyv felépítésével. A tankönyv négy fejezetre, az egyes fejezetek paragrafusokra tagolódnak. Minden paragrafus egy-egy témakört dolgoz fel. A szövegben kiemeltünk fogalmakat és dátumokat. Ez azt jelenti, hogy ezekre különösen oda kell figyelnetek. Az oldalak szélső sávjában szakkifejezések és fogalmak magyarázatát találjátok. Fontos szerepük van a tananyag elsajátításában az illusztrációknak, a táblázatoknak, az ábráknak, a történelmi forrásokból közölt részleteknek, olvasmányoknak, térképeknek.

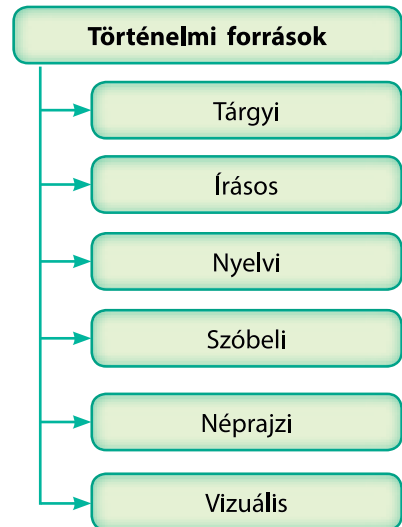
Minden paragrafus végén **következtetések**, valamint **kérdések és feladatok** találhatóak. Ezek segítségetekre lesznek az adott paragrafus legfontosabb mondanivalójának kiemelésében és annak ellenőrzésében, mennyire sikerült elsajátítani a tananyagot. Az írásbeli feladatokat (kitölteni az ábrát vagy a táblázatot, rövid összefoglalást készíteni stb.) a füzetben kell megoldani.

A hagyományos paragrafusokon kívül a tankönyvben **gyakorlati feladatok** is helyet kaptak. Ezek célja – segíteni a tananyag jobb elsajátítását, az ismeretek és készségek elmélyítését.

Az egyes fejezetek vagy azok egyes részei után olyan feladatok találhatóak, amelyekkel **ellenőrizhető az ismeretek elsajátítása**. Lehetőség van online tesztfeladatok megoldására is a tankönyv **elektronikus mellékletében**, amely az *interactive.ranok.com.ua* címen érthető el.

2. A civilizáció az emberiség történetében. A bennünket körülvevő világ igen változatos. Már vannak bizonyos ismereteitek Ukrajna történelméről. Bizonyosan hallottatok arról is, hogy Ukrajna Európa és az európai civilizáció része. Mit értünk ez alatt?

Az emberi közösség történelmi fejlődésének hosszú folyamatában a világ különböző tájain sajátos társadalomszerkezeti, gazdálkodási, kulturális és világnézeti modellek alakultak ki. Ezeket nevezzük civilizációknak. Civilizációk manapság is léteznek. A tudósok nincsenek egységes állásponton azzal kapcsolatban, hányfajta civilizáció létezik, de a számtól függetlenül

Az ókori történelem forrásainak típusai.

Civilizáció – a társadalom, a gazdálkodás, a kultúra szervezésének sajátos módja, amely konkrét földrajzi területre és időszakra vonatkoztatható. A civilizáció létét jelzik az olyan tényezők, mint a városok, az állam, az írásbeliség.

Az időszámítás egységei

- Év
- Évtized – 10 év
- Évszázad – 100 év
- Évezred – 1000 év

Az évszázadokat és az évezredekét római számmal jelöljük. Fontos tisztában lennünk a római számírás rendszerével:

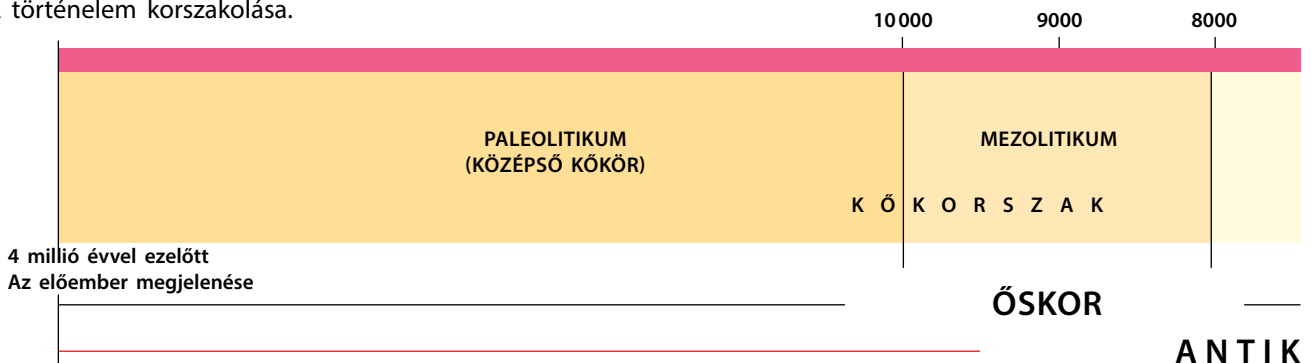
I=1	VIII=8
II=2	IX=9
III=3	X=10
IV=4	L=50
V=5	C=100
VI=6	D=500
VII=7	M=1000

? Állapítsátok meg mely évszázadhoz és évezredhez tartoznak a következő évszámok: i. e. 340, i. sz. 900, i. e. 2989, i. sz. 1880, i. sz. 2.

Korszakolás – a történelmi idő szakaszolása egymást követő időszakokra, melyek mindegyike saját elnevezéssel és jellemző sajátosságokkal rendelkezik.

Éra – folytatólagos időszámítás, nagyobb időtáv, mint a korszak vagy az időszak. Például keresztény éra (időszámításunk szerint).

A történelem korszakolása.

valamennyi több ezer éves alapokon nyugszik. A 6. osztályban ezt a folyamatot ismerhetitek meg.

A történelem megismerését még korábbról kezdjük. Megtudhatjátok, hogyan jelent meg az ember, hogyan alakította ki viszonyát a hozzá hasonló társaihoz és a természethez, készítette el munkaeszközait és a művészet segítségével kezdte el szebbé tenni a környezetét.

? Mi a civilizáció?

3. Az időszámítás a történelemben. Az emberek mindig is érdeklődtek a múltjuk iránt. Annak érdekében, hogy könnyebb legyen eligazodni a múlttal kapcsolatos információk sokaságában, különböző módozatokat találtak ki ezeknek az információknak a csoportosítására. Többek között az eseményeket időbeli egymásutánosság, azaz kronologikus rendbe helyezik. Ennek érdekében az eseményeket és a jelenségeket **dátumhoz kötik**. Az esemény dátumhoz kötése – annak megállapítása, mennyi idő telt el az esemény és **az időszámítás viszonyítási pontja** között. Ukrajnában az időszámítás viszonyítási pontja Krisztus születésének éve. Az ezt megelőző időszakot **időszámításunk előtt (i. e.)**, az ezt követő időszakot pedig **időszámításunk szerint (i. sz.)** megjelöléssel azonosítjuk be. Az idő évek, hónapok és napok szerinti számításának rendszerét **naptárnak** nevezzük. A jelenlegi Gergely-naptárt, amelyet az egész világ használ 1582. október 4-én vezették be.

? Melyik év van közelebb a jelenhez: i. e. 340 vagy i. e. 920? I. e. 340 vagy i. sz. 920?

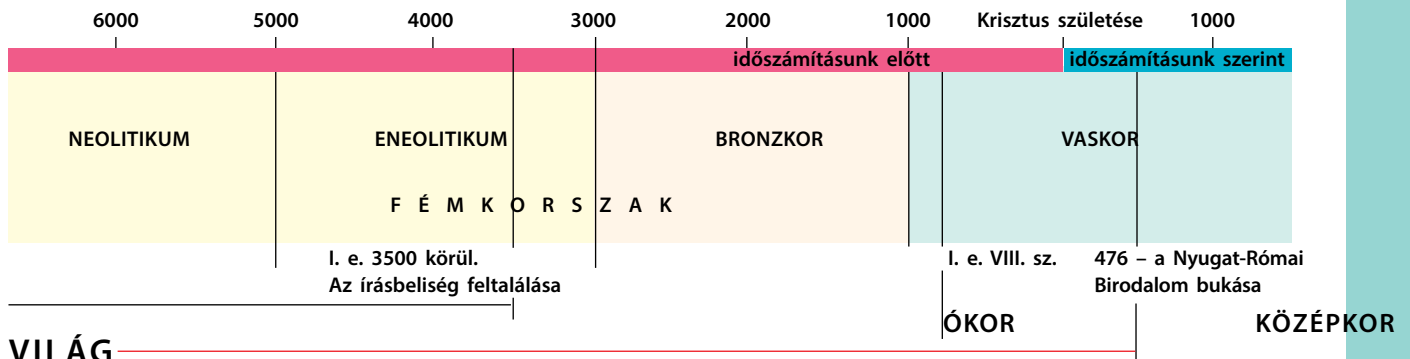
4. Történelmi korszakok. Meg tudjuk tehát mondani, hogy bizonyos történelmi események melyik évben következtek be, s az adott történelmi folyamat melyik évszázadhoz köthető. Az évszázadok megnevezése azonban nem mindig könnyíti meg az eligazodást a korszakokban. Éppen ezért az emberiség vagy egyes emberi közösségek történetének meghatározott korszakai saját elnevezést kaptak. Ilyen például az

őskor, amely az első emberek megjelenésétől az írásbeliség megjelenéséig terjedő időszakot öleli fel. Ezt követi az antik világ vagy ókor, amely a Nyugat-Római Birodalom bukásáig tartó korszak. Az ókori történelem része például az ókori Görögország és az ókori Róma története. Az ókor, az emberiség történelmének leghosszabb időszaka.

Az emberiség fejlődését többféle tudományág vizsgálja. Az antropológusok – az embert és az emberi közösségeken belüli kapcsolatokat tanulmányozzák, azt igyekeznek kideríteni, mikor vált az előember a modern emberré. Az antropogenezis folyamatát tanulmányozzák – vagyis azt, hogyan alakult át az előember modern emberré. Az antropológiai korszakolás alapját az előember modern emberré válásának, azaz az evolúciónak a szakaszai jelentik. A modern ember 120 ezer évvel ezelőtt jelent meg, azonban ezzel nem ért véget a története. Az archeológusok másfajta periodizációt követnek. Ők aszerint korszakolják a történelmet, ahogyan az ember megtanulja felhasználni a különböző anyagot munkaeszközei elkészítéséhez. Ennek alapján megkülönböztetik a kőkorszakot – amikor a munkaeszközök kizárólag kőből készültek, valamint a fémkorszakot. Az utóbbihoz tartozik a rézkor, a bronzkor és a vaskor, amikor a munkaeszközöket és a fegyvereket, megfelelően, rézből, bronzból és vasból készítették. Ez a fajta korszakolás azért előnyös, mert nem konkrét évszámokhoz kötött, hanem bizonyos munkaeszközök használatához. Például, ha az emberi közösség kőeszközöket használ, akkor a kőkorszakban vagyunk, függetlenül az évszázadtól. Európa különböző régióiban a történelmi korszakok időben eltolódtak egymástól.

Történelmi feladatok

Időnként szükség van arra, hogy meghatározzuk, mennyi idő választ el egymástól két történelmi eseményt. Történelmi feladatok segítségével gyakorolhatjuk ennek kiszámítását. Minden feladat olyan emberekre és eseményekre vonatkozik, akikkel a tanév folyamán megismerkedtek. Figyeljete oda arra, hogy az események eltérő korszakokban következhetnek be.

A római számok sajátossága, hogy egy szimbólumot háromnál többször nem szerepelhet egymás (325 = CCCXXV). Nagy számok esetén jobbra az eggyel nagyobb számegységet tüntetjük fel, balra pedig a legkisebb számot, amit ki kell vonni ahhoz, hogy megkapjuk a kívánt számot (44 = XLIV).

? Írjátok le római számokkal: 2, 33, 1990, 17, 384, 99, 3598.

Kőbalta – a kőkorszak munkaeszköze.

A mai ukrainai sztyeppét az i. e. III. századtól az i. sz. III. századig benépesítő szarmaták vaskardja

Vonaldíszes kerámia a rézkőkori tripoljei kultúrából.

Dániában fellelt bronz sisak.

- 1) Ismereteink szerint az írásbeliség 5,5 ezer évvel ezelőtt alakult ki. Melyik évezredben volt ez?
- 2) 1980-ben tárták fel a régészek a tripoljei kultúra legnagyobb települését, Taljankit, amely megközelítőleg i. e. 3700-ban keletkezett. Határozzátok meg, mely évezredekben történtek ezek az események.
- 3) A történészek kiszámították, hogy az első piramist Imhotep főpap i. e. 2750-ben kezdte el építtetni. Az utolsó piramis i. e. 1700-ban épült. Hány év telt el az első és az utolsó piramis építése között?
- 4) Az elbeszélések szerint az első ókori olimpiai játékokat Hé-
raklész szervezte meg i. e. 776-ban, az i. sz. 394-ben pedig I. Theodosius császár betiltotta mint pogány rendezvényt. Hány év telt el a két esemény között?
- 5) Rómát i. e. 753-ban alapították. Hány év telt el Róma alapítása és 1187 – az „Ukrajna” megnevezés első írásbeli említése között?
- 6) Gaius Julius Caesar i. e. 44-ben halt meg, 56 éves korában. Melyik évben született?
- 7) I. e. 2004-ben az akkor 40 éves kereskedő elindult Úr városából Föníciába. Három évvel később tért haza. Elindulása előtt egy évvel fia született. Melyik évben született a kereskedő? Melyik évben született a fia? Melyik évben tért haza a kereskedő?
- 8) I. e. 221-ben a Csin-dinasztia alapítója egyesítette Kína széttagolt területeit és a birodalom első császára lett. A birodalom csak 14 évig állt fenn és három évvel az uralkodó halála után esett szét. Melyik évben halt meg az uralkodó?

Következtetések

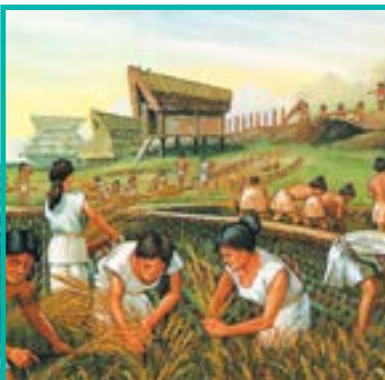
- Az emberi közösségek történelmi fejlődésük egy hosszú szakaszában alakították ki életmódjukat, amit civilizációnak nevezünk.
- Az események kronológiai rendbe helyezése érdekében meg kell határozni az esemény bekövetkezésének időpontját, azaz, hogy mennyi idő telt el az időmeghatározás viszonyítási pontjához képest.
- A történelmet az emberiség történelmének kiemelkedő eseményei vagy jelenségei alapján korszakoljuk.

Kérdések és feladatok

1. Kultúránkban mely esemény az időszámítás viszonyítási pontja?
2. Mely eseményt tekintjük az antik világ történelme kezdetének? És mely eseményhez kötjük a végét?
3. Min alapszik az emberiség történelmének régészeti korszakolása?

ŐSKÖZÖSSÉGEK. RÉGÉSZETI KULTÚRÁK

§1. Az emberiség evolúciója

A neandervölgyi ember.

1. Őskor. Az emberiség történetének azt a korszakát, amely az előember mintegy 4 millió évvel ezelőtti megjelenésétől az írásbeliség 5,5 ezer évvel ezelőtti kialakulásáig terjedt, őskornak nevezzük. Két időszakra tagoljuk: **kőkorszak** és **fémkorszak**. A kőkorszak alkorszakai: paleolitikum (őskőkorszak), mezolitikum (középső kőkorszak) és neolitikum (újkőkorszak). Minden időszakot az ősemlék történetében sajátos munkaszervezés és életmód jellemez.

A **paleolitikum** és a **mezolitikum** időszakában az emberek nem folytattak letelepedett életmódot. A vadászó és gyűjtő-életmód együtt járt azzal, hogy az emberek kövessék az állatok vándorlását és folyamatosan kutassanak az élelmszernövények után. A neolitikumi emberek áttértek a letelepedett életmódra, megtanulták megművelni a földet és háziállatokat tartani. A kőkorszak és a fémkorszak közötti hosszú átmeneti időszakot eneolitikumnak (rézkőkorszak) nevezzük. A rézkőkorszakban az emberek megtanulták munkaeszközöket és ékszereket készíteni rézből, de az eszközök többsége még kőből készült. A későbbiekben az emberek megtanulták a bronz és a vas formázásának mesterségét is.

Ezekből a korszakokból nem maradtak fenn írásos emlékek, mivel még nem ismerték az írást. Az időszak történelmét az archeológusok kutatják, akik az emberiség történetének tárgyi emlékeit kutatják fel és vizsgálják.

- 1) Mi az őskorszak?
- 2) Miben különbözött az emberek életmódja a paleolitikumban és a neolitikumban?
- 3) Miért nincsenek írásos emlékeink ezekből az időkből?

2. Az evolúció. 6 millió évvel ezelőtt a Föld éghajlata a mainál csapadékosabb és melegebb volt. Hatalmas területeket borítottak be a trópusi erdők. A fák lombjai között éltek a modern emberek, valamint a gorillák és a csimpánzok közvetlen elődei – a **driopitekuszok** (emberszabású ősmajmok). Őshazájuk **Délkelet-Afrika** volt. A tudósok véleménye szerint külsőleg leginkább a csimpánzra emlékeztettek. A driopitekuszok majdnem egész életüket a fákon töltötték, a földön felső végtagjaikra támaszkodva közlekedtek.

4-3,5 millió évvel ezelőtt az éghajlat gyors változásnak indult. Jóval szárazabbá vált. Az erdők megritkultak, a föld-

Evolúció – a folyamatos átalakulás folyamata. A biológiában ezt a fogalmat használják az élő szervezetek nemzedékről nemzedékre történő átalakulása folyamatának leírására.

felszín nagyobb részét sztyeppék – szavannák foglalták el. Az archeológusok úgy vélik, hogy ezek a változások a **főemlősök** életmódja megváltoztatására ösztönözték. Így vette kezdetét az evolúció folyamata – a **hominidák** (így nevezik az emberszerű élőlényeket) átalakulása modern emberré.

3. Munkaeszközök, nyelv és tűz. A fák magasan levő ágai közül az főemlősök könnyen meg tudták figyelni a ragadozókat, ám amikor csökkenni kezdett a fák mennyisége, kénytelenek voltak a négy végtag helyett két végtagra támaszkodni, hogy magas és sűrű fűvel borított szavannákon is tájékozódni tudjanak. A „felszabadult” két felső végtag alkalmassá vált, hogy követ tartsanak benne, amivel védekezhetnek a kisebb ragadozókkal és saját fajtársaikkal szemben. A követ egyéb célokra is tudták használni: megmunkálhattak vele egy másik követ, hogy az jobban kézre essen, feltörhették vele a kemény héjat vagy a páncélt. A megmunkált követ **kőbaltának (szakócnak) nevezzük.** Ez lett az első **munkaeszköz.** Munkaeszközöket készítettek fából is. Az első fa munkaeszközök az ásóbot és a lándzsa. A munkaeszközök készítésének képessége különböztette meg az előembereket az állatoktól.

A kialakuló ember fontos képessége volt a tűz használatának elsajátítása. Ez mintegy 400 ezer évvel ezelőtt következett be. A tűz egyszerre volt fényforrás és eszköz az ellenségek távoltartására. Idővel fel tudták használni az ételkészítésben is. Az ember megtanulta a tűzcsiholást is.

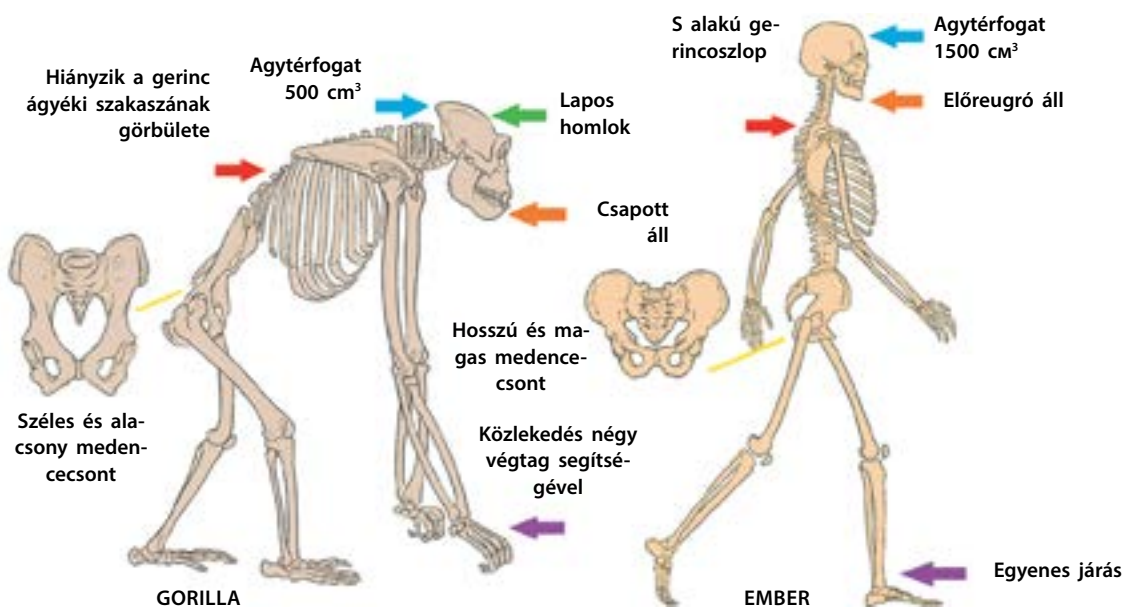
A modern ember elődei nem éltek magányosan, hanem csapatokba szerveződtek, a tudósok ezeket nevezik őshordának. A vadászat, az ellenségekkel szembeni védekezés ösz-

A neandervölgyi ember.

? Nézzétek meg a neandervölgyi embert ábrázoló képet. Hasonlít a modern emberre? Miért?

Az embere és a gorilla csontvázának alapvető eltérései.

Az előemberek a sztyepei tüzet felhasználják saját máglyájuk meggyújtásához.

A kő mint fegyver.

A kő mint munkaeszköz.

? Mire használta első eszközeit az előember?

szehangolása miatt szükség volt a hordán belüli kommunikációra. Így jelent meg és fejlődött a nyelv.

4. A modern ember megjelenése. Az evolúció során mintegy 120 ezer évvel ezelőtt jelent meg a modern embert, a **Homo sapiens** (latin kifejezés, jelentése – „értelmes ember”). A Homo sapiens Európát közel 40 ezer évvel ezelőtt kezdte el benépesíteni. A modern embert cro-magnoninak is nevezik – arról a franciaországi barlangról, ahol az első maradványokra bukkantak.

? Kik a cro-magnoniak?

Az evolúció során végbement legfontosabb változások a következők:

- két lábon járás, amely segítette a terepen való tájékozódást és felszabadította a felső végtagokat, amelyek alkalmasakká váltak munkaeszközök készítésére;
- növekedett az agy térfogata;
- a tűz felhasználása ételkészítésre, s mivel az ilyen ételt könnyebb volt rágni, ezért rövidültek a fogak és az állcsont;
- megjelent a nyelv, mint az ismeretek átadásának és a kommunikáció eszköze.

Az evolúció nem volt lineárisan folyamatos: számos előembertípus létezett egyidejűleg. Egyesek közülük tovább fejlődtek, mások különböző okok miatt kihaltak. Ily módon egyidejűleg a modern emberrel egyik másik embertípus is élt együtt – a **neandervölgyiek**, amelyek sok tekintetben hasonlítottak a modern emberre. Mintegy 28 ezer évvel ezelőtt haltak ki.

Következtetések

- Embernek azt az élőlényt tekintjük, amely képes munkaeszközöket készíteni.
- A modern ember kialakulásának folyamata hosszadalmas és bonyolult volt és mintegy 4 millió évet vett igénybe. Nem volt lineáris folyamat – hosszú időn keresztül több előembertípus élt a bolygónkon, melyek az idők során kihaltak.
- Közel 120 ezer évvel ezelőtt az evolúciós fejlődés eredményeként megjelent a modern ember a Homo sapiens, értelmes ember.

Kérdések és feladatok

1. Hol jelentek meg az első hominidák?
2. Hogyan nevezzük azt a folyamatot, melynek során a hominidák modern emberré alakultak?
3. Hogyan hatott a tűz az ember megjelenésére?

§2. Az ember letelepedése

1. A korai előemberek. A modern ember kialakulásának folyamatát **antropogenezisnek** nevezzük.

Az első előemberek mintegy 4 millió évvel ezelőtt jelentek meg Délkelet-Afrikában. Ezt az embertípust **ausztralopitekusnak** nevezzük (görög szó, jelentése – „déli majom”). Kisebb vadállatokra vadásztak, valami növényi élelmiszert fogyasztottak: gyökereket, rügyeket, vadon termő gyümölcsöket. Az ausztralopitekus még nem tudott munkaeszközöket készíteni, hanem a természetben talált botokat és köveket használták.

Az első előemberek, amelyek képesek voltak kőből munkaeszközöket készíteni, az **ügyes emberek** voltak (latinul – **Homo habilis**). Az ügyes emberek 2,5 millió évvel ezelőtt jelentek meg. Első munkaeszközeiket kővekből készítették, melyek feldarabolták a húst és feltörték a csontokat. Az ügyes ember nem csak Délkelet-Afrikát népesítette be, hanem és az Arab-félszigetet és a Közel-Keletet is.

EMLÉKEZZETEK VISSZA

1. Mi az evolúció?
2. Mi különbözteti meg az előembert az állattól?
3. Milyen források alapján szereshetünk ismereteket az őskorról?

- ?**
- 1) Nevezétek meg az alább ábrázolt hominidák típusainak fő jellemvonásait.
 - 2) Véleményetek szerint mi okozta azt, hogy az ember-szabásúak magassága és testsúlya az evolúció során növekedett?

Driopitekus
Súlya – 30 kg
Magassága – 1,2 m
Viszonylag nagy méretű volt az agyag.
A fákon élt.

Ausztralopitekus
Súlya – 40 kg
Magassága – 1,1 m
Egyenes járás

Ügyes ember (Homo habilis)
Súlya – 60 kg
Magasság – 1,5 m
Tudott beszélni

Pitekantropusz (Homo erectus)
Súlya – 60 kg
Magasság – 1,5 m
Használta a tüzet

Neandervölgyi ember
Súlya – 80 kg
Magassága – 1,65 m
Temetkezett

Gondolkodó ember (Homo sapiens)
Súlya – 70 kg
Magassága – 1,7 m
A modern ember biológiai típusa

15 millió évvel ezelőtt

Evolúcia omului.

4 millió évvel ezelőtt

2,5 millió évvel ezelőtt

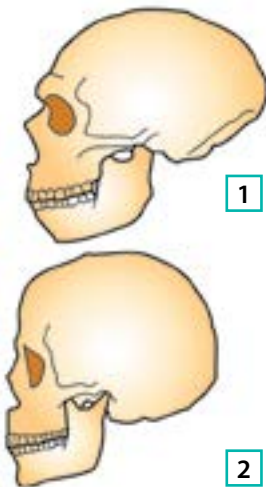
1,8 millió évvel ezelőtt

200 ezer évvel ezelőtt

120 ezer évvel ezelőtt

Az ausztralopitekus gyermek (1) és Lucy névre keresztelt nő (2) külsejének rekonstrukciója.

A neandervölgyi (1) és a cro-magnoni ember (2) koponyája.

1,8 millió évvel ezelőtt jelent meg a **pitekantropusz** (görög szó, jelentése „majomember”). Tudta használni a tüzet, tudott lándzsát készíteni a nagyobb állatok (szarvas, ló, elefánt) vadászatához és kőeszközöket – baltákat vagy késeket. A pitekantropuszok benépesítették Afrika egészét, a Közel-Kelettől a Kaukázusig terjedő térséget, Európa déli részét, Kína és Indonézia területét. A mai Ukrajna területén a pitekantropuszok 1 millió évvel ezelőtt jelentek meg. Maradványaikra a kárpátaljai Királyháza település közelében bukkantak. A pitekantropuszok a legősibb előemberek, amelyek a mai Ukrajna területén éltek.

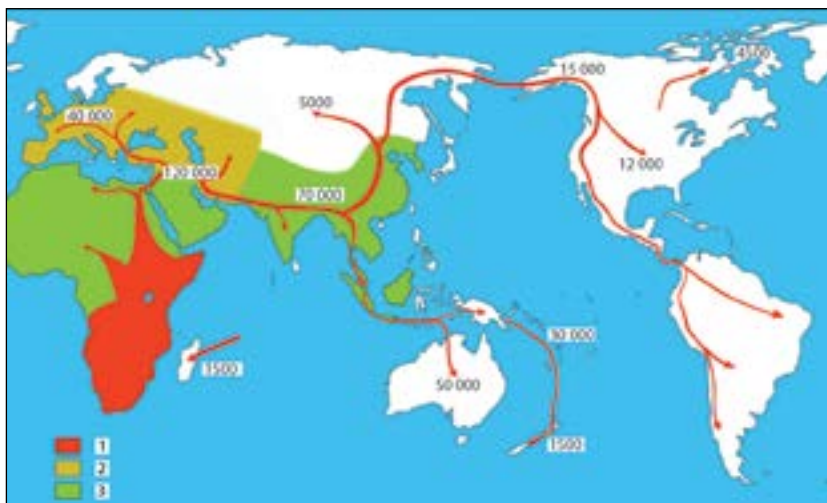
2. A neandervölgyiek és a cro-magnoniak. Abban az időben, amikor Afrikában megjelentek a pitekantropuszok, Európa területén jelentős időintervallumot kitevő jégkorszak vette kezdetét, amely mindössze 10 ezer évvel ezelőtt ért véget. Az európai jégkorszakban 200 ezer évvel ezelőtt alakult ki az előemberek egyik típusa – a **neandervölgyi**. Nevét egy németországi völgyről kapta, ahol először találták meg a maradványait. A mai Ukrajna területén a neandervölgyiek nyomát az archeológusok a krími **Kiik Koba barlangban** fedezték fel.

A neandervölgyiek jól alkalmazkodtak a hideg éghajlathoz. Mokány, alacsony termetű emberek voltak, a fejük nagyobb volt, mint a modern emberé. A neandervölgyiek jellemzője volt a szemöldök felett összefüggő, kiálló szemöldökerezés, hátrahajló és lapos homlok, hátul kúpos koponya, ami nincs meg a modern embernél. A neandervölgyi ember arca jelentős mértékben eltért a modern ember arcától. Képesek voltak kőeszközöket készíteni, állatbőrökből ruhát varrni, valamint eltemették halottaikat. 28 ezer évvel ezelőtt a neandervölgyiek kihaltak. Ennek okai nem tisztázottak.

A neandervölgyiek tehát Európát és a Közel-Keletet népesítették be 200 ezer évvel ezelőtti időktől a 28 ezer évvel ezelőtti időkig. Ezzel egyidőben, mintegy 120 ezer évvel ezelőtt Afrika területén kialakult a modern ember biológiai típusa – a Homo sapiens (gondolkodó ember). Mintegy 40 ezer évvel ezelőtt kezdték benépesíteni Európát. A gondolkodó ember szinte semmiben nem különbözött a modern embertől.

Az afrikai fejlődés során a Homo sapiensnek több típusa alakult ki. Európában találkoztak a neandervölgyiekkel, akikkel részben keveredtek. A különböző éghajlati viszonyokhoz való alkalmazkodás szükségessége alakította ki az különböző emberi fajokat.

? Miben különbözik a neandervölgyi és a cro-magnoni ember koponyája.

A tudósok véleménye szerint a pitekantropusz volt az az előember faj, amelynek testén megjelentek az izzadságmirigyek. Ez jelentős mértékben kiszélesítette az emberi test hőmérséklete szabályozásának lehetőségeit, valamint hozzájárult a testet borító sűrű szőrzet elvesztéséhez. A pitekantropusz képes volt különböző klímájú területek benépesítésére.

A Homo sapiens által benépesített területek. A modern emberek – Homo sapiensok, vagy cro-magnoniak Délkelet-Afrikában jelentek meg 120 ezer évvel ezelőtt. A cro-magnoniak nem a neandervölgyiek lezármazottjai voltak, hanem a pitekantropusz fajból alakultak ki az evolúció során.

? Nézzétek meg a Homo sapiens letelepedését ábrázoló térképet. Mikor jelent meg az ember Európa területén? Mely területek népesedtek be a legkésőbb?

Következtetések

- Magát az ember fejlődésének folyamatát antropogenezisnek nevezzük. Az evolúció olyan folyamatos változások sora, mely az élet minden típusára jellemző. Az evolúció a magyarázat arra, hogyan alakult ki az ember jelenlegi biológiai jellege.
- A Homo sapiens 120 ezer évvel ezelőtt jelent meg Délkelet-Afrikában. Európa területére megközelítőleg 40 ezer évvel ezelőtt, Amerika területére 12 ezer évvel ezelőtt érkezett.
- Az előemberek különböző típusai egyidejűleg is léteztek, sőt keveredtek is.

Kérdések és feladatok

1. Az előemberek mely típusa kezdett el munkaeszközöket készíteni? Melyik tanulta meg használni a tüzet?
2. Hol éltek neandervölgyiek a mai Ukrajna területén.
3. Töltsétek ki a táblázatot, megjelölve hol és mikor jelentek meg a különböző előember típusok.

Megnevezés	Megjelenésének ideje	Településterülete
Ausztralopitekus		
Ügyes ember		
Pitekantropusz		
Neandervölgyi		
Cro-magnoni		

A Homo sapiens legősibb európai képviselőjének rekonstruált kinézete. Mintegy 40 ezer éves maradványait a romániai Kárpátokbeli Csontok barlangjában (Peștera cu Oase) találták meg. A genetikusok kiderítették, hogy egyik elődje, nagy valószínűséggel az üknagyapja neandervölgyi volt.

3.§ Paleolitikum

EMLÉKEZZETEK VISSZA

1. Mi az antropogenezis?
2. Hogy nevezik a tudósok a modern embert?
3. Milyen emberfaj élt Európában egyidejűleg a Homo sapiens-szel?

1. Jégkorszak. Az előemberek is, és a cro-magnoniak is kőből készítették munkaeszközeiket. Ezért ezt az időszakot kőkorszaknak nevezték el. A kőkorszak kezdeti időszaka az őskőkor vagy paleolitikum (görög szó, jelentése „ősi kő”). A mai Ukrajna területén az 1 millió évvel ezelőtől az i.e. XI évezredig terjedő időszak: az előember megjelenésétől a jégkorszak végéig.

A modern ember ezen a területen 40 ezer évvel ezelőtt jelent meg. Az előemberek életére különösen nagy befolyást gyakoroltak az időjárási viszonyok. A jégpáncél beborította Eurázsia és Amerika északi részét. A Balti-tenger be volt fagyva, a világóceán 100 méterrel alacsonyabb volt.

? A mai ukrán területeken mettől meddig tartott a paleolitikum?

A mai Ukrajna területének nagy részét száraz hideg sztyeppék borították, amelyek a Krím déli partjáiig terjedtek. Mamutok, szarvasok és bölények éltek itt. Ezekre vadászott az itt élő népesség. Egyetlen mamut egy hónapig elegendő ételmezt biztosított 40 ember számára.

Az archeológusok állítása szerint a mamutokra hosszú (akár 3 méteres) lándzsákkal vadásztak. Az állatot megsebeztek majd vártak, amíg legyengíti a vérvesztés. A mamutokat nem próbálták meg verembe terelni, mert az örök fagy birodalmában a vadászoknak nem voltak eszközeik egy ilyen hatalmas állatnak elegendő verem megadásához.

? Milyen időjárás uralkodott a mai ukrán területeken a jégkorszak utolsó periódusában?

Kőbalta készítése.

? Nézzétek meg a képet, hogyan készül a kő munkaeszköz. Gondoljátok végig, hogy ez a munkafolyamat igényel-e hosszú tanulási folyamatot és gyakorlatot. Válaszotokat indokoljátok meg.

2. Vadászat és gyűjtögetés. A paleolitikum korában az emberek az ételmezt gyűjtögetéssel és vadászattal tudták biztosítani. **Kisajátító gazdálkodást** folytattak – az ember nem termelt ételmiszert, hanem elvette azt, amit a természet szolgáltatott. Az emberek a legegyszerűbb munkaeszközöket használták: szakóca (kőbalta), buzogány, ásóbot.

A paleolitikum korában folyamatosan tökéletesedtek a munkaeszközök, nőtt azok száma. Ezek a lándzsák, lándzsahegyek, kések, hasítókövek, balták, árák, ékek és egyéb eszközök. A kőeszközök jelentős részét egy bizonyos kőből – kovakőből készítették. A kovakő viszonylag könnyű, nem nehéz a megmunkálása és sokfelé elterjedt, Ezeket nem csak kőből készítették, hanem csontokból és fából is. Ezen kívül, a kovakő értő megmunkálásával, igazán éles kőeszközöket készíthettek. Voltak eszközök, amelyeket agancsokból és állati csontokból készítettek.

A paleolitikum időszakában a népesség folyamatosan változtatta a tartózkodási helyét. Idővel a helyváltoztatás a nyári és a téli szállás közti vándorlásra redukálódott. A legrégebbi szálláshelyet a mai Ukrajna területén a kárpátaljai Királyháza mellett fedezték fel. Az előemberek 1 millió évvel ezelőtt népesítették be ezt a területet.

A cro-magnoniak a szálláshelyüket többnyire folyók menté alakították ki. A szállás négy-öt kunyhóból állt, melyekben több család élt együtt. A házak 4-5 méteres vázát mamutcsontból készítették, és bölények és szarvasok bőrével fedték be. Ugyanezekből a bőrökből készítették a ruházatot is. A mamut vastag bőrét valószínűleg nem tudták felhasználni, mert nem voltak megfelelő eszközeik a megmunkálására. A mamutbőr túl durva és nehéz is volt a hétköznapi felhasználásához.

? Röviden meséljétek el, hogyan éltek a paleolitikumban az emberek a mai Ukrajna területén. Hol laktak, milyen ruhát viseltek? Mivel táplálkoztak? Mivel foglalkoztak és milyen munkaeszközöket használtak.

Gyapjas mamut. A mamut súlya 8-12 ezer kilogrammot tett ki, a bőre 3-10 centiméter vastag volt, Gyapjának hossza 40-90 centiméter közé tehető.

Csonttű készítése.

Paleolitikumi szállások a mai Ukrajna területén.

? Milyen volt a paleolitikumi szállás? A térkép segítségével soroljátok fel a paleolitikum időszak szálláshelyeit a mai Ukrajna területén.

Meleg étel készítés a paleolitikumban. Sem az üstöt, sem a cserépedényt nem ismerték még ekkor. A vízmelegítéshez bőrszakot használtak. A tűzön felforrósított köveket beledobálták a zsákba, amíg a víz fel nem forrott.

Lándzsahasználat.

Paleolitikumi téli szállás. Rekonstrukció.

Gyűjtögetés
40 ezer évvel ezelőtt.

? Gondoljátok végig, hogy hogyan lehetett élelemhez jutni a gyűjtögetés segítségével. Hogyan kapcsolódott a gyűjtögetés a paleolitikumi ember letelepedett életmódjához?

Következtetések

- A mai Ukrajna területén a paleolitikum 1 millió évvel ezelőtt vette kezdetét és i. e. XI. évezredig tartott.
- A paleolitikumban a népesség vándorolt egyik helyről a másikra, alapvető foglalkozásuk a vadászat és a gyűjtögetés volt.
- A paleolitikumban a legelterjedtebb használati eszköz a kőbalta volt.

Kérdések és feladatok

1. Mi a paleolitikum?
2. Hogyan értelmezték a „kisajátító gazdálkodás” fogalmát? Milyen élelmiszerforrásokhoz férnek hozzá az ilyen életmódot folytató emberek?
3. Mikor érkeztek az előemberek a mai Ukrajna területére? Hogy hívják azt a helyet, ahol hosszabb ideig tartózkodtak?

4.§ Östársadalom

1. Ősközösség. Amint már tudjátok, az emberi közösség első szervezeti formája az őshorda volt. A paleolitikum során ez a közösségi forma fokozatosan átalakult **családdá** – egymással rokon emberek közösségévé.

A családok nagyobb közösségeket, **nemzetséget** alkotnak. A nemzetségek közös tulajdonban tartották a vagyont, a vadászterületet, a családok együtt gazdálkodtak. A nemzetség 30-40 személyből tevődött össze, akik rokonságban álltak egymással. A nemzetség élén a **nemzetségfő** állt. A vérfertőzés elkerülése érdekében a nemzetség tagjai más nemzetségbeliekkel házasodtak.

Ahogy gyarapodott számbelileg a nemzetség, a föld egyre kevesebb lett, nem tudott mindenkit eltartani. Egy vagy néhány család ilyenkor kivált a nemzetségből és új szállásterületet keresett. A különböző helyekről érkezett családok ismét összefogtak. Ily módon olyan közösségek alakultak ki, amelyek tagjai már nem álltak egymással rokonságban, hanem szomszédok voltak. Így alakultak ki a **(szomszédsági) közösségek**, amelyek tagjai nem álltak egymással rokonságban, ám közösen birtokolták a földet, amelyet felosztottak a családok között, közösen használták a legelőket, erdőket és más természeti kincseket, közösen döntöttek a közösséget érintő legfontosabb kérdésekben.

Egymással szomszédos közösségek alkották a **törzset**. A törzs élén a **vezér** állt. Vezér általában a legügyesebb vadászból lett. A közösség legtekintélyesebb tagjaiból álló **törzsi tanács** segítette a folyó ügyekben és a viták rendezésében.

A különböző törzseknek megvoltak a sajátosságaik a munkaeszközök és a kézműves termékek elkészítésében. Ezeknek a sajátosságoknak az összességét, melyek egy adott törzset jellemeztek, régészeti kultúrának nevezzük. Ezenkívül minden törzs nyelvi, világnézeti, vallási sajátosságokkal is rendelkezett. A tudósok véleménye szerint a törzsekből alakultak ki az idők során különböző népek.

? Hogyan kapcsolódnak egymáshoz a törzsek és a régészeti kultúrák?

EMLÉKEZZETEK VISSZA

1. Mi az őseMBERI csorda?
2. Az előemberek fajai közül (ausztralopitekuszok, pitekantropuszok, ügyes emberek, gondolkodó emberek, neandervölgyiek) melyek éltek a mai Ukrajna területén?
3. Mely foglalkozások biztosították a paleolitikumban az emberek számára az élelmet?

Vezér – a katonaság, a törzs vagy a nemzetség vezetője.

Család. Mai rajz.

Vallás – a társadalomban meglevő hit és hittanítások, valamint szokások, szertartások, életvezetési és magatartási szabályok stb. összessége.

Szertartás – hagyományos szimbolikus cselekvések, amelyek jelképes formában fejezik ki a konkrét emberi közösség számára fontos eseményeket.

Erkölcs – írott és íratlan szabályok rendszerek, amelyek az ember társadalmon belüli magatartását szabályozzák.

A vallásos hit elsődleges formái (40-50 ezer évvel ezelőtt)

Fetizmus: a tárgyak természetfeletti tulajdonságaiba vetett hit

Mágia: hit abban, hogy az ember bizonyos cselekedetek által befolyást tudnak gyakorolni a környező eseményekre

Animizmus: abba vetett hit, hogy az élőlényeknek van lelke, amelyek a halál után a túlvilágra kerül

Totemizmus: hit abban, hogy az emberi faj egy közös őstől – növénytől, vagy állattól – származik

Sámánizmus: hit abban, hogy az ember képes kommunikálni a természetfeletti erővel

Az ősök kultusza: az elhunyt rokonok előtti tisztelgés és tisztelet

Az ősemberek hitvilága.

2. Mágia és vallás. A paleolitikum embere nagyon védtelen volt a természeti erőkkel szemben. Igyekezett megvédeni magát a külső fenyegetésektől, amelyek eredetével nem volt tisztában, másrészt igyekezett hasznot hajtani a környezetéből, például sikeres vadászattal, sérülés vagy betegség gyógyításával. Igyekezett megérteni az őt körülvevő világot: a természeti jelenségek okait, az ember származását és halandóságát. A világgal kapcsolatos magyarázatok keresése rakta le a **vallás** alapjait. A vallási hiedelmek megjelenése közel 40 ezer évvel ezelőttre tehető. A vallások összetevői közé tartoznak a **szertartások**, tradíciók, stb.

Az őstársadalmak szertartásaival és hagyományaival szoros összefügg a mágia – eljárások rendszere a történések befolyásolására.

Az egyik legősibb szertartás a temetkezés. A neandervölgyiek és a cro-magnoniak is ismerték

A szertartások, mint például a sikeres vadászat előkészítése során a család vagy a törzs tagjai jobban át tudták érezni az összetartozást, a rokonságot. Ez összekovácsolta az emberi közösséget.

Az emberi társadalomban az erkölcs kialakulása is a szertartások és hagyományok gyakorlásán alapult. Például a törzs minden tagjának kötelessége volt gondoskodni a törzs és a rokonság tagjairól. A más törzsbeliekhez egészen másként viszonyultak: az idegent vagy azonnal megölték, vagy valami rosszat vártak tőle.

? Milyen szerepe van az erkölcsnek a társadalomban?

Következtetések

- A paleolitikum időszakában az emberi társadalom a csordától a törzsközösséggé fejlődött.
- Az előemberek vallási képzetei az animizmuson, fetizmuson, mágián stb. alapultak.
- A szertartások az előemberek közösségei életének fontos részét képezték.

Kérdések és feladatok

1. Soroljátok fel az emberi közösségek egymás után következő formáit.
2. Mi vezetett az elsődleges vallásos elképzelések kialakulásához?
3. Milyen szerepet tölthettek be a szertartások az őstársadalomban?

5.§ A paleolitikum művészete

1. Művészet. Az őskori társadalmakban a magyarázatok többsége a természet erőibe vetett hiten alapult. Az ember hitte, hogy képes azokra befolyást gyakorolni szertartásokkal, mágiikus tárgyakkal. Ezért elmondhatjuk, hogy az őskori művészeti alkotások szertartásos, vallásos tartalommal rendelkeztek.

A paleolitikumi művészet legismertebb formája a **barlangrajz**. A rajzokat szénrel vagy a természetben fellelhető festéknanyagokkal készítették. A tudósok véleménye szerint a barlangrajzok több funkciót is betöltöttek. Mindenekelőtt gyakran volt részre szertartásoknak, melyek célja a sikeres vadászat elősegítése volt: a falra rajzolt állat nem ábrázolás, hanem maga az állat. Ha felrajzolják azt is, hogy a lándzsák és az íjak megsebzik, a sikeres vadászat mintha már meg is történt volna.

A kutatók nem zárják ki, hogy a barlangrajzok készítésekor a nemzetség idősebb tagjai átadták tudásukat és tapasztalataikat a fiatalabbaknak. Ezenkívül senki sem tagadja, hogy az alkotás folyamata, mint ahogy az eredmény megtekintése is, egyszerűen az őskori művész meglepedettségére szolgált.

A szarvas és a mamut csontjából kis szobrokat és díszeket készítettek. Nagy valószínűséggel szimbolikus jelentéssel bírtak és ezeket is felhasználták a különböző szertartásokhoz vagy **talizmánként** szolgáltak.

A paleolitikumi szálláshelyeken zeneszerszámokat is találtak: mamutcsontok, melyeket szarvas csontjából készült kis kalapácsokkal ütöttek. Vagyis a paleolitikum embere ismerte a zenét. Nem kizárt, hogy képesek voltak ritmikusan mozogni, azaz táncolni erre a zenére.

2. Gyógyítás. Az archeológusok találtak emberi maradványokat, melyeken felismerhetők a gyógyult törött csontok, valamint az amputálás nyomai a végtagokon. Ilyen sérüléseket az ember nem tudott volna túlélni társai segítsége nélkül. Az ilyen felfedezések nem csak azt támasztják alá, hogy az őstársadalmakban létezett a kölcsönös segítség, hanem azt is, hogy tisztában voltak az emberi élet értékével. A paleolitikum embere már rendelkezett bizonyos gyógyítási tapasztalatokkal. Nagy valószínűség szerint ismerték a fűvek és a gyümölcsök, bizonyos agyagtípusok gyógyító hatásait.

EMLÉKEZZETEK VISSZA

1. Mi a törzs?
2. Soroljátok fel a vallásos képzetek első formáit.
3. Gondolkozzatok el azon, milyen szertartások léteztek a paleolitikumban.

Talizmán – tárgy, amelyik az ember hite szerint tulajdonosának sikert hoz, megvédi a veszélyektől.

Így képzelem el egy kortárs művész az őskori foghúzást.

? Az őstársadalom milyen jellemvonására engednek következtetni a gyógyítás nyomait viselő emberi maradványok?

Mamutábrázolás a franciaországi Rouffignac barlangban.

Bövényábrázolás a spanyolországi Altamira-barlangban.

- ?
- 1) Tekintsétek meg a paleolitikumi művészet termékeit. Mit ábrázolták elsősorban az őskori emberek? Mi volt ennek az oka?
 - 2) Gondolkodjatok el azon, hogy a paleolitikumi állatábrázolások hogyan segítik a mai kutatókat abban, hogy megismerték az őskori állat- és növényvilágot, éghajlati viszonyokat.
 - 3) Készítsetek bemutatót a világszerte ismert paleolit művészeti ábrázolásokról.

Emberi kezek ábrázolása az argentinai Cueva de las Manos barlangban.

Mamutcsontból készült tárgyak a mai Ukrajna területén talált őskori Mizin szálláshelyről.

Következtetések

- A paleolitikumi emberek képesek voltak a művészeti alkotásokat létrehozni.
- A paleolitikumi művészet termékei a barlangrajzok, a kőből és csontból készült kis szobrok, dísz tárgyak, a zene.
- A paleolitikumi emberek gondolkodtak közösségük tagjairól.

Kérdések és feladatok

1. Soroljátok fel a paleolitikumi művészet műfajait.
2. Véleményetek szerint mi eredményezte a művészet megjelenését?
3. Soroljátok fel azokat az anyagokat, amelyeket a paleolitikumi művészet felhasznált.

6.§ Mezolitikum

1. Természet. Mintegy 13 ezer évvel ezelőtt a Földön gyors felmelegedés következett be. Az Európa nagy részét borító jéggréteg elolvadt. A tengervíz szintje 100 métert emelkedett, nagy területeket elborított a víz. Az éghajlati viszonyok a maihoz hasonlatossá, melegebbé és csapadékosabbá váltak. Az egykori sztyeppéket erdők borították be. A jégkorszak nagy állatai, mint például a gyapjas mamut vagy az orrszarvú, nem tudtak alkalmazkodni az új körülményekhez és gyorsan kihaltak. Helyettük elszaporodtak a kisebb méretű, alkalmazkodni tudó állatok. A mezolitikum időszakában az európai természeti viszonyok a maihoz hasonlatossá váltak. Nagy változások következtek be az ember gazdálkodásában is. A kőkorszak új időszaka köszöntött be – a **mezolitikum** (görög szó, jelentése «középső kő»). Ez az időszak az i.e. XI-VI. évezred közötti periódusra esik. Ebben az időszakban benépesedett a mai Ukrajna teljes területe. Összesen mintegy 300 szálláshelyről tudunk.

? **Mi a mezolitikum? Mekkora területet fedt le?**

2. Az ember élete. Mivel az állatok méretei csökkentek, ügyeskedtek, az éghajlat pedig nedves, a korabeli ember beleütközött abba a problémába, hogyan tegyen szert táplálékra, mivel most már nem lehetett mamutra vadászni, amelynek húsa hosszú időre elegendő volt. A megoldás **az íj és a nyílvesztő** feltalálása volt, amely lehetővé tette, hogy az ember önállóan is sikeresen vadásszon a kisebb állatokra. Ekkor találták fel a csónakot, a vitorlát, a szigonyt és halászhorogot – így vált az élelmiszerszerzés új formájává a **halászat**. Az emberek megtanulták a vesszőfonást. Idővel házasították az első állatokat: a **kutyát** és a **sertést**. Csökkent a sikertelen vadászat miatti éhezés valószínűsége.

A munkaeszközök egyre tökéletesedtek. A paleolitikumi eszközökhöz képest kisebbek és jobban megtervezettek voltak. Ezeket mikroliteknek (apró kőeszköz) nevezik.

A munkaeszközök mérete csökkenésének volt még egy oka a mezolitikumban: korábban az ember pazarlóan bánt a fő nyersanyaggal, a kovakővel. A készítés során keletkező szilánkokat fölöslegesen tartották, eldobták. A mezolitikumban azonban ezekből a töredékekből akár két mikrolitot is tudtak készíteni.

EMLÉKEZZETEK VISSZA

1. Milyenek voltak az éghajlati viszonyok a mai Ukrajna területén a paleolitikumban?
2. Milyen állatokra vadásztak a paleolitikum emberei?
3. Nevezétek meg a paleolitikumban használatot munkaeszközöket, fegyvereket és művészeti tárgyakat. Milyen anyagokból készültek ezek?

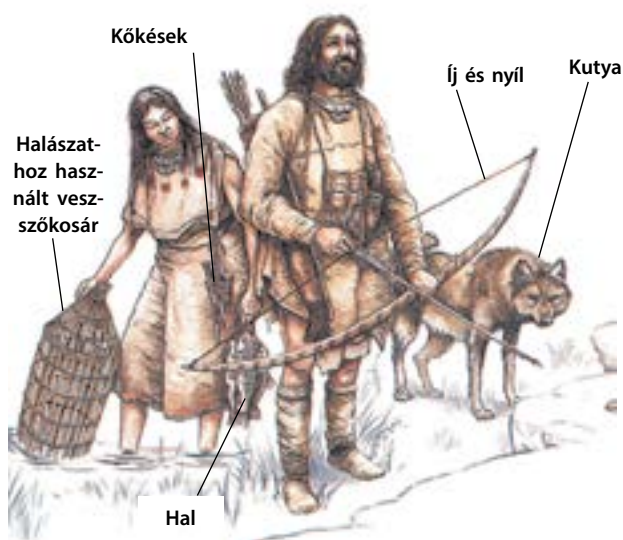

Mikrolitek – nyílhegyek.

- ? 1) Milyen új foglalkozások terjedtek el a mai Ukrajna területén a mezolitikumi időszakban? Miért éppen a mezolitikumban került erre sor?
- 2) A mai ukrán területektől eltérően Európa déli részét nem borította jégpáncél a paleolitikum időszakban. Ezért a 10 ezer évvel ezelőtt éghajlatváltozás is kevésbé volt drasztikus ezeken a területeken. Gondolkozzatok el azon, hogy az íj és nyíl, illetve a halászat, korábban vagy később terjedt el Európa déli területein, mint a mai ukrán területeken?

A mai ukrán területek természeti képe 10 ezer évvel ezelőtt nyerte el mai formáját.

Mezolitikumi emberek.

Termékeny félhold

Csónakkészítés fából és állatbőrökből.

? Mi volt a jelentősége a vadállatok ember általi házasításának?

Mezolitikum – az a korszak, mely a jégkorszak végétől veszi kezdetét, és jelentős természeti változások jellemzik. A jégkorszak legjelentősebb hatást Euráziában és Észak-Amerikában fejtett ki, kevésbé volt érezhető hatása a Közel-Keleten és Észak-Afrikában. Ennél fogva a földünk nem minden területén tudják jól elkülöníteni a régészek a mezolitikumot.

Következtetések

- 11 ezer évvel ezelőtt a világban jelentős éghajlati változások következtek be.
- A mezolitikum legnagyobb felfedezései az íj és a nyíl, valamint a szigony.
- A mezolitikumban házasították az első vadállatokat: a kutyát és a sertést.

Kérdések és feladatok

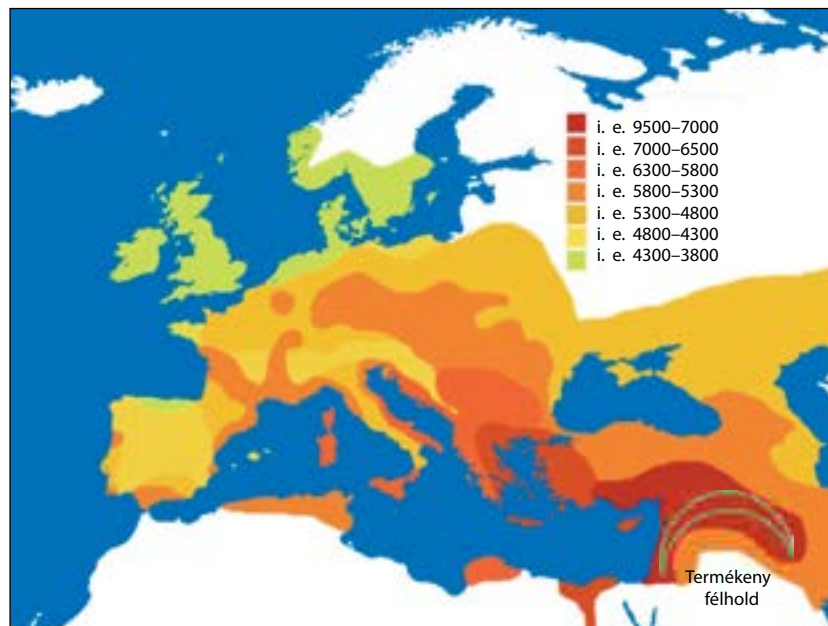
1. Milyen változások következtek be az ember életében a mezolitikumban az előző korszakhoz, a paleolitikumhoz képest?
2. Tegyétek logikai sorrendbe a következő fogalmakat: az éghajlat megváltozása, apró állatok, íj és nyíl.
3. Milyen előnyökkel járt a halászat megjelenése?

7.§ Neolitikum

1. A neolitikum kezdetei. Mintegy 10 ezer évvel ezelőtt az emberek életében hatalmas változások következtek be. Megtanultak élelmiszert termelni, edényeket és szövetet készíteni.

Először ez a Közel-Keleten és Észak-Afrika **termékeny félholdnak** nevezett régiójában következett be. Ezeken a területeken meleg az éghajlat, a vizet nagy folyók szolgáltatják – a Tigris, az Eufrátesz, a Nílus. Évente kétszer lehetett a termést betakarítani, így mindig volt elegendő élelmiszer. Azt a történelmi korszakot, amikor ezt történt, **neolitikumnak** nevezzük (görög szó, jelentése – „új kő”).

2. Földművelés és állattenyésztés. Korábban, a paleolitikum és a mezolitikum korában élelmiszerek után kutatva az emberek vándoroltak egyik helyről a másikra. A neolitikum idején élelmiszernövényeket termesztettek és állatokat tartottak településterületükön. Ez áttérés volt a kisajátításos gazdálkodásról az **termelő gazdálkodásra**. Ezt a gyökeres változás az ember életmódjában az archeológusok **neolitikus forradalomnak** nevezték el.

EMLÉKEZZETEK VISSZA

1. Mely állatokat házasította elsőként az ember?
2. Soroljátok fel, mi volt az emberek alapvető foglalkozása a paleolitikumban és a mezolitikumban.
3. Hogyan változtak az éghajlati viszonyok a mai Ukrajna területén a mezolitikum idején a paleolitikumhoz képest?

A földművelés elterjedése a termékeny félhold határain túl.

- ?**
- 1) Nézzétek meg a térképet, hogyan terjedt el a mezőgazdaság a termékeny félhold területéről. Honnan érkeztek az első földművelő közösségek Európába?
 - 2) Nevezzétek meg azokat a területeket, amelyeken a mai ukrán területekkel egyidőben jelent meg a földművelés.

Kézművesség – a gazdálkodáshoz és az emberek mindennapi életvékenységéhez szükséges munkaeszközök, használati tárgyak kézzel való elkészítése.

Gabonakalászok levágása sarló segítségével.

Szövet előállítása szövőszéken.

Kerámiaedény kézi elkészítésének folyamata.

Az első ember által termesztett növények a búza, az árpa és a rozs, valamint a borsó és a lencse. A kutyákon és a sertéseken kívül az emberek háziasították a kecskéket és a birkákat, később – a szarvasmarhát.

A földműveléssel foglalkozó emberek élete nem volt könnyebb azokénál, akik folytatták a nomád életmódot. Függték az időjárástól, a terméstől – ha nem volt jó a termés, éhezés fenyegette őket. Ezenkívül az archeológusok és az antropológusok egybehangzó véleménye szerint a földművesek többet betegeskedtek. Ugyanakkor a gabonát hosszú időn keresztül tárolni lehetett. A földművelés éves ciklusa lehetővé tette a **kézművességet**.

? Mi volt a legnagyobb eredménye a neolitikumnak?

3. Új eszközök. Az élelmiszer megtermeléséhez és feldolgozásához az emberek új munkaeszközöket találtak fel: a kapát, amivel megművelték a földet, a sarlót, amivel levágták a kalászeket, a gabonaórlót, amivel a gabonából lisztet készítettek. A földművelésnek azt a változatát, amikor a földet kapával művelték meg, **kapás földművelésnek** nevezik.

Később az emberek megtanultak agyagból edényeket készíteni. Az egyik legelső ételrecept a vízzel felöntött gabonacsíra. Kezdetben az agyagedényeket a napon szárították, ám később valaki rájött arra, hogy tűzben ki lehet égetni. Az égetett agyag sokkal tartósabb, és szebb. Így alakult ki a **fazekasság**. Az égetett agyagot **kerámiának** nevezzük. A kerámia nem ereszi át a nedvességet, így megfelelő volt gabona tárolására. A tűz sem tett benne kárt, így ételt is készíthettek benne. Az egyik első növényből készült étel a forró vízzel leöntött búzacsíra volt.

Megtanulták az emberek a szövést is. Gyapjúból készítettek szövetet szövőszék segítségével.

A kerámia és a szövet voltak az első mesterségek anyagok, amelyeket az ember talált fel.

? Mondjátok el, hogyan készül az edény.

1 Kígyókat nyújtunk

2 Formázzuk az edényt

3 Átsimítjuk az oldalakat

4 A fülek felragasztása

5 Dekorálás

6 Kiégetés

4. Az első települések. Az emberek a neolitikumban tértek át a letelepedett életmódra. Településeken éltek és megtermelték az élelmiszert. A települések általában magaslaton, folyó közelében helyezkedtek el. A déli területeken a házakat szalma és agyag keverékéből előállított, napon szárított vályogból építették, északon pedig vesszőből fonták, amit agyaggal tapasztottak ki. Délen a tető ágakból és sárból, északon szalmából készült.

A legismertebb neolitikumi települések **Çatalhöyük** (a mai Törökországban) és Jerikó (Palesztina). A mai Ukrajna területén ennek a korszaknak felel meg a **bugi-dnyeszteri régészeti kultúra**.

? **Miért folytattak a neolitikumi emberek letelepedett életmódot?**

Következtetések

- I. e. X-V. ezer közötti időszakot a régészet neolitikumnak nevezi. A termékeny félholdnak nevezett területen vette kezdetét.
- A neolitikumi ember legnagyobb találmányai az újratermelő gazdálkodás, a fazekasság, a takácsmesterség.
- A neolitikumban jelennek meg az első állandó települések.

Kérdések és feladatok

1. Hogyan nevezik a régészek a kisajátító gazdálkodásról a termelő gazdálkodásra való áttérést?
2. Az alábbi rajz segítségével mondjátok el milyen munkákat végzett a földműves. Segítségére lesznek a következő szóösszetételek: *a talaj megművelése kapa segítségével, a gabonakalászkok levágása sarló segítségével, cséplés, gabonátárolás, gabonaörlés, sütés kemencében.* Földműves tevékenység a neolitikumban.

3. Írjátok le egy neolitikumi település életét. Mely foglalkozásokat űzték a lakók? Milyen ruhát viseltek. Mit ettek?

Régészeti kultúra – azoknak a jellemvonásoknak az összessége, amelyek egy adott területen, adott időszakban élő adott emberi közösségre jellemzőek.

Gabonatörő.

Agyagedények Jerikóból.

A neolitikumi edényei tipikus formái.

? **Véleményetek szerint mi volt a rendeltetése a különböző formájú edényeknek?**

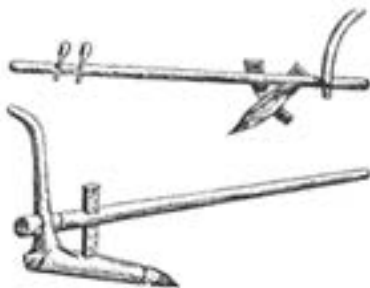
8.§ Eneolitikum

EMLÉKEZZETEK VISSZA

1. Mi a neolitikumi forradalom?
2. Hol terült el a termékeny félhold?
3. Melyik korszakban alapították az emberek az első állandó településeket?

Vikentyj Hvojka.

Eke.

1. Fémmegmunkálás. I. e. V ezer körül az ember elkezdte megmunkálni az első fémet – a rézet. Rézből készítettek ékszereket, fegyvert, munkaeszközöket. Azt az időszakot, amikor a munkaeszközök zöme kőből készült, de már használtak rézből készült eszközöket is, **eneolitikumnak (rézkőkorszaknak)** nevezzük. Ez volt az átmeneti időszak a kőkorszak és a következő fémkorszak között. Az i. e. III. évezredig tartott. Ebben az időszakban tanulta meg az emberiség megmunkálni az aranyat és az ezüstöt. Ezek a fémek, a rézhez hasonlóan, könnyen megolvadnak és a természetben tiszta formában fellelhetők.

A fémmegmunkálás kezdeti módja a fémdarabok hideg állapotban való ütögetése volt. Később az emberek megtanulták felhevíteni a fémet a **tűzhelyen**, és a forró fémet már sokkal könnyebb volt megmunkálni. Még később feltalálták a **fémolvasztást**, aminek segítségével immár szinte bármilyen formát tudtak adni a fémeknek.

? Mi a neolitikumi forradalom?

2. Tripoljei kultúra. A mai Ukrajna területén a rézkőkorszaki régészeti kultúrák az i. e. IV. évezredben jelentek meg. A legnagyobb eltérés az életmódban volt: az erdős-sztyeppes területeken a letelepedett földművesek éltek, a sztyeppes területeken pedig az állattartók. Az eneolitikumban válik szét az állattartás a földműveléstől.

A legismertebb eneolitikumi földműves kultúra, amelynek nyomait a mai Ukrajna területén feltárták, a **tripoljei régészeti kultúra**. Ennek a kultúrának az első települését 1893-ban fedezte fel **Vikentyj Hvojka** régész a Kijev mellett Tripolje falu közelében.

A tripoljeiek nem helybeli lakosok voltak. A tudósok véleménye szerint a mai Görögország területéről vándoroltak ide.

A tripoljei kultúra gazdálkodása a földművelésen alapult. Kezdetben a földet kapával művelték, majd a tripoljeiek áttértek a szántásra. Ez azt jelenti, hogy a földműveléshez **ekét** használtak, amelyek ökrök vontattak. Ezt nevezik **szántásos földművelésnek**.

A tripoljei törzsek szállásterülete

? A mai országok közül melyek területén volt elterjedve a tripoljei kultúra?

A tripoljeiek búzát, árpat, borsót és cseresznyeszilvát termesztettek. Amikor a talaj kimerült, az emberek elhagyták a régi szálláshelyüket és új helyen telepedtek le. Erre mintegy 50-70 évenként került sor. Az állatok közül szarvasmarhát, sertést, kecskét és birkát tartottak.

A tripoljeiek nagy településeken éltek, amelyeket **protovárosoknak** nevezünk. A legnagyobb közülük **Taljanki** volt 2,8 ezer épülettel, és mintegy 14 ezer lakossal. Úgy vélik, hogy az épületek kétszintesek voltak. A falakat veszőből fonták, amelyet agyaggal tapasztottak ki és rajzokkal díszítettek. A tetőt szalmából készítették.

A tripoljei kultúra a vonaldíszes kerámiáról a legnevezetesebb.

Az i. e. III. évezredben a nagy kultúrközösség széthullott sok kicsi kultúrára.

- ? 1) Hogy nevezik a mai kutatók a nagy tripoljei településeket?
 2) Miért kényszerültek rá a tripoljeiek, hogy 50-70 évente új helyre telepedjenek?

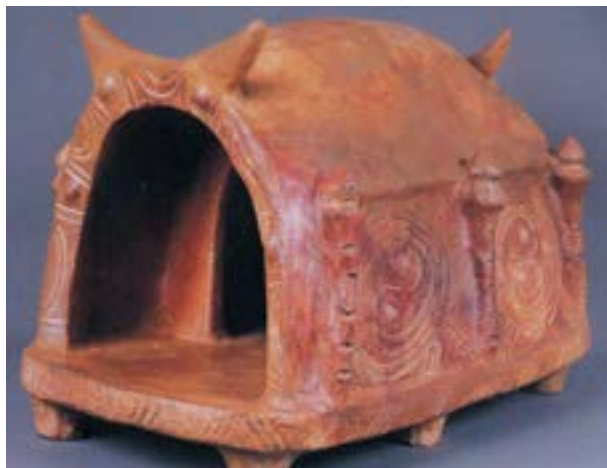

Vonaldíszes kerámia a tripoljei kultúrából.

? Melyek a tripoljei kerámia fő jellemzői.

Egy tripoljei település feltételezett kinézete.

Tripoljei agyagéptmény.

Tripoljei település (Majdanec) rekonstrukciója.

3. Sztyepp. A mai Ukrajna területének sztyepei részein a tripoljei kultúra képviselői főként állattartással foglalkoztak. Ezt volt a **Szrednyij Sztog kultúra**. E kultúrához tartozó törzsek alapvetően állattartással foglalkoztak, főként lovakat tartottak. Kisegítő tevékenység volt a földművelés, a vadászat és a halászat. Az állattartás módja a terelés volt: nyaranta az állatokat kiterelték a legelőkre, távol az állandó településektől, télen pedig a települések közelében tartották őket. Érdekes volt a Szrednyij Sztog kultúra kerámiaedénye, mivel az alja kúp formájú volt.

Szrednyij Sztog kultúrából (1) és a tripoljei kultúrából (2) származó kerámia.

Következtetések

- Eneolitikum – átmeneti időszak a korszak és a fémkorszak között.
- Az eneolitikumban kezdte el az emberiség a réz megművelését.
- A mai Ukrajna területén az eneolitikumban a tripoljei régészeti kultúra volt a legfejlettebb.

Kérdések és feladatok

1. Az eneolitikumban miből készítették a munkaeszközöket és a művészeti termékeket?
2. Miért a réz és az arany voltak az első fémek, melyeket az emberek megmunkáltak?
3. Mi volt a Szrednyij Sztog kultúra kerámiaedényének fő jellegzetessége?

9.§ Bronzkor

1. A bronzkor kezdete. Az i. e. III. évezred végétől az i. e. I. évezred elejéig terjedő időszakot nevezzük **bronzkornak**. Ebből a korból származik az első fellelt fémötvözet – a bronz. Réz és ólom ötvözetéből készült. A bronzból készült eszközök jóval erősebbek és élesebbek voltak, mint a kőből és a rézből készültek. A bronz ezenkívül alacsonyabb hőfokon olvad, mint a réz, ami szintén hozzájárult az elterjedéséhez.

2. Kézművesség és kereskedelem. Hosszú időn keresztül az ember által alapított települések teljes mértékben ön-ellátóak voltak. A család tagjai megművelték a földet, nevelték a jószágot, ruhát varrtak és elkészítették a munkaeszközöket. Idővel megjelentek olyan áruk, amelyek csak bizonyos helyeken voltak elérhetőek. Így például a mai Ukrajna területén a réz és a rézből készült eszközök először a román Kárpátokban és a kaukázusi hegyekben jelentek meg.

A bronz előállítása és a bronzeszközök elkészítése bonyolult folyamat volt, több órás munkát vett igénybe, erő kellett hozzá és speciális tudás. Ezért olyan emberek foglalkoztak vele, aki egyfajta tevékenységnek szentelték magukat: a fazekaságnak és a kovácmesterségnek. Így jelent meg egy új foglalkozás – a **kézművesség**. Noha a kézművességet már korábbról ismerték, ám a megelőző koroktól eltérően a kézművesek már csak a saját szakmájukkal foglalkoztak, a földműveléssel és az állattartással alig, minden idejüket fő tevékenységüknek szentelték. Termékeiket élelmiszerre és

A Baltikumban talált bronz ékszerek. Koruk több mint 3 ezer évre tehető.

Az őskori emberek csodálattal tekintettel a kovácsok munkájára, akik az ércből forró olvasztott fémet nyertek, majd abból kemény tárgyakat készítettek. A kovácmesterséget a mágiához hasonlították. Talán éppen ezért a világ egyik legrégebbi meséjének tartják azt a történetet, ahogyan a kovács szövetséget kötött a természetfeletti erőkkel. A tudósok véleménye szerint a történet 6 ezer évvel ezelőtt keletkezett.

? Melyik fémet tudta az emberiség korábban megmunkálni – a rezet vagy a bronzot?

Fém tárgyak készítése.

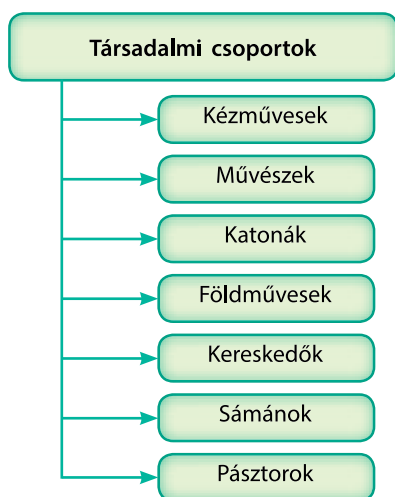
A balti-tenger partvidékének lakói a tengerpartról felszedett kagylóhéjat a Kárpátokból származó sóra cserélik. Kortárs rajz.

? Mire használták az emberek a kagylóhéjat és a sórt?

Törvény – a törvényhozók által meghatározott általánosan érvényes, megkerülhetetlen szabályok.

Társadalom – különböző társadalmi csoportok egyedi módon szervezett állandó közössége.

Hierarchia – föl- és alárendeltségi viszony a társadalomban.

Társadalmi csoportok a bronzkorban.

egyéb szükséges termékekre cserélték. Ez vezetett a **kereskedelem** megjelenéséhez. Eleinte ez árucserét jelentett: egyik árut kicserélték egy másikra. Később megjelent a pénz – az első pénzek a kagyló, az állatbőrök stb. voltak.

Az árutermelés és -csere lökést adott a kereskedelem, valamint a közlekedés fejlődésének is.

? Miért jött létre a kézművesség?

3. Új társadalom. A bronzkorban tovább nőtt az emberiség lélekszáma, s egyes földművel településekből kialakultak az első városok. A városokban elsősorban a kézművesek és a kereskedők éltek.

A felhalmozódó javak védelmének szükségessége életre hívta a hivatásos **katonaságot**. A katonák egymás közül választottak vezért. Később ezek a vezérek hadurakká váltak. A középkorban belőlük lettek a királyok.

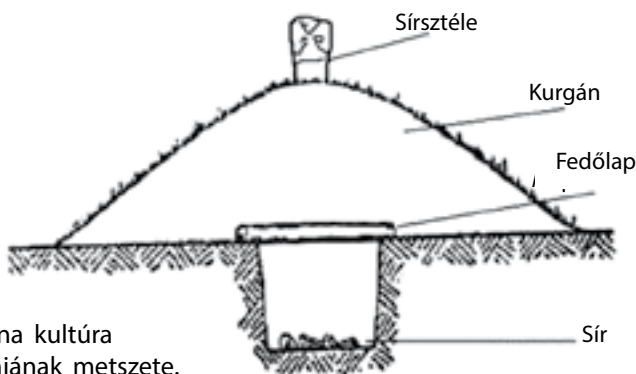
Fejlődtek a vallásos képzetek is. Megjelentek azok az emberek, akik levezették a szertartásokat, értelmezték a **törvényeket**, bizonyos esetekben ők voltak a gyógyítók is. Ezeket az embereket nevezzük **sámánoknak**.

A különböző szakmákat képviselő kézművesek, a katonák, a sámánok saját csoportokat kezdtek alkotni, így jöttek létre a társadalmi csoportok. Vagyont halmoztak fel és a hatalomra törekedtek. Így alakult ki a vagyoni egyenlőtlenség. Ezek a folyamatok a **társadalom** széttagozódásához vezettek. A társadalom szerkezete hierarchikus lett. Ezt azt jelenti, hogy egyes szociális csoportok több joggal és tisztelettel rendelkeztek, mint mások.

? Magyarazzátok meg, hogyan értelmezték a „szociális csoport” és a „hierarchia” kifejezéseket. Hozzatok fel példákat a szociális csoportokra.

4. Földművelés és állattartás. A bronzkorban a mai Ukrajna területén többféle kultúrközösség élt. A erdős-sztyeppés területeken élő földművesekre és a sztyeppés területeken élő állattartókra oszthatjuk őket. A köztük levő különbségek elmélyültek a rézkorhoz képest. A földművesek fém végű ekéi jobban megművelték a földet, az állattartók pedig az egyre növekvő állatállomány miatt folyamatosan kénytelenek voltak új legelőket keresni.

Az állattartással foglalkozók évente legalább kétszer változtatták a helyüket, amikor a téli, illetve a nyári legelőre terelték a nyáját. A mai Ukrajna területén ilyen régészeti kultúra volt a **Jamna (gödörsíros) kultúra** (i. e. IV évezred második fele – az i. e. III. évezred). Nevét onnan kapta, hogy képviselői gödörben temetkeztek, a mi földe nagy

A Jamna kultúra kurgánjának metszete.

földhányást – **kurgánokat** emeltek. A holttestet okkerrel borították be, ezért ezt a kultúrát az **okker sírok kultúrájának** is nevezik. A Jamna kultúra képviselői kisebb településeken éltek, amelyek körül kevés gabonát is termesztettek, valamint bronzeszközöket használtak. Az utóbbiakat nem csak saját célra, hanem eladásra is készítették. Kisebb távolságokra nagy szekerekkel utaztak, amelyek elé bikákat fogtak. A Jamna kultúra törzsei a Dunától nyugatra és keletre, a Kaszpi-tengerig terjedő területeken éltek.

? Mi volt a legfontosabb különbség a bronzkori állattartók és földművesek között?

- ? 1) Hasonlítsátok össze a Jamna kultúrából származó edényt a Szrednyij Sztrog kultúra és a tripoljei kultúra edényeivel.
2) Találtak-e hasonlóságot közöttük? Melyek ezek a hasonlóságok? Miről tesznek ezek tanúbizonyságot?

Következtetések

- A kézművesség megjelenése hozzájárult a kereskedelem fejlődéséhez.
- A bronzkorban jelentek meg az első városok.
- A kézművesség és a kereskedelem megjelenése, valamint a vagyonfelhalmozás eredményezte a társadalom hierarchizálódását.

Kérdések és feladatok

1. Hogyan hatott a fémmegmunkálás megjelenése a társadalomra?
2. Fejezzétek be az alábbi mondatok. Ezek alapján, valamint a 29. oldalon található rajz segítségével állítsatok össze rövid elbeszélést arról, hogyan készülnek a fémtárgyak.
 - 1) A fémet ... olvasztják meg
 - 2) A megolvasztott fémet ... öntik.
 - 3) Miután a fém kihűlt
3. Miként változtatta meg a kereskedelem fejlődése a korabeli társadalmat?

Kernoszivkai bálvány. A Jamna kultúra kurgánjának tején helyezték el.

Csontékszerek a Jamna kultúrából.

Edény a Jamna kultúrából.

? Hasonlítsátok össze a Jamna kultúrából származó edényt a Szrednyij Sztrog kultúra és a tripoljei kultúra edényeivel. Találtak-e hasonlóságot közöttük? Melyek ezek a hasonlóságok? Miről tesznek ezek tanúbizonyságot?

Gyakorlati munka.

Életmód a kőkorszakban

Cél: bemutatni az ősemberek (vadászok és halászok, földművesek és állattartók) életmódját a különböző források alapján.

Az őskor leírására elsősorban a tárgyi emlékek vannak a tudósok segítségére. Azonban ezek segítségével a múlttal kapcsolatos információknak legfeljebb 20% százaléka rekonstruálható. Ráadásul számos tárgyi emlék nem maradt fenn napjainkig. A fából és bőrből készült tárgyak szétfoszlanak, a fémből készült tárgyak pedig elrozsdásodnak, a kerámia pedig nagyon törékeny. Ezért szükséges egyéb forrásokat is felkutatni.

? Ismerkedjete meg az etnográfiai forrásokkal, amelyek bemutatják az őstársadalmi törzsek életét, és feleljete a kérdésekre.

Az új-guineai pápuák életéből

...Jött Tuj és még két őslakos. Lándzsákkal, nyilakkal és íjjakkal voltak felfegyverezve, mindegyikük vállán balta lógott... Megnéztem egyikük zsákját, amit a bal vállon keresztülvetve a férfiak hordtak. Volt benne két nagy kőkés, valamint egyik oldalán kihegyezett csontok, amelyek késként és fízetőeszközként is használatosak voltak. Egy kisebb bambusztegezben volt négy kisebb kihegyezett csont, valószínűleg tűt, varrószerszámot helyettesítő eszközök... Találtam még fogazott szélű kagylóhéjat, amelyet az őslakosok a kókuszhuszt kaparták ki. Volt kókuszhéj is, ami a kanalat helyettesítette...

- ? 1. Milyen munkaeszközök voltak az őslakosoknak?
2. Miből készítették ezeket az eszközöket?

A szumátrai kubu népcsoport életéből

...Letört egy hosszú egyenes botot, majd a parttól felvett kőből elkezdte ütni a végét, míg szétbennem forgácsolódott. Majd lehántotta a kérget, és szájakra bontva betekerte vele a bot szétforgácsolt végét. Kész is lett a szigony a halászatához.

- ? 1. Mely foglalkozásról van szó a fenti forrásrészletben?
2. Milyen anyagokat használtak a munkaeszközök elkészítéséhez?

Egy indián népcsoport, az irokézek életéből

Az ősidőkben az irokézek szarvasbőrből készült lábbelit hordtak. Az állat térdkalácsa alatt és fölött körbevágták a bőrt, majd egy darabban lenyúzták. Mivel a szarvas hátsó lábai meghajlanak, így szinte tökéletesen illenek az emberi lábakra. A lenyúzott bőr elejét inakkal szorosan összevarrták, a felső részt pedig hozzákötötték a lábhoz...

- ? 1. Miről van szó az idézetben?
2. Hogyan használták fel az indiánok megfigyelőkészségüket a lábbeli készítéshez?

Vadászatot megelőző mágikus szertartások Nias szigetén (Indonézia)

A vadászok, mielőtt útnak indultak, gödröt ástak, befedték ágakkal, fűvel, levelekkel, majd a gödör felé terelték a vadat. A gödörösés során be kellett tartaniuk néhány szabályt. Munka közben nem volt szabad köpni (mert elriasztotta volna a vadat a gödörtől); sótvíz használni, táplálékot készíteni a sertéseknek. A gödörben tartózkodva tilos volt vakarózni, mert a talaj nedves lesz és tömörödik...

- ?
1. Milyen szertartásokat követtek a vadászok a vadászatot megelőzően?
 2. Van-e igazságalapja az általuk kitalált tiltásoknak?
 3. A vadászok miért nem csak a gödörben bíztak, hanem a mágiát is segítségül hívták?

Nias szigetről származó harcosok. XX. század eleje.

- ?
- Hogyan segíti az őstársadalmi viszonyok között élő népek megfigyelése a kőkorszaki emberek életmódjának megismerését?

Halászat szigony segítségével.

Az irokéz törzs képviselője hagyományos viseletben.

A tudásszint ellenőrzése

1. változat

2. változat

1. Töltsétek ki „Az emberek élete az őskorban” című táblázatot.

Jellemzők	Paleolitikum	Mezolitikum	Neolitikum	Eneolitikum	Fémkorszak
Lakóhely					
Étel					
Munkaeszköz					
Foglalkozás					

2. Feladatmegoldás illusztrációk segítségével.

- 1) Nevezzétek meg az ábrázolt tárgyakat és mondjátok el, mire szolgáltak.
- 2) Helyezzétek időrendbe ezeket a tárgyakat a legrégebbről kezdve. Nevezzétek meg azokat az időszakokat, amikor az egyes tárgyak megjelentek.

3. A táblázat és az illusztrációk segítségével adjatok bővebb (2-5 mondatos) választ az alábbi kérdésekre.

- 1) Mi az emberi evolúció? Miben különböznek az emberek a főemlősöktől?
- 2) Hogyan változott meg az éghajlat Európában a mezolitikumban? Hogyan hatott ez az emberek életére?
- 3) Mi a paleolitikum? Hogyan éltek ekkor az emberek?
- 4) Milyen változások következtek be a társadalomban a neolitikum időszakában?
- 5) Mit eredményezett a földművelés és a fémgyártás fejlődése az i. e. V. évezredben?

ÓKORI CIVILIZÁCIÓK ÁZSIÁBAN ÉS AFRIKÁBAN

10.§ Mezopotámia – a folyók közötti ország

A folyók közötti ország.

? Soroljátok fel, milyen neven emlegetik a térképen ábrázolt régiót.

A mai Mezopotámia természeti viszonyai.

1. Az első civilizációk. Mintegy 8 ezer évvel ezelőtt a Közel-Keleten egyes neolitikumi települések, ahol elegendő volt az étel és mozgalmas kereskedelmet folytattak, városokká fejlődtek. Ez jelezte az első **civilizációk** megjelenését. Ezek a civilizációk alkalmazták először az írást. Ezért az első civilizációkról való ismereteink már nem csak a tárgyi emlékekből származnak, mint a megelőző korokról, hanem az írásos forrásokból is.

A történészek az alábbi tényezők megléte esetén tekintik az adott kulturális-történelmi közösséget civilizációknak:

- városok (települések adminisztratív épületekkel: gabonátárolók, templomok stb.);
- állam;
- írásbeliség.

?
1) Hol és mikor jöttek létre az első civilizációk?
2) Ezeknek a civilizációknak az életéről milyen forrásokból tudunk a legtöbbet?
3) Véleményetek szerint mi volt a jelentősége az írásbeliség elterjedésének?

2. Természeti viszonyok. A Közel-Kelet síkságát két folyó – a Tigris és az Eufrátesz övezi. A terület a **két folyó háza**, vagyis a folyók közötti ország. Ez a **Mezopotámia** szó jelentése, amelyet még **Folyóköznek** is neveznek.

Mezopotámia északi területein hegyek helyezkednek el, déli részén a folyók a Perzsa-öbölbe torkollnak. A nyár igen forró, a tél meglehetősen hideg, időnként hó is esik.

A Tigris és az Eufrátesz völgyei mocsarasak és nád növi be. A nádasban számos szúnyogfajta tenyészik, amelyek betegségeket terjesztenek. Ezen a vidéken nagyon kevés az építőanyag – a kő és a fa, ezért a használati tárgyakat a lakosok elsősorban agyagból és nádból készítették.

A folyók ugyanakkor öntözik a környező földeket, és legfőképpen – az éves áradáskor az agyagos terméketlen talajt termőtalajjal vonják be. A meleg évszak elég hosszú ahhoz, hogy két termést is be lehessen takarítani. Ezért

mintegy 8 ezer évvel ezelőtt a Tigris és az Eufrátesz partjainál megjelentek az első földműves települések.

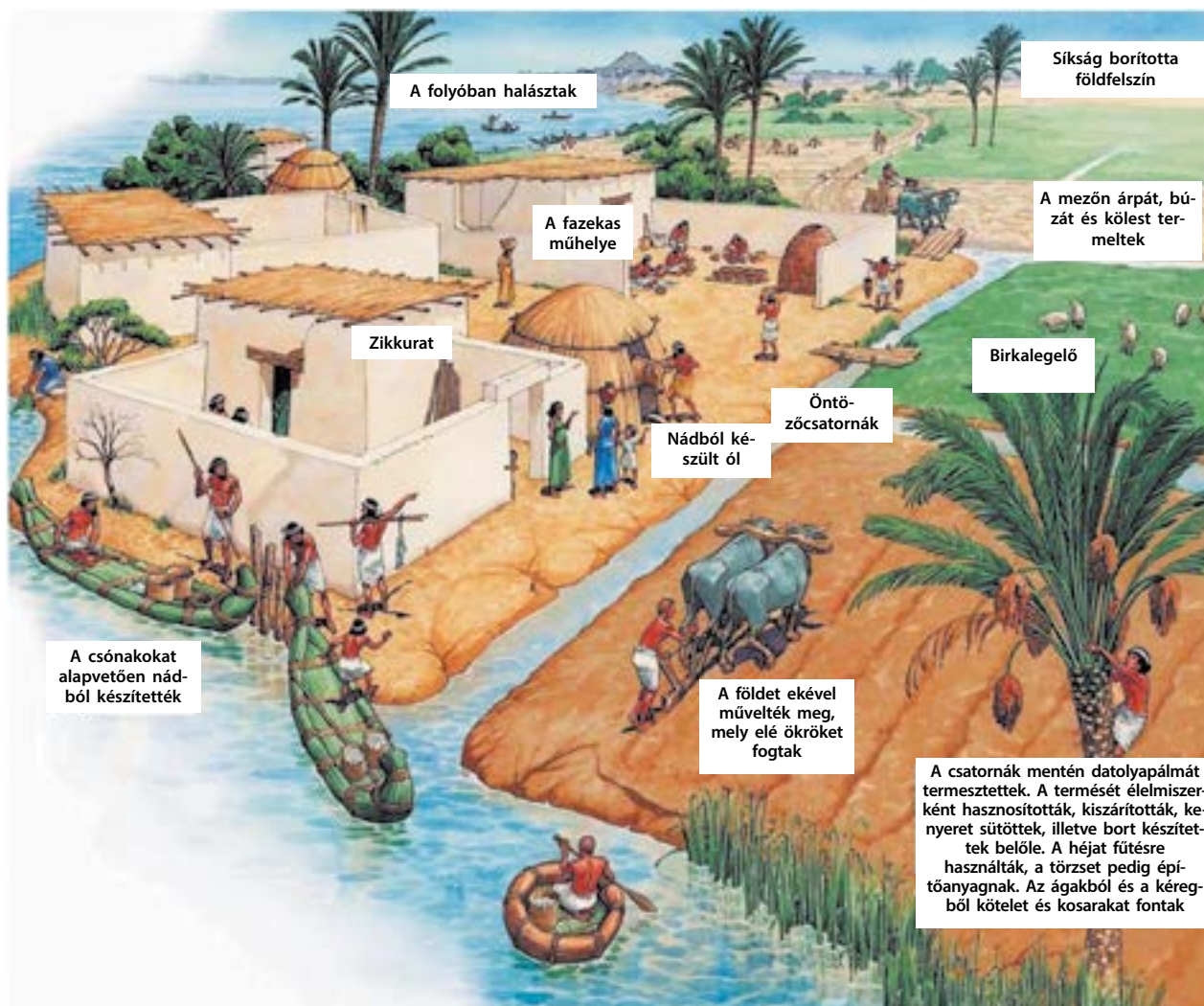
3. Gazdálkodás. Minden tavasszal, amikor a hegyekben elolvadt a hó, a Tigris és az Eufrátesz kiöntött a medréből, elárasztotta a környező földeket. Amikor az áradás visszahúzódott, az árterületen termékeny talajt hagyott hátra. A nap azonban gyorsan kiszáritott a talajt, amely igen kemény lett. A földművesek gátakat emeltek, hogy feltartóztassák a hirtelen jövő áradásokat, valamint **öntözőcsatornákat** építettek annak érdekében, hogy a termőtalaj ne száradjon ki.

Öntözőcsatornás földművelés – a földművelés egy fajtája, amely az öntözéssel földművelésen alapszik, amelynek során megteremtik a megművelt talaj öntözéséhez szükséges feltételeket.

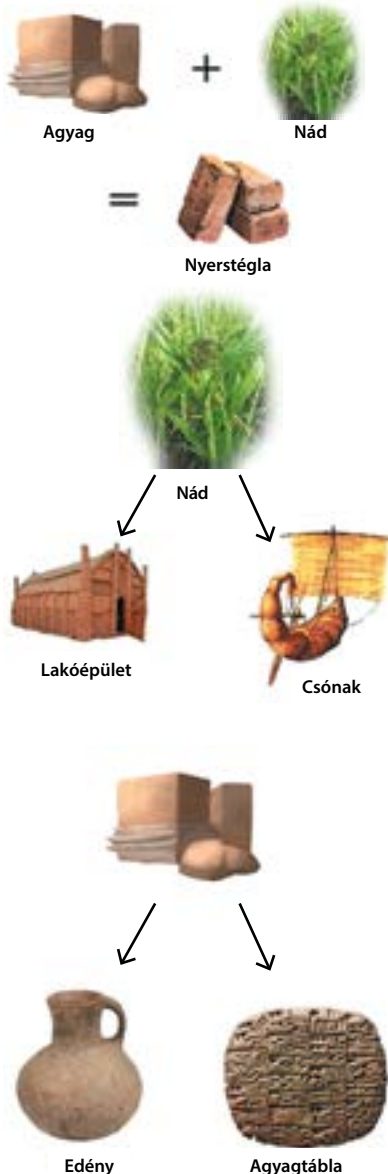
?

- 1) Mik azok az öntöző csatornák?
- 2) Az alábbi ábrázolást hasonlítsátok össze Mezopotámia mai természeti képével (36. oldal). Felfedezhetők hasonlóságok? Mivel magyarázható ez?

Település az ókori Mezopotámiában.

Adók – kötelező beszolgáltatások, amit az emberek az államnak fizetnek. Ennek fejében az állam szavatolja a védelmet és a segítséget.

A folyók közötti országban készített tárgyak

? Milyen szerepük volt a papoknak Mezopotámia településeinek életében.

3) Milyen szerepük volt a papoknak Mezopotámia településeinek életében?

Az öntözőcsatornák lehetővé tették a talaj öntözését a folyó medrétől távol eső helyeken is, s így nagyobb földterület vált megművelhetővé. Az öntözőcsatornák megépítése és karbantartása nagy erőfeszítést igényelt. Ebben részt vett a teljes lakosság, a papok tervezték meg és irányították a munkálatokat. Ők számolták össze a betakarított termést, melynek egy része a templomokat illette meg **adó** formájában. A templomokban őrizték a tartalékokat írásos időkire.

? Mik azok az öntözőcsatornák?

Később megjelentek a hivatalnokok, akik megszervezték a csatornával kapcsolatos munkákat, azonban még ekkor is az első kapavágást mindig a pap tette meg. A települések a templom köré épültek. Ez a gazdálkodási forma évezredekig nem változott.

A fölös termést a földművesek árukra és szolgáltatásokra cserélték, melyeket olyanok biztosítottak, akik nem foglalkoztak földműveléssel – kézművesek, kereskedők, papok. Így alakultak át az első városok – a kézművesség és a kereskedelem központjaivá.

Következtetések

- A folyók közötti ország természeti viszonyai kedveztek a földművelésnek.
- A földművelés alapját a gátak és az öntözőcsatornák megépítése jelentette.
- A jelentős terméshozamok lehetővé tették a kézműipar és a kereskedelem fejlődését, a városok létrejöttét.

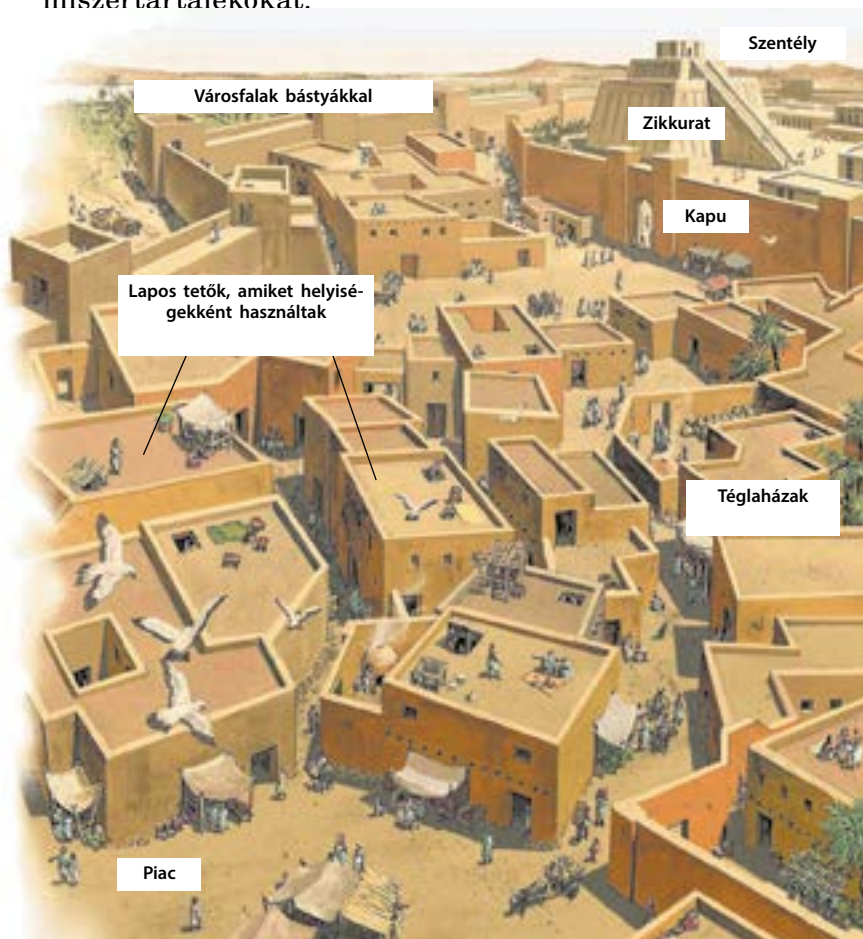
Kérdések és feladatok

1. Mit neveznek Mezopotámiának?
2. Milyen céllal épültek a gátak és az öntözőcsatornák?
3. Írjatok rövid (5-7 mondatos) elbeszélést Mezopotámia lakosságának foglalkozásáról. Használjátok fel a korban ismert növény- és állatneveket, azokat az anyagokat, amelyekből a lakóépületek, a gazdasági épületek és a kiszolgálóhelyiségek épültek.

11.§ Városok és hatalom

1. Városok. A folyó közötti ország városai önállóak voltak, ezért városállamoknak nevezzük őket. Folyamatosan harcoltak egymás ellen és az elsőbbségért a térségben. A városok a harcok miatt téglából épült falakkal és bástyákkal védelmezték magukat. A falak olyan szélesek voltak, hogy a tetején elfért egy ökrösszekér. Keskenyebb falak nem bírtak volna el ekkorra súlyt.

A városokat a védelmező istenség temploma köré építették. Egymásra rakott, egyre kisebbedő terasz, piramis tetején áll a tulajdonképpeni szentély, vagy szűkebb értelemben vett templom – a **zikkurat**. A templomnak rendkívül fontos szerepe volt abban, hogy itt tárolták az élelmiszertartalékokat.

EMLÉKEZZETEK VISSZA

1. Hogy nevezik a Tigris és az Eufrátesz között elterülő régiót?
2. Mik azok az öntözőcsatornák?
3. Hogyan értelmezték a „civilizáció” fogalmát?

Zikkurat Uri városában, amely az i. e. XXI. században épült (ma Irak területe). Mai látkép.

- ?
- 1) Milyen anyagból épült a zikkurat?
 - 2) Számoljátok ki, hány éves ez az épület.

Mezopotámiai város.

- ?
- 1) Melyik épület volt a város központi épülete?
 - 2) Soroljátok fel a mezopotámiai városok alapvető jellegzetességeit.

Városállam – állam, amelyet egyetlen város és a környező területek alkotnak.

Uralkodó – az az ember, aki öröklés útján adja át a hatalmát utódainak.

Hivatalnok – az az ember, aki az állam nevében végez igazgatási feladatokat és ezért fizetést kap.

Mezopotámia legrégebb városainak lakói. I. e. III. évezred közepe.

Társadalmi ranglétra Mezopotámiában.

A városok közötti gyakori háborúskodások miatt hamarosan megjelentek a katonai vezetők. Gyakran átvették a hatalmat az egész város felett és uralkodók lettek. Azonban a hatalmat kénytelenek voltak megosztani a papokkal, akiknek nagy tekintélye volt a társadalomban.

2. Társadalmi berendezkedés. A különböző mezopotámiai államok társadalmi berendezkedése számos közös vonást mutatott. Ez azért volt így, mert a gazdálkodás módja is hasonló volt.

A raboknak semmilyen jogaik nem voltak. A gazda megvásárolhatta vagy eladhatta őket, bármilyen munkát elvárhattott, meg is ölthette őket. A rabok leggyakrabban a hadifoglyok közül kerültek ki, de szabad emberekből is válhattak rabok büntetésként valamely elkövetett bűncselekményért, az adó meg nem fizetéséért vagy az adósság meg nem fizetéséért.

A társadalom alapját a közösségbe szerveződő falusiak képezték. Ők termelték meg az élelmiszert, építették és karbantartották a gátakat és az öntözőcsatornákat. Velük azonos társadalmi szintet foglaltak el a kézművesek, s valamivel magasabb volt a kereskedők státusza.

A tudós emberek – az írások, az adószedők, a bírák, a különböző hivatalnokok – a hierarchia egy magasabb lépcsőfokán helyezkedtek el. Felettük álltak a papok és a nemesek. A társadalmi ranglétra legtetjén állt az uralkodó és annak családja.

? Szabad emberek hogyan válhattak rabokká?

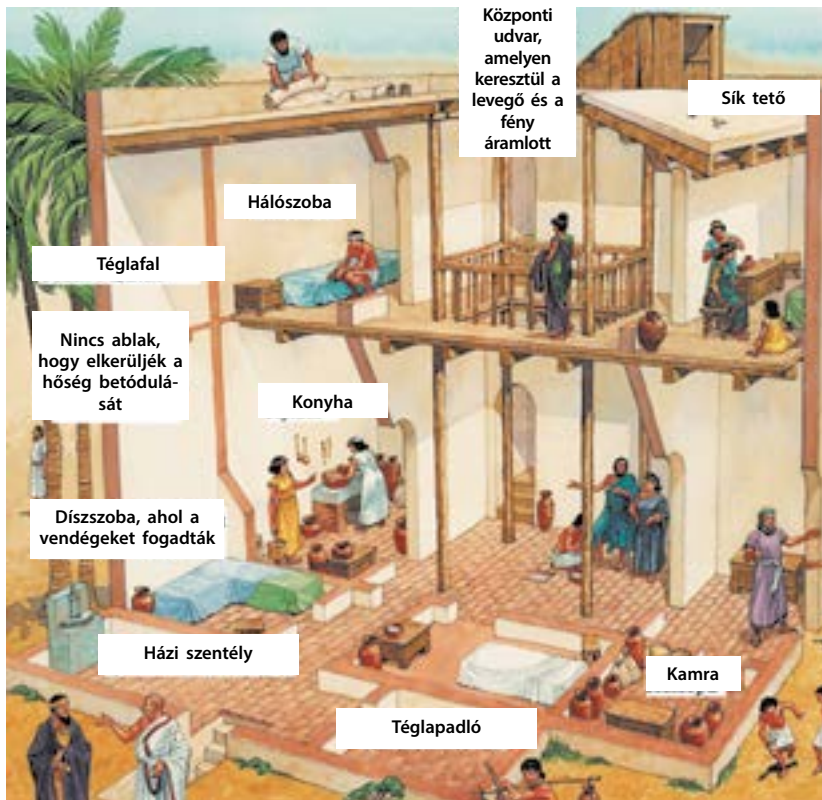
3. Életmód. Mezopotámia városai nem voltak részleteiben megtervezve. Az épületek összevissza álltak, az utcák keskenyek és girbegurbák voltak. Nem volt csatorna sem, ezért a szemetet egyszerűen kidobták az utcára.

A városokban élénk kereskedelem folyt. Terményekkel, kézműves termékekkel, távoli városokból származó árukkal, valamint az utcán készített ételekkel (főként sült hallal) kereskedtek.

Kevés volt a faanyag, ezért azt igyekeztek takarékosan felhasználni. A bútort nádból és nemezéből készítették.

A folyók közötti országban a gabonafélék közül árpát, zabot, búzát termesztettek, a zöldségfélékből pedig borsót, babot, uborkát, salátaféléket, hagymát, fohagymát és tormát. Az édességek közül ismerték a datolyát, a mézet, a sárgadinnyét és a görögdinnyét. A gazdag emberek megengedhették maguknak a szarvasgombát – a föld alatt növekvő különleges gombafajtát.

Alapvető élelmiszervolt a búzakenyér, a zöldség, a sült hal és a sör. Ezenkívül fogyasztottak füstölt sertéshúst, birkahúst és kecskehúst és valamivel kevesebb marhahúst. A húst

Gazdag család otthona Mezopotámiában.

? Írjátok le, milyen volt a gazdag család otthona Mezopotámiában.

a városokban árulták és fogyasztották, mert ott azonnal felvásárolták, a kisebb népességű faluhelyen a nagy forrás miatt gyorsan megromlott volna. Összességében a táplálkozás változatos volt. Az i. e. III. évezredben Mezopotámia lakói több mint 50 féle halat, 30 féle sajtot, 300 féle sültet és 100 féle leves receptet, valamint 15 féle sört ismertek.

? Milyen következtetés vonható le az ókori mezopotámiai lakosok táplálkozásával kapcsolatban? Megfelelnek-e ezek a ti az egészséges és finom táplálkozásról alkotott fogalmaitoknak?

Következtetések

- A mezopotámiai városok önállóak voltak és háborúztak egymással.
- A társadalom alapvető rétegei a falusiak, az iparok, a hivatalnokok, a papok.
- A jelentős terméshozamok lehetővé tették a kézműipar és a kereskedelem fejlődését, a városok létrejöttét.

Kérdések és feladatok

1. Mi volt a közös a mezopotámiai városállamok társadalmi berendezkedésében?
2. Mi eredményezte azt, hogy a katonai vezető egyúttal a város vezetőjévé is vált?
3. Állítsátok össze egy mezopotámiai család napi menüjét.

A mezopotámiaiak észrevették, hogy ha a búzamagot leöntik meleg vízzel, akkor olyan italt kapnak, amit ma sörnek nevezünk. A korabeli sör még inkább hasonlított híg kására, szinte alig volt alkoholtartalma. A sört nádszálon keresztül itták, hogy ne-hogy lenyeljék a magvakat is az itallal együtt. Az ital feltalálásával együtt keletkezett a mondás annak káros hatásáról: „Ha besörözöl – kellemetlenségekre számíthatsz az úton.”

Az emberek sört isznak. Sumér rajz másolata.

§12. A bronzkor államai: Sumer és Babilon

EMLÉKEZZETEK VISSZA

1. Soroljátok fel a civilizáció fő ismérveit.
2. Határozzátok meg, ki az „uralkodó” és ki a „hivatalnok”.
3. Miért nevezik a mezopotámiai városokat városállamoknak?

Sumér szekér tömörkerékkel.

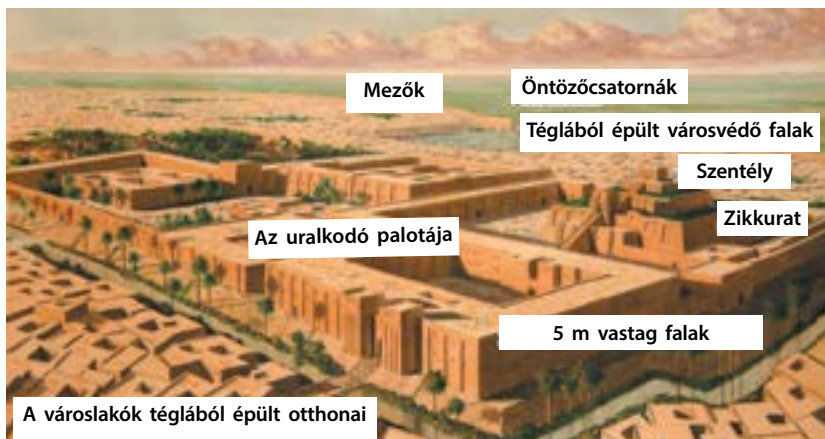
Ur-nammu sumér uralkodó szoborportréja. I. e. XXI. század.

1. Sumer. Mezopotámia vonzotta a különböző népeket. Ezenkívül, amint már tudjátok, az egyes városok vezetői igyekeztek kiterjeszteni hatalmukat más városokra is. Ennek eredményeképpen a civilizáció kezdetétől, az i. e. IV. évezredtől az i. e. I. évezredig számos állam és birodalom virágzott és bukott el.

A folyók közötti ország déli területein az i. e. IV. évezredben településeket alapítottak a magukat „fekete fejűeknek” nevező embereket. A szomszédok „suméreknek” nevezték őket. A sumérek hozták létre az egyik legelső civilizációt, amelyik az i. e. II. évezredig állt fenn.

Miért nevezik a mezopotámiai városokat városállamoknak.

Sumér város.

- ? 1) Miért azonos színű a város összes épülete?
 2) Sumer egységes állam volt? Miért?

A legismertebb sumér városállamok Úr, Uruk, Lagas, Nippur. A korban rendkívüli méreteikkel tűntek ki: Mezopotámia összlakossága mintegy 1,5 millióra tehető, Urukban 50-80 ezer ember élt.

A sumérekhez több találmány fűződik, amelyek hatással voltak az emberiség további fejlődésére. Ezek a réz és a bronz megmunkálásának kezdete, a **kerék** és az **írásbeliség** feltalálása. A kerék feltalálása elvezetett számos egyéb szerkezet megalkotásához. Ilyen volt többek között a **fazekaskorong**. Lehetővé tette az edények gyors és minőségi elkészítését.

Fejlett volt a sumérek művészete. Hatalmas zikkuratokat építettek, elkészítették isteneik agyagszobraikat, aranyból és drágakövekből készítette ékszereket.

A sumér városokat aktív kereskedelmet folytattak – egymás között, valamint a mai Egyiptom, Görögország, Szíria, Libanon, Irán, India és Afganisztán területén alapított városokkal. Szövetet és agyagedényeket adtak el, rezet és ólmot vásároltak.

2. Akkád Királyság. A sumér városoktól északra terület el az Akkád Birodalom. Az Arab-félszigetről érkezett lakosság élt a területén. I.e. III. évezred végén Sarrukín akkád király elfoglalta Sumert, valamint hódító hadjáratokat vezetett Szíria és Elám ellen. Az Akkád Királyságból ily módon vált a világ első **birodalma**.

Mezopotámia városai már nem voltak önállóak, hanem az akkád királynak engedelmeskedtek. Az uralkodó a rokonait állította a meghódított területek élére. Ez kiváltotta a lakosság ellenállását, amelyik folyamatosan felkeléseket szervezett az akkád király uralma ellen. Szenvedett a birodalom az iráni fennsík nomádjainak támadásaitól is. Mindez elvezetett az Akkád Királyság bukásához.

Aranyból és lazuritból készült bikafejű sumér hárfa.

Birodalom – egységes központtal rendelkező állam, amelyik számos meghódított nép felett uralkodik.

? Miért nevezik a kutatók az Akkád Királyságot birodalomnak?

Hammurapi a trónteremben.
Kortárs rajz.

Bazalt sztélé Hammurapi törvényeivel. Csúcsa magát a királyt ábrázolja.

3. Babilon. I. e. II. évezredben felvirágzott Mezopotámia egyik városa – **Babilon**. A város az Eufrátesz partján terület el. Északról délre és nyugatról keletre tartó kereskedelmi utak keresztezték itt egymást.

Babilon egyik uralkodója volt **Hammurapi** (i. e. 1792-1750) – aki erővel egyesítette egész Mezopotámiát. Így jött létre a hatalmas **Babilónia**, amely számos népet hódoltatott meg.

Hammurapi úgy került be a történelembe, mint a világ első törvénykönyvének megalkotója. A törvénygyűjtemény a **Hammurapi törvényoszlopa** elnevezést kapta. Ebből megismerhetjük a korabeli társadalom elképzelését az igazságosságról.

Hammurapi törvényeinek alapvető elve a „**szemet szemért**”, ami azt jelentette, hogy amennyi volt az okozott veszteség, azzal egyenértékűnek kellett lennie a kártérítésnek. Ha valaki lopott, akkor a tolvaj köteles volt a lopott értéket megfizetni a tulajdonosnak; ha az ember kiütötte valakinek a szemét, akkor ő is tartozott feláldozni a szemét stb. Nem egyszerűen az embert büntették, hanem azt a testrészt, amelyik a bűnt elkövette: levágták a kezét annak, aki megütött egy idősebb embert, vagy az orvosnak, aki műtét közben a beteg halálát okozta. Ezek a szabályok azonban csak az egyenlő emberekre vonatkoztak. Ha a kárt szenvedő magasabb helyet foglalt el a társadalmi ranglétrán, mint az, aki a bűnt elkövette, akkor a büntetésnek szigorúbbnak kellett lennie. Ha például egy magasabb státusú embert megütöttek, akkor egyetlen ütésért az alacsonyabb státusú bűnelkövetőnek 60 botütést kellett elszenvednie.

? Mit lehet elmondani Hammurapi törvénykönyve alapján az ókori babiloniak világnézetéről? A különböző társadalmi státusú emberek ugyanolyan értéket képviseltek a korabeli társadalomban?

Következtetések

- A bronzkorban Mezopotámia területén a Sumer, az Akkád és a Babiloni Királyság városállamai helyezkedtek el.
- Sarrukín akkád király elfoglalta a sumér városokat és megteremtette a világ első birodalmát.
- Babilónia Hammurapi uralkodása idején érte el a legmagasabb fejlettségi szintet.

Kérdések és feladatok

1. Milyen találmányok születtek Sumerban?
2. Mi volt Hammurapi törvénykönyvének fő elve? Hogyan valósult ez meg a gyakorlatban?
3. Birodalomnak tekinthető-e Babilónia?

13.§ A vaskor államai: AsszírIA és a Kaldeus Királyság

1. AsszírIA. I. e. III. évezredben az Akkád Királyság téségében a Tigris folyó partján alapították **Assur** városát. Kezdetben nem volt önálló, hanem a két folyó városállamainak volt alárendelve. Idővel Assur egyre gazdagodott a kereskedelemnek és a fémcsempészsnek köszönhetően. Ezzel együtt egyre nőtt a város befolyása is, amelyik immár a régió teljes kereskedelmének ellenőrzésére tört. Ez gyakori háborúskodáshoz vezetett a szomszédokkal, amelynek eredményeképpen létrejött AsszírIA.

AsszírIA hol hatalmas területeket kebelezett be, hol elvesztette befolyását. Az i. e. IX. században kezdetét vette AsszírIA felemelkedése. Ebben az időszakban vált tekintélyes birodalomná, amely fénykorában ellenőrizte a két folyó teljes területét, valamint a Fekete-tenger kelet partvidékét és Egyiptomot.

Az új területeket az asszírok erővel hódították meg. Ez a katonai-politikai **reformnak** volt köszönhető, amelyet az i. e. VIII. évszázadban élt **III. Tiglatpilezer** asszír király vezetett be. A reform rendelkezett:

- hivatásos hadsereg felállításáról, amelyet az államnak kellett fenntartania (MezopotámIA más államai nem rendelkeztek ilyen hadsereggel – háborúk idején a falusiakat sorozták be, **népi felkelést** szerveztek);
- az új fémből – vasból készült fegyverek széles körű használata;
- szervezett hadsereg (a fegyvernemek szétválasztása: lovas, felderítő és műszaki egységek);
- újfajta hadviselés: nem csak a rablás, hanem új népek meghódítása érdekében.

Az újonnan szerzett területek megtartása érdekében az asszírok kegyetlenül bántak a meghódított népekkel. Nemcsak az volt a céljuk, hogy kirabolják a meghódított népeket, hanem hogy az Asszír Birodalom aláztos alattvalói váljanak belőlük:

- a meghódított népeket vagyonukkal együtt erőszakosan áttelepítették;
- a meghódított területek irányítására helytartókat neveztek ki;
- a meghódított területekről a kézműveseket és a mestereket elhurcolták az asszír fővárosba;

EMLÉKEZZETEK VISSZA

1. Milyen királyságokat ismeretek MezopotámIA területén?
2. Határozzátok meg, mi a „birodalom”.
3. Nevezétek meg Hammurapi törvénykönyvének fő elvét.

Reform – fokozatos gyökeres átalakulás valaminek a megjavítása érdekében.

Népi felkelés – katonai alakulat létrehozása a lakosság azon részéből, amely képes fegyvert fogni. Csak fenyegettség idején állt fenn, annak elmúltával feloszlatták.

Bikatestű, madárszárnyú és emberfejű jó szellemek (lamassu), amelyek az asszír király palota bejáratát őrizték.

Asszír nyakdísz.

Egy asszír palota domborművén a királyi vadászat egy jelenete látható.

III. Tiglatpilezer uralkodása idején a vasból készült fegyver nem volt erősebb, mint a bronzból készült. A vasszerű előnye abból adódott, hogy a vas készítéséhez szükséges vasérc sokkal nagyobb mennyiségben volt fellelhető, mint a bronzhoz szükséges ón. Így a vasból készült fegyver olcsóbb volt és hatalmas hadsereget lehetett vele felfegyverezni. Vasérclelőhely volt Assur közelében, míg a legközelebbi mezopotámiai ónbányák ettől több mint 2 ezer km-re keletre fekvtek. Ezért az egész Mezopotámia attól függött, aki az ónkereskedelmet ellenőrizte.

- ?
- 1) A térképen (42. oldal) keressétek meg Assur városát és Ninivét. Miről nevezetesek ezek a városok?
 - 2) Milyen területeket hódított meg Asszíria?

Babilónia II. Nabukodonozor király idején.

- a meghódított népek egy részét rabosították, akiket besoroztak a hadseregbe a veszteségek pótlására;
- a felkeléseket kegyetlenül elfojtották.

I. e. 689-ben Asszíria legyőzte Babilont. A várost lerombolták.

Az asszírok kegyetlensége fellázította a meghódított népeket. Az állandó háborúk – úgy a külső, mind a hatalom birtoklásáért folyó belső háborúk nagyon legyengítették Asszíríát. Asszír keleti szomszédja, a Méd Birodalom a szövetségeseikkel együtt **i. e. 612-ben** szétverte az asszír hadsereget és lerombolta a fővárost, Ninivét. A birodalom területeit felosztották egymás között a győztesek.

? A háborún túl, miből származtak Asszíria jövedelmei?

2. Újbabiloni Királyság. Az Újbabiloni, vagy **Kaldeus Királyság** viszonylag rövid ideig állt fenn. Azonban gazdagsága és dicsősége emlékezetes volt a kortársak szemében.

Asszíria fennállásának utolsó évtizedeiben **polgárháborúk** dúltak. Ezt kihasználta Babilónia helytartója, a kháld törzsből származó **Nabopolassar. I. e. 626-ban** nem csak el tudott szakadni Asszíriától, hanem meghódította az egykori Babilónia területeit is. Később Asszíria megsemmisítésére törekedett.

Az őt követő **II. Nabukodonozor** 40 éven keresztül uralkodott. Új területeket hódított meg, majdnem megkészserezte az uralma alá tartozó területeket. Uralkodása alatt a Kaldeus Királyság virágkorát élte. Nabukodonozor teljesen újjáépítette Babilont, amely a kor legnagyobb városává, kereskedelmi központtá emelkedett. A nyerstégla helyett immár az erősebb égetett téglát használták az építkezésekhez. Felépült az új királyi palota, az Eufráteszen keresztül a kőhíd, valamint erőddel vették körül a várost.

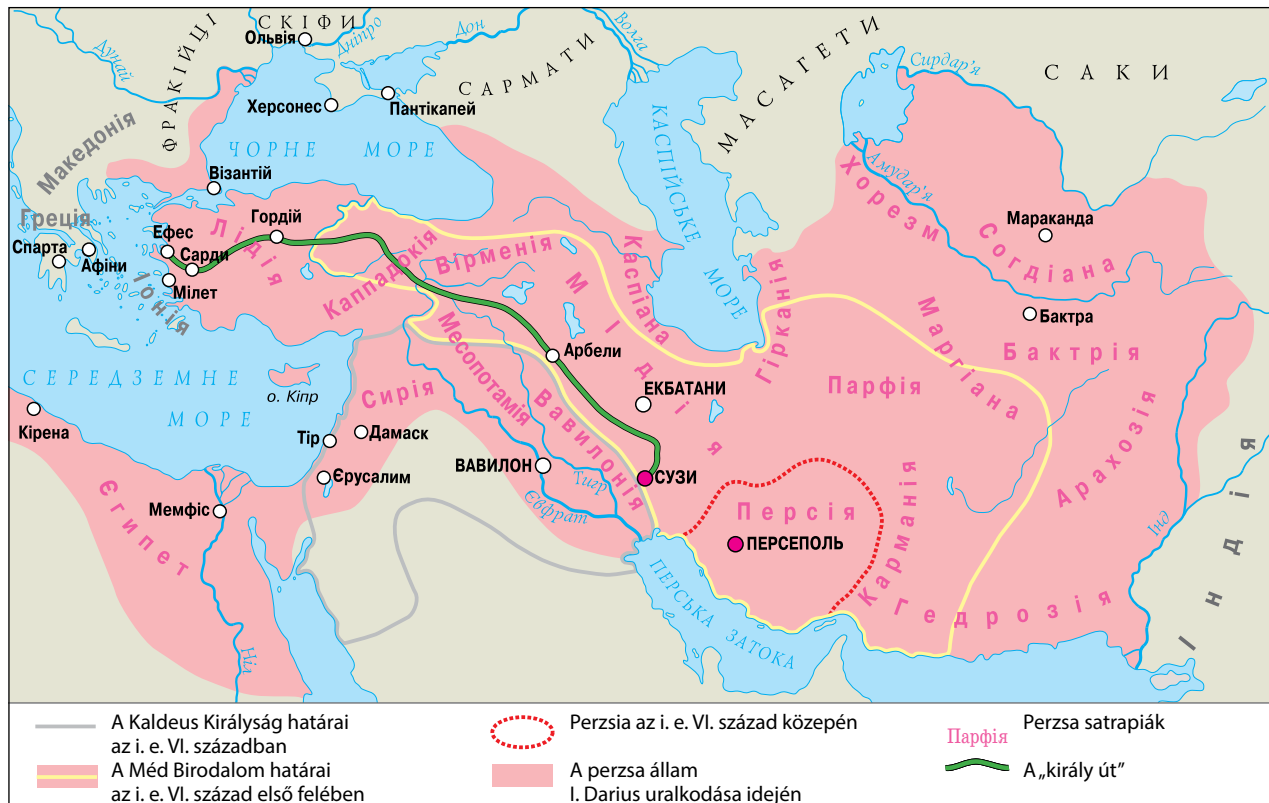
Polgárháború – egy adott társadalom vagy ország különböző csoportjai között a hatalomért folytatott harc.

II. Nabukodonozor.

A Kaldeus Királyság és a Perzsa Birodalom.

- ? 1) A térképen keressétek meg a Kaldeus Királyság határait. Nevezétek meg a befolyása alá tartozó területeket.
2) Keressétek meg a térképen a Méd Birodalmat. Mezopotámia melyik más nagy államát győzte le?

A rekonstruált Istár-kapu a Berlieni Történelmi Múzeumban.

A legenda szerint II. Nabukodonozor tisztában volt azzal, milyen sors vár birodalmára. Ál-mában egy rettenetes arcú szobrot látott, melynek feje aranyból, törzse ezüsből, lábai térdig rézből, attól lefelé vas és agyag keverékéből voltak. A bölcs úgy magyarázta a király álmát, hogy a királyságban megbomlik a belső egység: ahogy nem tud a vas az agyaggal keveredni, úgy Babilon különböző népei sem tudnak egymással békében élni.

Babiloni függő kertek, amelyek úgy vonultak be a történelembe, mint az ókori világ hét csodájának egyike, Szemiramisz függő-kertje néven.

Istár-kapu – a város külső falai nyolc kapujának egyike. A városkapu Istár istennőnek volt szentelve és téglából épült, kerámatéglával borítva. A kaputól Marduk főtemplomáig vezetett a felvonulási útvonal, amelyen az ünneplő tömeg az újév ünneplésekor haladt. Az újév a tavaszi napéjegyenlőség napjára esett.

II. Nabukodonozor utódai nem voltak hozzá hasonlóan sikeresek. Végül **i. e. 539-ben** az Újbabiloni Birodalmat legyőzték a perzsák.

? Hány évig állt fenn a Kaldeus Királyság?

A legenda szerint, amikor Babilont körbe vették a perzsa seregek, az uralkodó, Baltazár olyannyira meg volt győződve a város falainak bevehetetlenségéről, hogy minden nap lapkomát szervezett. Az utolsó lakoma alkalmával egy láthatatlan kéz a következőket írta falra: „számba véve, megmértetve, elosztatva”. A bölcs így magyarázta a feliratot: a magasabb erők megszámlálták Baltazár uralkodásának napjait, megmérték, mint árut a piacon, és felosztották ellenségei között. Ugyanazon az éjszakán Baltazárt meggyilkolták, a városba betört a perzsa sereg. Így ért véget a Khaldeus Királyság, amelyik viszonylag rövid ideig állt fenn, ám csodáiról és gazdagságáról máig őrzik a történeteket a különböző népek meséi és legendái.

? Hogyan lehet magyarázni és jósló szavakat a babiloni királyi palota falán.

Következtetések

- Asszíria hatalmas területeket hódított meg a kereskedelem által felhalmozott gazdagságnak és a nagyszámú, jól felfegyverzett katonaságnak köszönhetően.
- Az asszírok kegyetlensége ellenük hangolta a meghódított népeket, ami sebezhetővé tette Asszíriát a külső ellenségek számára.
- Az Újbabiloni Birodalom hatalmas területeket ellenőrzött, ám gyengének bizonyult a külső ellenséggel szemben.

Kérdések és feladatok

1. Milyen fém megmunkálása kötődik az asszírokhhoz? Mihez vezetett ez?
2. Nevezétek meg Asszíria és a Khaldeus Királyság kiemelkedő uralkodóit. Miről váltak nevezetessé?
3. Emlékezzetek vissza, milyen mítoszokat és legendákat ismertek Babilonról. Véleményetek szerint miért éppen ezt a várost emlegetik oly sokszor?

14.§ Perzsia

1. A perzsa birodalom. Mezopotámiától keletre terül el az iráni fennsík. Az i. e. II. évezred közepén északról perzsa törzsek érkeztek ide. Főként állattartással foglalkoztak és nagyon szerényen éltek. Ebben az időben nem voltak önállóak, hanem adót fizettek a Méd Birodalomnak. Az i. e. VII. században egyik vezérük, **Hakhámanis** egyesítette a perzsa törzseket.

- 1) Hol éltek a perzsa törzsek az egyesülés előtt?
- 2) Az ókori perzsák állattartók és földművesek voltak?

Hakhámanis egyik utódja, II. (Nagy) Kurus (görögül: Kürösz) (i. e. 559-530) fellázadt a méd király ellen és elfoglalta a trónját. Így alapított az új államot, amit az Akhaimenidák Perzsiájának, vagy **Perzsa Birodalomnak** nevezett el. Utódai, II. Kambúdszija (görögül: Kambüszész) és I. Darius tovább gyarapították a birodalmat. Hatalmas területeket hódítottak meg: Mezopotámiát, Egyiptomot, Kis-Ázsiát, India északnyugati részét.

A meghódított területeket a perzsák régiókra – satrapiákra osztották, amelyek határai egybeestek a meghódított államok határaival. A helyi lakosság megőrizte hagyományait, nyelvét és törvényeit. A hatalmas birodalmat utak kötötték össze, melyektől jobbak sehol másutt nem léteztek.

Perzsiában posta is működött, amelyet a „**királyi úttal**” párhuzamosan szerveztek meg. A főút mentén postaállomásokat létesítettek, melyek olyan távolságra voltak egymástól, hogy lóval egy nap alatt meg lehessen tenni az utat. Amikor a küldönc megérkezett az állomásra, átadta a küldeményt a következőnek. Ez a staféta éjjel-nappal működött, ezért voltak nappal és éjszakai küldöncök is. Ennek a jól kimunkált hálózatnak köszönhetően a 2500 kilométeres utat átlagosan hét nap alatt be lehetett járni.

A minőségi és biztonságos utak megépítése segítette a kereskedelem fejlődését is.

- 1) Hogyan hatott a minőségi utak építése a perzsiai életre?
- 2) A térképen (47. oldal) mutassátok meg Perzsia területét az i. e. VI. században, nevezzétek meg a Perzsa Birodalom legfontosabb régióit.
- 3) Keressétek meg a térképen (47. oldal) a „királyi utat”. Mely városokat és régiókat kötötte össze?

EMLÉKEZZETEK VISSZA

1. Soroljátok fel kronológiai rendben a mezopotámiai államokat.
2. Milyen alapvető foglalkozásokat űztek Mezopotámia lakói?

I. Darius perzsa király.

Perzsa „halhatatlanok” ábrázolása a szúzai királyi palota falán.

Capul familiei persane era bărbatul. El putea să aibă câteva femei și concubine. Bărbații puteau să se deplaseze liber pe stradă, iar femeile erau nevoite să stea acasă și să se ocupe de treburile gospodărești.

Arany ivókupa.

A zoroasztriánusok hittek abban, hogy a világban létezik az abszolút jó és az abszolút rossz, és az ember szabad akarattal dönthet a kettő között. A rossz megtestesülése a hazugság és az erőszak, a jó megtestesülése pedig – az igazság és a jó ügyek. A halál után az emberre ítélet vár, és ha életében a rossz utat választotta, akkori pokoli kínokra van ítéelve. Ha a jó cselekedetek csak egy kicsit is többségben vannak, akkor a mennyországba kerül.

? **Hogyan nevezik a perzsák vallását? Mi ennek a vallásnak a legfőbb tanítása?**

Perzsia volt az első állam, amelynek területén bevezették az egységes pénznemet – az arany **dareikoszt**. A pénzermét addig csak egyetlen országban – Lüdiában ismerték, a világ többi részében leggyakrabban arany vagy ezüst tömböt használtak, vagy egyáltalán semmit, hanem cserekereskedelmet folytattak.

A satrapiákat a perzsa király által kinevezett helytartók – **satrapák** irányították. A satrapák fő feladata volt ügyelni arra, hogy a meghódított népek időben befizessék az adót. A satrapának volt saját hadserege, verethetett ezüst érméket, melyek csak az alárendeltsége tartozó régióban fogadtak el. Ő volt a legfőbb bíró az alárendeltségébe tartozó területen. A király általában a rokonait nevezte ki satrapáknak.

Annak érdekében, hogy ne függjön a satrapák seregeitől, a perzsa király felállította saját 10 ezres katonaságát, a „**halhatatlanokat**”. A legenda szerint azért nevezték őket így, mert az elesett katona helyét azonnal elfoglalta egy új katona, így a létszám mindig változatlan volt. Az első ezer katona, akik a legrégebb nemesi családokból kerültek ki, és akiket gyerekkoruktól kezdve katonának neveltek, a király személyes testőrségét alkotta.

? **Hogy hívták a perzsa helytartókat? Milyen jogosítványaik voltak?**

2. Zoroasztrizmus. A perzsák sajátos vallást gyakoroltak – a **zoroasztrizmust**, vagy más szóval mazdaizmust. A vallás prófétája **Zarathustra** volt. Elítélte az erőszak minden formáját, minden ember között a békét, a becsületességet és a munkát hirdette. A zoroasztrizmus híveit gyakran nevezik tűzimádóknak, mivel abban hittek, hogy istenük földi megtestesítője mindenféle fényforrás, beleértve a tüzet is. Imádkozás közben a fény forrása felé fordultak. Zarathustra tanításait az Aveszta-könyvek tartalmazzák.

Következtetések

- Az ókori perzsák állattartók voltak, aki az iráni fennsíkon éltek.
- Az egyesített perzsa törzsek első királya Hakhámanis volt.
- A perzsák nagy birodalmat alapítottak, melyek alkotó területek megőrizték régi hagyományait, nyelvüket és törvényeiket.

Kérdések és feladatok

1. Miért nevezik a II. Kurus által alapított államot az Akhaimenidák Perzsiájának?
2. Miért nevezik az Akhaimenidák Perzsiáját birodalomnak?
3. Hasonlítsátok össze, hogyan viszonyultak az asszírok és a perzsák a meghódított területekhez.

15.§ Nomádok

1. Kimmerek. Mezopotámiától és az iráni fennsíktól északra hatalmas sztyeppe terül el – a Nagy Sztyeppe. Nyugati irányba a Dunáig és a Kárpátokig terjed, keleti irányba pedig Kínáig. A területek nomád törzsek lakták, akik a perzsák rokonai voltak. A tudósok iráni népeknek vagy iráni nyelvű népeknek nevezik őket, mivel a perzsa (iráni) nyelvhez hasonló nyelveken beszéltek.

Az **i. e. V. században** a Fekete-tengertől északra fekvő sztyeppéken a szomszédjaik által „gimirrainak” nevezett nomád nép élt, akiket mi **kimmereknek** nevezünk. Ez az első olyan nép a mai Ukrajna területén, amelynek a nevét ismerjük. A kimmerek nomádok voltak ugyan, de a kézművesek számára szerveztek állandó településeket is.

A kimmerek hadjáratokat vezettek Mezopotámia államai ellen. I. e. VIII-VII. században szétverték Urartu Állam hadseregét, lerombolták a Méd Birodalom fővárosát – Szardeiszt, elfoglalták Frígiát, együtt harcoltak Asszíriával annak el-Nagy Szkítia.

EMLÉKEZZETEK VISSZA

- -Kik a nomádok? Mi az életmódjuk legfőbb sajátossága?

Kimmer harcosok ábrázolása egy etruszk vázán.

Szkíta harcosnő.
Kortárs rajz.

Körülbelül i. e. 513-ban I. Dariusz perzsa serege Nagy Sziákia területére lépett. A céljuk a hódítás volt. Előrenyomultak Borysthenesig (a Dnyeper folyóig), s egyetlen szkiával sem találkoztak. Dariusz követet küldött Idanfirs királyhoz, követelve a behódolást és az adófizetést. A király válaszul küldött Dariusznak egy madarat, egy egeret, egy békát és öt nyílveszőt. Dariusz megfejtette az üzenetet: „Ha ti, perzsák, nem repültök el, mint a madarak, nem bújtok a föld alá, mint az egerek, vagy nem merültök el a tóban, mint a békák, akkor utolérnek benneteket a nyilaink.” Dariusz nem hallgatott a figyelmeztetésre és támadásba vitte a seregét. Nem volt elég ereje a nyílt ütközethez, ezért a szkiák a „felperzselt föld” taktikát választották. Visszahúzódtak a sztyeppe belsejébe, miközben az elhagyott területeken betemették a kutakat, felperzselték a fűvet és a fákat. Dariusz király belátta Sziákia meghódításának értelmetlenségét, ezért felhagyott hódító tervével. Hérodotosz ógörög történetíró szerint attól kezdve a szkiákat legyőzhetetlennek tartották.

lenségei ellen. Az asszírok hagyták ránk az írásos feljegyzéseket a kimmer vezérekről.

A meggyengült kimmerek a Krímen telepedtek le és az i. e. V. században részt vettek az görög városállam, Kimmerikon építésében.

? **Gondolkodjatok el, vajon melyik foglalkozás volt a legelterjedtebb a kimmerek között.**

2. Scitii. Az i. e. IX-IV. században a kimmerek helyében új nomád nép jelent meg a Nagy Sztyeppén. Saját magukat **szkolotnak** nevezték. A mezopotámiaiak szokának, a kínaiak szaiának, a görögök pedig **szkiák**nak nevezték őket.

A szkiák fő foglalkozása a ló, a szarvasmarha és a birka tartás volt. Szekerekre épített sátrakban éltek, a szekerek elé ökröket fogtak.

A szkiák kiváló lovas harcosok voltak. Íjakkal és kardokkal voltak felszerelve. A szkiák harcosok között nők is voltak. Innen ered a harcos nők törzsének, az amazonoknak a legendája.

A szkiák halott királyait hatalmas kurgánok alá temették, amelyek magassága elérte a 20 métert, átmérője pedig a 130 métert. A királyi sírok igen gazdagok voltak. A halottal együtt kincseket és fegyvereket is eltemettek.

A tudósok többsége úgy véli, hogy a szkiák nem készítették ékszereiket, hanem a görög mesterektől rendelték meg. A fő motívumok állatok voltak, ezért **állatos művészetnek** nevezik.

Arany és ezüst ötvözetből készült edény.

Aranytárgyak szkiák kurgánokból.

Az i. e. VI. századig a szkíták főleg Közép-Ázsiában vándoroltak, mindent elpusztítva az útjukban, hadjáratokat intéztek Egyiptom ellen is. Később kiszorították őket a perzsák, akik saját államot alapítottak. A szkíták visszatértek a Fekete-tenger partvidékére és megalapították a Nagy Szkítiának nevezett államot. Meghódították a mai Ukrajna erdős-sztyeppés területén élő földműves törzseket, foglyokat ejtettek és elrabolták a gabonát, s ezeket eladták a Fekete-tengeri partvidéke görög városállamainak.

Nagy Szkítia virágkorát az i. e. IV. században érte el Ateasz király uralkodása idején. Saját pénzérmét is veretett. Halála után az állam hanyatlani kezdett.

A szkíta művészet legismertebb tárgya az arany nyakék, amelyet a Tovszta Mogila kurgánban talált Borisz Mozolevszkij archeológus.

? Többféle szkíta származástörténetet, amazonokról szóló legendát, szkíta királyokról szóló történeteket, valamint a szkíták és a kimmerek kapcsolatairól szóló történeteket ismerünk. Soroljatok fel néhányat.

Következtetések

- Mezopotámiától északra terül el a Nagy Sztyeppe. Ennek részét képezik a Fekete-tenger partvidékének sztyeppéi.
- A sztyeppét nomád népek lakták, akiknek fő foglalkozása a ló, szarvasmarha és birka tartás volt.
- A Fekete-tenger partvidékének sztyeppéin éltek a kimmerek, akiket az i. e. VI. században kiszorították a szkíták.

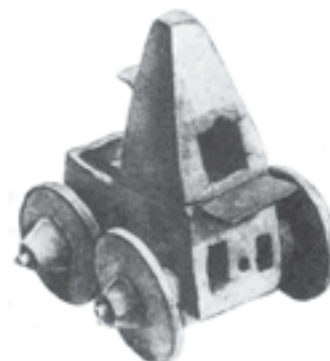

Kérdések és feladatok

1. Kik a kimmerek? Hol és mikor éltek?
2. Hogy nevezték a szkítáknak a mai Ukrajna területén fennálló államát? Mikorra esett az állam virágkora?
3. Hasonlítsátok össze a kimmer (1), a szkíta (2) és a perzsa (3) harcos görög ábrázolását. Külsejükben milyen hasonlóságokat lehet felfedezni? Ez miről tanúskodik?

Szkíta harcosok a sztyeppén. Kortárs rajz.

Szkíta lakóhely agyagmodellje, amely egy kurgánból került elő.

16.§ Írásbeliség és tudomány Mezopotámiában

EMLÉKEZZETEK VISSZA

1. Soroljátok fel a civilizáció fő jellemzőit.
2. Mikor telepedtek le a sumérok Mezopotámiában?
3. Az íráson túl milyen találmányok fűződnek még a sumérokhhoz?

Ékírásos tábla.

? **Ékírás – ez nyelv vagy ábécé?**

Cilinderes pecsét (balra) és nyomat (jobbra). Ezzel jelölték meg az árukat, ami által beazonosítható volt a tulajdonos.

1. Ékírás. Az írást a sumérek találták fel az **i. e. IV. évezredben**. Kihegyezett kagylóhéjjal karcolták a puha agyagtáblára. Apró háromszög végű, ékhez hasonlító írásjeleket használtak, ezért a régészek ezt az írásmódot **ékírásnak** nevezték el.

Az első írásjelek a számolással voltak összefüggésben, ilyen volt például a „három kecske” jel. Később az írásrendszer változott és nem tárgyakat vagy fogalmakat jelölt, hanem szótagokat. Ez lehetővé tette az ékírás széles körű alkalmazását, még verset is tudtak vele írni. Különböző nyelvekben volt használatos: az akkádban, a hettitában, az asszírban, a perzsában.

A „fej” szót jelentő jel változása. Az 1-es szám az i. e. 3000-ból való sumér piktogramot jelöli, a 7-es pedig az asszír jelet.

2. Tudomány. A világról alkotott elképzelések Mezopotámiában szoros összefüggésben voltak a mitológiával és a vallással. Mindkettő a világ megmagyarázásra szolgált. Az isteneket ugyanolyan valóságosnak képzeltek el, mint a napot, az eget és a szelet. Ugyanakkor a mezopotámiai papok (ők őrizték és gyarapították a tudást) számos felfedezést tettek, melyeket a mai napig ismerünk.

Annak köszönhetően, hogy a templomok a zikkuratok tetején helyezkedtek el, a papoknak nagyszerű lehetősége volt megfigyelni az éjszakai eget. Nagyon pontos naptárakat dolgoztak ki, melyek az időszámítás alapjául a hónapot és a napot tették meg, eszerint az év 365 napból, 6 órából, 15 percből és 41 másodpercből állt. A mai számítások szerint az év hossza 365 nap, 6 óra, 13 perc, 52,6 másodperc. A pontos naptárra azért is szükség volt, hogy tudják, mikor fog áradni a Tigris és az Eufrátesz és tervezni tudják a mezőgazdasági munkálatokat.

? **Mire szolgált a naptár feltalálása?**

Mezopotámiában megalkották a **csillagos ég térképét**, amelyen jelölték a csillagképeket, a bolygókat és a csillagokat. Ennek segítségével figyelték meg a csillagok és a bolygók mozgását, jelezték előre a nap- és a holdfogyatkozásokat.

Babilonban vezették be a hétnapos hetet, a 60 perces órát és a hatvan másodperces percet. A mindennapokban ugyanakkor egyéb időmérést használtak: a kettős órát (mai 120 perc), és két időmértéket: az egyik 4 percig, a másik 3 másodpercig tartott.

Jelentősen fejlődött a **matematikai tudás**: az emberek ki tudták számolni a terület nagyságát, a kört 360 fokra osztották, tudtak hatványozni, négyzetgyököt vonni, százalékot számítani. A mezopotámiai tudósok azonban nem tudtak rájönni az egyszerű szorzás módjára, ezért 1-től 50-ig terjedően táblára írták fel a többszörözést. Mindezeket és egyéb ismereteket (például orvosi, az állatokkal és a növényekkel kapcsolatos ismereteket, recepteket) agyagtáblákba vésték és könyvtárakban őrizték. A táblákat tematikus rendbe helyezték, ami megkönnyítette a keresést.

? Mely mezopotámiai tudományok használatosak mind a mai napig?

Az ékírást arra találták ki, hogy nyilvántartsák a vagyont és az adókat. Kezdetben képírást használtak, amelyben az ábrák tárgyakat vagy fogalmakat szimbolizáltak, mint például gabonával teli korsó. A borítékba helyezett ékírásos leveleken megjelölték az áru nevét és mennyiségét. Idővel a borítékos leveleket felváltották az egyszerűbb megoldást kínáló agyagtáblák.

Babiloni világtérkép, melynek közép-pontjában maga Babilon van.

Következtetések

- Mezopotámia területén alkották meg az első írásrendszert – az ékírást.
- Kezdetben az ékírásos jelek teljes szavakat, később szótagokat jelentettek.
- A mezopotámiaiak feltalálták a pontos naptárat, a napot órákra, percekre és másodpercekre osztották, bevezették a hét napos hetet.

Kérdések és feladatok

1. Hogyan találták fel az ékírást?
2. Mezopotámiában mely tudományok voltak kapcsolatban a vallással?
3. Párosítsátok a találmányokat és alkalmazási területüket.

1 Írás	A Mezőgazdasági munkálatok tervezése
2 Naptár	B Csatornák tervezése és építése
3 Geometria	C A tulajdon és az adók számbavétele

Agyagtábla – egy szinonimaszótár oldala.

17.§ Mezopotámia kultúrája

1. Vallás. Mezopotámia lakói hittek abban, hogy a világot istenek teremtették és istenek kormányozzák. A vallásoságnak ezt a formáját **politeizmusnak** nevezzük. Felfogásukban a világ három részre tagolódott, melyek egymás fölött helyezkedtek el. A legalsó, földalatti világban éltek az elhunytak lelkei, a középső világban az emberek, a felső, égi világban pedig az istenek.

Politeizmus – több istenbe vetett hit.

Mitológia – elképzelések láncolata a környező világról és az azt mozgató erőkről, szóbeli és írásbeli történetek gyűjteménye, amelyek ezen elképzelések alapján keletkeztek.

MEZOPOTÁMIA ISTENEI

Isten	Szerepe
Anu	A csillagos ég ura, az istenek atyja
Enlil	A levegő istene, az istenek és az emberek királya
Anunnaki	Az emberiség bírái a haláluk után
Istár (Inanna)	A szerelem, a termékenység és a háború istennője
Marduk	Babilon főistene
Mamet	Babilon anyaistennője, részt vett az emberek megteremtésében

2. Mitológia. A mezopotámiai mitológia azon alapult, amit az emberek maguk körül tapasztaltak, és ami a legmélyebb benyomást tette rájuk. A Tigris és az Eufrátesz évente megismétlődő áradásakor víz árasztotta el a mezopotámiai síkságot. Ezeknek az áradásoknak a kezdetét nem mindig sikerült előre meghatározni. Ezért vált az egyik alapmítosszá a világméretű vízözön. A történet szerint az istenek megharagudtak az emberekre és vízzel árasztották el az egész világot. Az istenek csak egyetlen nagycsaládot mentettek meg, akiknek halhatatlanságot ajándékoztak.

Még egy népszerű mítosz arról szól, hogy az istenek agyagból formázták meg az embereket. Az istenek arra törekedtek, hogy magukhoz hasonlatossá tegyék őket, ezért az első emberek nagyon szépek voltak. Az elégedett istenek lakomát csaptak, majd elhatározták, hogy alkotásukat tovább tökéletesítik. Ám az alkoholmámoros istenek nem voltak elég ügyesek, ezért torz embereket alkottak. Így népesítették be a világot.

Az apkalluk, Enki bölcs segítő szellemei egyikének ábrázolása. A legenda szerint ők alapították az első hét sumér várost.

? Mely népek mitológiájában ismert még az özönvízről és az emberek agyagból való megformázásának története.

3. Gilgames-eposz. Az i. e. II. évezredben született meg Mezopotámia legkiemelkedőbb irodalmi alkotása – a **Gilgames-eposz**, avagy elbeszélés arról, „aki a mélységet látta”.

A főhős Gilgames, Uruk város uralkodója, aki kétharmad részben isten, egyharmad részben ember volt. Olyan hatalmas volt, hogy ereje még az isteneket is megrémisztette. Ezért ellensúlyozására megteremtették Enkidut, a „vadembert”. Azonban Gilgames és Enkidu nem ellenségek, hanem barátok lettek. Együtt elvándoroltak északra, a cédruserdőig, ahol megölték az őrt, Humbabát és kivágták a legnagyobb cédrusfát. Az istenek dühösek lehettek és halálos átkot küldtek Enkidura. Gilgames 12 napig siratta barátját, majd elhatározta, hogy megtalálja a módját, hogyan válhat halhatatlanná. Útnak indult Utnapistimhez és feleségéhez – az egyetlen emberpárhoz, akiket az istenek halhatatlansággal ajándékoztak meg. Gilgames megtudta, hogyan válhat halhatatlanná, ám nem állta ki a próbákat, ezért dolgavégezetlen tért haza szülővárosába. A város falai alatt eltöprengett az emberi élet értelmén. Arra volt kíváncsi, hogy halhatatlanná teheti-e az embert a munkája.

Részlet a Gilgames-eposzból

Jön a halál, ám arca láthatatlan!
Egyszer mindnyájan házat építünk,
egyszer mindnyájan fészket is rakunk,
testvér testvérral mind osztozkodik,
medréből egyszer kiárad a folyó,
a sodródó szitakötő a nap arcába néz:
s egyszerre semmi sincs!
Nézd az alvót, arca akár a halottaké...
Nézz az újszülöttre, mint köszönti a nap,
de már gyülekeznek teste körül
az emberi végzet sors-szellemei;
életet adnak, fonalát kimérik,
ám a halál napja rejtve marad!

- ?
- 1) Mi a Gilgames-eposz fő témája?
 - 2) Milyen sorsot szánt Mamest istennő minden élőnek?
 - 3) Véleményetek szerint miért nem sikerült Gilgamesnek elérnie a halhatatlanságot? Az volt az oka, hogy nem tudta kiállni a próbákat, vagy valami egyéb?

Következtetések

- Mezopotámiában hitték, hogy a világot az istenek teremtették, és ők is irányítják.
- A két legelterjedtebb mítosz a vízözön és az ember megteremtése.
- A Gilgames-eposz Mezopotámia legkiemelkedőbb szépirodalmi emléke.

Kérdések és feladatok

1. Mi a politeizmus?
2. Miért gondolták a mezopotámiaiak, hogy az emberek agyagból lettek teremtve?
3. Mondjátok el röviden a mezopotámiai mítoszok 1) a világ teremtéséről; 2) a földalatti világról; 3) Enki és Marduk történetéről; 3) egyéb istenekről és istennőkről; 5) Gilgames hőstetteiről.

Enkidu (balról) és Gilgames (jobbról).

- ?
- A mester miért ábrázolta Enkidut szarvakkal és patákkal?

A tudásszint ellenőrzése

1. Miért nevezték Mezopotámiát folyóköznek is? Mely folyók övezik a területet?
2. Mi az öntözés? Milyen jelentősége volt az ókori Mezopotámiában?
3. Milyen birodalmak álltak fenn Mezopotámia területén? Soroljátok fel őket kronológiai rendben.
4. Soroljátok fel a Mezopotámiához fűződő legfontosabb tudományos és technikai találmányokat.
5. Emlékezzetek vissza, mi a címe Mezopotámia legjelentősebb szépirodalmi alkotásának. Soroljátok fel a főhősöket és mondjátok el röviden a történetet.
6. Tegyétek kronológiai sorrendbe az alábbi államokat.
 - Akkád Királyság
 - Sumer
 - AsszírIA
 - Babiloni Királyság
 - Kaldeus Királyság
 - Perzsa Birodalom
7. Töltsétek ki a táblázatot.

Társadalmi rétegek	Feladatuk
Falusiak és kézművesek	
Hivatalnokok	A mezőgazdasági munkálatok felügyelete, az adók beszedése
Papok	
Királyok	
Rabok	

8. Feladatmegoldás illusztrációk segítségével.
 - 1) Nézzétek meg az 1. rajzot és válaszoljatok a kérdésekre.
 - a) Milyen épületet ábrázol?
 - b) Nevezzétek meg, milyen részekből áll ez az épület.
 - c) Nevezzétek meg az épület funkcióját (rendeltetését).
 - 2) Nézzétek meg Mezopotámia ábrázolását egy mai rajzon (2. rajz). Hasonlítsátok össze azzal, amit a mezopotámiai gazdálkodásról megtudtatok a 10.§ 16. oldalán. Milyen hasonlóságokat tudtok felfedezni?
 - a) Mit jelölnek a számok?
 - b) Változtak-e a gazdálkodási elvek az ókortól kezdve? Válaszotokat indokoljátok meg.

18.§ Egyiptom természeti viszonyai és gazdálkodása

1. Egyiptom természeti viszonyai. Afrika északnyugati részében húzódik a hatalmas Szahara sivatag. Rajta keresztül folyik délről északi irányba a **Nílus** folyó. A perzselő pusztaságban ez az élet egyetlen forrása. A folyó halban gazdag, a folyópart mocsaraiban és nádasaiban vízilovak, krokodilok, valamint különböző madarak – íbiszek, pelikánok, libák és kacsák – élnek. A Nílus völgyében jött létre az Egyiptom nevű ország, amelyet gyakran neveznek „a Nílus ajándékának”. Két részre tagolódik **Alsó-Egyiptomra** – gazdag termőföldek a Nílus deltája körül és **Felső-Egyiptomra** – sivatagos terület, keskeny termőterülettel a Nílus mentén.

- ? 1) Nézzétek meg a térképek. Milyen két régióra oszlik Egyiptom?
2) Mely folyó völgyében jött létre az egyiptomi civilizáció?

2. Gazdálkodás. Minden év júniusában a Nílus forrásánál nagy esőzések voltak. Ennek következtében a folyó áradni kezdett, kiöntött a medréből. Októberben a folyó visszahúzódott, vastag iszapréteget hagyva maga után. A talaj ezáltal termékennyé és könnyen megművelhetővé vált.

Az iszap nem egyenletesen borította be a Nílus árterületét: az alacsonyabban fekvő területeken összegyűlt a víz és mocsár keletkezett, a magaslatok épp ellenkezőleg kiszáradtak. A nedvesség egyenletes elosztása érdekében csatornákat és gátakat építettek. A csatornákban zsilipeket helyeztek el, amivel el tudták zárni, illetve meg tudták nyitni a víz útját. A magaslatok a vizet speciális emelő - **sadúf** segítségével juttatták el.

A csatornák és a gátak építése nagyon nehéz munka volt, ráadásul minden évben meg kellett újítani ezeket az épületeket az áradások után. Nem egy, hanem több település, az emberek összefogására volt szükség, hogy tervezni és ellenőrizni tudják ezt a folyamatot. A települések összefogtak, megválasztották vezetőjüket – a **kormányzót**, az úgynevezett **nomarchoszt**. Egyiptomban összesen közel 40 kormányzóság, **nomosz** volt.

- ? Kik azok a nomarchoszok?

EMLÉKEZZETEK VISSZA

1. Mi a civilizáció?
2. Mely civilizációkkal ismerkedtetek meg eddig? Hol születtek meg ezek a civilizációk?

Az ókori Egyiptom.

A Nílus partvidéke az áradáskor. Kortárs rajz.

A Nílus partvidéke, miután visszahúzódott az áradás. Kortárs rajz.

? Nézzétek meg a rajzokat. Hasonlítsátok össze a Nílust az áradás alatt és a szárazság idején. Milyen különbségeket láttok. Hogyan hatott ez az emberek mindennapi életére?

Fáraó – az ókori Egyiptom uralkodója.

Nádas a Nílus deltájában. Kortárs rajz.

A Nílus felső folyása. Kortárs rajz.

A nomarchoszokból váltak idővel az uralkodók. Minél több termést takarítottak be egy nomosban, annál gazdagabb volt. A nomarchoszok háborúkat viseltek egymás ellen, hogy megszerezzék az ellenőrzést a termékeny területek fölött. Az **i. e. III. évezredben** egyikük, akit **Meninek (Ménész)** hívtak egyesítette Egyiptom területeit. Ő volt az első **fáraó** – egész Egyiptom ura.

? Kik a kormányzók? Miben különböztek a fáraóktól?

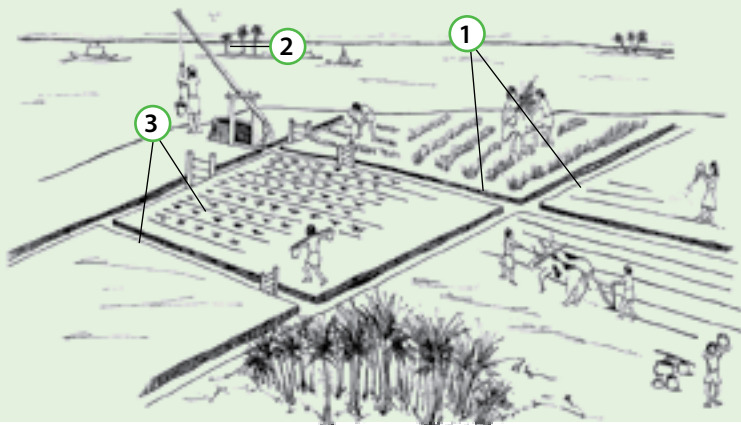
Következtetések

- Az ókori Egyiptom a Nílus folyó völgyében alakult ki.
- A Nílus évente megismétlődő áradása vizet és tápanyagot biztosított a part menti földterületeknek.
- Az egyiptomi kormányzóságokat az i. e. III. évezredben egyesítették egy államba.

Kérdések és feladatok

1. Hogy nevezték azt a személyt, aki a csatornák és gátak építésének munkálatait irányította?
2. Miért nevezik Egyiptomot „a Nílus ajándékának”?
3. Mit jelölnek a számok a rajzon?

19.§ Az ókori Egyiptom társadalma

1. Az egyiptomi társadalom felső rétegei. A hierarchia csúcsán a **fáraó** állt. Korlátlan hatalommal rendelkezett Egyiptomban, az övé volt az összes föld. A fáraó törvényeket alkotott, amelyek szerint az ország élt, és irányította a hadsereget.

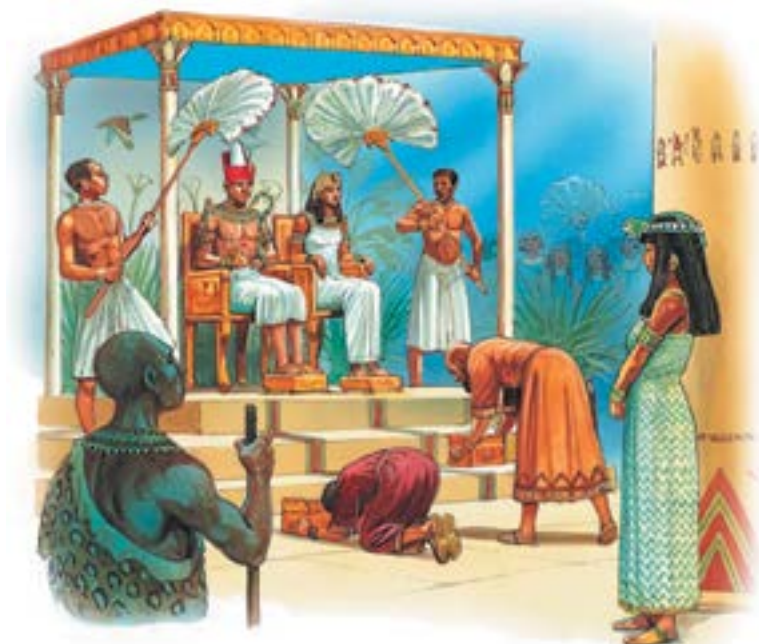
Az alattvalók a fáraót élő istennek tekintették. A fáraó jelenlétében minden alattvalónak állva kellett maradnia, a fáradó szeme előtt térdre rogytak és lehorgasztották a fejüket. Tilos volt hátrat fordítani a fáraónak. Azt a helyiséget, ahol a fáraó tartózkodott, csak hátrálva volt szabad elhagyni.

A fáraó után következtek a **hivatalnokok** és a **papok**. A legbefolyásosabb hivatalnokok a kormányzók voltak, akiket a fáraó Egyiptom egyes területek irányításával bízott meg. A többi hivatalnok ellenőrizte a mezőgazdasági munkálatokat, az építkezéseket, irányította a hadsereg egyes egységeit, beszédte az adót.

A hivatalnokok külön rétegét képezték az **írnokok**, akik mindent feljegyeztek és számításokat végeztek. A szolgálatért

EMLÉKEZZETEK VISSZA

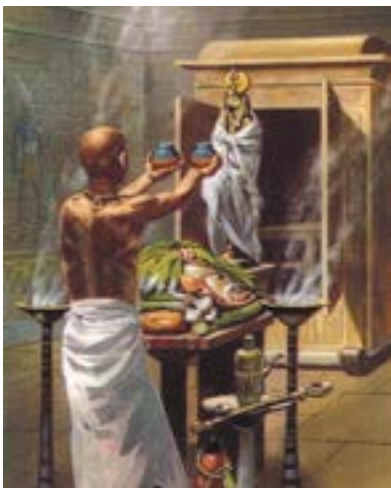
1. Milyen két nagy régióra tagolódik Egyiptom?
2. Kik a kormányzók? Mi volt a szerepük az ókori egyiptomi társadalomban?
3. Fejtsétek ki, hogy szerintetek a földművelés ebben a korban miért igényelte sok ember összehangolt munkáját.

A fáraó és alattvalói. Kortárs rajz.

A fáraó hatalmi jelvényei.

A pap szent szertartást mutat be a templom belsejében. Kortárs rajz.

Ókori egyiptomi írnok szobra. I. e. III. évezred.

Az egyik legrégebbi papirusz, a Merer papirusz részlete. Korát mintegy 4,5 ezer évre teszik.

cserébe földbirtokokat és ajándékokat kaptak az államtól. Ennek köszönhetően az írnokok többsége gazdag volt. Ezenkívül az egyiptomi társadalomban nagy tekintély övezte őket. A szülők arra törekedtek, hogy gyerekeikből írnokok váljanak.

A **papok** a templomokban egyházi szertartásokat vezettek, amelyekben az ókori egyiptomi társadalomban fontos szerepet tulajdonítottak, és a papok voltak azok, aki minden évben kiszámították, mikor fog kezdődni a Nílus áradása. Az előrejelzéshez a papok feltalálták a **kalendáriumot**. Ezenkívül készítették csillagtérképet, mélyreható matematikai ismeretekkel rendelkeztek. A papok tanították a leendő hivatalnokokat írni. A templomok hatalmas földbirtokokkal rendelkeztek, amelyeket a falusiak műveltek meg, valamint adományokat kaptak a kiváltságos és a gazdag emberektől, cserébe a szertartásokért. A papok őrizték a vallásos és a tudományos ismereteket, ezért nagy tisztelet övezte őket, és nagyon gazdagok voltak.

? Mi volt a feladata az írnokoknak és a papoknak az ókori egyiptomi társadalomban?

2. Az ókori egyiptomi társadalom alsó rétegei. A lakosság zömét a falusiak tették ki, akik kisebb településeken éltek. Nem voltak rabok, de kötelességük volt részt venni a gátak és a csatornák építésében, valamint gabonát és zöldséget termesztetni. Nem volt saját földtulajdonuk, és azért hogy megművelhessék a földet gabonaadót kellett fizetniük (a fáraónak, a papoknak vagy a vagyonos embereknek).

? Mivel fizették meg az adót az ókori Egyiptomban a falusiak és a kézművesek?

Papírkészítés papiruszból

1

A papiruszás rostos szárából vékony szeleteket vágtak.

2

A szeleteket vízzel nedvesített deszkalapon szorosan egymás mellé helyezték.

3

A papiruszlapra deszkát tettek és simára kalapálták.

4

A felületet kőszkózzal simára csiszolták.

A falusiak akkor kezdték megművelni a földet, amikor a Nílus visszahúzódott a medrébe. A talajt réz vagy bronz végű eke segítségével lazították fel, majd elvetették a gabonát. A mezőre kihajtották az állatokat, hogy a magvakat a földbe tapossák. Az érett kalászatokat sarlóval vágják le. A levágott kalászoson ismét végighajtották az állatokat, hogy patáikkal kiverjék a szemeket a szárból. Ezután a gabonaszemeket rostálással szétválasztották a törektől. Ezután a gabonát agyagkorsókba rakták és itt tárolták mindaddig, míg lisztet őröltek belőle.

A társadalmi hierarchiában valamivel magasabb helyet foglaltak el a **kézművesek** és a **kereskedők**. Termékeik egy részét adóként szolgáltatották be. Egyes kézművesek a nádhoz hasonló növényből – **papirusznádból** készítettek papiruszt. Az egyiptomiak erre az anyagra írtak.

A társadalmi ranglétra legalján helyezkedtek el a **rabok**, akiket „**élőholtaknak**” neveztek. Velük végeztették a legnehezebb munkákat: ők ásták a csatornákat, dolgoztak a bányákban, eveztek a hajókon. A rabok a rabtartó tulajdonát képezték, akik az életük fölött is szabadon rendelkeztek.

Borkészítés szőlőből. Ókori egyiptomi rajz.

Ékszerész munka közben. Ókori egyiptomi rajz.

Zenész. Ókori egyiptomi rajz.

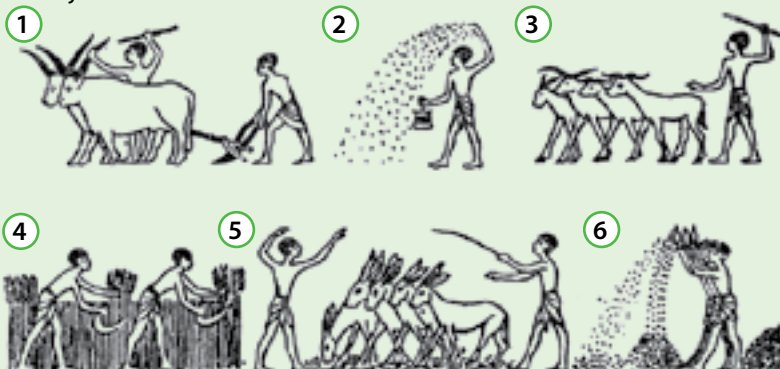
Következtetések

- Egyiptomban a legnagyobb hatalma a fáraónak volt.
- Az egyiptomi társadalom két nagy csoportra oszlott, a privilegizált csoportra és az egyszerű népre.
- A privilegizált csoportba tartoztak a hivatalnokok és a papok, az egyszerű néphez – a falusiak, a kézművesek, a kereskedők, a rabok.

Kérdések és feladatok

1. Milyen volt az ókori Egyiptom társadalmi berendezkedése?
2. Melyek voltak a fáraó legfontosabb feladatai?
3. Az alábbi rajz alapján soroljátok fel a mezőgazdasági munkálatok fajtáit.

20.§ Mindennapi élet az ókori Egyiptomban

EMLÉKEZZETEK VISSZA

- Soroljátok fel az ókori egyiptomi társadalom rétegeit.

Ételek az ókori Egyiptomban. Falrajz.

- ? Nézzétek meg a rajzot. Szerintetek gazdag vagy szegény ember asztalát ábrázolja?

A fejtetőn viaszból és aromás olajból búbot képeztek, amely a napmelegtől kellemes illatot árasztott.

1. Falvak és városok. Az egyiptomi lakosság zömét a falusiak tették ki, akik kis településeken laktak a Nílus mentén.

Az egyszerű emberek kis épületekben laktak. Eleinte ezeket az épületeket agyag és szalma keverékéből építették. Később az építkezésekhez napon szárított agyagtéglatákat használtak. Az épületek egyszintesek voltak, sík tetővel fedve. A háztetőn gyümölcsöt, zöldséget stb. szárítottak.

A módos emberek téglából és kőből épült nagy házakban laktak. Ezek az épületek többszintesek voltak, számos szoba, valamint kamra és ól is tartozott hozzá. Ezekhez az épületekhez fallal körülvett kert is tartozott.

Város kevés volt. A városokban élt a fáraó és privilegizált csoportba tartozók. A városok vonzották a kézműveseket és a kereskedőket Egyiptom egész területéről.

- ? Hol élt az egyiptomiak többsége? Hol éltek a privilegizált csoport tagjai?

2. Étel. Az ókori Egyiptomban az emberek többsége egyszerű ételeket evett. Alapvető élelmiszerek közé tartozott a kenyér, a szárított hal, a lencse és a borsó. Gyümölcsöt is fogyasztottak (szőlő, datolya), a datolyát és a mézet édesítőszernek használták. A legfontosabb ital a sűrű búzasör volt. Ennek alkoholtartalma jóval alacsonyabb volt a mainál. Az egyiptomiak különböző borokat is tudtak készíteni.

A gazdag emberek változatosabban táplálkoztak. Táplálékuk közé tartozott a friss hús, madarak és zöldségek is.

3. Öltözködés. Az ókori egyiptomiak öltözete egyszerű volt. A gyerekek alapvetően ruhátlanul, a nők egyenes ruhában, a férfiak test köré teker, derékon megkötött szoknyaszerű ruhadarabban jártak. A gazdag emberek ruhája finom lenvászomból, az egyszerű embereké durva vászonból készült, amelyet nem is mindig fehérítettek ki. A gazdag emberek arany és drágakő ékszereket viseltek.

A nagy meleg és az élősködők miatt az egyiptomiak borotválták a fejüket és parókat hordtak. A gyerekeknek meghagytak egy hajtincset, ezt nevezték „az ifjúság fürtjének”.

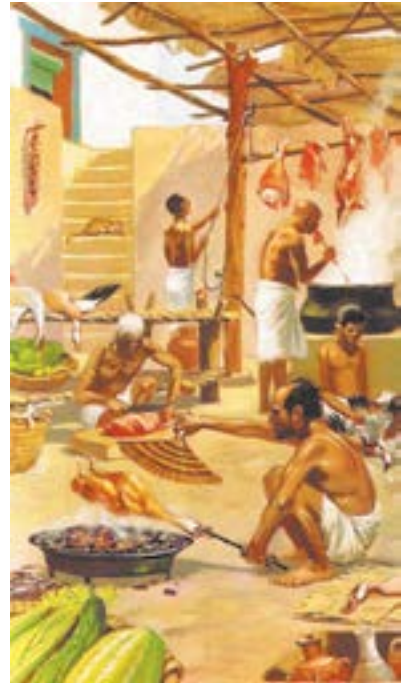
- ? Hogyan öltözködtek a gyerekek, az asszonyok és a férfiak az ókori Egyiptomban?

Az ókori egyiptomiakhoz számos találmány fűződik, melyeket ma is használunk:

- Naptár, amely az évet 365 napra osztotta (Mezopotámiában a naptár alapján a hónapok képezték)
- Óra – vízi és homok
- Olló
- Sebészeszközök
- Fogprotézis
- Lakat
- Kozmetikumok és parfümök
- Paróka és hajfesték
- Fésű
- Borotva
- Magas sarkú cipő
- Tinta
- Papír (papirusz)
- Bor és sör
- Üveg

Ókori egyiptomi olló.

Ókori egyiptomi konyha. Kortárs rajz.

Következtetések

- Egyiptomban kevés város volt, a lakosság zöme kisebb településeken élt.
- Véleményed szerint miért a városba költöztek a kézművesek és a kereskedők.
- Töltsétek ki a táblázatot, amely megmutatja a szegény és a gazdag egyiptomiak találkozásának különbözőségeit. Jelöljétek „+” jellel azt, amit fogyasztottak az adott lakossági csoportok.

Ókori egyiptomi parfümös üvegedény.

Kérdések és feladatok

1. Miben tért el egymástól a szegény és a gazdag egyiptomi otthona?
2. Véleményed szerint miért a városba költöztek a kézművesek és a kereskedők?
3. Töltsétek ki a táblázatot, amely megmutatja a szegény és a gazdag egyiptomiak találkozásának különbözőségeit. Jelöljétek „+” jellel azt, amit fogyasztottak az adott lakossági csoportok.

Élelmiszerek	Falusiak, kézművesek	Privilegizált réteg
Kenyér és sör		
Gyümölcsök		
Zöldségek		
Szárított hal		
Friss hús		

Gazdag házaspárt ábrázoló szobor.

21.§ Az ókori Egyiptom történetének szakaszolása

EMLÉKEZZETEK VISSZA

1. Hogy nevezték Egyiptom uralkodóját?
2. Soroljátok fel az egyiptomi társadalom rétegeit.
3. Hol élt az egyiptomiak többsége – a városokban vagy a kisebb településeken?

Hatsepszut fáraónő szobrának feje.

Monoteizmus – egy istenbe vetett hit.

1. Egyiptom történetének szakaszolása. Az egyiptomi civilizáció majdnem 3 ezer évig állt fenn. Ez idő alatt folyamatosan változott az emberek életmódja, a művészet, még a vallás is. Ugyanígy nem egyetlen ország állt fenn folyamatosan. Voltak időszakok, amikor Egyiptomot más országok tartották megszállás alatt.

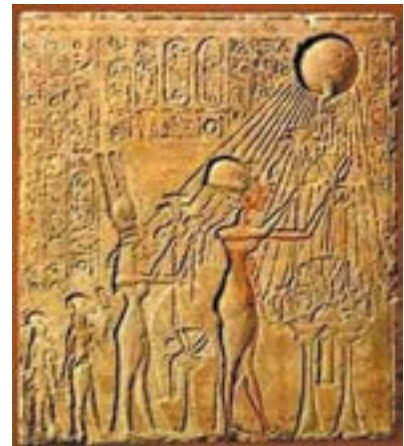
AZ ÓKORI EGYIPTOM TÖRTÉNETÉNEK SZAKASZOLÁSA

Az időszak elnevezése	Kezdet	Sajátosságai
Óbirodalom	i. e. 2670	Fővárosa Memphisz. A stabilitás és a virágzás időszaka. A munkaeszközök rézből és kőből készültek. Felépültek a nagy piramisok: Hufu (Kheopsz), Kephren, Menkauré.
Első átmeneti kor		A nomádok betörése. Nincs egységes uralkodó. Az összefüggő öntözőrendszer széthullása. Hanyatlás az élet minden területén
Középbirodalom	i. e. 2040	Főváros Théba. Viszonylagos gazdasági stabilitás. A külső országokkal való kereskedelem fejlődése. Núbia meghódítása.
Második átmeneti kor		Nincs egységes uralkodó. A rabok és a szegények lázadása. A hükszoszok – harci szekeres nomádok – betörése. A hükszosz dinasztia uralma Egyiptomban
Újbirodalom	i. e. 1550	Főváros Théba és Ahet-Aton. A birodalom fénykora. Hatsepszut, a női fáraó uralkodása. II. Ramszesz fáraó aláírta a világtörténelem első békeszerződését. IV. Amenhotep (Ehnaton) fáraó bevezette a monoteizmust – Aton isten kultuszát.
Harmadik átmeneti kor		Harc a hatalom birtoklásáért a papok és a kiváltságos réteg között. Nincs egységes uralkodó. A szomszédos országok és népek sorozatos betörései
A hanyatlás kora	i. e. 700	II. e. VI. sz. – Egyiptomot meghódította Perzsia. I. e. 332. – Egyiptomot meghódította Nagy Sándor. I. e. 69-30. – Kleopátra uralkodása. Egyiptom római provincia lett

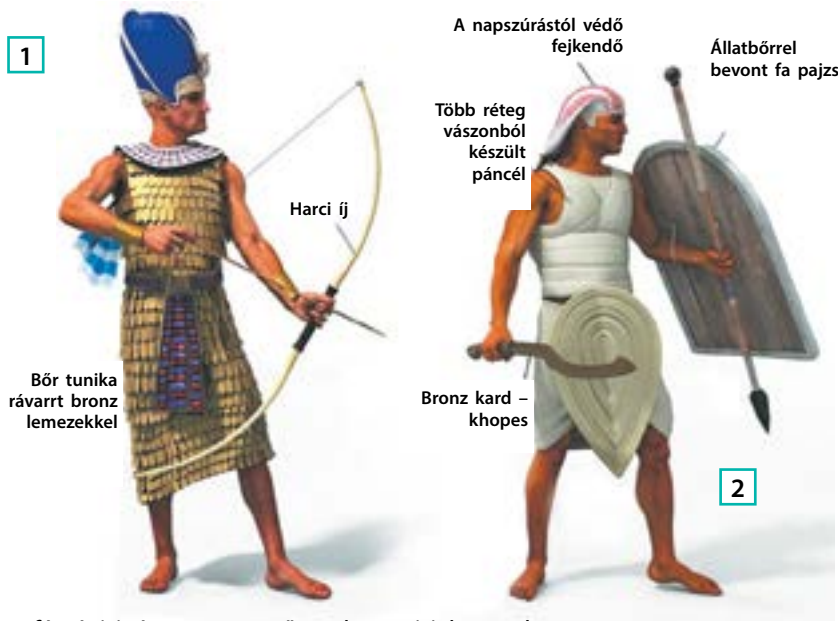
A tudósok az ókori Egyiptom történetét három nagy szakaszra osztják – Óbirodalom, Középső Birodalom és Újbirodalom. „Birodalomnak” a viszonylag stabil időszakokat nevezik, amikor Felső- és Alsó-Egyiptomot egyetlen uralkodó, a fáraó irányította. Az átmeneti időszakokat az instabilitás jellemezte, amikor Egyiptomnak nem volt egységes uralkodója.

2. Katonáskodás. Fennállásának teljes időszakában az egyiptomi uralkodók rablóhadjáratokat szerveztek a szomszédos területekre. A legtöbbet Núbia (Egyiptomtól délre eső ország, ahol aranyat bányásztak), valamint a Földközi-tenger keleti partvidékének városai szenvedtek. Minden hadjáratot személyesen a fáraó vezetett. A páncélt és kék koronát viselő fáraó harci szekéren haladt a hadsereg élén.

Az egyiptomi hadsereg gyalogságból és harci szekerekből állt. Az egyiptomiak nem ismerték a lovaglást. Az egyiptomi hadseregben harcoltak núbiai zsoldos íjászok is.

Az egy istennek, Atonnak áldozó Ehnaton fáraó családja körében.

A fáraó (1) és az egyszerű gyalogos (2) harci öltözet.

Egyiptomi szekér.

I. e. 1258 táján az egyiptomiak és a hettiták megütköztek **Kádesnél**. A kor két nagy birodalma – Egyiptom és a Hettita Királyság – a Földközi-tenger keleti partvidékének ellenőrzéséért küzdött. A csatának nem volt győztese. A kádesi csatát nevezik a bronzkor utolsó csatájának, mivel a hettiták voltak az elsők, akik megmunkálták a vasat. A csata jelentőségét az adja, hogy II. Ramszesz fáraó és III. Hattuszilisz hettita király aláírták a világtörténelem első békeszerződését, amely egy ezüst táblába volt vésve. A szerződés rögzítette a két ország között az örök békét, barátságot és testvériséget.

A kádesi csata. Az előtérben het-tita harci szekér. Kortárs rajz.

A békeszerződés hettita másolata, amely az ENSZ New York-i (USA) székházában van kiállítva.

Következtetések

- Az ókori birodalom történelmét három nagy korszakra osztjuk: Óbirodalom, Középső Birodalom, Újbirodalom.
- Egyiptom hódító háborúkat indított a szomszédjai ellen.
- Az egyiptomi hadsereg főparancsnoka a fáraó volt. A fő haderőt a harci szekerek képezték.

Kérdések és feladatok

1. A 66. oldalon levő táblázat segítségével oldjátok meg a feladatot.
 - 1) Jelöljétek meg, mikor vette kezdetét és mikor ért véget az ókori Egyiptom története. Mennyi ideig állt fenn az egyiptomi civilizáció?
 - 2) Nevezzétek meg az Egyiptom történetének alapvető szakaszait. Mondjátok meg, melyik mikor vette kezdetét?
 - 3) Soroljátok fel az Óbirodalom és az Újbirodalom fáraóit.
 - 4) Nevezzétek meg az ókori Egyiptom története minden szakaszának szerintetek legfontosabb eseményét. Indokoljátok választókat.
2. Mivel ért véget a kádesi csata?
3. Foglaltok össze röviden az ókori Egyiptom történetét. Soroljátok fel a legjelentősebb fáraókat és a nevükhöz fűződő kiemelkedő történelmi eseményeket.

22.§ Istenek és templomok

1. Az írás. Annak érdekében, hogy megőrizték és továbbadják a tudást, az egyiptomi papok kidolgozták saját írásrendszerüket. Ezt nevezik **hieroglif írásnak**, amely rajzos jelekből, hieroglifákból tevődött össze. Ezek a jelek teljes szavakat vagy szótagokat is jelenthettek *cuvinte íntregi, cât și îmbinări de cuvinte sau consoane*.

A hieroglif írást megtaláljuk a templomok falain, a sírfeliratokon, valamint a különböző mágikus tárgyakon. Hieroglifákkal írtak a papiruszra is: adóigazolásokat, a fáraó parancsait, személyes naplót.

? Milyen funkciót töltött be az hieroglif írás az ókori Egyiptomban?

2. Művészet. Az egyiptomi művészetre szigorú szabályok vonatkoztak. A templomok, a paloták, a szobrok és a festmények egységes elv alapján készültek: demonstrálniuk kellett az istenek és a fáraók erejét és hatalmát.

Az egyiptomi kézművesek képesek voltak a finom munkára, a sírkamrák belsejében található festmények értékes információkat tartalmaznak a mindennapi életről.

? Milyen volt az egyiptomi művészet?

3. Egyiptomi istenek. Az ókori Egyiptom vallása politeista volt. Minden városnak és régiónak volt védelmezője. Voltak olyan istenek is, akiket egész Egyiptom területén tiszteltek. Ilyen volt **Ré** – a napisten, **Ozirisz** – a túlvilág istene, aki feltámadt azután, hogy megölte **Széth**, a káosz istene. **Hórusz**, a háború istene Ozirisz és Ízisz, a termékenység istennőjének házasságából származott. Rajtuk kívül az egyiptomiak által tisztelettel övezett istenek **Anubisz**, a halottak istene, **Thot**, a bölcsesség istene, **Básztet**, a gyermekek és az anyaság istennője.

Az egyiptomiak egyes állatokat szenteknek tartottak. A legnagyobb tisztelet a macskát (Básztet istennő szent állatának tartották), a kobrát (a fáraó hatalmának szimbóluma), a sakált (Anubisz isten jelképe), az íbisz madarat (Thot isten jelképe), a krokodilt (Szobek, a földi vizek istenének jelképe) övezte.

EMLÉKEZZETEK VISSZA

■ Mi a politeizmus?

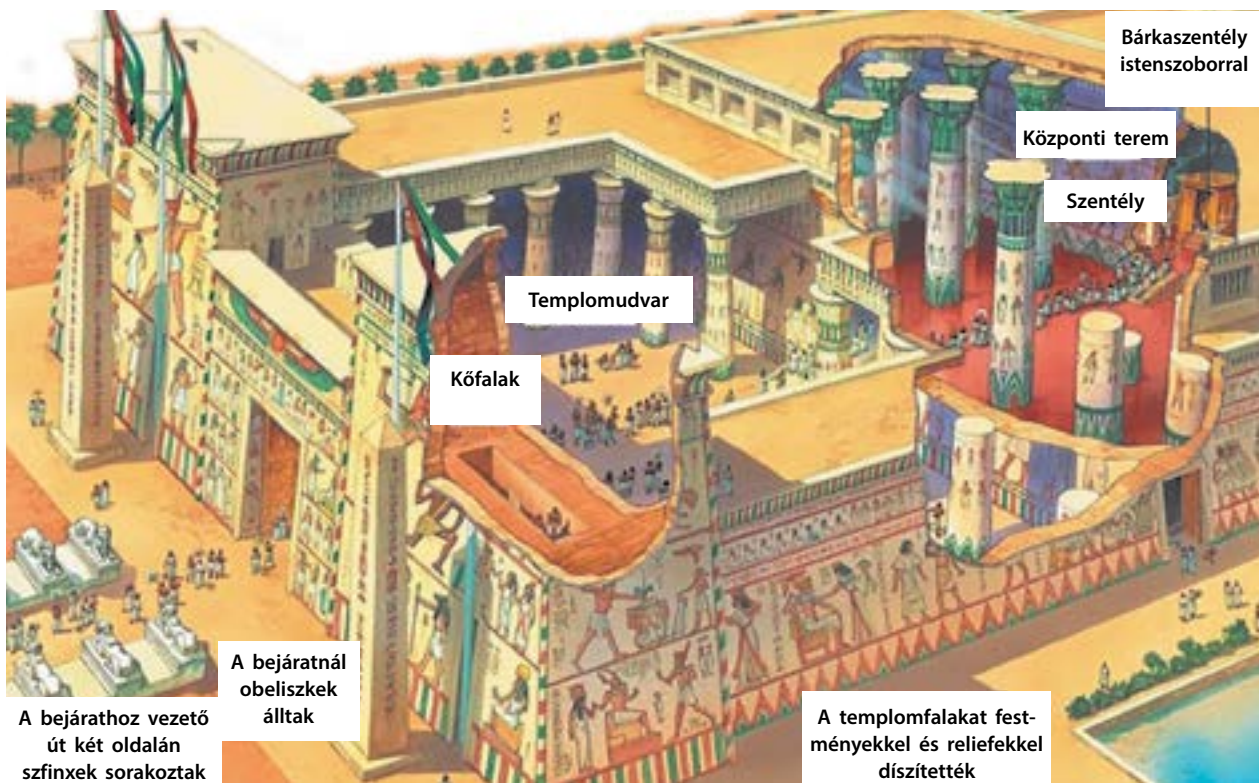
	A	lélek		M	bagoly
	B	láb		N	víz
	D	kéz		P	szék
	F	kígyó		Q	domb
	G	állni		R	száj

Egyiptomi hieroglifák.

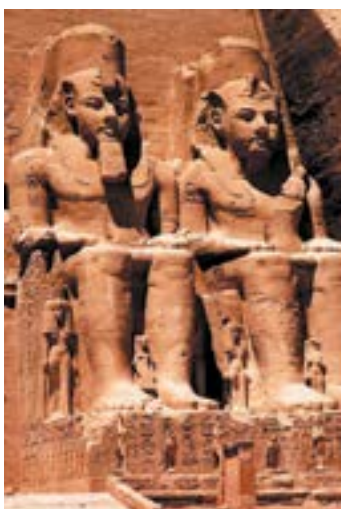

Sírkamra falán található festmény részlete.

Óegyiptomi templom. A szentélybe csak a fáraó és a papok léphettek be. A kiváltságos rétegek és a hivatalnokok látogathatták a központi termet. Az egyszerű embereket csak az udvarba engedték be.

? Írjátok le az óegyiptomi templom külsejét és belsejét.

II. Ramszesz fáradó 20 méter magas szobrai az Abu-Szimbel-i templomban.

Következtetések

- Az egyiptomiak a hieroglif írást használták.
- Az építészetnek az istenek és a fáraók erejét és hatalmát kellett demonstrálnia.
- A vallás politeista volt. Az egész Egyiptomban tisztelt istenek mellett az egyes régióknak és városoknak is voltak saját isteneik.

Kérdések és feladatok

1. Mi volt a jellegzetessége az egyiptomi írásnak?
2. Minek alapján vonhatjuk le az a következtetést, hogy az egyiptomi vallás politeista volt?
3. Feleltessétek meg egymásnak az istenek/istennők neveit és foglalkozásukat.

1 Ozirisz	A A termékenység istene/istennője
2 Thot	B A háború istene/istennője
3 Ízisz	C A túlvilág istene/istennője
4 Hórusz	D A nap istene/istennője
5 Ré	E A bölcsesség istene/istennője

23.§ Piramisok

1. Túlvilág. Az egyiptomiak abban hittek, hogy a túlvilágon új élet vár rájuk. Ehhez azonban szükséges megőrizni a halott testet. Ezt a folyamatot nevezték mumifikálásnak vagy balsamozásnak. Nagyon fontos volt a temetkezés formája. Csak a fáraók és a leggazdagabb emberek tudtak maguknak és családtagjaiknak **sírkamrákat** építtetni. A szegény embereket a sivatagban kiásott sírgödrökbe temették.

2. Masztaba és piramis. Az első egyiptomi sírkamrákat **masztabáknak** nevezték. Egyenes szögű tégláépületek voltak, sík tetővel és földalatti sírkamrával. Sírkamrákat vájtak sziklába is. A belső falakat faragással vagy festményekkel díszítették.

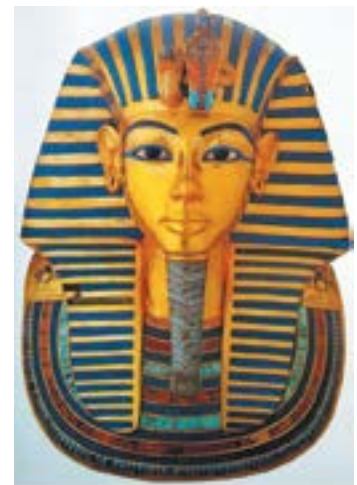
Később a masztabákat felváltották a **piramisok**. Ez a következőképpen történt. Az **i. e. III. évezredben** Dzsószér fáraó többször is parancsba adta, hogy nagyobbítsák meg az épülő masztabáját, újabb és újabb lépcsőzeteket rakva rá. Ennek eredményeképpen alakult ki a lépcsőzetes piramis.

A továbbiakban a piramist már nem téglából, hanem mészkőből építették, oldalát pedig csiszolt mészkővel borították. A fehér kő szikrázott a napfényben, így a piramisok pompázatos látványt nyújtottak, a fáraó hatalmát jelképezték.

EMLÉKEZZETEK VISSZA

1. Milyen volt az ókori egyiptomi építészet?
2. Milyen istenekben hittek az ókori egyiptomiak?
3. Hogy hívták az ókori Egyiptomban a túlvilág istenét? Melyik isten védelmezte a halottakat?

Tutanhamon fáraó halotti maszkja.

A halott balsamozásának folyamata.

? Minek köszönhetően őrződött meg a halott teste?

Szfinx – sziklából kifaragott oroszlántestű és emberfejű lény szobra Kephren piramisa közelében. Magassága 20 m. A szfinx első lábai közötti bejárat található, amely egy szentélybe vezet.

A piramis csúcsának helyére tévése. Kortárs rajz.

Az egyiptomiak hitték, hogy a túlvilági élet hasonló az evilágra. Ezért a sírba helyeztek minden olyan tárgyat, amit szükségesnek tartottak a mindennapi élethez: fegyvert, ékszereket, ételt. A fáraók sírjába értékes tárgyakat helyeztek, ezért azokat már az ókorban kifosztották. Szinte az egyetlen kivétel **Tutanhamon fáraó sírja**, amelyet az archeológusok sértetlenül találtak meg. Ebből ismerték meg a tudósok azt a gazdagságot, amit a túlvilágra elkísérte a fáraókat.

A piramis csúcsának helyére tévése. Kortárs rajz.

3. A piramisok építése. Közel 80 egyiptomi piramis maradt fenn napjainkig, közülük a legnagyobbak és a legismertebbek **Kheopsz**, **Kephren** és **Menkauré** fáraóké. I. e. III. évezredben épültek a Gízai-fennsíkon a mai Kairó városa közelében. A legmagasabb Kheopsz piramisa – 137 m.

A piramisok építése nagyon sok időt és nagyon sok ember munkáját vette igénybe. Több ezer munkás dolgozott az építkezéseken. A piramisok építése több évtizedig is tarthatott, ezért mellettük kisebb városok nőttek ki a földből, ahol nem csak az építőmunkások laktak, hanem az orvosok, a kézművesek is, akik az ételt készítették, a ruhát és a cipőt varrták stb.

? Soroljátok fel a legismertebb egyiptomi piramisokat.

Következtetések

- Az egyiptomiak hittek abban, hogy a halál után a túlvilágon új élet vár rájuk.
- A túlvilág élet lehetetlen, ha az elhunyt testét nem őrzik meg, ezért a holttesteket mumifikálták.
- A piramisok célja az volt, hogy megvédje a fáraó sírját a fosztogatóktól, és hogy jelképezzék a fáradó hatalmát az utódok számára.

Kérdések és feladatok

1. Milyen temetkezési formák voltak ismertek az ókori egyiptomiak körében? Kiknek épültek a piramisok?
2. Kik engedhették meg maguknak az ókori Egyiptomban, hogy speciális sírkamrákat építtessenek maguknak?
3. Mit jelképeztek a piramisok a külvilág számára?

Gyakorlati munka.

Múmiák az ókori Egyiptomban

? Ismerkedjete meg az alábbi forrásrészlettel. Válaszoljátok meg a kérdéseket és oldjátok meg a feladatokat.

Cél: megismerkedni a temetési szertartással és a túlvilági élet-ről alkotott elképzelésekkel az ókori Egyiptomban történelmi források segítségével.

Hérodotosz ógörög történetíró leírása a holttest balzsamozásáról

...Ebből a célból speciális műhelyeket állítottak fel, amelyek a balzsamozásra szakosodtak. Amikor odavitték a holttestet, mutattak a hozzátartozóknak három színes rajzot a halottakról... Az első balzsamozási módot tartják a legjobbnak és a legdrágábbnak, a másodikat – átlagosnak és olcsóbbnak, a harmadikat – a legolcsóbbnak. Megnevezik az árakat, majd megkérdezik a hozzátartozóktól, hogy melyik balzsamozási módot választják. Ha ezután megegyeznek az árban, a hozzátartozók hazamennek, a holttestet pedig a mesterekre hagyják.

[A holttest balzsamozásának legdrágább módja a következőképpen történt]:

Először is kiszedik az agy egy részét görbe vassal az orron át, más részét pedig beleöntött szerekkal irtják ki. Aztán éles etiópiai kővel felvágják a lágyékot, s eltávolítják az összes belet. A test alsó részét kiöblítik pálmaborral, majd összetört füstölőszerrel újra kitisztítják, megtöltik összetört és tiszta mirhával, kassziával és mindenféle füstölőszerezrel – csak éppen tömjénnel nem –, s végül bevarrják. Ezután a testet bedörzsölik salétrommal, és hetven napra elrejtik, tovább azonban nem maradhat így bevonva. Hetven nap elmúltával lemossák, az egészet körütkerik büszszoszvászon szalagokkal, s bekenik gumival, amelyet az egyiptomiak enyv helyett használnak. Ezután a hozzátartozók elviszik a holttestet, s fából készült, ember alakú koporsóba helyezik. Majd a sírkamrában függőlegesen felállítják, és mint igen nagy értéket őrzik.

- ? 1. Szerintetek mely egyiptomi társadalmi réteg engedhette meg magának az első balzsamozási módot, és kiknek kellett megelégedniük a harmadikkal.
2. A balzsamozás hosszadalmas folyamata miről tanúskodik, hogyan viszonyultak az egyiptomiak a túlvilági élethez?

Az ókori egyiptomiak a sírba számos amulettet helyeztek, amelyeknek segíteniük kellett a halottat a túlvilágon. Ezt a szent skarabeus bogarat ábrázoló karakötőt Tutanhamon fáraó sírjában találták.

Kanópuszedények – speciális edények, amelyekben az elhunyt belső szerveit tárolták. A sakálfejű edénybe került a gyomor, a majomfejűbe a tüdő, a sólyomfejűbe a belek, az emberfejűbe a máj.

A múmiát szarkofágba helyezték. A szarkofág magán viselte az elhunyt egyéni vonásait.

Ani papirusza. Ábrázolás az Igazság Csarnokának falán.

Az egyiptomiak a Halottak Könyvébe gyűjtötték össze az útmutatásokat azzal kapcsolatban, hogyan lehet elérni a jó életet Ozirisz túlvilági királyságában. Hosszú, megpróbáltatásokkal teli utat kellett megtenni ahhoz, hogy valaki bebocsátást nyerjen az Igazság Csarnokába, ahol válaszolni kellett a 42 isten kérdéseire.

A negatív bűnbevallás szövege a Halottak könyvében

Nem követtem el bűnt az emberek ellen. Nem kínoztam állatot. Nem raboltam el a templomok áldozatait. Nem gyaláztam meg szent helyet. Nem igyekeztem olyasmit kikutatni, aminek titokban kell maradni. Nem paráználkodtam. Nem tettem semmit, ami utálnak az istenek. Nem erőszakoskodtam a szegényekkel. Nem gyaláztam a rabszolgát ura előtt. Senki nem hagytam éhezni. Nem készítettem senkit sírásra. Nem követtem el gyilkosságot. Nem adtam parancsot gyilkosságra. Nem okoztam fájdalmat. Nem kisebbittem meg a gabona-mértéket. Nem adtam hozzá a súlymértékekhez. Nem csaltam a mérleg nyelvvel. Nem vontam meg a tejet a gyermekek szájától. Nem zártam el a vizet, amikor annak folyni kellett. Nem oltottam ki a tüzet, amikor égnie kellett. Nem hajtottam el a marhákat az istenek birtokáról. Nem álltam isteni folyamatok útjába. [A végén négyszer meg kellett ismételni] „Tiszta vagyok!”

1. Hogyan lehet csoportosítani a fenti tagadásokat? Az élet mely területeire vonatkoznak?
2. Az idézett szöveg mit mond el az ókori egyiptomiak erkölcséről?

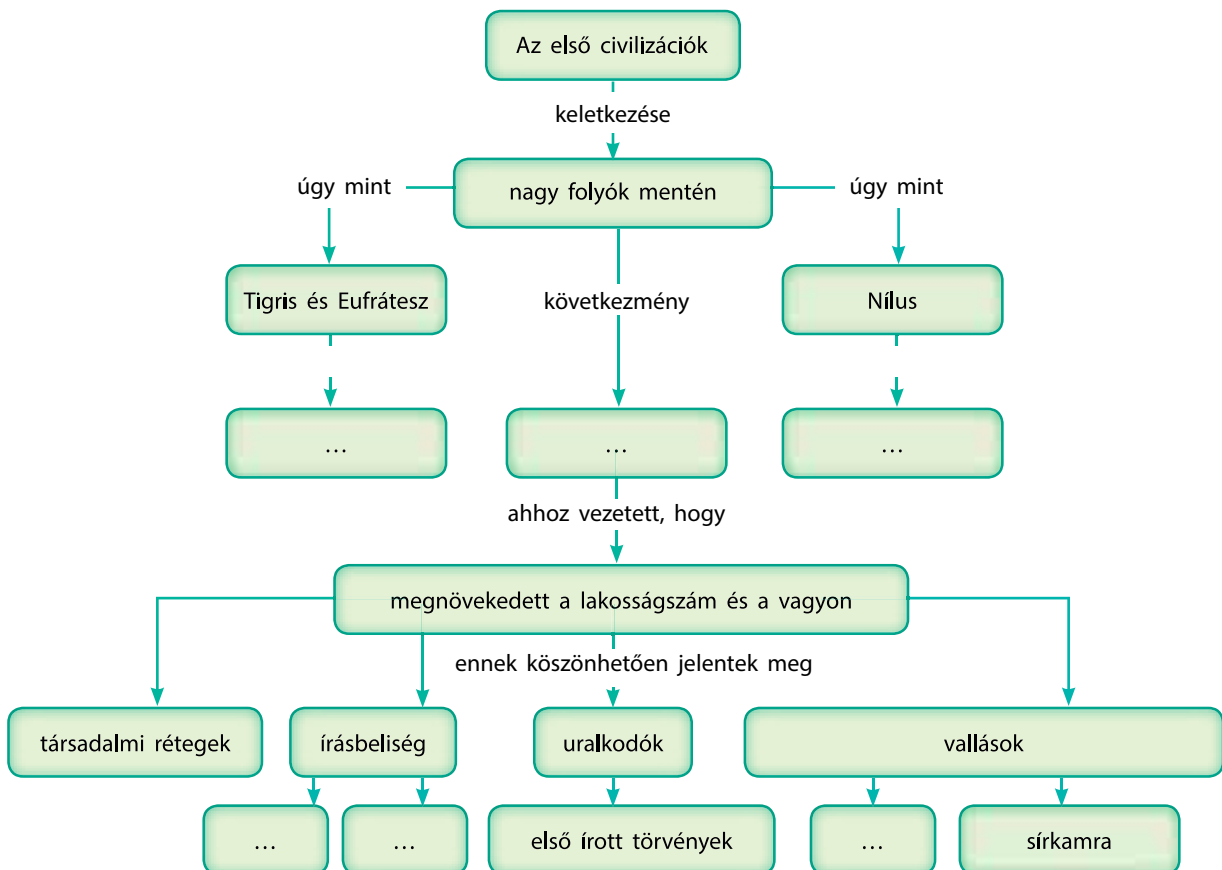

1. Keressétek meg a rajzon Ammutot (krokodilfejű, oroszlánnyakú, vízilótestű démon, aki felfalta a becstelen lelkeket), a halott lelkét (cserépedényhez hasonlatos), Maat istennő tollát.
2. A papirusz melyik része mutatja azt a jelenetet, amelyikről a forrásrészletben szó van?

A tudásszint ellenőrzése

1. Mi történt a Nílussal júniusban? Hogyan használták ezt fel az egyiptomiak?
2. Milyen volt az ókori egyiptomi társadalom szerkezete? Kik tartoztak a felső és az alsó társadalmi rétegekhez? Állítsátok össze a társadalmi ranglétrát.
3. Miben hittek az egyiptomiak? Hogyan képzeltek el a túlvilági életet?
4. Feladatmegoldás illusztrációk segítségével.
 - 1) Mutassátok meg, melyik rajzon látható hieroglifa, és melyiken rovásírás.
 - 2) Milyen eszközöket használtak a hieroglif íráshoz és a rovásíráshoz.
5. Töltsétek ki az alábbi, a mezopotámiai és a Nílus-völgyi civilizációk fejlődését bemutató ábra hiányzó részeit. Írjatok róla rövid fogalmazást.

24.§ Fönícia és Karthágó

EMLÉKEZZETEK VISSZA

1. Mi volt a termékeny félhold?
2. Soroljátok fel az i.e. II-I. évezredben fennálló államokat.

A Földközi-tenger keleti partvidéke.

? Nevezétek meg azokat a területeket, amelyek lakosságával kereskedtek a föníciaiak.

1. Természeti viszonyok. A Földközi-tenger keleti partvidékét keskeny sávban termőtalaj borítja – ezt a területet nevezik **Kánaánnak**. Tőle északra terülnek el Libanon hegyei. Az **i. e. III. évezred közepén** a vidék északi területeit föníciaiak népesítették meg, aki, eltérően a szomszédos népektől, főként kereskedelemmel és kézművességgel foglalkoztak. Ez azzal van összefüggésben, hogy a Kánaántól északra fekvő területek sziklásak, ezért alkalmatlanok a mezőgazdasági termelésre. Ugyanakkor egy nagyon értékes fa nő itt – a cédrus. Ez a fafajta ezer évig is élhet, a magassága elérheti az 50 métert. A könnyű és erős cédrusfából készítették a föníciaiak legfőbb értéküket – a hajókat, amelyekkel bejárták a Földközi-tengert és kereskedtek az annak partvidéke mentén élő népekkel.

A föníciaiak több városállamot alapítottak: Türosz, Szidón, Búblosz, Gadir és sok más. Minden városnak saját uralkodója, papjai és öreg tanácsa volt. A föníciai városok virágkora az i. e. II-I. évezredekre esik.

A föníciai városállamok elkápráztatták a kortársakat gazdagságukkal. Ezért a különböző uralkodók időről időre kísérletet tettek az elfoglalásukra. Ezeknek a támadásoknak a kivédésre Türosz városa egy szigeten épült, amelyet a szárazfölddel egy 800 méteres töltés kötött össze. A szigeten nem volt vízforrás – a vizet hajókon hozták, ostrom idején pedig az esővizet gyűjtötték össze speciális tartályokba. A várost olyan sűrűn beépítették, hogy azt mondták róla: több itt a hal, mint a homok.

- ? 1) Milyen államok álltak már fenn az i. e. III. évezredben, amikor a föníciaiak benépesítették a Kánaántól északra fekvő területeket?
2) Milyen fa nőtt Föníciában? Mit készítettek belőle?

2. Kereskedelem. A föníciai városok többsége a tengerparton épült. Szinte mindennel kereskedtek, amit az akkori világban ismertek: Mezopotámiában drága szöveteket vásároltak, Egyiptomban núbiai aranyat, lent, ugyanitt bort és cédrust adtak el, Görögországba cédrusfát szállítottak, Ciprus szigetén rezet vásároltak, amelyből a föníciai kézművesek különféle termékeket állítottak elő, amelyeket aztán szintén

eladtak, a mai Spanyolország területén a Tartésszosz Királyságban ezüstöt vásároltak, a mai Franciaország és Nagy-Britannia területéről pedig ónt.

A föníciaiak körében igen elterjedt volt a kalózkodás. A kalózkodás közben elfogott embereket rabokként eladták mint árut.

3. Üveg és bíbor. A föníciai mesterek csodálatos tárgyakat alkottak átlátszó színes üvegekből, és bíbor színűre tudták festeni a kelmét. A festékanyagot a Fönícia partjainál tenyésző bíborcsigából nyerték, így az mások számára elérhetetlen volt. 450 gramm festékhez 60 ezer csigára volt szükség. Ezért a bíbor színű kelmék nagyon drágák voltak, s csak az uralkodók engedhették meg maguknak. Innen ered az a kifejezés, hogy „uralkodói bíbor”.

A föníciaiak a hajóépítés mesterei voltak. A korban ők építették a legnagyobb kereskedelmi hajókat. Egyetlen hajó 20 ezer kg árut tudott a fedélzetére venni. Ezenkívül ezek a hajók hosszú életűek voltak – az archeológusok által fel-lelt föníciai hajók egyike 80 éves volt.

A föníciai tengerészek hosszú tengeri utakat tettek meg. I. e. 620-ban körbehajózták Afrikát, a Fekete-tengerről indulva, három év múlva érve oda vissza.

? Miért volt nagyon drága a bíborfesték?

4. Ábécé. A föníciaiak újabb találmánya az ábécé. Az i. e. XIII. évszázadban került rá sor. Az ábécé megjelenése azzal függött össze, hogy ez az írásrendszer lehetővé tette pontosan és gyorsan feljegyezni az áruk megnevezését és árát még azon emberek számára is, akik kevésbé voltak tanultak. Az ékírás és az egyiptomi hieroglif írás bonyolult volt, el-sajátításuk hosszú időt vett igénybe.

A föníciai ábécé 22 betűt tartalmazott. Lehetővé tette, hogy betűkkel írják le a szavakat, szemben az egyéb írás-rendszerekkel, amelyek szótagokat vagy egész szavakat je-löltek.

Az új írásmód jól használható volt, gyorsan átvették a szomszédos népek, köztük a görögök. A görögök tovább tö-kéletesítették – a föníciaiak csak mássalhangzókkal írtak, a görögök pedig kiegészítették magánhangzókkal is. Így alakult ki az az ábécé, amely alapját képezte szinte az összes ma ismert európai és néhány ázsiai nyelvnek.

? A kereskedők számára miért volt kényelmesebb az ábécét hasz-nálni, mint az ékírást vagy a hieroglif írást?

Föníciai fej üvegpasztából.

Betű	Név	Jelentés
𐤀	Álef	Ökör
𐤁	Bét	Ház
𐤂	Gimel	Teve
𐤃	Dálet	Ajtó
𐤄	Hé	Ablak
𐤅	Váv	Horog
𐤆	Zajin	Fegyver
𐤇	Hét	Fal

A föníciai ábécé első néhány be-tűje.

Az álef betű kialakulása.

Föníciai kereskedelmi hajó mai másolata, melyet török mesterek készített.

Fönícia és gyarmatai.

Gyarmat (az ókorban) -

egy-egy nagy népek által idegen területen létrehozott település.

Metropolisz – város vagy állam, amelynek kirajzott lakosai a gyarmatot alapították; „anya-város” a gyarmat számára.

Rézöntvény, amely 25 kilogramm súlyú és 3 cm vastag. A mai tudósok „bivalybőr öntvénynek” nevezik. A föníciaiak ebben a formában szállították a fémeket.

5. Karthágó. A föníciaiak a Földközi-tenger partvidékén mindenütt kereskedő településeket – **gyarmatokat** alapítottak. Azt a várost, ahonnan a telepesek érkeztek, metropolisznak nevezték. Egyes föníciai gyarmatok városokká nőttek ki magukat, amelyek semmivel sem maradtak el a metropoliszoktól.

A legismertebb föníciai település **Karthágó** városa volt Észak-Afrikában. Túrosz lakosai alapították i.e. 823-ban. Itt olyan árukat állítottak elő, melyeket a karthágói kereskedők több mint 300 városban értékesítettek végig a Földközi-tenger partvidékén. Hódító háborúban Karthágó ellenőrzése alá került Spanyolország déli része, Szicília, Szardínia, Korzika egyes részei, valamint észak-afrikai területek. Ezek a területek adót fizettek a karthágóiaknak.

I. e. II. évszázadban Karthágó az időszak legnagyobb városainak egyike volt. Lakossága elérte a 700 ezer főt.

Következtetések

- A föníciai városállamok gazdagságukat a más országokkal folytatott kereskedelemnek köszönheték.
- A föníciaiak különleges áru közé tartozott a színes üveg és a bíborfesték. A föníciaiakhoz kötődik az ábécé feltalálása is.
- Az egyik legjelentősebb föníciai gyarmat Karthágó volt Észak-Afrika partvidékén.

Kérdések és feladatok

1. Mi volt a föníciaiak alapvető foglalkozása?
2. Soroljátok fel a föníciaiak legjelentősebb találmányait.
3. Mit a gyarmat és a metropolisz? Melyik város volt Karthágó metropolisza?

25.§ Az ókori Izrael (zsidó állam)

1. **Zsidók.** A zsidó nép története szorosan összefonódott az írásbeliséggel. A zsidó nép kiemelkedő irodalmi alkotást hozott létre – a **Bibliát**, amelyben rögzítette saját történelmét.

A zsidóknak 12 törzse volt – „Izrael törzsei”. A törzsek vezetői voltak a **bírák** és a papok – **próféták**. A próféták Isten akaratát közvetítették a népnek, ezért fontos szerepet tölthettek be a törzsek életében.

Minden törzsben azonos volt az egyistenhit – az egy isten, Jahve **szövetséget** kötött a kiválasztott néppel – a zsidókkal. A népnek Jahve tanításait kellett követnie. Isten törvényeit kőtáblákra vésték fel. Ezt ma úgy ismerjük, hogy **tízparancsolat**.

? **Hogy nevezték a zsidó törzsek vezetőit?**

2. **Természeti viszonyok, gazdálkodás és mindennapi élet.**

A zsidók fő foglalkozása kezdetben a tereléses állattartás volt. Az i. e. II. évezredben érkeztek Kánaán területére – a Földközi-tenger partvidékére. Ma ezt a területet nevezik Palesztinának.

A zsidók hittek abban, hogy ezt a területet Isten adta nekik. Kánaánban gyorsan gyökeret eresztettek, elkezdtek földműveléssel és állattartással foglalkozni.

Kánaán földjét jó termőtalaj borította, de nagyon köves volt, s közel sem mindenütt lehetett mezőgazdasági termeléssel foglalkozni. Itt nincsenek nagy folyók, mint Egyiptomban és Mezopotámiában. A nagyobb része köves pusztaság. A forró és száraz nyár áprilistól novemberig tart. Az év többi része hideg és esős, némelykor havas téllal.

Ezek az időjárási viszonyok befolyásolták a gazdálkodást. Itt kisebb települések vagy önálló gazdaságok tudták magukat eltartani. Búzát, árpát, szőlőt, datolyát és olívbogyót termesztettek, kecskéket és birkákat tenyésztettek. A gyapjából szövetet készítettek és ruhát varrtak. A nők és a férfiak is hosszú ruhát viseltek, amelyet övvel kötöttek meg, valamint bőrszandált hordtak. A nap ellen nagy négyszögletes kendőt kötöttek a fejükre.

EMLÉKEZZETEK VISSZA

1. Mi a monoteizmus?
2. Nevezzétek meg a fő különbséget a nomádok és a földművesek életmódja között.

Kánaán mai természeti látképe.

Az ókori zsidók lakóháza belsejének mai rekonstrukciója.

? **Nevezzétek meg az ismerős tárgyakat és munkaeszközöket.**

? Nézzétek meg a 76. oldalon levő térképet és végezzétek el az alábbi feladatokat.

- 1) Keressétek meg azt a régiót, amelyet ma Palesztinának nevezünk, és Jeruzsálem városát.
- 2) Mutassátok meg az ókori Izrael (zsidó állam) határait.
- 3) Egybeesnek-e Palesztina és az ókori Izrael határai?

Zsidó nő hagyományos öltözetben.

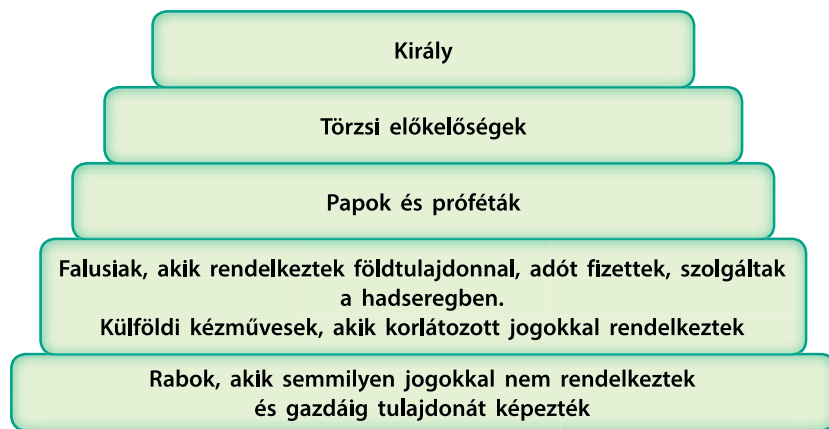
A gazdag nőknek sok ékszere volt: fülbevalók, karperecek nemesfémekből. Használtak kozmetikai szereket is. Igen népszerű volt a szemöldököt feketére, az ujjakat vörösre festeni. A zsidó nők használtak Egyiptomból és Indiából származó parfümöket.

3. Az ókori Izrael felvirágzás és bukása. Az egyik bíró, **Saul** kegyetlen harcokban elfoglalta Kánaán nagyobb részét. A többi bíró kikiáltotta az **első zsidó királynak**. Országát Izraelnek nevezték. A főváros **Jeruzsálem** volt. A királyság fénykora az i. e. X. századra esett Saul utódai – **Dávid**, majd **Salamon** uralkodása idején. Kiterjesztették a királyság határait északkeleten az Eufráteszig, délen pedig a Vörös-tengerig.

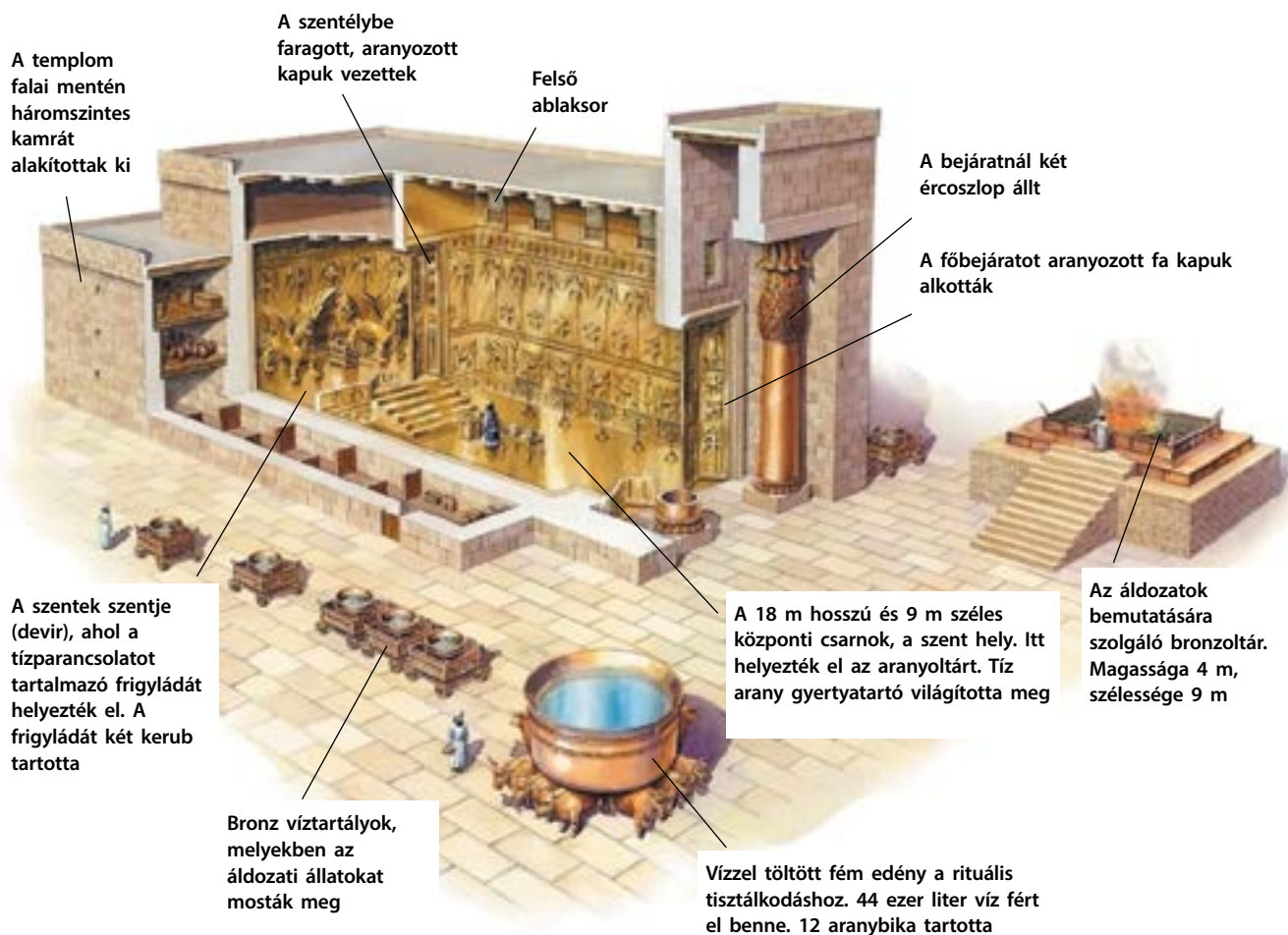
Salamon halála után a trónját fia, **Roboám** örökölte. Nem tudta megőrizni az ország egységét, az két részre szakadt – északon az **Izrael Királyságra** és délen a **Júdai Királyságra**.

A két államot idővel meghódították a szomszédos államok: i. e. 722-ben Izrael Királyságot legyőzte Asszíria, lakosságát rabságba hurcolta, i. e. 588-ban pedig II. Nabukodonozor babiloni király foglalta el a Júdai Királyságot. Jeruzsálemet lerombolták, a lakosságot pedig erőszakkal áttelepítették az Újbabiloni Államba. Ezt az időszakot a zsidók „**babiloni fogságának**” nevezzük. Csak i. e. 539-ben, az állam összeomlása után tudtak a zsidók visszatérni szülőföldjükre.

? Nézzetek utána, mivel hívta fel magára a kortársak figyelmét Dávid király és Salamon király. Milyen történeteket és legendákat szóttek róluk?

Az Izraeli Királyság társadalma.

A jeruzsálemi templom belső elrendezése.

Következtetések

- A zsidók ókori történelmét a Biblia tartalmazza.
- A zsidók állattartással foglalkoztak, mielőtt i. e. II ezerben Kánaánban telepedtek le.
- Kánaánban a zsidók államot alapítottak, amelyek a történészek ókori Izraelnek (zsidó államnak) neveznek.

Kérdések és feladatok

1. Mi egyesítette a zsidó nép „törzseit”?
2. Milyen gazdálkodási formák voltak elterjedve a zsidó nép körében?
3. Nevezétek meg az ókori Izrael nevezetes uralkodóit. Ki volt az állam alapítója, és ki bővítette az állam területeit?

Salamon király parancsba adta a jeruzsálemi templom felépítését, amelynek őrhelyül kellett szolgálnia a zsidók legfőbb ereklyéje – a tízparancsolatot tartalmazó arany frigyláda számára.

Az építkezés i. e. 967-ben vagy 965-ben kezdődött el. A gazdasági melléképületek nélkül a templom 27 m hosszú, 9 m széles és 14 m magas volt. A templomudvart falal vették körbe. Az építkezés hét évet vett igénybe, a befejezést hetekig tartó ünnepek keretében méltatták.

26.§ A harappai civilizáció

EMLÉKEZZETEK VISSZA

1. Mi a városi civilizáció?
2. Hol jöttek létre az első civilizációk?

1. A harappai civilizáció keletkezése. Az **i. e. VI-II. századokban** az Indus völgyében jött létre egy hatalmas civilizáció, a **harappai**. Legjelentősebb központjai Mohendzsodáro, Harappa és Lothal városok. Összességében a civilizációhoz tartozó körülbelül ezer településről tudunk. A tudósok véleménye szerint nem volt egyetlen közös uralkodó, hanem a települések önállóan intézték ügyeiket. A városokban nem építettek nagy templomokat, hanem a legnagyobb építmények a gabonátárolók voltak.

- ? 1) Keressétek meg a térképen India fő folyóit.
2) Melyik folyó völgyében fejlődött ki a harappai civilizáció?

Az ókori India és Kína.

Mohendzsodáro. Mai látkép..

2. Földművelés. Manapság az Indus völgyének éghajlata száraz, a nyár igen forró. A harappai civilizáció idején azonban sokkal több volt a nedvesség, a folyóparton erdők álltak. Az indus áradásai során a talaj elegendő nedvességet kapott. A helyi lakosok árpat, búzát, valamint rizst, kölest és hüvelyeseket, dinnyét és datolyát termesztettek. Birkákat, kecskéket, szarvasmarhát és szárnyasokat tenyésztettek.

Nem tudjuk biztosan, hogy az i. e. II. évezred közepén miért hagyták el a lakosok a városokat és költöztek nyugatra. A legvalószínűbb az, hogy a klíma nagyon száraz lett, ami nem kedvezett a mezőgazdasági termelésnek.

? **Hogyan hatott a klíma megváltozása a harappai civilizáció életére?**

3. Kézművesek és kereskedők. Az Indus völgyének lakói fejlett kézműiparral és kereskedelemmel rendelkeztek. Bronzból, rézből, csontból, kagylóból, karneolból és egyéb féldrágakövekből készítettek tárgyakat. Edénykészítéshez fazekaskorongot használtak. A régészeti ásatások során találtak fogprotézist, valamint fogakat gyógyításra utaló nyomokkal.

Közlekedéshez vitorlás csónakot és ökrösszekeretet használtak. Harappa lakói kereskedtek a Perzsa-öböl, Kréta, Mezopotámia, Egyiptom népeivel.

? **Milyen foglalkozásokat űztek a harappai civilizáció városlakói?**

4. Mohendzsodáro. Napjainkra a legépebben Mohendzsodáro városa maradt fenn. Nagy valószínűséggel a korban ez volt a legfejlettebb város. Lakossága elérte a 40 ezer főt. Egységes terv alapján épült, voltak csatornái és víztározói, az utcák egyenesek és meglehetősen szélesek voltak.

Ökrös szekér agyag modellje Harappából.

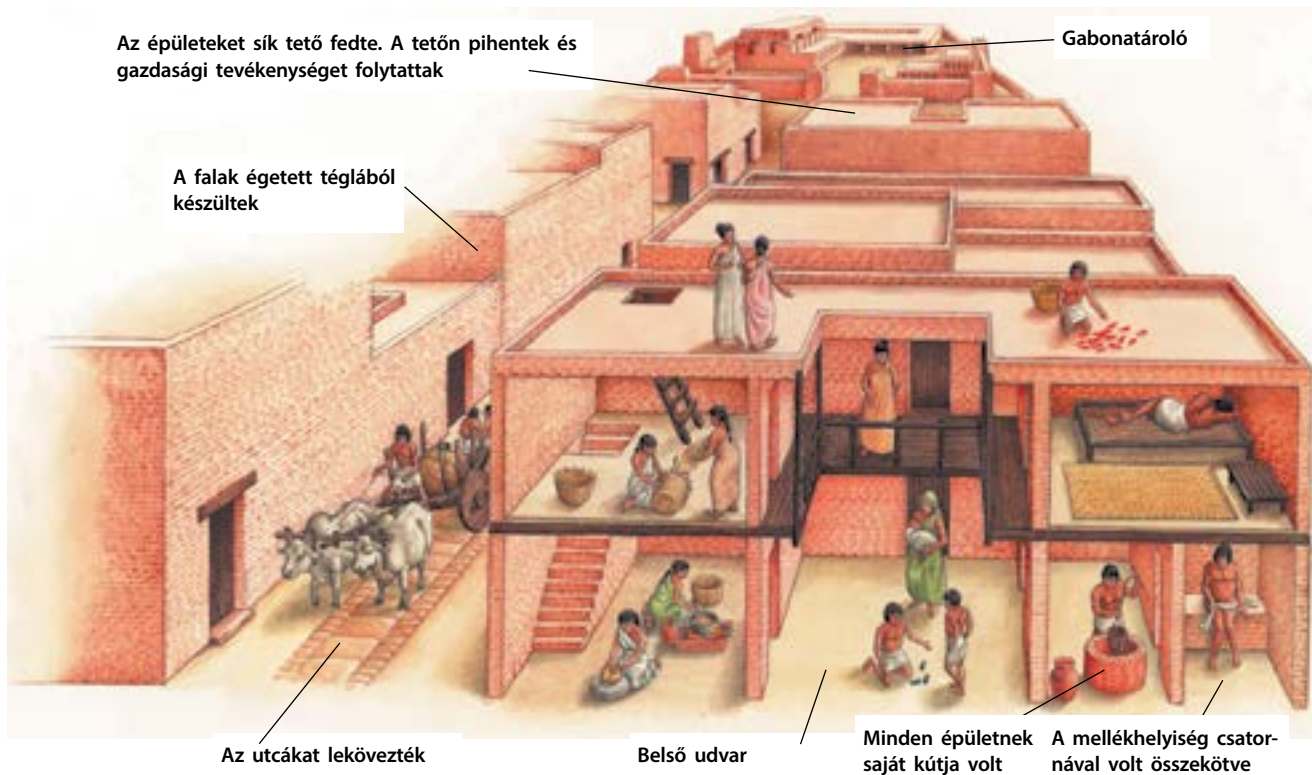
? **Mit lehet elmondani ennek az archeológiai leletnek az alapján?**

Mohendzsodáro pecsétje. A hasonló pecsétek megjelölték, ki az adott áru tulajdonosa (a szimbólumok – a bika tulajdonosának nevét jelölik).

A harappai civilizációból származó kerámiaedények.

Az épületeket sík tető fedte. A tetőn pihentek és gazdasági tevékenységet folytattak

Gabonátároló

A falak égetett téglából készültek

Az utcákat lekövezték

Belső udvar

Minden épületnek saját kútja volt

A mellékhelyiség csatornával volt összekötve

Mohendzsodároi épületek elrendezése.

? Miért nevezik Mohendzsodárót az időszak legfejlettebb városának.

A város központját nagy piactér, a központi víztározó és a több mint 12 méteres falú citadella foglalta el. Lehetséges, hogy itt tartották a városi gyűléseket, vagy itt rejtőzködtek veszély idején. Az építmény 5 ezer embert tudott befogadni. A várost falak és tornyok vették körbe, amelyek nem csak az az elleneséges támadásoktól védték, hanem az árvizektől is. Ezenkívül volt a városban számos hajóépítő műhely és közfürdő.

Táncosnő bronz szobra Mohendzsodáróból.

Következtetések

- A harappai civilizációt fejlett földművelés, kézművesség és kereskedelem jellemezte.
- A települések magas fejlettségi szintet értek el: tervszerűen építették, vízgyűjtőkkel, csatornákkal rendelkeztek.
- A harappai civilizáció hanyatlását a klíma megváltozása idézte elő.

Kérdések és feladatok

1. Mikor jött létre a harappai civilizáció?
2. Melyek voltak a lakosság alapvető foglalkozásai a harappai civilizáció idején?
3. Mohendzsodárót miért tekintik az időszak legjelentősebb városának?

27.§ India védikus civilizációja

1. Árják. Az i. e. II. évezred közepén északnyugatról **árja** törzsek érkeztek India területére. A törzsek élén álló vezetőt valószínűleg **rádzsának** nevezték. A hatalma csak a törzsi tanácsra terjedt ki. A törzsek gyakran kötöttek törzsszövetséget. Az új helyen mindig maradtak egy darabig. Megerősített falvakat építettek, rozst és árpát vetetett, állatokat tartottak. Amikor a mezők és a legelők kimerültek, a lakosság új területre költözött. A lovat és a tehenet szent állatoknak tartották.

Az árják fokozatosan benépesítették egész Indiát és letelepedett életmódra váltottak. A helyi lakosságtól külsejükben különböztek: az árják magasabbak voltak és sokkal világosabb volt a bőruk, mint a helyi lakoságnak – a **dravidáknak**. A dravidák és az árják keveredtek egymással, így alakult ki az indiai nép.

? Nézzétek meg a térképen (82. oldal) hol telepedtek le az árják az i. e. I. évezredben.

2. Védák. Az árják számos istent tiszteltek és mítoszokat alkottak róluk. Az árják szent könyve volt a **Védák** (szanszkrit szó, jelentése – tudás), amely az i. e. II. évezredben keletkezett. Ebben nem csak a mítoszokat és a legendákat gyűjtötték össze, hanem a világról, a történelemről, az orvoslásról való tudást is. A Védákat papok – **brahmanok** oktatták. A Védák alapján az árják Indiába érkezése utáni időszakot **védikus civilizációnak** nevezzük.

3. Az indiai társadalom szerkezete. Az indiai társadalom kasztrendszer volt, három fő kasztra – **varnára** tagolódott. Úgy vélték a kasztokat maga Brahman isten állította fel, minden kaszt képviselői egy-egy testrészéből fakadtak.

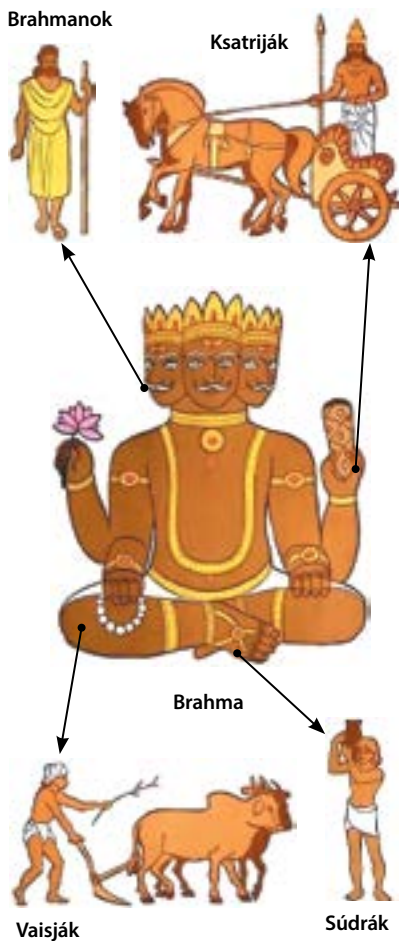
Volt egy negyedik varna is – az **érinthetetlenek**, a kaszton kívüliek. Nekik megtiltották, hogy a városokban és a falvakban lakjanak. A többi kaszt képviselői nem érinthették meg őket, hogy ne fertőzzék meg magukat. Az érinthetetlenek olyan ruhát viseltek, ami a halottak után maradt hátra. Az érinthetetlenek csak kutyákat és szamarakat tarthattak, csorba edényből kellett enniük, s a szépítőszerek helyett fekete vasat használtak.

EMLÉKEZZETEK VISSZA

1. Nevezzétek meg az ókori államok fő társadalmi csoportjait.
2. Az alábbi felsorolásból válasszátok ki azokat az országokat, melyeket máshonnan érkezett népek alapítottak: Egyiptom, Sumer, Babilon, Asszíria, Izrael (zsidó állam).

Az árják nyelve a **szanszkrit** volt. A szanszkritből származó szavak bekerültek számos európai és ázsiai nép nyelvébe, közte az ukránba is: „matar” – anya (mat’ir), „bhratar” – fivér (brat), „sunu” – fiúgyermek (sin), „madhu” – méz (med), „agnim” – tűz (vogon’), „vadar” – víz (voda), „nabhas” – ég (nebo), „dvi, tri, csatur, pancsa” – kettő (dva), három (tri), négy (chotiri), öt (p’jat’).

Varna – kaszt (társadalmi csoport) az indiai társadalomban. Összesen négy varna volt: szolgák, fölművesek, harcosok, papok. A varnához tartozás öröklődött.

Brahma és a varnák.

- ?
- 1) Nevezték meg Brahma testrészeit, amelyekből az egyes varnák erednek.
 - 2) Gondolkozzatok el azon, milyen foglalkozásokat űztek az egyes varnák képviselői.

Buddhista templom napjainkban – a Nagy Sztúpa, amely Asóka parancsára épült. A világban száncsi buddhista emlékként ismert – arról a településről kapta a nevét, ahol épült. A száncsi templom az első és a legrégebb ilyen típusú építmény.

Élete során az ember nem kerülhetett át másik varnába és nem házasodhatott másik varnába tartozó személlyel. Azonban az indiai nép hitt abban, hogy a halál után bárki magasabb varnába kerülhet. Ehhez életüket során be kellett tartaniuk bizonyos szabályokat: szorgalmasan teljesíteni kötelezettségeiket, türelmesnek és igazságosnak lenni, tudni megbocsájtani és kordában tartani az érzelmeiket, ismerni a szent szövegeket. Ezeket az előírásokat nevezték **Manu törvényeinek**.

?

Véleményetek szerint miért pont ezeket az elveket tartalmazzák Manu törvényei?

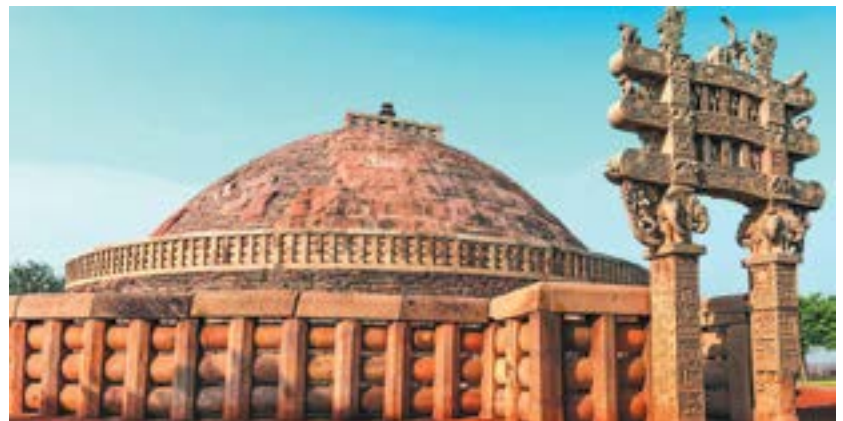
4. Hinduizmus. Az ókori India lakói számos istent tiszteltek. Vallásuk – a **hinduizmus** – fennmaradt máig. A dravidák és az áryák hitvilágának keveredéséből alakult ki. A hinduizmus három fő istene: Brahma, Visnu és Síva.

A hinduk számára fontos volt a **szanszára** és a **karma**. A szanszára – a születés és a halál körforgása. A jelen életben tanúsított magatartás hatással volt arra, milyen alakban született újjá valaki az új életben. Ennek mikéntjét határozza meg a **karma** törvénye. Ha az ember rossz cselekedeteket hajt végre, akkor beszenyezi a karmáját, ha jó cselekedeteket – akkor pedig megtisztítja.

Az egyszerű ember nem képes átlátni karmája szövevényes működésének teljességét. Csak törekedni tud arra, hogy ne vétkezzen és reménykedni abban, hogy következő életében nem szúnyog, hanem brahman lesz.

5. Buddhizmus. A világtörténelem egyik legősibb vallása – a **buddhizmus**. Az i. e. VI. században keletkezett Indiában. Alapítója **Gautama Sziddhártha** herceg, akit később **Buddhának** neveztek el, ami „megvilágosodottat” jelent.

Buddha azt tanította, hogy az élet szenvedésekkel teli. A szenvedések okozója a vágy, például a hatalom, a gazdagság, a dicsőség, a boldogság utáni vágy. Amikor az em-

ber megszabadul a vágyaitól, érzéseitől és szenvedéseitől, akkor jut el a nirvánába – az abszolút nyugalom állapotába. Ha az ember eléri a megvilágosodást, akkor nem többet fog újra és újra megszületni, hogy elviselje a szenvedéseket. Bárki lehetett Buddha tanítványa és követője – gazdag és szegény, császár és rab, brahman és érinthetetlen. A buddhizmus legfőbb ideálja szerzetessé válni, akinek lelke teljes nyugalomban van.

Az ókori India rendkívüli örökségei a sztúpák – kupolalakú építmények, amelyekben szentélyek és ereklyék voltak (Buddha és követőinek testdarabjai).

6. Az indiai állam. Az i. e. VIII. században India területén számos fejedelemség és állam jött létre. Ez a helyzet fennállt egész az i. e. VI. századig. I. e. 330 körül a hadvezér Nagy Sándor meghódította egész Nyugat-Indiát. A hódítók elleni küzdelmet a Maurja családból származó Csandragupta vezette. Lerombolta a Nagy Sándor által építtetett erődöket és megalapította a hatalmas Maurja Birodalmat.

Csandragupta unokája, Asóka, aki az i. e. III. évszázadban élt, meghódította India majdnem egész területét, a legdélebbi részek kivételével. Az indiai regék hatalmas építkezéseket és kórházalapításokat sorát tulajdonítják neki. A birodalmat tartományokra osztotta, melyek élén a császári család tagjai álltak.

Asóka arra törekedett, hogy a lakosságot egységes néppé tömörítse, amelyik egyetlen vallást – a buddhizmust követi. A császárnak ez a terve azonban nem sikerült. Az indiai nép zöme elsősorban saját törzséhez tartozónak tartotta magát, a helyi isteneket tisztelte. A Maurja Birodalom éppen ezért nem állt fenn hosszú ideig. Már az i. e. II. évszázadban széthullott.

? **Miért nem sikerült Asókának egységes néppé alakítani az indiaiakat?**

Következtetések

- Az indiai nép a helyi lakosság – a dravidák és a betelepültek – az áryák keveredéséből alakult ki.
- Az indiai társadalom varnákra (kasztokra) tagolódik.
- Indiában a legelterjedtebb vallások a hinduizmus és a buddhizmus.

Kérdések és feladatok

1. Kik a dravidák és az áryák?
2. Mi a varna? Hány varna volt az ókori indiai társadalomban? Melyik isten hozta létre ezeket a varnákat?
3. Mondjátok el, mi a lényege a hinduizmusnak és a buddhizmusnak. Van-e valami közös bennük?

A legenda szerint Gautama herceg születésétől fogva nagy gazdagságban élt. Még csak nem is feltételezte, hogy van öregség, betegségek, bánat és halál. Egyszer csak találkozott egy öregemberrel, majd egy beteg emberrel, majd tanúja volt egy temetésnek, ahol a hozzátartozók elsiratták a halottjukat.

Gautama megértette, hogy az életben nem minden olyan nagyszerű, ahogy mindig számára tűnt. Találkozott egy elszegényedett szerzetessel, aki adományért könyörgött. A herceget megrendítette méltósága és nyugalma. Ezért 29 éves korában elhatározta, hogy ő is szerzetes lesz. Titokban elhagyta az otthonát és aszkéta életbe fogott. A meditáció során megismerte a bölcsességet és elérte a megvilágosodást. Attól kezdve Buddhának, vagyis Megvilágosodott Bölcsnek nevezték.

Kioszlop, melyek sokaságát állította fel az országban Asóka. Mai kinézet.

28.§ A kínai civilizáció kialakulása

EMLÉKEZZETEK VISSZA

- Milyen civilizációk jöttek létre nagy folyók völgyében?

Rizsteraszok Kína déli részén. A rizs vízben terem, ezért a rizsteraszokat tavasszal elárasztották vízzel. Ősszel, amikor a rizs beérett, a vizet leeresztették és a rizst betakarították.

1. Kínai természeti viszonyai. A Pamír hegységtől és a Himalájától nyugaton a Csendes-óceánig elterülő hatalmas térséget két nagy folyó szeli át – északon a **Sárga-folyó** és délen a **Jangce**. A természeti viszonyok igen változatosak: nyugaton hegyek, pusztaságok, északon és keleten – termőterületek; északon a hőmérséklet hideg, a telek fagyosak és havasak, délen pedig trópusi erdők nőnek. Ezen a területen alakult ki a kínai civilizáció, amely immár 5 ezer éves.

1) Milyenek Kína természeti viszonyai?

2) A térképen (82. oldal) keressétek meg Kína két fő folyóját.

2. Gazdálkodás. Kína területén az első földműves települések a Sárga-folyó völgyében alakultak ki. A puha talajt viszonylag könnyű volt megművelni egyszerű munkaeszközökkel. Ugyanakkor az évenkénti áradások sok kárt okoztak. A Sárga-folyó medre többször áthelyeződött, ezért is nevezték „vándorló folyónak”.

Az északi sík területeken kölest termeltek, délen, a Jangce völgyében rizst. Idővel ez a növény vált Kína legfőbb élelmiszerévé. Itt kezdtek el először teát termesztani, és

A Sárga-folyó (Huangho).
Mai látkép.

Miért nevezik a Sárga-folyót pont így?

Jangce. Mai látkép.

elő tudtak állítani egy különleges szövetet – a selymet. Selyemhernyó gubójából nyerték.

Az i. e. III. évezredben a lakosság elsajátította a réz megmunkálását, az i. e. II. évezredben – a bronzét, az i. e. VII. században pedig – a vasét. A kínaiak az ókortól fogva felhasználták a bambuszt és a nefritet (jåde).

? Mit természetek a kínaiak északon, és mit a déli területeken?

3. Társadalmi berendezkedés. Az uralkodó, a főpap és a hadvezér egy személyben a császár volt. Bármelyik alattvalójának parancsolhatott, és a császárság összes földjének tulajdonosa volt. A császár hatalma öröklődött. A falusiak és a kézművesek adót fizettek neki, amiből a császár, az udvar és a katonaság költségeit fedezték.

A kínai társadalom öt **csoportha** oszlott: az első tartozott a császár, a másodikba, harmadikba és negyedikbe – az arisztokraták és a hivatalnokok, az ötödikbe – az egyszerű emberek (a falusiak és a kézművesek). Az élelem, a ruha mennyisége és minőségét, a lakóház és a földbirtok nagyságát a társadalmi rang határozta meg. Egyik társadalmi csoportba sem tartoztak a rabok, akik a hadifoglyokból lettek. Rabból sohasem lehetett szabad ember.

A lakosok, a társadalmi csoportoktól függetlenül, **családokba** tömörültek. A család volt a kínai társadalom alapja. Súlyos bűncselekményért nem csak az elkövetőt, hanem az egész családját megbüntették.

? Ki volt a császár? Milyen szerepet töltött be az ókori kínai társadalomban?

Háromlábú rituális bronzedény.
I. e. II. évezred.

Jáde bikaszobor.
I. e. II. évezred.

Linzi városának rekonstruált makettje (i. e. 600-as évek). A maga korában a leggazdagabb városnak tartották. Mintegy 200 ezer lakosa volt. Az alaprajza szögletes volt, földből készült erődítmény vette körül. Linzibe volt vízvezeték és csatorna is.

Következtetések

- Kína természeti viszonyai változatosak. A két legnagyobb folyó északon a Sárga-folyó és délen a Jangce.
- Az ókori Kína fő termőnövényei a rizs, a köles és a tea. A kínaiak készítettek először selymet.
- Az ókori Kína uralkodója a császár volt. A társadalom csoportokra tagolódott, és a társadalmi csoportoktól függetlenül családokba tömörült.

Kérdések és feladatok

1. Nevezzétek meg Kína fő folyóit.
2. Mi a rizstermesztés legfőbb sajátossága?
3. Rajzoljátok meg a kínai társadalom ranglétráját.

? Véleményetek szerint milyen anyagokból készültek az épületek falai és teje az ókori Kínában?

29.§ A Csin-dinasztia és a Han-dinasztia

EMLÉKEZZETEK VISSZA

1. Mi a birodalom? Nevezettek meg néhány ókori államot, amelyek birodalmak voltak.
2. Mely folyó völgyében alakult ki a kínai civilizáció?
3. Melyek volna az ókori Kína legfontosabb élelmiszernövénye?

AZ ÓKORI KÍNA POLITIKATÖRTÉNETE

Keltezés	Esemény
I. e. 1750-1027	A Sang-dinasztia uralkodása
I. e. 1027-770	A Csou törzs elfoglalta Sangot és megalapította saját államát
I. e. VIII-V. század	Навала кочівників. На території Китаю існувало 200 малих держав
I. e. 221	A „hadakozó fejedelemségek” kora
221 p. до н. е.	Csin Si Huang-ti egyesítette Kínát és megalapította a Csin-dinasztiát. Ő volt az egyesített Kína első császára

? Nevezétek meg a Kínában uralkodó első dinasztiákat.

1. Hatalmi törekvések és az első dinasztiák. A mai Kína területén számos állam – császárság létezett. A történészek a császárságokat az uralkodó dinasztiáról nevezik el. Az egyik legrégebb ismert dinasztia a **Sang-dinasztia**, ezért az első kínai állam neve Sang.

A **Csou-dinasztia** idején rakták le a további államfejlődés alapjait Kína területén: a lakosság csoportokra tagolása, az uralkodó korlátlan hatalma és az „Ég Fiaként” való tisztelete – közvetítő az égi hatalmak és az emberek között. Csak a becsületes uralkodó kapta meg az „ég mandátumát” – a lehetőséget az uralkodásra a nép fölött. Ha az uralkodó méltatlanul viselkedett, az Ég, ahogyan az ókori kínaiak hitték, visszavonta tőle a „mandátumot”, azaz megfosztotta hatalmától.

A kínai császárságok igen harciasak voltak. Minden uralkodó igyekezett legyőzni a szomszédjait és adófizetésre kényszeríteni őket. Ezért Kína területe állandó változásban volt: hol növekedett egy-egy állam területe, hol széthullott több tíz, sőt több száz kis államra.

2. A Csin-dinasztia. A Csin szászárság uralkodója Jing Cseng meghódította a szomszédos államokat. Az utolsót i. e. 211-ben foglalta el. Ő alapította a Csin Birodalmat és Csin Si Huang-ti néven lett annak első császára. Annak érdekében, hogy megakadályozza birodalma széthullását, ami korábban más államokkal gyakran megtörtént, Csin Si Huang-ti átszervezte a birodalmát:

- az állam területét 36 tartományra osztotta, minden tartomány élén a császár által kinevezett hivatalnok állt;
- kettéválasztotta a polgári és a katonai igazgatást, és a polgári kormányzókat a katonai parancsnokok fölé helyezte;
- egységes mértékegységet vezetett be;
- egységes hieroglif írást honosított meg;
- megsemmisítette az addig keletkezett összes filozófiai és történelmi munkát;

A kínai Nagy Fal. A ma látható formáját a Min-dinasztia idején (1368-1644) vette fel.

Csin Si Huang-ti.

? **Figyeljétek meg a térképen a kínai Nagy Fal néven elhíresült építményeket. Mi ellen szolgáltak védelmül?**

- az egész birodalmat behálózó utakat építtetett, melyek összekötötték a fővárost a birodalom minden részével;
- csatornát építtetett, amely összekötötte a két legnagyobb déli folyót, a Jangcét és a Gyöngy-folyót;
- északon hatalmas erődítményvonala építtetett, hogy megakadályozza a nomádok betörését – ezt ma a **kínai Nagy Fal** néven ismerjük.

A nagy építkezésekre hajtotta mind a katonaságot, mind a falusiakat. Számosan közülük ezeken az építkezéseken haltak meg.

A trónt Csin Si Huang-ti fiatalabb fia örökölte. Apjához hasonlóan fél az árulástól, ezért azzal kezdte az uralkodását, hogy kivégeztette a fiú- és lánytestvéreit, valamint az ismertebb katonai vezetőket. A nép helyzete egyre romlott, az országban éhínség tombolt. Népi felkelés tört ki, ami ellen a császár bevetette a hadsereget. Ám a katonaság egy része átállt a felkelők oldalára. A megrémült uralkodó öngyilkosságot követett el.

I. e. 206-ban a Csin-dinasztia helyébe a Han-dinasztia lépett, amelyik a következő 400 évben irányította Kínát.

? **Hány évig állt fenn a Csin-dinasztia?**

3. A Han-dinasztia. A Csin-dinasztia elleni felkelés egyik vezetője volt az egyik falusi elöljáró, **Liu Pang**. Ő lett az új dinasztia alapítója. Liu Pang eltörölte elődei kegyetlen

Csin Si Huang-ti rögtön császárrá való kikiáltása után parancsba adta, hogy állama központjában építsenek hatalmas sírkamrát. Ez egy 76 méter magas földpiramis volt. A piramis alatt szerteágazó labirintus húzódott, számos szobával és folyosóval. Az egyikben higanyból megépítették a császári főváros kicsinyített mását. A császár sírját a nevezetes a több ezer harcosból álló agyag-hadsereg őrizte. Mindegyiknek egyedi arcvonásai voltak, egyedi volt a hajviselete és az öltözéke is.

Terrakotta hadsereg Csin Si Huang-ti sírjában.

? Nézzetek utána, milyen céllal készült a terrakotta hadsereg. Írjatok rövid fogalmazást.

törvényeit, csökkentette az adókat, a kiváltságosok földjeit szétesztotta a falusiaknak.

A kínai császárok úgy vélték, hogy a szomszédos népeknek be kell hódolniuk nekik. A Han-dinasztia éppen csak megszilárdult, amikor a császárai hódító hadjáratokba kezdtek a nomádok és Indokína hegyi törzsei ellen.

Az egyik hadjárat alkalmával a kínai hadsereg elérte Fergana városát (Közép-Ázsia). I. e. II. évezredben megépült a **Nagy Selyemút** Közép-Ázsián és Perzsián keresztül a Fekete-tengerig. Ezen az úton keresztül szállították Kínából a selymet, a porcelánt, a kiváló minőségű kézműves termékeket. Visszafelé lovat, gyapjúból készült termékeket, bíborvörös kelmét, üveget, ékszereket vittek. A Han Birodalom a kereskedelemnek köszönhetően hihetetlenül meggazdagodott.

Azonban a folyamatos hódító hadjáratok sok pénzbe kerültek. Az adót növekedtek és hatalmas mértékeket öltöttek, az országra gyakran szakadt rá az éhezés. A falusiak többször fellázadtak az igazságtalan kormányzás ellen. A gazdag családok folyamatos harcot folytattak a hatalom birtoklásáért. Mindez legyengítette az országot. Végül **i. e. 220-ban** a Han Birodalom széthullott három országra.

- ? 1) Milyen nagy felfedezés kötődik a Han-dinasztia időszakához?
2) Találjátok meg a térképen (82. oldal) a Nagy Selyemutat. Milyen városokon és területeken haladt keresztül?

Következtetések

- Kína első császára a Csin-dinasztiát alapító Jing Cseng, uralkodói nevén Csin Si Huang-ti lett.
- A Csin-dinasztia idején Kínában hatalmas építkezések folytak, amelyben több ezer embert vett részt.
- Népfelkelés után a Han-dinasztia szerezte meg a hatalmat. Ebben az időszakban a más országokkal folytatott.

Kérdések és feladatok

1. Magyarazzátok meg az „Ég Fia” és az „ég mandátuma” kifejezések jelentését.
2. Ki volt Csin Si Huang-ti? Milyen átalakítások fűződnek a nevéhez?
3. Honnan ered a Nagy Selyemút elnevezés? Melyik kínai dinasztia idején épült meg?

30.§ Kína kultúrája

1. Vallás és filozófia. A kínaiak a világot **Égalattinak** nevezték, magát Kínát pedig – **Középső Királyságnak**. Úgy vélték, hogy az Égalatti világ középpontjában élnek, s a királyság határain túl csak barbár nomádok élnek.

Az isteni Égbe vetetett hiten kívül a kínaiak tisztelték hősiés elődeiket és a szellemeket is. Hittek a tündérek, varázslók, démonok, csodás állatok: egyszarvú, fönix, sárkány stb. létezésében. Templomokat építettek nekik, melyekben áldozatot mutattak be.

? Az ókori Kínában mit neveztek Égalattinak és mit Középső Királyságnak?

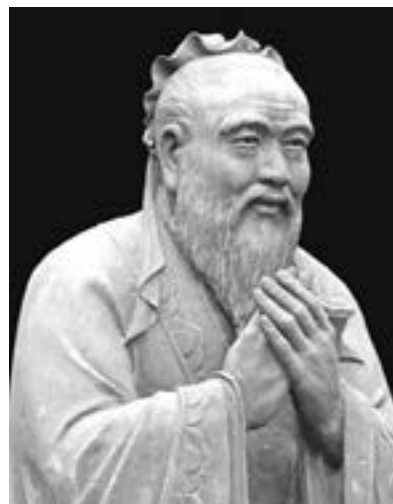
Kínában a vallás, a filozófia, az etikai egymással szorosan összefügg. Egyes ókori kínai bölcsek tanításai vallássá váltak. Így az i. e. VI. században élt egy kínai bölcs, **Lao-ce**. Legfontosabb tanítása a **tao** – az ember útja a természet, a világ egészének megértéséhez. Ezt a tanítást nevezik taoizmusnak. Lao-ce tanítása szerint az embernek élete során a természet törvényeit kell követni, nem cselekedhet rosszat.

Fiatalabb kortársa, **Konfucius** nevéhez fűződik a **konfucianizmus**. Elsősorban az emberi magatartást határozza meg. Konfucius úgy vélte a világban rend van, s ebben a rendben megvan mindennek a helye, beleértve az embert is. Tisztában lévén a helyével, az ember kötelessége teljesíteni a társadalom és az állam által rá rótt feladatokat. „A fejedelem legyen fejedelem, az alattvaló legyen alattvaló, az apa legyen apa, a fiú legyen fiú,” – vélte Konfucius. A legfontosabb kötelesség az idősek tisztelete és a hagyományok őrzése. Az élőknek tisztelniük kell a halott elődöket és követniük kell őket.

A Konfucius által ideálisnak tartott személy a **nemes ember**, aki a következő erényekkel rendelkezik: művelt, felelősségteljes, mértéktartó, törvénytisztelő, törekszik önmaga tökéletesítésére, tiszteli az égi elrendelést, a bölcsek és az idősek tanításait. Az ilyen emberre rá lehet bízni az állam irányítását, mert nem saját hasznáról, hanem a közjóról fog gondoskodni.

EMLÉKEZZETEK VISSZA

1. Hol és miként jött létre a buddhizmus?
2. Ki az „Ég Fia”?

Konfucius kortárs szobra Sanghajban.

„Repülő ló”. Bronzszobor a Handinasztia korából.

Bronz kultusztárgyak a kínai Csou-dinasztia korából.

Csontdarab (1) és teknőspáncél (2), melyeket az ókori Kínában jóslásra használtak..

Vers a „dalok könyvéből”, melyet bambuszlapokra írtak (a hadakozó fejedelemségek kora)..

A nemes ember ellentéte a **kisszerű ember**, akinek minden gondolata és cselekedete saját haszna körül forog. Az ilyen embernek nagy elvárásai vannak másokkal szemben, viszont engedékeny saját magával szemben. Az elvárásokat csak azért teljesíti, mert fél a büntetéstől.

Az i. e. I. évszázad végén Kínában is megjelent a **buddhizmus**, amely a nyugati régiókban terjedt el. A Taoizmus, a konfucianizmus és a buddhizmus a három alapvető kínai vallás.

? Az ókori Kínában melyik három vallás volt a legelterjedtebb?

2. Írásbeliség. A kínaiak feltalálták a saját hieroglif írásukat. A kínai írás eredete igen érdekes. A Han-dinasztia idején mind az uralkodók, mind az egyszerű emberek jóslócsontok segítségével igyekeztek kifürkészni a jövőt. Ehhez a teknős páncéljára (vagy a birka lapockacsontjára) felírták a kérdést, majd tűz felett izzították, amíg meg nem hasadt. Az emberek hitték, hogy azok a hieroglifák, amelyeket érintett a repedés, megadták a választ a feltett kérdésre.

Az ókori Kínában igen elterjedtek voltak a különböző horoszkópok.

A hieroglifák jelölhettek konkrét tárgyakat és jelenségeket, és elvont fogalmakat is. A hieroglif írás igen fejlett volt. Történelmi krónikákat, költeményeket, prózai műveket jegyeztek fel általuk.

Az ókori Kína kiemelkedő szépirodalmi alkotása a **„Da-lok könyve”**. Bemutatja a hétköznapi élet tevékenységeit: családi kapcsolatokat, a fölművesek, az állattartók munkáját, az harcosok életét. A mű dicsőítette a bölcs uralkodókat és elítélte a méltatlanokat.

Kínában az i. e. I. században találták fel a papírt, addig bambusz- vagy fatáblákra, selyemre írtak.

? Melyik írástípus terjedt el Kínában?

3. Találmányok. Az ókori Kínában a tanult embereket, a tudósokat, a bölcseket nagy tisztelettel övezték mind a magas rangú, mind az egyszerű emberek. A Han-dinasztia idején honosodott meg, hogy állami hivatalnok (nagyon megbecsült foglalkozás volt abban az időben) valaki nem születési jogon, hanem képességei és az alapján lehet, mennyiben felel meg a konfuciusi nemes ember ideáljának.

A kínaiakhoz számos olyan találmány fűződik, melyek a világ más részein csak jóval később ismertek meg.

? Hogyan viszonyultak az ókori Kínában a tudósokhoz?

A legismertebb ókori kínai találmányok:

- metélt tészta: több mint 4 ezer éve találták ki;
- villa: a bronzkorban a kínaiak használtak pálcikákat és csontvillát is;
- iránytű: a legelterjedtebb fajtája kanál alakú volt, melynek nyele mindig dél felé mutatott;
- papír: a Han-dinasztia idején találták fel;
- szeizmográf (földrengés előrejelző): a legkisebb földmozgás esetén a golyó a sárkány szájából átgurul a béka szájába;
- gyors szekér: ezzel a szerkezettel gyorsabban lehetett súlyokat szállítani, mint az ismert kétkerekű szekéren;
- papírsárkány („repülő sárkány”): a hadsereg használta jeltovábbításra;
- Számszeríj (nu): hatalmas számszeríjak maradványaira bukkantak a Csin-dinasztiához tartozó Csin Si Huang-ti sírjában, az új inkább hasonlított lándzsára.

Kínai iránytű.

Kínai szeizmográf.

Következtetések

- Az ókori Kínában a három legelterjedtebb vallás a taoizmus, a konfucianizmus és a buddhizmus volt.
- A kínaiak kifejlesztették saját hieroglif írásukat.
- Kínában számos technikai találmány született, többek között a papír, az iránytű.

Kérdések és feladatok

1. Melyek voltak a legelterjedtebb vallások az ókori Kínában?
2. Soroljátok fel a legismertebb kínai találmányokat. Nézzetek utána, hogyan születtek meg az egyes találmányok.
3. Töltsétek ki a táblázatot, beírva a megfelelő számokat a nemes ember és a kisszerű ember tulajdonságaihoz Konfucius tanítása szerint: 1) művelt; 2) nem méltó magas állami tisztségekre; 3) kötelességtudatból végrehajtja az idősebbek utasításait és betartja a törvényeket; 4) elvárásai vannak másokkal szemben; 5) törekszik az öntökéletesítésre; 6) elvárásai vannak magával szemben; 7) hazája jövőjét szolgálja; 8) csak azért teljesíti az elvárásokat, mert fél a büntetéstől; 9) minden gondolata akörül forog, hogyan szerezhet saját maga számára előnyöket; 10) rá lehet bízni az állam irányítását.

Nemes ember	Kisszerű ember

Gyors szekér.

Papírsárkány.

A tudásszint ellenőrzése

1. változat

2. változat

1

1. Nevezétek meg Kína és India nagy folyóit.
2. Nevezétek meg az ókori Kína legfontosabb élelmiszernövényét. Hogyan befolyásolta az ország természeti képét?
3. Töltsétek ki a táblázatot. Hasonlítsátok össze Asóka és Csin Si Huang-ti uralkodását.

Adatok	Asóka	Csin Si Huang-ti
Az állam neve		
Uralkodásának ideje		
Politikájának legfőbb célja		
A cél elérése érdekében tett lépések		
Mennyi ideig maradt fenn az állam az alapító halála után		

2

4. Hogy nevezik az ókori indiai társadalom tagozódását? Mi vezetett a kialakulásához?
5. Hasonlítsátok össze, milyen szerepet töltött be a külországokkal folytatott kereskedelem a harappai civilizáció és a Han-dinasztia idején.
6. Hogy hívták az ókori Kínában azt az embert, aki egy személyben volt politikai vezető, főpap és katonai vezető?
7. Hasonlítsátok össze Asóka és Csin Si Huang-ti uralkodását.
 - 1) Mi volt uralkodásuk legfőbb célja?
 - 2) Milyen eszközökkel igyekeztek elérni ezt a célt?
 - 3) Sikerült elérniük a kitűzött célt? Miért?
8. Feladatmegoldás illusztrációk segítségével.
 - 1) Mely kultúrához tartoznak az 1. és a 2. képen látható tárgyak?
 - 2) Mely vallási tanításhoz tartoznak a 3., 4., 5. képeken látható szobrok?

3

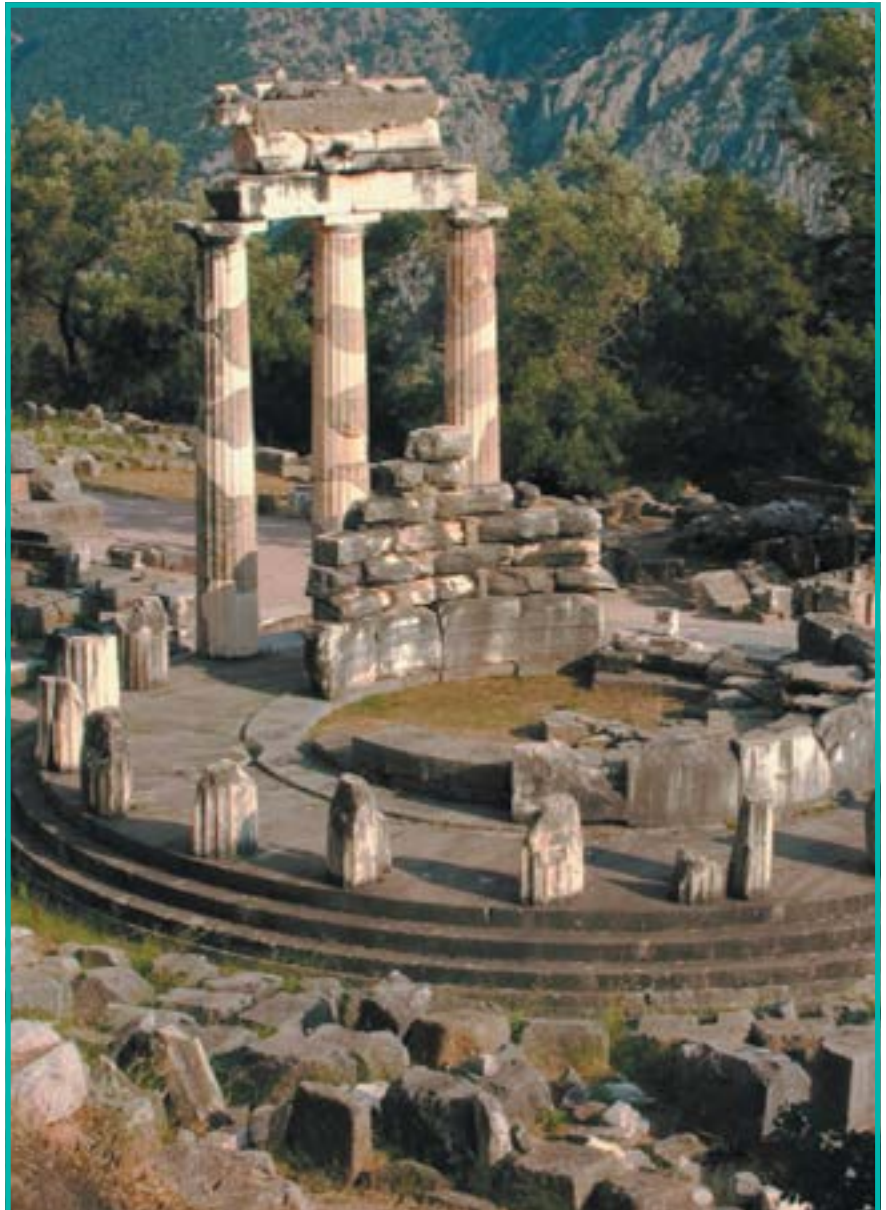
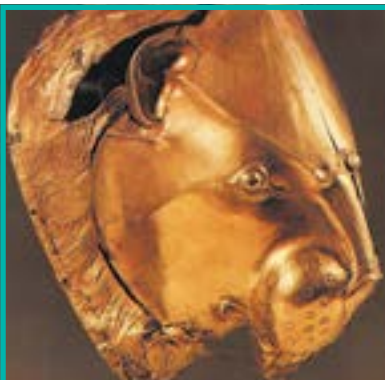

4

5

AZ ANTIK CIVILIZÁCIÓ ÉS SZOMSZÉDJAI

31.§ A minószi civilizáció

Polisz – városállam az ókori Görögországban és Rómában. **Demokrácia** (görög szó, jelentése – a nép uralma) – politikai rendszer, amelyben a hatalmat a nép gyakorolja, a kormányzás választott testületek kezében van.

- ? 1) Keressétek meg a térképen (98. oldal) Kréta szigetét és a minószi civilizáció fontos városait.
- 2) Mely országokkal kereskedtek Kréta lakói? Milyen árukat értékesítettek?

1. Görög civilizáció. Az ókor történetében fontos helyet foglal el az **antikvitás** kora. Ide tartozik az ókori Görögország és Róma története.

A görög civilizáció a Balkán-félszigeten, az Égei-tenger szigetein, valamint a Földközi-tenger számos térségében fejlődött.

A civilizáció alapját a polisz képezte. Poliszoknak a független városállamokat nevezték. Közös volt bennük a nyelv és a vallás.

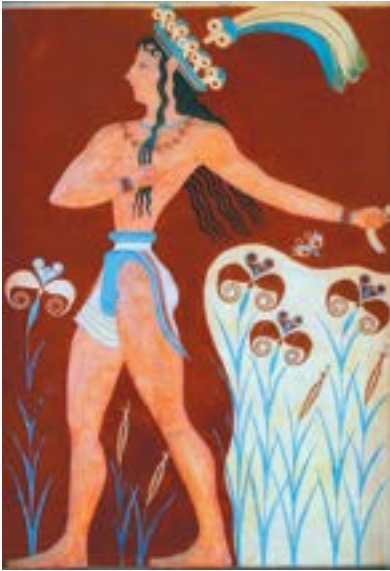
A poliszokat kezdetben módos, tekintélyes családokból származó emberek kisebb csoportjai irányították. A hatalomgyakorlásnak ezt a formáját oligarchiának nevezzük. Később Athénban kifejlődött a demokrácia, amikor a poliszok lakosai részt vehettek az irányításban.

Az i. e. VI. században a görög és a keleti kultúrák keveredtek egymással – így alakult ki a hellenizmus.

? Hol jelent meg először a demokrácia?

A minószi civilizáció kereskedelmi kapcsolatai.

2. A minószi palotaépítési civilizáció. Európa területén a legősibb civilizáció az i. e. III-II. évezredben virágzott az Égei-tengeri Kréta szigetén. Minószi civilizációnak nevezték. A tudósok véleménye szerint nem csak az antik civilizáció, hanem az egész európai civilizáció bölcsője volt.

A minószi civilizáció központjai a városok voltak. A legnagyobb városok – Knósszosz, Phaisztosz, Zakrosz és Mália. Központjukban hatalmas paloták álltak, amelyek akár négyszintesek is lehettek, rengeteg szobával, csatornával és vízvezetékekkel. A palotafalakat csodálatos freskók és mozaikok díszítették. Ezek az építmények annyira meglepetésszerűen hatottak a tudósokra, hogy a minószi civilizációt palotaépítési civilizációnak nevezték el.

Ma az archeológusok több mint 80 nagyobb és kisebb várost ismernek Krétán. A városok önállóak voltak, az uralkodók hatalma kiterjedt a környező területekre és kisebb településekre is. Így volt ez egészen addig, amíg a legendás Minósz király egyesítette ezeket egyetlen államba. Minósz parancsba adta, hogy építsenek hatalmas flottát, amely ellenőrzés alatt tartja a Földközi-tenger keleti partvidékét. Minósz hatalma kiterjedt Kis-Ázsia partvidékére, valamint az ókori Görögország egy részére is.

? **Ki volt Minósz? Miről nevezetes?**

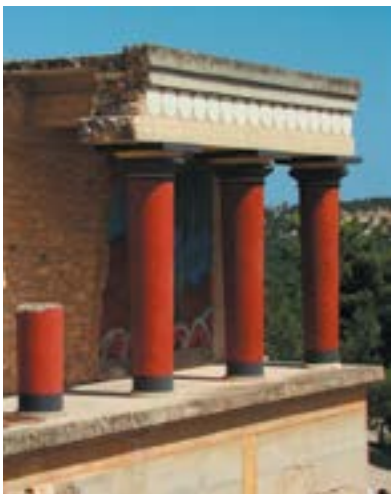
3. Gazdálkodás. A minósziak földműveléssel és állattartással foglalkoztak. Búzát és árpat termesztettek, valamint különféle zöldségeket: hagymát, salátát, zellert, spárgát és sárgarépat. Voltak a minósziaknak kertjeik is, amelyben körte, datolya, birs, olívbogyó és szőlő termett.

? **Nézzétek meg a rajzokat. Milyen következtetéseket levonni a minószi művészetről a rajzok alapján?**

A krétai paloták hatalmasak és bonyolult tervezésűek voltak. Valószínűleg innen ered a legenda a labirintusról Minósz király palotája alatt, ahol a bikafejű ember – a Minótauroszt él.

Freskó – nedves vakolatra festett színes ábrázolás.

Mozaik – színes kövekből kirakott ábrázolás.

Minószi palota romjai Knósszoszban. Mai állapot.

Minószi kerámia.

? Mivel magyarázható, hogy a minószi edényeken gyakran ábrázoltak halakat és egyéb tengeri állatokat?

Fontos élelmiszerforrások voltak a tenger gyümölcsei. A minószi civilizáció lakóinak élete szorosan kapcsolódott a tengerhez.

4. Kereskedelem. Krétán nincsenek ásványkincs források. Ezért a lakosoknak a tengeri kereskedelemre kellett hagyatkozniuk annak érdekében, hogy ellássák magukat, legfőbbképpen bronzsal. Kereskedelmi kapcsolatban álltak az Égei-tenger szigeteivel, Egyiptommal, Ciprussal, Kánaán és Anatólia városokkal. A minósziak legfőbbképpen kézműves termékekkel (mindenekelőtt edényekkel), valamint sáfrányból készült sárga festékekkel kereskedtek.

? Miért volt nagy jelentősége a tengeri kereskedelemnek a minószi civilizáció fenntartásában?

5. Kultúra. A minósziak sok istenben hittek. A legfőbb közülük a napistennő volt, aki égbe nyújtott karokkal ábrázoltak. Szent állatnak tartották a bikát. Gyakori volt a művészeti ábrázolása. Ismeretes az is, hogy a minósziak szerveztek bikaátugró versenyeket. Bebizonyosodott, hogy a minósziaknak volt saját nyelve és írásbelisége (az úgynevezett lineáris írás). Ám ezeket a feljegyzéseket mind a mai napig nem sikerült megfejteni.

A minószi civilizáció bukásához természeti katasztrófa vezetett, vulkánkitörés Szantorini szigetén i. e. XVII. század közepén. Az óriási hullám elpusztította a minószi flottát, amely nem csak védte a szigetet, hanem az egyetlen állandó kapcsolat volt a minósziak és a világ között, lerombolta a part menti településeket, vulkanikus hamuval fedte a termőföldeket. Ez kihatott a szomszédos népekre, akik jól ismerték Kréta szigetének gazdagságát. A természeti csapást és a szomszédok állandó támadásai következtében a minószi civilizáció végképp letűnt.

? Miért pusztult el a minószi civilizáció?

Következtetések

- A minószi civilizáció volt az első európai civilizáció.
- A minósziak bonyolult tervezésű hatalmas palotákat építettek.
- A minósziak gazdagságának fő forrása a tengeri kereskedelem volt.

Kérdések és feladatok

1. Melyik régészeti korszakban állt fenn a minószi civilizáció – bronzkorban vagy a vaskorban?
2. Miért nevezik a minószi civilizációt palotaépítőnek?
3. Melyek voltak a minósziak alapvető foglalkozásai?

32.§ Görögország

1. Természeti viszonyok és gazdálkodás. Európa délkeleti részén terül el a Balkán-félsziget. Nyugatról az Égei-tenger, keleten pedig az Ión-tenger vize mossa a partjait. A tengerben több száz sziget található. Területét hegyek borítják, talaja kavicsos, nagy folyók nincsenek.

A helyi lakosság földműveléssel és állattartással foglalkozik. Az alapvető növények az búza, az árpa, az olívbogyó és a szőlő. Az állatok közül birkákat, kecskéket és szarvasmar-

EMLÉKEZZETEK VISSZA

1. Mikor és hol jött létre a minőszi civilizáció?
2. Milyen alapvető foglalkozásokat űztek a minősziak?

Az ókori Görögország.

A mükénéi király halotti maszkja, amely „Agamemnon maszkja” néven ismert.

Mükénéi mesterek által készített arany tárgy.

Mükénéi kerámia.

? **Vannak-e közös vonásai a mükénéi kerámiának a minósziival?**

hát tenyésztettek. Nagy jelentősége volt az emberek életben a tengernek. Élelmiszerforrás volt és igen gyakran az egyetlen közlekedési útvonal, különösen a tengeri szigetek lakosságával való kapcsolattartásban.

2. A mükénéi civilizáció. A Balkán-félszigetet különböző időszakokban különböző, északról érkező törzsek népesítették be. Az elsők voltak az **akhájok**, akik Görögországban telepedtek le az i. e. II. évezredben. Létrehozták civilizációjukat, amelyet a tudósok **mükénéinek** neveztek el legnagyobb városukról – Mükénéről. A mükénéi civilizáció a minósziival egyidejűleg állt fenn és több közös vonásuk volt. A mükénéiek a minósziakéhoz hasonló írásrendszert használtak (a tudósoknak sikerült megfejteniük), és ugyanúgy tengeri kereskedelmet folytattak. Nagy hírnevet szereztek az arany- és bronztermékeik révén.

? **Honnan kapta a mükénéi civilizáció a nevét?**

3. „Sötét kor”. Az i. e. XII. században Görögországba északról betörték a **dór törzsek**, amelyek megsemmisítették a mükénéi civilizációt. A civilizáció bukásával vette kezdetét az úgynevezett **„sötét kor”**, amely az **i. e. VII. századig** tartott. Hanyatlott a kultúra és a társadalom – elfelejtették az írásbeliséget, az emberek visszatértek a törzsi életformára. Viszont ugyanakkor megtanulták megmunkálni az új fémeket – a **vasat**, amely felváltotta a bronzot.

Az életben maradt akhájok az ősi Athén körül telepedtek le. A dórok, kiszorítva a helyi lakosságot, Peloponnészost népesítették be, megalapították Spárta, Megara, Korinthosz városokat, valamint megtelepedtek Krétán és más Égei-tengeri szigeteket. A „sötét kor” a görög városállamok felvirágzásával ért véget.

? **Melyik fém megmunkálását sajátították el a Balkán-félsziget lakói a „sötét korban”?**

4. Görögök. Görögország szétagolt volt. Ugyanakkor minden görög ugyanazokat az istenek tisztelt, ugyanazon a nyelven beszélt és ugyanazt az ábécét használta. A kultúrájuk is azonos volt. Homérosz, az ógörög költő költeményeiben – Iliász és Odüsszeia – megénekelte a görögök azonos származását és elődeik hőstetteit. Ezeket a költeményeket a görögök kívülől tudták.

A többi népeket és törzseket, amelyek nem tartoztak a görög kultúrához, a görögök barbároknak, vadembereknek tartották, és lekezelően viszonyultak hozzájuk. Saját magukat a görögök helléneknek nevezték, országukat pedig – Hellásznak.

Görög polisz típusrajza.

? Kik a barbárok? Hogyan viszonyultak hozzájuk a görögök?

5. **Polisz.** Majdnem minden szigeten vagy völgyben állt egy városállam, amelyet **polisznak** neveztek. Minden polisznak saját pénzerméje, törvényei és hadserege volt.

A polisz a következő részekből állt:

- magaslati erőd – **akropolisz**;
- alsó város, amelynek közepén piac volt – az **agora**.

A város falain kívül kezdődtek a mezők és falvak. Ezek látták el a várost élelmiszerrel.

A „sötét kor” kerámiai. A történészek ezt a stílust geometrikusnak nevezik.

Következtetések

- Az i. e. II. évezredben a Balkán-félszigetet akhájok népesítették be, akik megteremtették a mükénéi civilizációt.
- Az i. e. XII. században Görögországba északról betörték a dór törzsek, amivel kezdetét vette a „sötét kor”.
- A „sötét kor” mintegy 400 évig tartott és a görög poliszok felvirágzása után ért véget.

Kérdések és feladatok

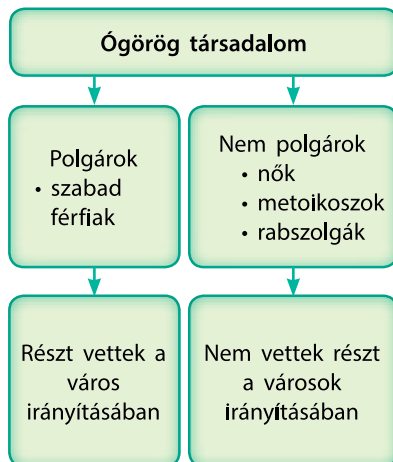
1. A „sötét kor” mintegy 400 évig tartott és a görög poliszok felvirágzása után ért véget?
2. Soroljátok fel azokat a vonásokat, amelyekben megegyezett minden görög.
3. A „sötét kor” mintegy 400 évig tartott és a görög poliszok felvirágzása után ért véget.
 - 1) A poliszokat ... vették körül.
 - 2) ... a magaslaton helyezkedtek el.
 - 3) A poliszok többsége rendelkezett ... a tengeri áruszállításhoz.
 - 4) A polisz falain kívül voltak találhatóak a(z) ... és a(z) ...

33.§ Görög társadalom és mindennapi élet

EMLÉKEZZETEK VISSZA

1. Mi a polisz?
2. Melyik két civilizáción alapszik a görög?
3. Mi kötötte össze a görögöket, függetlenül attól hol éltek?

Politika (görög szó, jelentése – közélet) – a polisz irányításának művészete.

Az ókori Görögország társadalmának szerkezete.

- ?
- 1) Hogy nevezték az ókori Görögországban a külföldieket?
 - 2) Milyen volt a rabszolgák aránya a társadalomban?

1. Társadalom. A görög városállamok lakossága **polgárokra** és **nem polgárokra** tagolódott. A polgárok politikai jogokkal rendelkeztek, azaz részt vehettek a város irányításában és katonaként szolgáltak háború idején. A nem polgárok nem vehettek részt a város irányításában. Adót fizettek és a hadseregben szolgáltak.

Teljes jogú polgár csak az a szabad felnőtt férfi lehetett, aki a poliszban született és rendelkezett földbirtokkal. A nők és a külföldiek (**metoikosok**) nem voltak polgárok. Polgárok a város lakosságának mintegy 12%-át tették ki. Ezenkívül csak a férfiaknak lehetett vagyona és csak ők tanulhattak. A nőknek nem voltak ilyen jogaik. A háztartást vezették és a gyerekeket nevelték. A nők egyedül nem járhattak az utcákon, csak valamely rokon férfi kíséretében.

A társadalom alján helyezkedtek el a **rabszolgák**. Gazdáik tulajdonát képezték, akik az életük fölött is rendelkeztek. Rabszolgákká a háborúban ejtett foglyok váltak. Ezenkívül az apa is eladhatta gyermekeit rabszolgának. A rabszolgák gyerekei szintén rabszolgák lettek. Rabszolga nagyon sok volt – a polisz lakosságának mintegy harmada. Többnyire a háztartás körül dolgoztak. Egy részük a nehéz munkákat végezte, többek között a bányákban. Az ókori görögök hitték, hogy az embereket a természet teremtette rabszolgáknak és szabad emberekként.

2. Lakóházak. A görögök nyerstéglából építettek házakat. Az ilyen otthonok nem voltak erősek, gyakran megrongálódtak, javígtatták és átépítették őket.

Az épületek szobái a belső udvar köré voltak rendezve. Az ablakok erre a belső udvarra néztek, az utca felől csak ablak nélküli falak voltak. A poliszok többségében nem volt tervezve a városépítés, ezért az utcák keskenyek és girbegurbák voltak.

Minden lakóház két részből állt: elkülönült helyen éltek a **férfiak (andrón)** és a nők (gynaecium). A nőknek tilos volt belépniük a férfiak helységébe, különösképpen összejövetelek idején.

A kézművesek a földszinten rendezték be műhelyüket és boltjukat.

3. Öltözködés. A görögök nem varrták a ruhát. Széles, fehér vagy festett vászon lepelbe burkolták magukat, amit csatokkal vagy övvel fogtak össze.

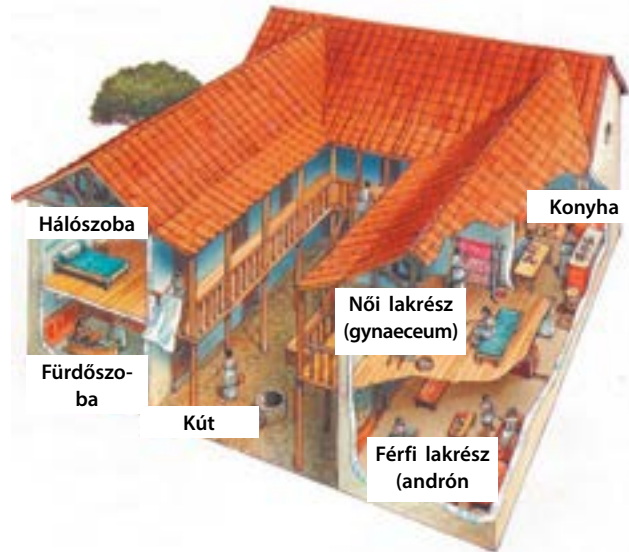
A férfiak vászon tunikát (chiton) viseltek, amire gyapjú köpenyt vettek (himation). A nők viselete a peplos volt – földig érő ruha, amit övvel kötöttek át, a vállon pedig fibulákkal kapcsolták össze. A lábukon bőrszandált viseltek.

Nagyon változatos volt a hajviselet. Mind a férfiak, mind a nők használtak kozmetikumokat és illatosító szereket.

? Mi volt az ókori görögök viseletének jellegzetesége?

4. Táplálkozás. A görögök azokat az élelmiszereket ették, amelyeket maguk termeltek. Búzából és rozsból készült kását és kenyeret ettek. Az olívbogyót, a fügét és a szőlőt frissen, szárítva vagy pácolva fogyasztották. A zöldségek közül ismerték a hagymát, a fokhagymát, a káposztát és a babféléket. A tejtermékek közül elterjedt volt a tej, a vaj, a sajt. Húst ritkán ettek – ünnepekkor. Drága termék volt az egyetlen édesítőszer – a méz is. Számos szagos fűszernövényt használtak. A legfőbb ital a bor volt, amelyet fogyasztás előtt nagy mennyiségű vizet adtak. A görögök nem ismerték az evőeszközöket, ezért kézzel ettek.

Estéenként a görögök fogadásokat rendeztek, ahová a házigazda meghívta a barátait. A nők nem vették részt ezeken az ünnepeken.

Gazdag ógörög család otthona.

? Mivel foglalkoztak a lakóház férfi és női lakrészének lakói?

Rabszolgavásár. Kortársa rajz.

A polisz lakosainak hétköznapi öltözete. A férfiak a városon kívül gyapjúból készült nemezkalapot viseltek.

Következtetések

- A görög polisz lakosságának két alapvető csoportját képezték a polgárok és a nem polgárok.
- Csak a polgároknak volt joguk, hogy részt vegyenek a város irányításában.
- A görög otthonok férfi lakrésze és női lakrésze tagolódtak.

Kérdések és feladatok

1. Mondjátok meg, hogy a következő lakossági csoportok közül melyek tartoztak a polgárokhoz, s melyek a nem polgárokhoz: nők; a poliszban született férfiak; azok a férfiak, akik a poliszon kívül születtek és nőttek fel; rabszolgák; gyermekek.
2. Soroljátok fel az ógörög öltözet kellékeit.
3. Állítsátok össze egy hétköznapi görög család menüjét. Melyek voltak az alapvetően fogyasztott élelmiszerek?

34.§ Család, oktatás és nevelés

EMLÉKEZZETEK VISSZA

1. Milyen lakossági csoportok tartoztak a polisz polgáraihoz?
2. Mi a politika?
3. Milyen öltözetet viseltek a férfiak és a nők az ókori Görögországban?

Görög nő szövés közben.
Kortárs rajz.

1. Családi kötelezettségek. Az ókori görög társadalomban a családot a férj, a feleség és a gyerekeik alkották. A nők legfőbb feladatak a gyermekszülés és a gyermeknevelés volt. A családfő a legidősebb férfi – a nagypapa, az apa, vagy a legidősebb fiú volt. Teljhatalommal rendelkezett a család többi tagja és a rabszolgák felett. Szólón reformjaiig el is adhatta családtagjait rabszolgának.

? **Ki volt a feje az ógörög családnak?**

2. Mindennapi tevékenységek. A férfiak szinte az egész napot házon kívül töltötte – az agorán vagy a **gimnáziumban** (az a hely, ahol a testgyakorlást végezték). Az athéniak napja napfelkeltekor kezdődött, s napnyugta után ért végez. A kézművesek és a falusiak egész nap dolgoztak és az ügyeket intézték. A nők, épp ellenkezőleg, otthon tartózkodtak, nevelték a gyerekeket és vezették a háztartást. A gazdag családok megengedhették maguknak, hogy rabszolgákat tartsanak, akik a munka nagy részét elvégezték.

A szegény családokban a nők több mint egy órát házon kívül töltöttek, például elmentek a piacra, hogy beszerezzék az élelmiszer, vagy maguk is árultak. Igaz, az utóbbit méltatnak tevékenységnek tekintették. Nem véletlen, hogy a görög civilizációt **szabad ég alatti civilizációnak** nevezik.

? **Miért nevezik az ókori Görögországot szabad ég alatti civilizációnak?**

3. Házasságkötés. A házasság úgy történt, hogy a férfi szerződést kötött a menyasszony apjával. Eközben három dologgal foglalkozott: a hozomány nagyságával, a menyasszony egészségével (szülésképeségével), a szövés és a fonás terén való jártassággal. A menyasszony véleményét nem kérdezték. Az apa és a vőlegény megkötötték a házassági szerződést, amelynek megfelelően a férj köteles volt a menyasszony családjának bizonyos mennyiségű ezüstpénz fizetni vagy pedig egy tehenet adni. A nőket 13-15 éves korukban adták férjhez, a férfiak nagyjából 30 éves korukig házasodtak. A házastársak elválhattak, azonban csak a törvény által megszabott esetekben.

? **Mely tényezők döntöttek a házasságkötésről?**

Athéni agora. Kortárs rajz.

4. Oktatás és nevelés. Hét éves korukig a gyerekeket otthon nevelték. Később a szegény családokban az apa megtanította a fiát a saját foglalkozására, az anya pedig a leánygyermeket a ház körüli teendőt elvégzésére, a szövésre és a fonásra.

A gazdag családoknak jelentős mértékben eltért a fiúgyermek oktatása. Az életről az idősebb rokontól – az apától és a nagybácsitól tanulhattak. A fiúkat tanították zenére, költészetre, sportoltatták őket a gimnáziumokban. Később grammatikát is oktattak nekik. A grammatika akkoriban a szép beszédet és a szónoki képességek (nagy tömeg előtti felszólalás képességének) fejlesztését jelentette. A nevelés fő feladata a polisz méltó polgárának nevelése volt.

Athénban az i. e. V. századtól a polgár családjában született fiúgyermek kötelesek voltak 18 éves koruktól két évet a hadseregben szolgálni. Őket **ephéboszoknak** nevezték. Csak a katonaidő letöltése után váltak teljes jogú polgárokká.

- ?**
- 1) Mutassátok meg a rajzon az akropoliszt és az agorát.
 - 2) Milyen árut adtak el a piacon?
 - 3) Mutassátok meg az agorát ábrázoló rajzon azt a helyet, ahol a rabszolgákat adták el. Emlékezzetek vissza a poliszok lakosságának hány százaléka volt rabszolga.
 - 4) Mivel foglalkoznak a nők? Mennyire voltak ezek a foglalkozások tipikusak az ókori Görögországban?

Görög kerámia, amely bemutatja az oktatási formákat.

? Milyen oktatási formákat ábrázol a kerámia?

Grammatika oktatása az ókori Görögországban. Kortárs rajz.

Ephēbosz bronz szobra.
I. e. IV. század.

- ? 1) Miért volt fontos a grammatika oktatása?
2) Mikor vált a fiatal férfi a polisz teljes jogú polgárává?

A későbbi időkben az oktatási rendszer megváltozott. Az i. e. II. században a grammatika mellett, filozófusok, költők, szónokok stb. szövegeinek tanulmányozását is beiktatták a tanrendbe. Megjelentek a hivatásos tanítók, akik pénzért tartottak előadásokat, a tantervekbe bekerült a matematika, a geometria, a zene és a csillagászat. Ezeken a tudományokon nevelődött a művelt ember. Idővel a tanuló kipróbálhatta magát a filozófiában és immár önállóan elgondolkodhatott a világ és a dolgok természetén.

Következtetések

- Az ógörög család feje a férfi volt.
- A nők elnyomott helyzete a családon belül és a társadalomban is megmutatkozott.
- Ahhoz, hogy teljes jogú polgárokká váljanak, a fiúknak grammatikát kellett tanulniuk és katonai szolgálatot teljesíteni.

Kérdések és feladatok

1. Töltsétek ki „A férfiak és a nők életet az ókori Görögországban” című táblázatot.

Jellemzés	Férfiak	Nők
Házasságkötés életkora		
Lehetőség a házastárs megválasztására		
Gyermeknevelés		
Lehetőség a családi ház szabad elhagyására		
Lehetőség a polisz irányításában való részvételre		
Oktatás hét éves korig		
További oktatásban való részesítés		
Katonai szolgálat		

2. Írjatok rövid fogalmazás az athéni polgár vagy nő életéről. Szójétek bele a táplálkozást, az öltözködést, a foglalkozást, a vagyoni helyzetet. Szükség esetén nézzetek utána más ismeretforrásoknak is.
3. Mi volt az oktatás legfontosabb célja kezdetben, majd a későbbi időkben az ókori Görögországban?

35.§ Vallás és mitológia

1. Istenek és hősök. A görögök bonyolult mitológiai világgal rendelkeztek. Ebben nagy szerepük volt az **isteneknek** és a **hősöknek**.

A kezdetekkor Khaoszból vált ki Gaia, a földanya és Uranosz, az ég istene. Tőlük születtek a titánok. Egyikük, Kronosz magához kaparintotta apja hatalmát. Kronosz félt, hogy a többi gyereke ugyanígy cselekszik, ezért mindegyiket megette születése pillanatában. Felesége, Rhea csak a legfiatalabb gyereket – Zeust tudta megmenteni. Zeusz felcseperedve megdöntötte az apja uralmát és megkezdte uralkodását az Olümposzon a többi istennel és istennővel együtt. Együtt képezték az **olümposzi istenek pantheonját**.

A görög úgy képzelte, hogy az istenek halhatatlan, fizikailag tökéletes lények, akiknek, ugyanakkor, ugyanolyan érzéseik és vágyaik vannak, mint az embereknek.

A hősök – az istenek és az emberek gyerekei. Nem féltek a haláltól, gyakran szembeszálltak az istenekkel. Legfőbb hivatásuk az volt, hogy dicsőséget szerezzenek és megvédjék becsületüket. Mindeközben a hősök nem voltak ideálisak: az emberekre jellemző gyengeségekkel rendelkeztek, cselekedeteiket nem mindig lehetett pozitív színben feltüntetni. Görögországban elterjedt volt az olyan hősök kultusza, mint **Héraklész, Tézeusz, Akhilleusz**. Felajánlásokat tettek nekik, egészséget és védelmet kértek tőlük. A görög mitológia számos történetet tartalmaz a hősökről és hőstetteikről.

Hellásban hittek mitológiai lények létezésében is, úgy mint szatírok, nimfák, kentaurók, hársziák, szfinxek stb.

- ? 1) Hol éltek az ógörög istenek?
2) Kik voltak az ógörög hősök?

2. Áldozás. Az ókori görögök vallásos hitének fontos része volt az áldozás. Az emberi élet jelentős eseményeket: a születést, a házasságot, a halált kísérték ezzel. Nagy tiszteletben tartották az ősök szellemét. Az áldozások fontos részei voltak a népgyűléseknek, ünnepeknek, valamint szerződés-kötéseknek, birtokhatárok megállapításának, háborúba lépésnek stb.

Az áldozások során illatos keverékeket gyűjtöttek meg, vizet, tejet, mézet vagy olajat öntöttek az oltárra. Az olüm-

EMLÉKEZZETEK VISSZA

- Mi a politeizmus?

Istenek panteonja – istenek meghatározott csoportja, akik azonos valláshoz tartoznak.

ÓGÖRÖG ISTENEK

Istenek	Jellemzőik
Poszeidón	Zeusz testvére, a tengerek és a víz alatti királyság istene
Hadész	Zeusz testvére, a túlvilág (a holtak birodalmának) istene
Héra	Zeusz felesége, a házasság és a család istennője
Athéné	A bölcsesség istennője, a kézművesség megteremtője
Árész	A háború istene
Héphaisztosz	Az istenek kovácsmestere
Hermész	Az istenek hírnöke
Aphrodité	A szépség és a szerelem istennője
Apollón	A zene, a jóváindulás és a gyógyítás istene
Artemisz	A vadászat istennője
Démétér	A termékenység istennője
Dionüosz	A borkészítés istene
Hesztia	Az otthon istennője, az olümposzi láng őrzője

- ? **Miért voltak felelősek az egyes istenek? Mivel volt ez összefüggésben?**

Dionüszosz. Michelangelo Merisi da Caravaggio festménye.

Pallasz Athéné.
Rembrandt festménye.

Az ókori Görögországban a legismertebbek az eleusiszi minisztériumok voltak, Déméternek és Perszeponé túlvilági útjának szentelve. Az ember életében csak egyszer vehetett részt ilyen úton. A tudósok véleménye szerint a misztérium során az embe-
rektől valamilyen módon elvették a látásukat, hogy megtapasztalják a túlvilági homályt.

poszi istenek tiszteletére állatokat: sertést, birkát, kecskét vagy szarvasmarhát áldoztak. A hús egy részét elégették, másik részét megették. Voltak jósök, akik az áldozati állatok belső szerveiből megmondták a jövőt. Ha a belső szervek valamilyen betegség jeleit mutatták vagy szabálytalan volt a formájuk, az rosszat jelentett.

? Milyen esetekben mutattak be a görögök áldozatot?

3. Olimpiai játékok. Az **i. e. VIII. században** a görög négyévente atlétikai (sport) versenyeket szerveztek Hellászban – ezek voltak az olimpiai játékok. A játékokat Zeusz tiszteletére szervezték és Olümpia város volt. A legenda szerint a versenyek megrendezését **Héraklész** kezdeményezte. Így állított emléket elhunyt barátjának. Az olimpiai játékok idején egész Görögország területén szüneteltették a háborúkat. A győztesek fejére babérkoszorút helyeztek. A nőknek tilos volt részt venni a játékokban és a közönség soraiban sem ülhettek ott. Az atléták meztelenül – ruha és cipő nélkül – versenyeztek.

A játékok első napján vallásos szertartásra került sor, áldoztak az isteneknek, a bírók pedig esküt tettek, hogy becsületesen fogják megítélni a versenyzőket. Az i. e. V. századtól kezdve az olimpiai játékokon részt vettek a költők is, akik az első nap estéjén olvasták fel költeményeiket. Második nap került sor a futásra, harmadik nap – az ökölvívásra, negyedik nap – a fogathajtásra és az öttusára (diszkoszvetés, távolugrás, gerelyhajítás, stadionfutás és birkózás). Ötödik nap tüntették ki a győzteseket és került sor a záró ceremóniára. A győztesek babérkoszorúval és bíborszalaggal ismerték el. Hazájukban az olimpiai versenyek győztesei a leginkább tisztelt polgárokká váltak.

? Részei voltak-e az olimpiai játékok az ókori görögök vallásának?

4. Misztériumok. Egyes istenek tisztelete sajátos formát öltött. Ezeket nevezték **misztériumoknak**. A misztériumokban összefonódott az istentisztelet a teatralitással. Ezen részt venni nagy megtiszteltetésnek számított és garantálta a boldog életet a halál után.

A misztériumok résztvevői szigorú válogatáson estek át. Nem csak teljes jogú polgárok lehettek, hanem nők és rab-szolgák is. Tilos volt elbeszélni, hogy mi történt a misztérium alatt.

? Ki lehetett jelen a misztériumok alkalmával? Ez miről tanúskodik?

5. Orákulum. A görögök nagy jelentőséget tulajdonítottak a természetfölöttinek. Gyakran fordultak felsőbb erőkhöz tanácsért vagy jövőbelátásért. Voltak papok, akik a természet jelenségeit, az álmokat tolmácsolták, jósoltak.

A legismertebb közülük **Püthia** – a delphoi Apollón szentély jósnője volt. Őt **orákulumnak** nevezték. Egyszerű nő volt, aki fogadalmat tett, hogy soha nem fog férjhez menni. Minden hónap hetedikén maga Apollón isten szólalt meg általa. A delphoi orákulumnak feltett kérdések a háborúra és békére, új városok alapítására stb. vonatkoztak.

? **Keresetek forrásokat a delphoi orákulum jóslataira vonatkozóan. Írjatok erről rövid (5-7 mondatos) fogalmazást.**

A misztérium ókori görög ábrázolása.

Következtetések

- Az ógörögök vallása politeista volt. A görögök istenekben és különböző lényekben hittek. Megkülönböztetett szerepük volt a hősöknek.
- Az istenek és a hősök tiszteletére áldozásokat és ünnepeket – misztériumokat tartottak.
- Az ókori Görögországban vették kezdetüket az olimpiai játékok.

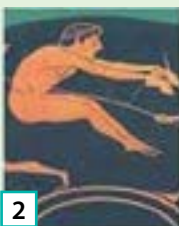

Kérdések és feladatok

1. Neveztek meg legalább öt ógörög istent.
2. Hogyan tisztelegtek az istenek előtt az ókori Görögországban.
3. Az ókori görög kerámiákon olimpiai versenyszámok láthatók. Felcsejtették meg egymásnak a képeket és a leírást.

1

2

3

4

5

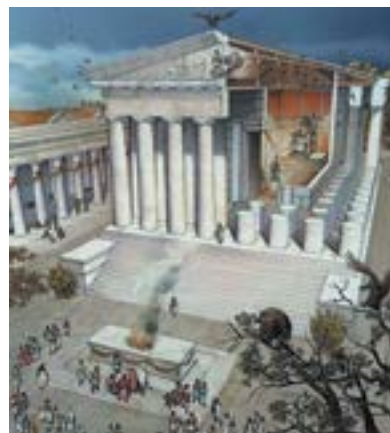
6

7

- A** Futóverseny
B Birkózás
C Ökölvívás

- D** Pankráción (szabadfogású birkózás)
E Öttusa
F Szekérverseny

Áldozatbemutató Zeusz olümpiai templomában. Kortárs rajz.

Apollón temploma Delphoiban. Mai állapot.

36.§ Görög gyarmatok

EMLÉKEZZETEK VISSZA

1. Kik a szkíták?
2. Kiket neveztek a görögök barbároknak?
3. Melyek voltak azok a népek és államok, a görögökön kívül, amelyek gyarmatokat létesítettek?
4. Mi a demokrácia és az oligarchia?

Gyarmatosítás – új települések létrehozása valamely országból érkező telepesek által új területeken.

1. Görög gyarmatok. Az i. e. VIII-VI. századokban a görögök újabb és újabb településeket alapítottak a Földközi-tenger és a Fekete-tenger partvidékén. Ennek az volt az oka, hogy Hellász lakossága egyre nőtt, aminek következtében nem volt elegendő termőföld, hogy ellássák a lakosságot. Ezt az időszakot nevezik a **nagy görög gyarmatosítás** korának.

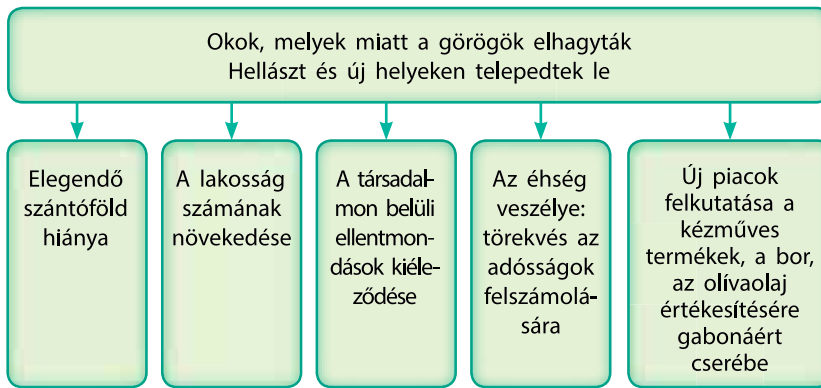
A görög poliszok vezetői segítették ezeket az áttelepüléseket, megszervezték az új településeket, amelyek a görög poliszokhoz voltak hasonlatosak. A telepesek nem függtek a városoktól, ahonnan elvándoroltak (metropolisz). Ugyanakkor kereskedelmi és kulturális kapcsolatokat tartottak fenn velük.

? Nevezetek meg görög gyarmatokat a Földközi-tenger partvidékén?

Az új területek, kereskedelmi lehetőségek keresése során a görögök a tenger partvidéke mentén haladtak. Megfelelő helyet találva települést szerveztek, amely tipikus görög polisz volt. A kolóniák lakói nem függtek a metropolisztól. Viszont szoros kulturális és kereskedelmi kapcsolatokat tartottak fent.

Földközi-tengeri gyarmatok.

Görög kereskedelmi hajó. Kortárs rajz.

A nagy görög gyarmatosítás okai.

Minden gyarmatváros a hellászi poliszok mintájára épült fel: agora, akropolisz, kikötő, városvédő falak, faluhelyen – az élelmiszerellátást biztosító mezőgazdasági körzetek (**chór**).

? Milyen viszonyban álltak egymással a gyarmatvárosok és a metropoliszok?

A FEKETE-TENGER ÉSZAKI PARTVIDÉKÉNEK LEGNAGYOBB GÖRÖG GYARMATVÁROSAI

Megnevezés	Mikor és ki alapította	Elhelyezkedése	Történelmi sorsa
Olbia (jelentése – „szerencsés”)	I. e. VI. század végén Milétoosz lakói	Keskeny limán (tengeröböl), a mai Mikolajiv közelében	A hunok semmisítették meg a IV. század 70-es éveiben
Kherzsonészosz (jelentése – „fél-sziget”)	I. e. 422-432-ben Heraclea Pontica lakói	A Krím délnyugati partvidéke, a Mai Szevasztopol közelében	A Nyugat-Római Birodalom bukása után a Bizánci Birodalomhoz került. A XV. századig állt fenn.
Pantikapaion (jelentése – „halút”)	I. e. VII. században Milétoosz lakói	A Kercsi-öböl partvidéke, a mai Kercs	A hunok rombolták le a IV. század 70-es éveiben.
Tyra (a Dnyeszter folyó görög megnevezéséből – Tyras)	I. e. VI. század végén Milétoosz lakói	A Dnyeszter deltája, a mai Bilhorod-Dnyisztrovszkij közelében	A IV. század 70-es éveiben szűnt meg, nagy valószínűséggel a hun beözönlés következtében

Delfint ábrázoló olbiai pénzérmék.

Delfin alakú olbiai pénzérme.

Bikát és kalászkot ábrázoló pénzérmék Tyrasból.

Görög gyarmatok a mai Ukrajna területén.

2. Kapcsolat a helyi lakosokkal. Azokon a területeken, ahol megjelentek a görög gyarmatosítók, nagyon megváltozott a helyi lakosság élete. A gyarmatok lakói a görögöktől átvették a fazekaskorongot, a vasöntést, a fém pénzét, az írásbeliséget, a szőlő és az olajfélék termesztését.

A mai Ukrajna területén a görög gyarmatvárosok szomszédjai a kimmerek és a szkíták voltak. Megrendelésükre a görögök aranytárgyakat készítettek, a szkíták az erdős sztyeppe lakói által termesztett gabonát adták el nekik. Ezt a gabonát, valamint amit önállóan megtermeltek a gyarmatvárosok körüli falvakban, Hellászba vitték eladni.

A görögökkel való szomszédság olyan erősen hatott a kimmerekre és a szkítákra, hogy ők is elkezdtek városokat alapítani. – ilyen volt **Kimmerikon** és **Szkíta Neapolis**. Egy időszakban a szkíták ellenőrizték a görög városokat a Krímen (i. e. III-II. századok).

? **Hogyan hatott a görög települések megjelenése a helyi lakosság életére a Fekete-tenger északi partvidékén?**

3. Királyságok. A Fekete-tenger északi partvidékének számos poliszában demokrácia vagy oligarchia uralkodott, de két hatalmas királyság is kialakult – a Boszporoszi és a Pontoszi.

A **Boszporoszi Királyság** virágzása az i. e. IV-III. századokra tehető. Több poliszt egyesített, ellenőrizte a szkíták által lakott Kercsi-félszigetet, a Tamany-félszigetet, a Kubány vidékét és az Azovi-tenger keleti partvidékét. A királyság fővárosa – **Pantikapaion** – a kereskedelem, a halászat és a kézművesség központja volt. Több kikötővel is rendelkezett, melyek akár 30 hajót is be tudtak fogadni. Halat, állatbőröket és nagy mennyiségű gabonát értékesítettek. Bort, olívaolajat, művészeti tárgyakat vásároltak. A boszporoszi kézművesek termékeit elsősorban más gyarmatvárosoknak, a királyságon belül vagy a babároknak értékesítették.

Pantikapaioni pénzérme. Szárnyas állat – simargl látható rajta, amely az iráni mitológiából származik. Ez azzal van összefüggésben, hogy a királyság területén számos szkíta és egyéb iráni nyelvű népek éltek.

? **Mit jelképez a búzakalász, amelyen a simargl áll?**

Khersonészosz romjai. Mai látkép.

Szkíta Neapolis romjai. Mai látkép.

A **Pontoszi Királyság** a Perzsa Birodalom romjain jött létre. Kis-Ázsia északi részei tartoztak hozzá, virágkorát az i. sz. I. században élte, amikor a Krímet, a Kubányt és a Fekete-tenger partvidékének görög gyarmatait is ellenőrizte. Ezt a területi gyarapodást **IV. Mithridatész Eupatór** király uralkodása idején érte el, ám a király halála után azonnal hanyatlani kezdett. A területek először a Római Birodalom, az i. sz. III-IV. századokban lerombolták a keletről érkező nomádok.

Következtetések

- A nagy görög gyarmatosítás időszakában a görögök nagy számban alapítottak településeket a Földközi-tenger és a Fekete-tenger partvidékén.
- Az újonnan alapított településeket gyarmatoknak nevezték. A gyarmatok politikailag függetlenek voltak a metropoliszoktól.
- A gyarmatvárosok fő jövedelemforrása a helyi barbár lakossággal és a hellászi poliszokkal való kereskedés volt.

Kérdések és feladatok

1. Milyen okok vezettek a nagy görög gyarmatosításhoz?
2. Neveztek meg görög városállamokat a mai Ukrajna területéről, jelöljétek meg, földrajzilag hol helyezkedtek el.
3. Mikor mentek végbe az alábbi történelmi események:
 - 1) görög gyarmatvárosok alapítása a mai Ukrajna területén;
 - 2) a szkíták ellenőrizték a Krím görög poliszait;
 - 3) a Boszporuszi Királyság virágzása;
 - 4) a Pontoszi Királyság legnagyobb területi kiterjedése.

Pantikapaion romjai.
Mai látkép.

IV. Mithridatész Eupatór.

37.§ A perzsa-görög háborúk

EMLÉKEZZETEK VISSZA

1. Hogyan viszonyultak a perzsák a meghódított területek népességéhez?
2. Kik azok a satrapák?
3. Mi a felkelés?

Perzsa-görög háborúk – Perzsia és Görögország közötti háborús konfliktusok sorozata az i. e. 499 és 449 közötti időszakban.

A görög és a perzsa seregek alapvetően különböztek egymástól. A perzsa hadsereg zömét könnyű fegyverzetű zsoldosok képezték, akik nem ismerték a fegyelmet. Csak a „halhatatlanok” alakulata volt ez alól kivétel.

A görög katonaság, lényegét tekintve, felkelő sereg volt, hiszen a poliszok polgárai képezték. Tartották a katonai fegyelmet, amit **falanxnak** neveztek. Az összes polisz közül a legerősebb hadserege Spártának volt.

1. A háború első szakasza. Az i. e. 546-ban Perzsia meghódította Kis-Ázsiát, ahol számos görög polisz volt található. I. e. 499-494-ben ezek felkeltek a perzsa hatalom ellen. A felkelést támogatták a független görög poliszok, közte Athén. A felkelést kegyetlenül levertek. Azonban az esemény további konfliktusokat szított, melyek 50 éven keresztül zajlottak és a perzsa-görög háborúk elnevezést kapták.

A perzsák birodalmuk határainak kiterjesztésére törekedtek, valamint meg akarták büntetni Athén a felkelők támogatása miatt. Annak érdekében, hogy szárazföldön eljuthassanak Görögországba, i. e. 492-490-ben a perzsák elfoglalták az északi megyéket – Trákiát és Macedóniát. Azonban Marathónnál az athéniak megállították a perzsa sereg előrenyomulását. Az összecsapás a marathóni csata nevet kapta, melyben a görögök arattak győzelmet.

2. Döntő szakasz. I. e. 481-ben 30 görög polisz tanácskozást hívott össze. A tanácskozáson eldöntötték, hogy közösen veszik fel a harcot a hódítókkal. A parancsnokságot Athén és Spárta katonai vezetői vállalták magukra.

I. e. 480-ban a perzsa sereg **Xerxész** király vezetésével átkelt a Hellészpontosz szoroson (mai neve – Dardanellák) és megindult dél – Athén és Spárta irányába. Útjuk a keskeny **Thermopülai szoroson** vezetett keresztül. Leonidász spártai király vezetésével néhány száz katona elzárta a szoroson keresztül vezető utat. A kis csapat három napon keresztül feltartotta a perzsák jóval nagyobb seregét, jelentős veszteséget okozva.

Ezzel egyidejűleg zajlott **artemiszioni tengeri csata**, ahol a görög flotta feltartóztatta a számbeli fölényben levő perzsákat. Perzsa nyomásra a görögök kénytelenek voltak visszavonulni. A perzsa flotta támadásba lendült és majdnem megsemmisítette a görög hajókat az Athén közelében levő Szalamisz szigetnél. Ugyanakkor a görögök, akik jól ismerték a sziget és a szárazföld közötti vizeket, végül legyőzték a perzsákat. A **szalamiszi csatának** döntő jelentősége volt a perzsa-görög háború kimenetelében.

Tudomást szerezve a vereségről, Xerxész visszavonta hadseregének nagyobb részét, egy részüket azonban Görögországban hagyta. A maradék sereg kitelelt, i. e. 479

nyarán pedig szétverte az athéniak és a spártaiak egyesített seregét a **plataiai csatában**. Ez volt a perzsa-görög háború utolsó csatája, amely görög területen zajlott.

? Nevezetek meg két nevezetes tengeri, és két nevezetes szárazföldi csatát a perzsa-görög háborúk időszakából.

3. A háború záró szakasza. A következő években Athén több hadjáratot folytatott Kis-Ázsia irányában, hogy a görög poliszokat megvédje a perzsáktól. Ezek az összecsapások háborúvá fajultak a Földközi-tenger keleti partvidékének birtoklásáért. Az i. e. 449-ben a görögök és a perzsák megkötötték a **kalliaszi békét** (a görög küldöttségének vezetőjéről neveztek el), melynek értelmében Perzsia megtarthatta Ciprust, azonban lemondott az Égei-tengeri szigetekről és Kis-Ázsia partvidékéről. Ezenkívül a perzsa hajók nem hajózhattak be az Égei-tenger vizeire.

A görögök számára a perzsákkal folytatott háborúknak nagy jelentősége volt. Összetartóvá tette Görögország népét, Athén és Spárta hatalmas tekintélyt szerzett. Ugyanakkor kezdetét vette a két város közötti versengés Hellász uralásáért.

? Mivel értek véget a perzsa-görög háborúk?

Következtetések

- A perzsa-görög háborúkat több szakaszra lehet tagolni: első szakasz – a görög városok lázadása Kis-Ázsiában, második szakasz – harcok Hellász területén, harmadik szakasz – a görögök kis-ázsiai hadjáratai.
- A görögöknek sikerült megfordítaniuk a háborúk kimenetét összetartásuknak, a természeti viszonyok ismeretének és annak a felismerésnek köszönhetően, hogy saját szabadságukért küzdenek.
- A perzsa-görög háborúk után Athén és Spárta versengésbe kezdett Hellász uralásáért.

Kérdések és feladatok

1. Miért kezdett Perzsia háborút a görög poliszok ellen?
2. Melyik volt a döntő csata a perzsa-görög háborúban?
3. Töltsétek ki „A perzsa-görög háborúk sorsdöntő csatái” című táblázatot.

Csata	Keltezés	Jellemzés
marathóni		
thermopülai		
artemisziói tengeri		
szalamiszi		
plataiai		

Perzsa katona.

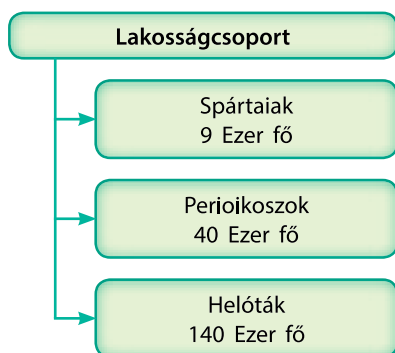

Görög katona – hoplita.

38.§ Spárta

EMLÉKEZZETEK VISSZA

1. Kik az akhájok és a dórok?
2. Milyen két fő csoportra osztottak a görög poliszok többségének lakói?

Spárta lakossága az i. e. V. században.

1. Spárta lakossága. Amint tudjátok, az i. e. XI. században a dórok meghódították a Peloponnészoszi-félszigetet. Itt alapították saját településüket – **Spártát**. Idővel városállam vált belőle, amely ellenőrizte a görög Lakoniké régiót. A spártai polgárokat **spártaiaknak** nevezték.

Miután új területeket hódítottak meg, a dórok a legigázott népeket rabszolgákká – **helótákká** tették. A helóták Spárta és nem az egyes polgárok tulajdonát képezték, mint más poliszokban. A helóták sokkal többen voltak, mint a spártaiak. Annak érdekében, hogy a helóták ne hogy fellázadjanak, minden évben megölték közülük a legerősebbeket.

A meghódított népek még egy rétegét képezték a **perioikoszok** – szabad emberek, akik kötelesek voltak adót fizetni a spártaiaknak.

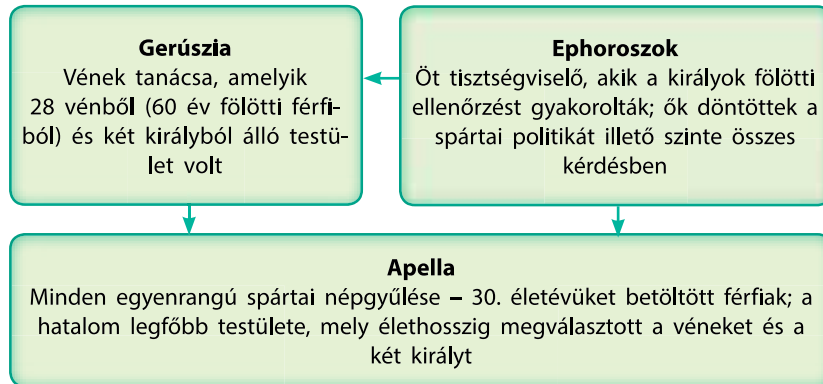
? Kik a helóták?

Spárta romjai. Mai látkép.

2. Lükurgosz törvényei. A spártaiak **Lükurgosz törvényei** szerint éltek. Lükurgosz spártai király volt, aki lemondott címéről és elhagyta a várost, ám előtte megígértette a város lakóival, hogy az általa hozott törvények szerint fognak élni.

A SPÁRTAI ÁLLAM KORMÁNYZÁSA

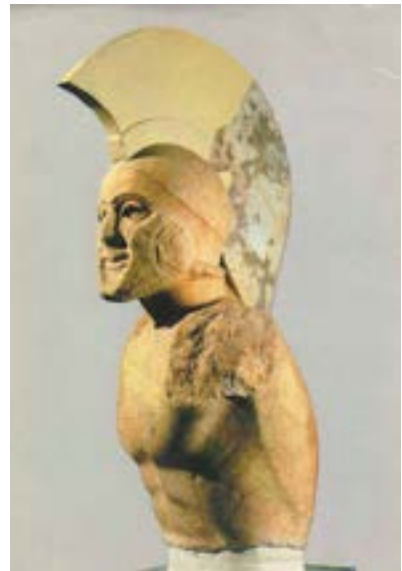
A hatalom legfőbb birtokosa Lükurgosz törvényei szerint, a polisz volt. A földet azonban felosztották 9 ezer egyenlő részre (klarosz) és a spártai polgároknak adták. A klaroszokat nem a polgárok, hanem a helóták művelték meg.

Annak érdekében, hogy megőrizze a spártaiak egységét, és megelőzze a gazdagokra és szegényekre tagolódást, Lükurgosz speciális törvényeket hozott. Ezek megakadályozták az egyes személyek aránytalan meggazdagodását. Halálbüntetés terhe mellett tilos volt aranyat, ezüstöt, drágaköveket birtokolni. A spártaiak lakóházai és öltözékei igen egyszerűek voltak.

Ugyancsak halálbüntetést sújtotta azt a spártait, aki magánügyben az állam határán kívülre lépett. A ravasz Lükurgosz új pénznemet vezetett be, amit senkinek sem jutott eszébe gyűjtögetni. Vasnyársra hasonlított és több kilogramm súlya volt.

3. A spártai társadalom életmódja. Lükurgosz törvényei alapján a spártainak élete egy fő célnak volt alárendelve – katonának lenni. Nem volt joguk kereskedni vagy kézművességgel foglalkozni. Az árulásért vagy a félelemért a spártai katonák kivégezték vagy elűzték a városból, helóta azonban nem válhatott belőlük. Ugyanígy a helóta és az idegen, akármilyen szolgálatot is tett Spártának, sosem válhatott egyenjogú polgárrá.

A város lakói úgy vélték, hogy legyőzhetetlenek a harcban, ezért Spártát nem védték falakkal.

Spártai hoplita márvány mellszobra. I. e. VI. század.

Népgyűlés – polgárok, a közösség vagy az állam gyűlése, amelyen megvitatják a közügyeket, meghozzák a törvényeket, megválasztják a tisztségviselőket stb. Az ókori Görögországban és Rómában a poliszokat vezető testület.

Gerúzia. Kortárs rajz.

A spártaiak által tisztelt rövid és frappáns mondásokat **lakonikusnak** nevezzük (Lakonikéről, arról a területéről, ahol a spártaiak éltek). A legenda szerint a perzsa–görög háborúk idején, amikor a perzsa hadsereg megállt a thermopülai szoros előtt, Xerxész egy küldönccel a következőket üzenté Leonidász királynak: „Tedd le a fegyvert.” Leonidász rövid válasza a következő volt: „Gyere és vedd el.” Ez lett az egyik legismertebb lakonikus kifejezés.

? Emlékezzetek vissza, mit tudtuk a thermopülai szorosban lezajlott csatáról. Minek a példájaként szolgálhat?

Spártai váza.
I. e. VI. század.

A spártaiak élete állandó háborúskodások közepette zajlott. A kisfiúkat hét éves koruktól katonának nevelték. Együtt nőttek fel, együtt tanultak és később együtt mentek a háborúba. 12 éves korukig nem viseltek ruhát, szalma és nádkötegeken aludtak. 16 éves korától késő öregkoráig a spártai köteles volt a hadseregben szolgálni. A spártai 30 évesen vált nagykorúvá, ekkor kaphatott földbirtokot és nősülhetett meg. A társadalom büntette azokat, akik nem nősültek meg. Vallási szertartások alkalmával megverhették.

A spártai nők szabadabbak voltak, mint más poliszokban. A férfiakkal azonos szinten részesültek testnevelésben és részt vettek a sportversenyekben Héra istennő tiszteletére.

? Mi volt az egyetlen foglalkozás, amit Lükurgosz törvényei megengedtek a spártaiaknak?

4. Spárta a kései időkben. Az i. e. V. századtól kezdve Spárta szélesebb kapcsolatokat épített más országokkal. A poliszban elterjedt a kézművesség, az i. e. II. században Spárta saját arany és ezüst érmeket veretett.

Amint tudjátok, Spártában csak a polgárok leszármazottai válhattak polgárokká. Ezért az i. e. III. évszázadban lezajlott sikertelen háborúk nyomán elesett számos spártai, a spártai polgárok száma ezer főre, majd 700 főre esett vissza.

? Minek a következménye volt, hogy jelentősen visszaesett a spártai polgárok száma? Hogyan hathatott ez a polisz további sorsára nézve?

Következtetések

- Spárta – dór polisz Lakóniké területén.
- Hogyan viszonyultak a spártaiak a fényűzéshez.
- A spártaiak fő foglalkozása a háborúskodás volt.

Kérdések és feladatok

1. Milyen feladatokat láttak el a Spártát irányító testületek?
2. Hogyan viszonyultak a spártaiak a fényűzéshez?
3. Hogyan hatott a spártaiak fő foglalkozása a spártai oktatásra?

39.§ Az athéni demokrácia

1. Monarchia és oligarchia. Az egyik legbefolyásosabb görög polisz – Athén – már az i. e. XVI. században, a mükénéi civilizáció idején fennállt. A város fénykorát i. e. V. században élte, amikor a demokrácia megszületett.

Az athéni demokrácia megszilárdulásáig hosszú út vezetett. A várost alapításától kezdve királyok irányították. Uralmuk öröklődő volt. A királyoknak adót fizettek, a királyok hozták meg a törvényeket és irányították a katonaságot. Ezt a kormányzási formát nevezik **monarchiának**.

Az i. e. XIII. században a legendás Tézeusz király uralkodása idején új kormányzási formát vezettek be. A város gazdag polgárokból – arisztokratákból kiválasztott tanács irányította. Ezt a kormányzási formát nevezzük **arisztokráciának**. A lakosság többi része – a **démosz** – nem vett részt a város irányításában.

Az ókori görög filozófia megkülönböztetett még egy államirányítási formát – az **oligarchiát**. Görög szó, jelentése – „kevesek hatalma”. Ennél a hatalomgyakorlási módozatnál a polisz a gazdag családok szűk köre irányította. Számos poliszban, például Korinthoszbán, ez volt a kormányzási forma.

? **Hogyan nevezték a lakoságnak azt a csoportját, amely az oligarchia kormányzás idején nem vett részt a város irányításában?**

2. Szolón reformjai. I.e. 594-593-ban a démosz támogatásával a politikus Szolón reformokat valósított meg. A poliszok lakosságát négy csoportba sorolta azt a fő elvet követve, hogy minél nagyobb jövedelemmel rendelkezett valaki, annál magasabb pozíciót foglalhatott el a város irányításában.

Szolón reformjainak köszönhetően a város polgárai lehetőséget kaptak arra, hogy részt vegyenek a politikai életben. Ennek a reformnak azonban voltak hiányosságai is: a gazdag emberek többnyire a régi arisztokrata családok leszármazottai voltak.

? **Hogy vélték, a démosz elégedett volt Szolón reformjaival?**

3. Peisizisztratosz türannisza. I. e. 560-572-ben Athénban **Peisizisztratosz** uralkodott. Arra törekedett, hogy teljes mértékben ellenőrizze a város politikáját, és senkit nem

EMLÉKEZZETEK VISSZA

1. Kik tekintettek polgárnak az ókori görög poliszokban?
2. Kik a metoikoszok? Részt vehettek a város irányításában?
3. Mi az oligarchia?

Arisztokrácia (görög szó, jelentése – a legjobbak hatalma) – politikai rendszer, amelyben az irányítás a kiváltságos nemesek kezében van. Széles értelemben – a társadalom gazdag és tanult szűk rétege.

Démosz – a poliszok polgárai, akik nem voltak nemesi származásúak.

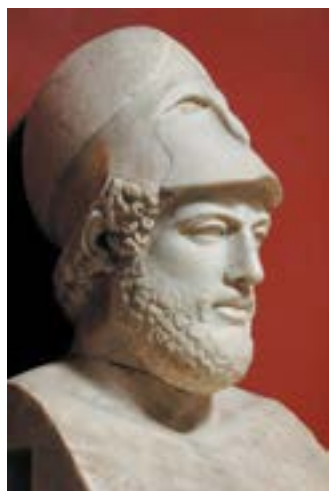
Népgyűlés.
Kortárs rajz.

Kleiszthenész.

Az osztrakiszmoszhoz használt cserép a belekarcolt névvel.

Periklész márvány mellszobra.

engedett az irányítás közelébe. Az ókori Görögországban ezt a kormányzást **türannisznak** nevezik, az ilyen uralmat gyakorló uralkodót pedig – **türannosz**nak.

Peiszisztratosz támogatta a falusiakat és a kézműveseket, ami hozzájárult a gazdaság fejlődéséhez és biztosította a népszerűségét a démosz körében. Bevezette, hogy minden polgár egyenlő a törvények előtt. Elsőként adta parancsba, hogy jegyezzék le Homérosz műveit – a görög kultúra legfontosabb alkotásait.

-
- ? 1) Hogyan nevezték az ókori Görögországban egyetlen ember uralkodását a poliszban?
2) Miért volt Peiszisztratosz népszerű a démosz körében?

4. Kleiszthenész reformjai. Periklész. Athén lakossága családokra oszlott, melyek zöme már a mükénéi civilizáció idején létezett. A családok felső rétege – az arisztokraták – nagy befolyással voltak az athéni politikára. Minden megváltoztatattak azonban **Kleiszthenész** reformjai az i. e. 508-507-ben.

A polisz lakóit **démoszokra** osztották – polgárok önkormányzattal rendelkező egyesülése. A démoszokban való tagság örökléssel adódott át és a polgár vagyoni helyzetétől vagy lakóhelyétől függött. Így az egy családba tartozó arisztokraták több különböző démoszba kerülhettek át. A démoszok nagyobb egységekbe – **phülékbe** tömörültek. A phülék részéről megválasztották a képviselőket a várost irányító testületekbe.

A türannisz visszatérésének elkerülése érdekében Kleiszthenész bevezette a cserépszavazást (**osztrakiszmosz**). A cserépszavazás során a polgárok egy cserépdarabra felírták annak a politikusnak a nevét, aki szerintük fenyegeti a demokráciát. Ha összegyűjt a megfelelő számú szavazat az illetőt tíz évre száműzték Athénből. Ezzel az intézkedéssel akarták elkerülni a türannisz visszatértét.

-
- ? Mi változott meg Kleiszthenész reformjai következtében?

Az athéni demokrácia fejlődése a hadvezér és politikus **Periklész** (i. e. 495-429) idején érte el csúcspontját. Gyakorlatilag egy személyben irányította a polisz 15 éven keresztül. A történészek állítják, hogy uralkodása idején élte Athén a virágkorát – mind kulturális, mind politikai értelemben. Periklész két fontos újítása:

- fizetést adott a hivatalnokoknak;
- megváltoztatta a polgár definícióját: polgár csak az a felnőtt szabad férfi lehetett, akinek apja is polgár volt, anyja pedig – athéni lakos.

5. Athéni demokrácia. Az i. e. V. század közepére Athénban megszilárdult a **demokrácia** – politikai berendezkedés, amelynek során a polgárok maguk alkották a törvényeket, melyek szerint éltek. A polisz irányításában való részvétel önkéntes volt. A demokratikus irányítást a hatalmi testületek biztosították.

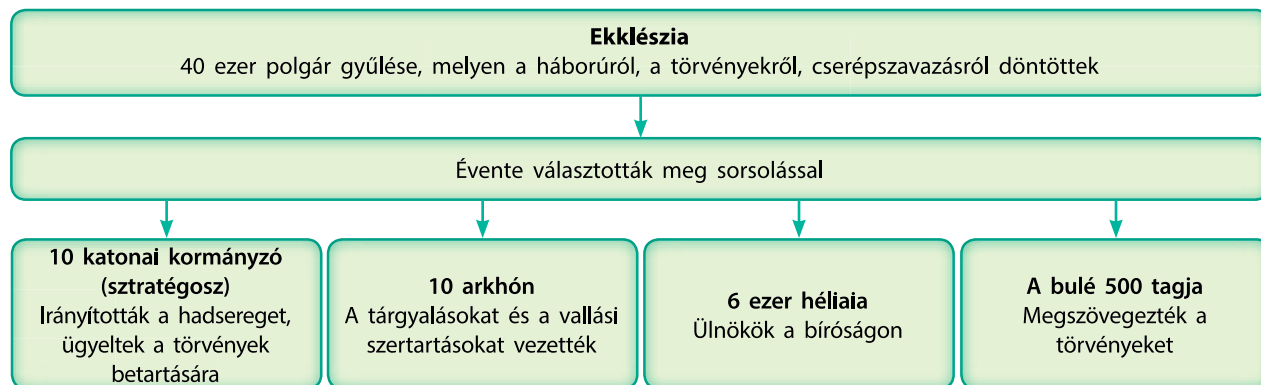
Népgyűlés (ekklészia) szavazással döntöttek a törvényekről, valamint háborúk indításáról és befejezéséről. Athén bármely polgára tagja lehetett a népgyűlésnek és saját törvényjavaslatot tehetett, valamint nyilvánosan elmondhatta véleményét a megvitatott kérdésekről. A döntésekről a népgyűlésen megjelent polgárok szavaztak.

Az esküdtbírósnak (héliaia) 6 ezer polgár volt a tagja. Az esküdtbíróság feladata volt a bíráskodás, valamint a törvények végleges jóváhagyása.

Az ötszázak tanácsa (bulé) 500 tagból állt – 50 fő minden egyes phüleből. Megszövegezték azokat a törvényeket, amelyeket aztán a népgyűlés megtárgyalt.

Athéni ezüstérmek Athéné istennő arcképével (előlap), valamint bagollyal és olajággal (hátlap), amelyek a város jelképei voltak.

? Tekintsétek meg az athéni kormányzást mutató ábrát. Ki a hatalom forrása egy ilyen kormányzási formában?

Következtetések

- Az athéni demokrácia az i. e. V. századra szilárdult meg.
- A demokrácia kiépítésének befejezése Athénban Periklész műve.
- Athénban a demokratikus kormányzás szervei a népgyűlés, az esküdtbíróság és az ötszázak tanácsa.

Kérdések és feladatok

1. Soroljátok fel azokat a kormányzási formákat, amelyekkel Athén irányították keletkezésétől az i. e. V. századig.
2. Mi az osztrakizmosz? Milyen célt szolgált?
3. Mi a demokrácia? Ki a hatalom forrása demokratikus kormányzás során?

40.§ Athén művészete és „aranykora”

EMLÉKEZZETEK VISSZA

1. Mikor állt fent a mükénéi kultúra? Hogyan kapcsolódik a görög történelemhez?
2. Mi az akropolisz?

Geometrikus stílusú váza.
Homéroszi kor.

Baglyot – a város jelképét ábrázoló athéni vára.
Archaikus kor.

1. **Az ókori Görögország művészete virágzásának korszakai.** A görög művészetet a következő korszakokba lehet sorolni:

- **Homéroszi kor** – i. e. XII-VII. századok.
- **Archaikus kor** – i. e. VII-IV. századok.
- **Klasszikus kor** – i. e. IV-V. századok.

2. **Homérosz. Filozófia és történelem.** Az ókori görögök legkiemelkedőbb költőjének Homéroszt tartották, akinek tulajdonítja az antik hagyomány az „Iliász”-t és az „Odüsszeiá”-t. A költemények a görög nép hősi múltját éneklik meg.

A világ megértésének szándéka vezetett az emberi tudás azon területének megjelenéséhez, amit filozófiának nevezünk. A „filozófia” szó görög eredetű, jelentése „a bölcsesség szeretete”. A vélekedések szerint az első filozófus **Milétozi Thalész** volt. Kiemelkedő görög filozófusok **Püthagorasz**, **Szókratész**, **Platón** és **Arisztotelész**. Igyekeztek egységes világképet alkotni, megérteni annak felépítését, megmagyarázni az emberi természetet, az államhoz fűződő viszonyát.

Sok hasznos információ jutott el hozzánk a korabeli világról „a történetírás atyja”, az i. e. V. században élt Halikarnasszoszi Hérodotosz műveinek köszönhetően. Hérodotosz számos országot bejárt: Egyiptomot, Mezopotámiát, Kánaánt, Föníciát, valamint a görög gyarmatvárosokat a mai Ukrajna területén, a Földközi-tenger legtöbb szigetét. Mindenütt kikérdezte a helyi lakosokat életükről és múltjukról. Az így gyűjtött információk és saját megfigyelései alapján írta meg „Történelem” című kilenc kötetes művét.

? **Ki volt Homérosz, Hérodotosz és Püthagorasz?**

3. **Színház.** Az ókori Görögországban nagyon népszerű szórakozás volt a színház. **Dionüszosz** isten tiszteltére tartott ünnepségek rövid jelenetei alapján alakult ki. Később más ünnepségeken is sor került színházi előadásokra. Domb oldalában vagy tereken rendezték, majd később megjelentek a **színházépületek**.

Az i. e. V. század közepén az athéni színház akár 20 ezer nézőt is be tudott fogadni, Hellász lakosságának 7 százalékát.

Az előadásban egy-három művész vett részt, valamint a 15 tagú kórus. Színészek csak férfiak lehettek. Ők játszottak minden szerepet, beleértve a nőket is. Annak érdekében, hogy a nézők tisztában legyenek vele, mit személyesítenek meg, a színészek élénk színekre festett maszkot viseltek. A kórus elmagyarázta a nézőknek, mi történik a színpadon.

A színházi előadások zöme tragédia volt. Hősökről, istenekről vagy valós történelmi eseményekről szóltak. A tragédiáknak általában nem volt boldog végkifejlete, a főhős gyakorta meghalt az előadás végén. A legismertebb színházi szerzők Aiszkhülosz és Euripidész, akik az i. e. VI-V. századokban éltek.

A vígjátékok a tragédiánál később jelentek meg, és kevésbé tiszteletteljes műfajnak tekintették, ám ugyanolyan népszerű volt. A vígjátékok kinevették a becsstelen politikusok, valamint az egyszerű emberek rossz tulajdonságait: a butaságot, a fővénységet, a szószátyárságot stb. Neves vígjátékíró volt Arisztophanész, aki az i. e. VI. században élt.

? Soroljátok fel, miben különböztek az ógörög színházi előadások a maiaktól.

4. Művészet és építészet. Az ókori görög művészet a tökéletes harmonikus szépség elérésére törekedett. Ideálja a külsőleg tökéletes, magas erkölcsiségű ember volt. A művészeti alkotások az aranymetszés szabályait betartva születtek.

Erre a harmóniára való törekvés nagyszerűen megmutatkozott az építészetben. Az egész része harmonikus elhelyezése évszázadok alatt kifejlődött elveinek betartásával tervezték meg az épületeket. Ennek az építészetnek az alapvető eleme az **oszlop** volt. Három fő oszloptípust ismertek: **dór**, **ión** és **korinthoszi**. A köztük levő különbségeket az arányok fejezték ki, melyek az ókori görög építészet legfontosabb elemét képezték.

A dór oszlop arányrendszere a férfi atléta arányrendszeréhez igazodik. Az olümpiai isteneknek készült templomok építése során használták ezeket. Az Ión oszlop a kifejlett nő arányrendszeréhez igazodik, a korinthoszi pedig, amelyik karcsúbb és díszesebb volt – az ifjú leányéhoz.

? Mi az oszlop? Hányféle oszloptípust emelnek ki a kutatók?

A szobrászat is ugyanarra a harmonikus szépségre törekedett, mint az építészet. Tökéletes férfi és női alakokat ábrázoltak. Homokkőből, fából készítették vagy bronzból ön-

Színészek maszkkal a kezükben. Vázarészlet.

Moszkophorosz (borjúvivő). Archaikus kor. Minden ebből a korból származó embert ábrázoló szobor jellegzetesen mosolyog.

Váza. Klasszikus kor.

Feketealakos edény.

Vörös alakos tányér.

töltték és az esetek többségében élénk színekre festették. Szobrok díszítették a közösségi épületeket és a templomokat. Az egyik legjelentősebb ókori görög szobrász és építész **Pheidiasz** volt. 17 méteres Zeusz szobra Olümpiában a világ hét csodájának egyike volt.

Az ókori görög fazekasok nagyfokú mesterségbeli tudásra tettek szerint. Az i. e. VI. században a vörös agyagra fekete festékekkel festettek (**feketealakos stílus**). Az i. e. V. században az egész alapot feketére festették, a mintázat helye kivételével, amit az átütő vörös agyag rajzolt ki (**vörös alakos stílus**).

5. Athén „aranykora”. A perzsa –görög háborúk befejezése után Athén fejlődésének csúcspontjára ért – az **„aranykorba”**. Ez annak volt köszönhető, hogy Athén a győztes egyesült poliszok élén állt és ellenőrizte ennek az egyesülésnek a közös kincsesárát. Ezt a gazdaságot Athén korabeli uralkodója, Periklész a polisz fejlesztésére használta. Parancsára teljesen átépítették az akropoliszt Pheidiasz irányításával. Felépítették Pallasz Athéné istennő templomát; a Propülaia – a hatalmas bejárati kapu; szárnyatlan Niké (a győzelem istennője) temploma; Erechteion kultusztemploma.

A görög klasszikus kultúra virágzása egybeesett a politikai hanyatlással. Kezdetüket vették a peloponnészoszi háborúk – Athén és Spárta küzdelme Hellász uralásáért. Hosszú időn keresztül egyik fél sem tudta megszerezni a döntő győzelmet. Végül a spártai hadseregnek sikerült levennie az athéni erőket. A peloponnészoszi háborúk legyengítették és megosztották a görög poliszokat.

? Mit neveznek Athén „aranykorának”?

Athén „aranykora” – Athén fejlődésének csúcspontja, beleértve a művészeteket (i. e. V. század); a klasszikus görög kultúra kora.

Parthenón temploma Athénban. Mai látkép.

Apollón temploma Rodosz szigetén – dór oszlopokkal. Jelenlegi állapot.

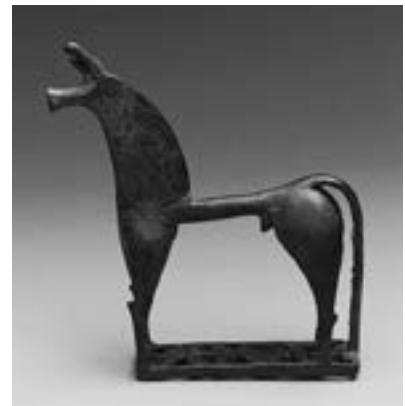

Szárnyatlan Niké temploma az athéni akropoliszban – ión oszlopokkal. Klasszikus kor.

Következtetések

- Az ókori görög művészetnek több korszakát különítjük el a műkénéi civilizáció bukása utáni időszakban: homéroszi, archaikus és klasszikus kor.
- Az ókori Görögországban a szórakozás egyik legnépszerűbb forrása a színház volt.
- Az i. e. V. században Athén „aranykorát” élte, ám a Spártával folytatott küzdelme Hellász uralásáért meggyorsította egész Görögország hanyatlását.

Ló szobor. Homéroszi kor.

Kérdések és feladatok

1. Soroljátok fel, mi jellemezte az ókori görög művészetet.
2. Írjátok rövid fogalmazást a klasszikus kor neves művészeiről.
3. Melyik művészeti korhoz tartoznak az alábbi képeken ábrázolt tárgyak?

1

2

3

Diszkoszvető. Készítője Mirón athéni szobrász. Klasszikus kor.

41.§ Nagy Sándor birodalma

EMLÉKEZZETEK VISSZA

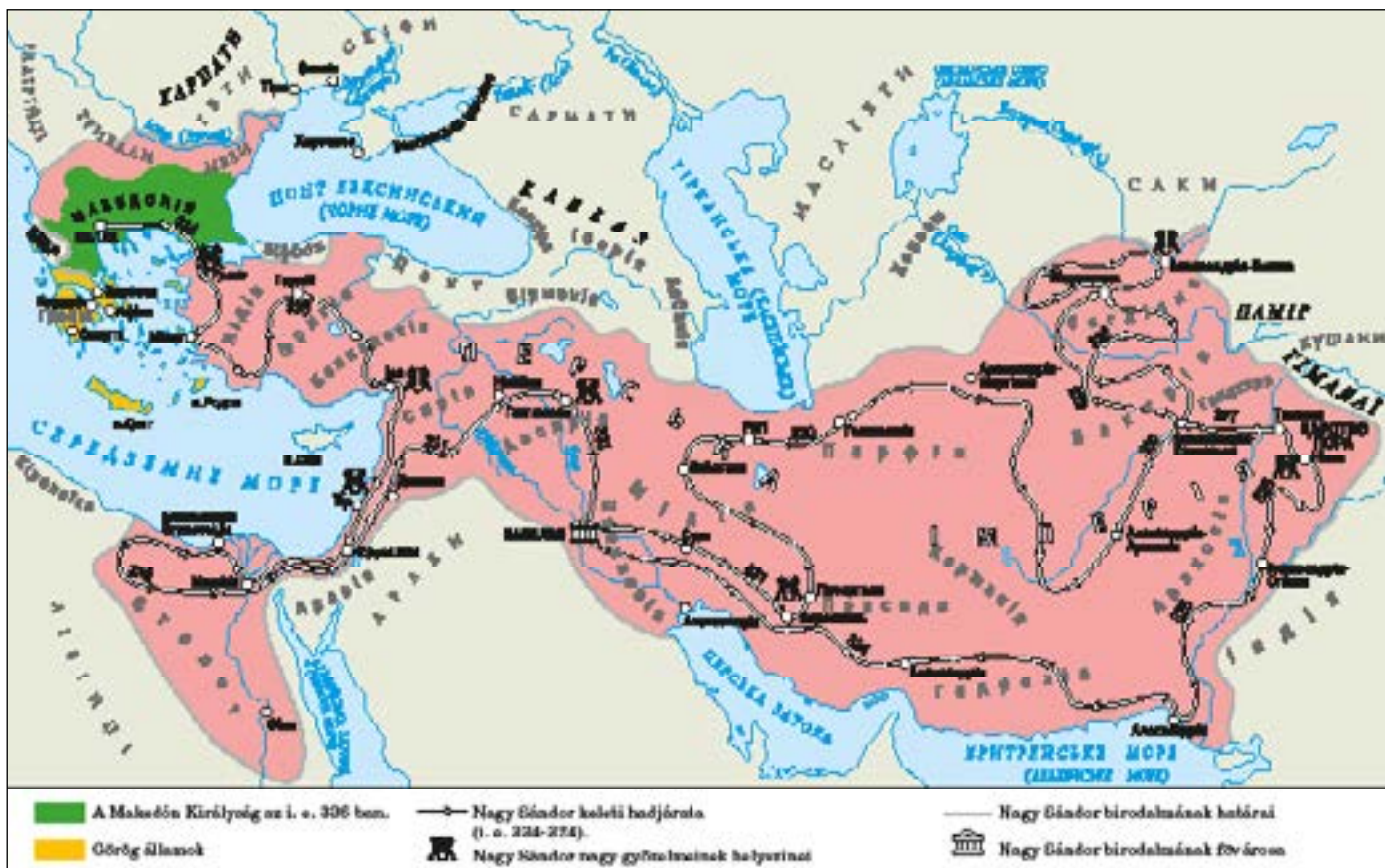
- Milyen volt a Perzsa Birodalom belső szerkezete?

1. **II. Fülöp (Philipposz).** Görögországtól északra terület el a hegyes vidék – Makedónia. A görög poliszokkal egyidőben itt virágzott a **Makedón Királyság**. Az i. e. 381-386-ban **II. Fülöp** volt a király – egy ravasz és okos ember. Számos átalakítás fűződik a nevéhez: megszilárdította a királyi hatalmat, tökéletesítette a hadsereget, megszerezte a kijáratot a tengerre és az arany- és ezüstbányákat, saját pénzermét veretett.

Katonai újítások:

- Megerősített falanx – II. Fülöp átszervezte a hadsereg hagyományos alakzatát – a falanxot. A sorok számát 8-ról 16-ra emelte. Az első és az utolsó sorban tapasztalt harcosok álltak, akik ügyeltek a fegyelemre. A harcban

Nagy Sándor birodalma.

a katonák szorosan egymás mellett álltak, hogy az ellenfél ne tudjon betörni a soraikba.

- **Ostromeszközök:** a makedónoknak voltak mestereik, akik képesek voltak a városok ostromlásához szükséges eszközöket építeni, úgy mint ostromtorony, hajítógép, faltörő kos. A nagyobb eszközöket szekereken szállították, a még nagyobbakat a helyszínen építették meg az ostrom előtti napon. A makedónoknak a folyón való átkelést segítő eszközeik is voltak.
- **Lovasság:** a makedónok, eltérően a görögöktől, a csatában támaszkodtak a lovasságra is. Amíg a falanx fel-tartóztatta az ellenfelet, a lovasság megsemmisítő csapást mért a hátukba.

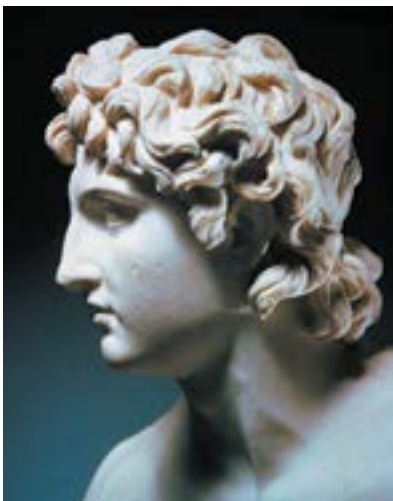
II. Fülöp rekonstruált kinézete. Fitalon elvesztette egyik szeme világát, valamint sánta is volt.

? Sorold fel, milyen újításokat vezetett be a hadseregben II. Fülöp.

2. II. Fülöp és a görög poliszok. Számos polisz lakossága II. Fülöpöt ugyanolyan hellénnek tartotta, mint ők maguk. Abban reménykedtek, hogy képes egyesíteni egész Görögországot egy egységes államba. II. Fülöp kihasználta ezt a hangulatot, hogy befolyást szerezzen a poliszokban. A megvesztegetésnek és a hadseregnek köszönhetően sikerült behódoltatnia a poliszok többségét.

A makedón falanx, amely 16 sorból, soronként 16 katonából állt, összesen 256 fő alkotta.

Nagy Sándor márvány mellszobra.

III. Alexandrosz (Nagy Sándor) makedón királyhoz számos legenda és történet fűződik. Egy alkalommal Nagy Sándor, amikor hallgatta, ahogy megvádolnak egy embert, bedugta az egyik fülét. Amikor megkérdezték tőle, hogy ezt miért tette, így válaszolt: „Megvédtem a fületem a megvádoltnak.”

? **Magyarázzátok meg, mire gondolhatott Nagy Sándor, amikor ezt a választ adta. Hogyan jellemzi ez őt magát?**

Nagy Sándor irányítja a város ostromát. A képen látható a hajtógép – az az eszköz, amellyel a lándzsákat hajították. Kortárs rajz.

Nem minden görög városállam volt hajlandó elismerni II. Fülöp hatalmát. Korinthosz, Thébai és Athén összefogott azért, hogy ellenálljanak a makedón hódítónak. A döntő csatára i. e. 338-ban került sor Khairóneia település közelében. A csatában a makedónok megsemmisítő vereséget mértek az egyesített görög seregre. Azonban a makedónok nem fosztották ki az elbukott városokat: II. Fülöp azt akarta bizonyítani, hogy a célja nem a hódítás, hanem Görögország egyesítése. A következő évben Korinthoszban összehívta a görög poliszok nagygyűlését, melyen fontos döntéseket hoztak:

- Hellaszban általános békét teremtettek;
- megtiltották a poliszok politikai berendezkedésének megváltoztatását;
- biztosították a szabad kereskedelmet és a tengerhajózást;
- háborút indítottak Perzsia ellen.

Ezekkel az eseményekkel véget ért a klasszikus kor Görögország történetében – az a korszak, amikor a poliszok függetlenek voltak.

? **Miért döntöttek úgy a makedónok, hogy nem fosztják ki a legyőzött görög poliszokat?**

3. Nagy Sándor. II. Fülöpnek volt egy **Sándor** (Alexandrosz) nevű fia. Az apa nagy figyelmet szentelt a nevelésének. Sándor nevelője a legismertebb görög filozófus, Arisztotelész lett. Igaz a herceget jobban érdekelték a régi világ hősei, többek között Akhilleusz, mint a filozófus tanításai.

Apja halála után makedóniai Sándor lett a király. Ekkoriban 20 éves volt. **I. e. 334 és 324 között** valósította meg a **keleti hadjáratot** Perzsia ellen, amit még az apja

Nagy Sándor és I. Dárius csatája. Római mozaik.

? Keressétek meg a mozaikon Nagy Sándort és Dáriust.

hirdetett meg. Vezetésével a görög-makedón sereg meghódította a kor leghatalmasabb államát – a Perzsa Birodalmat – és elfoglalta az akkor ismert világ egészét.

Nagy Sándor birodalmának összes régiója megőrizte hagyományos társadalmi struktúráját és politikai berendezkedését. Azoknak a népeknek a többsége, amelyek területén Nagy Sándor keresztülvonult a hadseregével, nem tanúsított ellenállást. A helyi lakosság és a nemesek jóindulata annak volt köszönhető, hogy csökkentette az adókat vagy pedig megőrizte a társadalomban elfoglalt pozícióikat. Ám azok a népek, amelyek korábban önálló államisággal rendelkeztek, ellenálltak a makedón seregnek: ilyen volt a föníciai Türosz, az Indus völgyének lakossága, többször fellázadtak a görög poliszok.

Nagy Sándor arra törekedett, hogy egységes birodalmat teremtsen Európától Ázsiáig. Ám ez az álma nem teljesült. I. E. 323-ban Nagy Sándor súlyos betegség – malária – következtében elhunyt. Sándor sikerei annyira ámulatba ejtették a kortársakat és az utódokat, hogy a **Nagy** melléknévvel illették.

- ? 1) Milyen nagy államot hódított meg Nagy Sándor?
2) Milyen volt Nagy Sándor államának belső berendezkedése?
Minden nép egyformán viszonyult a hatalmához?

Az egyik Nagy Sándorról szóló legenda szerint Gordiusz fríg király kötött egy bonyolult csomót és kijelentette, hogy ki tudja bontani, az lesz egész Ázsia ura. I. e. 334-ben Sándor elfoglalta Frígia fővárosát. Meglátva a nevezetes „gordiuszi csomót”, rövid gondolkodás után kettévágta a kardjával.

Azóta a „megoldani a gordiuszi csomót” kifejezés azt jelenti, hogy valamilyen bonyolult kérdésre megtalálni a legegyszerűbb választ.

? Miért nem próbálkozott Sándor a „gordiuszi csomó” kibontásával, hanem azonnal szétvágta? Indokoljátok meg a véleményeteket.

NAGY SÁNDOR TEVÉKENYSÉGE

Időpont	Esemény
I. e. 334.	Nagy Sándor keleti hadjáratának kezdete. A makedón hadsereg átkel a Hellészpontoszon Ázsia irányába.
I. e. 334.	Csata a Granikosz folyónál. Nagy Sándor seregei győzedelmeskedtek.
I. e. 333.	Csata Isszosz város közelében. Nagy Sándor seregei győzedelmeskedtek.
I. e. 332. január-augusztus	Türosz ostroma és elfoglalása a makedón sereg által. A perzsa flotta fontos kikötője volt a város, melyet csak azután sikerült elfoglalni, hogy a part felől töltést építettek. Türoszt kirabolták és lerombolták, a lakosokat rabszolgáknak adták el
I. e. 332. december – 332. március	Egyiptom elfoglalása. Nagy Sándor istenné nyilvánította magát.
I. e. 331. október 1.	A gaugamélai csata, amely döntően befolyásolta Perzsia további sorsát. Nem sokkal ezután Dárius királyt, aki elmenekült a harcmezőről a megsemmisítő vereséget követően, orvul meggyilkolták. A perzsa hadsereg gyakorlatilag megsemmisült.
I. e. 329.	Nagy Sándor meghódította Kis-Ázsiát.
I. 2. 327. tavasza – 326 július	Nagy Sándor indiai hadjárata. A döntő csatára a Hydaspesnél (az Indus mellékfolyójánál) került sor, a makedón sereg győzelmet aratott. A makedón sereg azonban nem folytatta az előrenyomulást keletre.
I. e. 326-324.	Nagy Sándor visszatért Babilonba. A sereg egy része a szárazföldön haladt a Perzsa-öböl mentén, másik része – hajókon. Nagy Sándor hatalmas birodalmat teremtett a Balkántól az Indusig.

Perzsia meghódítása után Nagy Sándor úgy kezdett el öltözködni, mint a perzsa királyok és feleségül vett két perzsa nőt. Úgy vélte, hogy a meghódított népek jobban elfogadják az új uralkodót, ha betartja a szokásaikat.

? Véleményetek szerint bölcs volt-e Nagy Sándornak ez a politikája?

Következtetések

- II. Fülöp makedón király a reformoknak köszönhetően nem csak megszilárdította Makedóniát, hanem megszerezte az ellenőrzést Hellász fölött is.
- II. Fülöp fia, Sándor, apja politikai és katonai sikereire támaszkodva, megszervezte Perzsia ellen a keleti hadjáratot.
- A keleti hadjárat eredményeképpen Nagy Sándor meghódította a görög által akkor ismert világ majdhogynem egészét.

Kérdések és feladatok

1. Mi volt II. Fülöp hadseregének harci egysége? Véleményetek szerint miért volt hatékony ez a harci egység?
2. Milyen eseményekkel zárult Görögország történetének klasszikus kora?
3. Miért kapta makedóniai Sándor a Nagy melléknevet?

42.§ Hellenizmus

1. **Hellenisztikus államok.** Nagy Sándor hatalmas birodalmat hozott létre, ám az nem volt szilárd. A meghódított népek többször fellázkodtak. Nagy Sándor halála után nem sokkal hadvezérei – a **diadokhoszok** – belháborút kezdtek a meghódított területek uralásáért.

Ennek eredményeképpen Nagy Sándor Birodalma több részre szakadt szét, melyekben az önjelölt örökösök lettek az uralkodók. Ezek az államok az uralkodó dinasztiáról kapták a nevüket, közös megnevezésük pedig – **hellenisztikus államok**.

A leghatalmasabbak lettek a **Ptolemaiosz** dinasztia, amelyik Egyiptomot kormányozta, valamint a **Szeleukosz** dinasztia, melyek Kis-Ázsiát, Szíriát, Mezopotámiát, a mai Irán területeit uralta.

? Mik azon a hellenisztikus államok? Kik uralkodtak a hellenisztikus államokban?

Statele elenistice din secolul III î.e.n.

EMLÉKEZZETEK VISSZA

1. Miért kapta makedóniai Sándor a Nagy melléknevet? Melyik nagy birodalmat hódította meg?
2. Milyen politikát folytatott makedóniai Sándor a meghódított területeken?

- ? 1) Soroljátok fel a fontosabb hellén államokat.
2) Találjátok meg a térképen az egyiptomi Alexandriát.

Hellenizmus – történelmi időszak Nagy Sándor i. e. 323-ban bekövetkezett halálától i. e. 30-ig, amikor az utolsó hellenisztikus államot meghódította a Római Birodalom. A korszak legfontosabb jellemzője az új kultúra kialakítása a görög és a keleti (ázsiai) keveredése által.

Aphrodité istennő szobra, amelyet Mélosz szigetén találtak (mílói Vénusz). A hellenisztikus művészet egyik legkiemelkedőbb darabja.

? A szobrot hasonlítsátok össze Görögország archaikus és klasszikus művészetének alkotásaival. Milyen következtetés vonható le belőle a művészet fejlődéséről a hellenisztikus korban?

2. Hellenisztikus kultúra. A hellenisztikus országok lakossága a megelőző időszakokhoz képest mobilabb volt:

- kibővültek a régi kereskedelmi útvonalak és újak is megjelentek mind a belső régiókban, mint Európa és Ázsia között;
- a kézművesek, építészek, tudósok és filozófusok, a művészek költöztek az uralkodók meghívására;
- az emberek utaztak, hogy távoli tájakat ismerjenek meg.

A közlekedés hozzájárult új kultúra megjelenéséhez, amely az európai és ázsiai gazdálkodáson, politikai és vallási hagyományokon alapult. Egyesítette a hellenisztikus államokat.

Keleten elterjedt a görög filozófia, irodalom és építészet, a görög nyelv alapján létrejött az egységes „közös” nyelv – a **koiné**. A hellenisztikus államok nem görög származású nemesi átvették a görög életmódot, görög ruhát kezdtek viselni.

A perzsa királyok hatalmas mennyiségű aranyat halmoztak fel, amit semmire sem használtak. A görögök, miután hozzájutottak a kincsekhez, pénzérmét verettek belőle, még hozzá igen nagy mennyiségben. Pénzzel fizetni sokkal kényelmesebb volt, mint cserekereskedelmet folytatni, ahogyan ez korábban történt. A tömeges pénzverés hozzájárult a kereskedelem fejlődéséhez, ami által gazdagodtak a városok. A hellenisztikus uralkodók, akik különböző adókat és vámoikat gyűjtöttek be, nem halmozták a gazdagságot, hanem a tudók és művészek támogatására, templomok, paloták, közösségi épületek (színházak, könyvtárak) építésére, ünnepek megtartására fordították.

Keletről nyugatra különböző mágikus és misztikus tanítások szivárogtak be:

- Babilonból az asztrológia divatja, népszerű lett a fortuna (sorsba) vetett hit és az álomfejtés;
- elterjedt Ízisz és Kübelé istennők, Mithrász isten kultusza;
- Görögországban keletről elterjedt a hit abban, hogy a királyok az istenek földi megtestesülései és az isten-ember eszméje.

? Hogyan nevezték a hellenisztikus államok közös nyelvét?

3. Alexandria. A hellenisztikus korban a városok gyorsan fejlődtek, sok új város keletkezett. A legnagyobb volt közülük **Alexandria** a Nílus deltájában. Az egyiptomi királyok dinasztiája – a Ptolemaioszok, akik Nagy Sándornak köszönhették hatalomra kerülésüket, jelentős erőfeszítéseket tettek annak érdekében, hogy Alexandriát a kor leghatalmasabb városává tegyék.

Híres alexandriai építmények:

- **Az alexandriai világítótorony (fárosz)** – a korabeli világ harmadik legmagasabb épülete. A világítótorony fénye segítette a hajósokat a sötétben való tájékozódásban. A világítótorony napjainkra nem maradt fenn. Földrengések következtében semmisült meg.
- **Museion** – a kutatók, a tudósok, az orvosok intézménye. Volt benne hálóterem, étkezőhelyiség, tudományos kísérleteket és előadásokat szolgáló helyiség és eszközök, állatkert, botanikus kert, obszervatórium, könyvtár. Számos felfedezés született itt olyan tudományterületeken, mint az orvoslás, a csillagászat, a matematika.
- **Az alexandriai könyvtár** – az ókor legnagyobb könyvtára, ahol több mint 700 ezer kulturális emléket őriztek. Ezek elsősorban szépirodalmi művek voltak s azok magyarázatai, nyelvészeti munkák. A Ptolemaioszok utasításba adták, hogy minden könyvet, amit hajón hoztak a városba, el kell kobozni a tulajdonostól és a könyvtárnak kell adni. A könyveket lemásolták és a másolatot vizsaszolgáltatták a tulajdonosnak, az eredeti pedig a könyvtárban maradt.

Alexandriában számos kiemelkedő tudós élt: a feltaláló **Alexandriai Hérón**, a matematikus **Arkhimédész** Szirakúzából és **Eukleidész**, a heliocentrikus világkép első megfogalmazója **Szamoszi Arisztarkhosz**, a botanika megalapítója **Theophrasztosz**, a geográfus **Sztrabón**, a történetíró **Polübiosz**, a matematikus **Hüpatia**.

? Gondolkodjatok el azon, miért élt sok jelentős tudós Alexandriában.

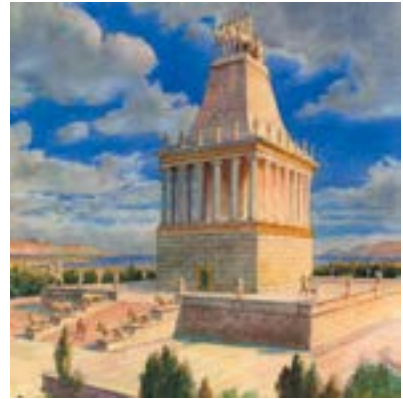
Következtetések

- Nagy Sándor halála után birodalma kisebb államokra hullott szét.
- Az új államok kultúrájában és politikájában megjelentek a görög és a keleti hagyományok elemei is.
- A görög és a keleti hagyományok keveredéséből keletkezett kultúrát hellenisztikusnak nevezzük.

Kérdések és feladatok

1. Mi a hellenizmus? Melyek a fő jellemvonásai.
2. Soroljátok fel azokat a tényezőket, amelyeknek köszönhetően el tudott terjedni a hellenisztikus kultúra.
3. Nézzetek utána forrásoknak és írjatok rövid fogalmazást hellenisztikus tudósok, művészek és filozófusok találmányairól, felfedezéseiről és tudományos eredményeiről.

Mauszólosz hellenisztikus uralkodó sírjának kortárs rekonstruált rajza. A király nevében ered a „mauzóleum” szavunk.

Pergamon városban (Kis-Ázsia) volt egy hatalmas könyvtár, és az egyiptomi királyok félték, hogy nagyobb lesz, mint az alexandriai. Ezért a Ptolemaioszok megtiltották, hogy papiruszt kivigyék Egyiptomból. A pergamoniak erre feltalálták az új anyagot, amire írni lehetett – a pergament (különlegesen kidolgozott marhabőr). Pergamon királyainak erőfeszítései ellenére a könyvtár messze elmaradt az alexandriai gazdagságától – mintegy 200 ezer könyvet tudtak benne összegyűjteni.

Hüpatia arcképe.

A tudásszint ellenőrzése

1

1. Mit neveztek Hellásznak? Kik a hellének?
2. Melyik századot nevezik Athén „aranykorának”?
3. Mik voltak a férfiak és a nők kötelességei az ókori görög családokban?
4. Nevezzétek meg az ókori görögök fő élelmiszereit.
5. Magyarazzátok meg a „hellenizmus” fogalom jelentését. Mi volt a jelenség következménye?
6. A mai Ukrajna területén kik voltak a görög gyarmatvárosok szomszédjai?
7. Mi a falanx?
8. Véleményetek szerint miért tudtak győzni a görögök a perzsa–görög háborúkbán?
9. Kössétek össze az athéni személyiségeket és cselekedeteiket.

1 Szolón	A Biztosította mindenki jogegyelőségét a törvények előtt
2 Kleiszthenész	B Uralkodása idején minden polgár jogot kapott arra, hogy részt vegyen a város irányításában
3 Peiszisztratosz	C Bevezette az osztrakizmoszt
4 Periklész	D Pontoson meghatározta, ki lehet Athén polgára
10. Töltsétek ki az „Athén demokratikus berendezkedése” című táblázatot.

A hatalmi szerv megnevezése	Jogköre
Héliia	
Bulé	
Ekklészia	

11. Feladatmegoldás illusztrációk segítségével.
 - 1) Hogy nevezik az ábrázolt katonák (1. rajz)?
 - 2) A görög kultúra mely szakaszához tartoznak a 2-4. rajzokon látható tárgyak?

2

3

4

§43. Az Appennini-félsziget természeti viszonyai és gazdálkodása. Róma város keletkezése

1. Appennini-félsziget. Európa térképén könnyű felismerni az Appennini-félszigetet, amelynek körvonalai egy csizmára emlékeztetnek. Délről, keletről és nyugatról halban gazdag tengerek mosák a partjait. A tengeri hajózást azonban megnehezítette, hogy kikötőnek alkalmas öblök csak a félsziget déli részén voltak.

Északon az Appennini-félszigetet a kontinens többi részéről az Alpok hegység választja el. Teljes szélességben elzárják az utat az Alpok nem magas hegyei. A félszigeten az éghajlat kellemes és meleg. A talaj az Arno, a Pó és a Tiberis völgyében termékeny, alkalmas a földművelésre. A félsziget lakossága régtől fogva kölest, árpát, búzát, valamint szőlőt és olívbogyót termesztett. A félsziget déli részén, ahol sok volt a legelő, birkákat, kecskéket és szarvasmarhát tartottak.

Az ásványkincs kevés, ám a Tiberis deltájában sót bányásztak – ami az antikvitás óta fontos termék.

? Beszéljete az arról, milyen természeti viszonyok jellemzik az Appennini-félszigetet.

2. Róma alapítása. Az i. e. I. évezredben az Appennini-félszigetet északon az etruszkok, a középső részét a latinok és a szabinok, a déli részét pedig görögök népesítették be.

Az I. e. VIII. században a Tiberis folyó partján a latinok települést alapítottak, amelynek a Róma nevet adták. Kereskedelmi útvonal mentén helyezkedett el, amely a görög és az etruszk településeket kötötte össze, és ez a körülmény járul hozzá Róma gazdagodásához.

A más népekkel való szomszédságból sokat kapacitáltak a latinok. Ábécéjüket például, amit latin ábécéként ismerünk, az etruszoktól vették át, akik pedig annak idején a görög betűket alkalmazták a saját nyelvükre. Az etruszoktól vették át a rómaiak az egyes istenekben való hitet, valamint különböző szokásokat, például a nagy mulatságokat és a fekvés szokását. A görögöket tanítómestereiknek tartották a rómaiak a művészet, az irodalom, a filozófia területén.

? 1) Mely népek éltek az Appennini-félszigeten az i. e. I. évezredben?
2) Melyik törzs alapította Rómát az Appennini-félszigeten az i. e. VIII. században?

EMLÉKEZZETEK VISSZA

1. Mi a polisz?
2. Hogy nevezik azt a folyamatot, melynek során az i. e. VI-II-VI. századokban a görögök benépesítették a Földközi-tenger és a Fekete-tenger partvidékét?

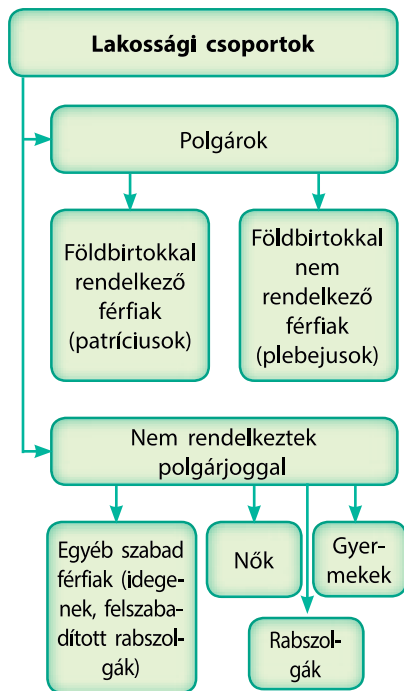

Az Appennini-félsziget lakói.

Róma a Tiberis bal partjának hét dombjára épült. Mindegyik dombnak van neve. A legnagyobb jelentősége a Capitolinus dombnak volt, a Szenátus és a Népgyűlés helyszíne. A Palatinus dombon építették fel a legfőbb isten, Jupiter templomát.

A capitoliumi farkas – annak a szoptató nőstényfarkasnak a bronzsobra, amelyik felnevelte Romulust és Remust.

Róma társadalmi berendezkedése.

A római polgár jogai:

- Házasságjog
- Tulajdonjog és cselekvési jog a római törvények védelme alatt
- Szavazati jog
- Választhatósághoz

A legenda szerint Rómát egy ikerpár, **Romulus** és **Remus** alapította, akik Mars isten fiai voltak. Csecsemőkorukban kitétek őket a Tiberis partjára. Ott talált rájuk egy farkas, amely felnevelte őket. Később egy pásztorcsalád fogadta be a fiúkat. Amikor Romulus és Remus felcseperedett, megalapították Róma városát. I. e. 753-ben Romulus egy vita során megölte Remust, s ő lett Róma első királya. Ettől az évtől számítják városuk történelmét a rómaiak.

? Melyik évtől számítják a római történelmet?

3. Monarchia. A korai időszakban Rómát **királyok** irányították. A történelem során a városnak hét királya volt (beleértve Romulust is). A király volt a legfőbb bíró és pap, rendeleteket adott ki és a hadsereget irányította. A királyi hatalom azonban nem öröklődött. Róma lakosságát 300 nemzetség képezte, amelyek mindegyike Róma földjeinek egy részét birtokolta. Tíz nemzetségenként **curiákba**, tíz curiánként pedig **tribusokba** egyesültek.

A nemzetséget a **vének** irányították. A nemzetségekből szerveződő vénék tanácsát **Szenátusnak** nevezték. A Szenátus választotta meg a király, alkotta meg a törvényeket, melyeket a **Népgyűlés** hagyott jóvá. A Szenátus hirdette ki a hadba lépést is. A Népgyűlésen Róma minden polgára részt vett.

A királyok erőfeszítéseket tettek Róma kiépítésére: csatornahálózatot, városvédő falakat építettek.

Következtetések

- Az Appennini-félsziget természeti viszonyai kedveztek a földművelésnek és az állattartásnak.
- Az i. e. VIII. században latin törzsek alapították Róma városát.
- A korai időszakban Rómát királyok irányították, összesen heten következtek egymás után. Sokat tettek a város kiépítése érdekében.

Kérdések és feladatok

1. Kit tekintenek Róma alapítójának?
2. Hasonlítsátok össze Róma és a görög poliszok társadalmi berendezkedését (lásd az ábrát a 104. oldalon). Milyen közös vonásokat fedeztetek fel?
3. Töltsétek ki „A római hatalmi intézmények” című táblázatot.

Hatalmi intézmények	Jogkörök
Király	
Szenátus	
Népgyűlés	

§ 44. A római köztársaság

1. Római társadalom. Róma szabad lakosai két nagy csoportra oszlottak: patríciusok és plebejusok. **Az i. e. V. században** a **patríciusok** kisebbségben volt a római lakosság között. A Rómát alapító nemzetségek leszármazottai voltak. Nagy földbirtokokkal rendelkeztek, részt vehettek a város irányításában.

A római lakosság többsége a **plebejusokhoz (köznéphez)** tartozott. Azok az emberek, akik Róma alapítása után érkeztek a városba – földművesek, kézművesek, kereskedők, nem rendelkeztek földbirtokkal. Lehetek közöttük szegények és gazdagok is, de nem vehettek részt a város irányításában.

Rómában meglehetősen sok volt a rabszolga. A rabszolga tulajdonosa családjának részét képezték. Rabszolgák hadifoglyokból vagy eladósodott emberektől lettek. A tulajdonos szabaddá tehetette a rabszolgáját, őt nevezték felszabadított rabszolgának. Ezek az emberek nem rendelkeztek politikai jogokkal.

A plebejusok, a felszabadított rabszolgák és az idegenek a patríciusokhoz (**patrónushoz**) fordulhattak támogatásért, ez esetben **kliensekké** (latin szó, jelentése – pártfogolt) váltak. A kliens a patrónus nemzetségének tagja volt és mindenben engedelmességgel tartozott. A patrónus földjein dolgozott, elkísérte a hadjáratba és a nyilvános szereplésekre. A patrónus cserébe védelmet és támogatást biztosított. A patrónusok és a kliensek viszonya szent és sérthetetlen volt Rómában.

? Milyen célból váltak kliensekké a római lakosok?

Idővel, az **i. e. I. évszázadban** a római társadalom valamely rétegéhez tartozást nem a származás, hanem a jövedelem alapján kezdték meghatározni. A patríciusok és a plebejusok leggazdagabb felső rétege képezte a **nobilitást**. Ahhoz hogy valaki nobilis legyen, legalább egyszer be kellett választani a felsőbb **magisztrátusba**. Minden **nobilis** azonos jogokkal rendelkezett. A többi gazdag család, akiknek összvagyonja meghaladta a 200 ezer sestertiumot (ezüstpénzt), képezte a **lovagi rendet**. Róma szabad lakosságának többi része a köznép – a plebejusok voltak.

? Hogyan határozták meg a plebejus réteghez való tartozást az i. e. V. században és hogyan az i. e. I. században?

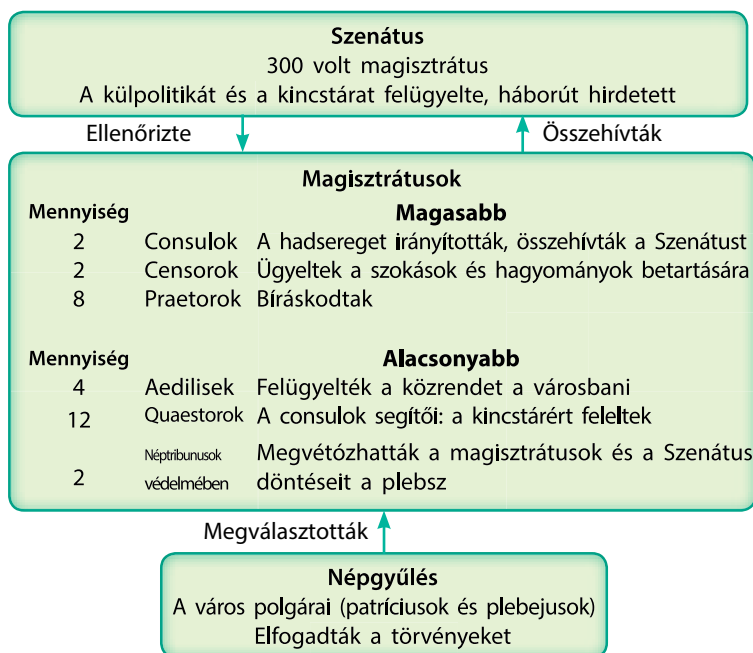
EMLÉKEZZETEK VISSZA

1. Mi a demokrácia?
2. Hasonlítsátok össze Róma és a görög poliszok társadalmi berendezkedését.

I. e. 451-449-ben Rómában elfogadták az első írott törvényeket – a XII táblás törvényt. A rómaiak életének különböző területeit szabályozta, valamint bevezették a rézpénzt – az ast. A törvények szövegét tizenkét réztáblára vésték fel, melyeket kitétek közszemlére.

Római patrícius márványszobra. Kezében tartja elődei mellszobrait.

A hatalom képviselői a Római Köztársaságban.

Hatalmi intézmények Rómában

- **Népgyűlés** – a polgárok gyülekezete, amelyen szavazással fogadták el a törvényeket és választották meg a magisztrátusokat.
- A **magisztrátusok** irányították a várost. A legfontosabbak közöttük a consulok voltak. A consulok azonos jogokkal rendelkeztek és megsemmisíthették egymás döntéseit. A Népgyűlés választotta meg őket egy évre.
- A **Szenátust** 300 egykori magisztrátus alkotta. Érvényt szerzett a Népgyűlés által jóváhagyott törvényeknek, irányította a külpolitikát és őrizte a kincstárat.
- Rendkívüli helyzetekben (háború, felkelés) a Szenátus hat hónapra **diktátort** nevezhetett ki – olyan magisztrátust, aki egy személyben látta el Róma összes hatalmi intézményének feladatát, a néptribunusoké kivételével.

2. A köztársaság megalapítása. I. e. 509-ben népfelkeléssel megdöntötték az utolsó római király hatalmát, és Róma köztársaság lett (latin szó, jelentése – közügy). A Római Köztársaság hatalmai intézményei a monarchia (a consulok hatalma), az arisztokrácia (a Szenátus hatalma) és a demokrácia (a Népgyűlés hatalma) elemeit egyesítette.

A Római Köztársaság nem volt demokrácia a szó mai értelmében. Csak a gazdag és tisztelettel övezett polgárok vehettek részt az irányításban és kaphattak állami tisztségeket.

- ?**
- 1) Mikor lett Róma köztársaság?
 - 2) Sorold fel a legfontosabb római hatalmi intézményeket.

I. e. 494-ben a plebejusok jogot nyertek saját képviselőik – a **néptribunusok** megválasztására. Ők képviselték a plebejusok érdekeit, törvényjavaslatokat bocsájthattak szavazásra és felfüggeszthették a magisztrátusok tevékenységét a „vétó” („megtiltom”) szó kimondásával. A néptribunus személye érintetlen volt. Háza ajtajának mindig nyitva kellett állni, hogy a polgár bármely napszakban fordulhasson hozzá védelemért. A tribunus egy napnál hosszabb időre nem hagyhatta el Rómát.

Következtetések

- Róma szabad lakossága két csoportba sorolódott: patríciusok és plebejusok.
- I. e. 509-ben Róma köztársaság lett.
- A köztársasági Rómát a Népgyűlés, a magisztrátusok és a Szenátus irányította.

Kérdések és feladatok

1. Milyen viszonyban állt egymással a patrónus és a kliens?
2. Mi volt a szerepe a Népgyűlésnek? A magisztrátusoknak? A Szenátusnak?
3. Javítsátok ki a hibát az alábbi mondatokban.
 - 1) A néptribunusok Róma teljes lakosságának érdekeit képviselték.
 - 2) A Római Köztársaság berendezkedése demokratikus volt.

§45. Mindennapi élet a római városokban

1. A római család. Az ókori római társadalom alapját a nemzetség képezte. A nemzetséget a **vének** irányították. A nemzetségek családokra – **famíliákra** oszlottak. A családfő csak férfi lehetett. Őt nevezték a **család atyjának**. A családon belül az apa korlátlan hatalommal rendelkezett: annak tagjai körében „élet és halál ura volt”. A családhoz tartoztak a kliensek és hosszú időn keresztül – a rabszolgák is. Kezdetben a nők a családban teljes mértékben az apától, majd a férjtől, az özvegyek pedig a fiúgyermek gyámságától függtek. A férjzett asszonyokat **matrónáknak** nevezték.

A római névadás

Az ókori Rómában az emberek neve több részből állt, melyek különböző időszakokban keletkeztek. Kezdetben az embereknek csak egy személynévük volt, például Romulus. Összesen 72 ilyen név volt. Az legidősebb fiúgyermek ugyanazt a személynévet kapta, mint az apja. Később a személynévet kiegészítették a nemzetségnévvel (olyan formában, mint a mai apai név). Rómában körülbelül ezer nemzetségnév volt. A mindennapokban az emberek a nemzetségnéven szólították egymást: például Julius (azaz a Juliusok nemzetségéből való).

Mivel kevés személynév volt, egy nemzetségen belül sok volt az azonos név. Ennek a nehézségnek a kiküszöbölésére a személynévhez és a nemzetségnévhez hozzáadták a nemzetségen belül a család azonosítására szolgáló nevet. Ezekből a nevekből két típust használtak: egy bizonyos személyre vonatkozó, és apáról fiúra örökölhető családnevet.

A hírneves római hadvezér Caius Julius Caesar nevében az első szó – a Caius – személynév, a Julius – nemzetségnév, a Caesar – pedig családnév, melyet egyik elődjétől örökölt. A nőknek nem volt személynéve. A nők neve nőnemű végződéssel megtoldott nemzetségnév volt, például Julia (azaz a Juliusok nemzetségéből való). Ezután következett az apa vagy a férj családnéve, utána pedig a női családnév, amely a családban a születési helyét jelölte: Legidősebb, Harmadik, Legkisebb stb. Így például Caius Julius Caesar első feleségét, Lucius Cornelius Cinna lányát Cornelia Cinna Ifjabbnak hívták.

EMLÉKEZZETEK VISSZA

- Kik voltak a római polgárok?

Római férfi és női ruhák.

Az egyszerű emberek ilyen bérházakban – insulákban laktak.

- ?
- 1) Nézzétek meg a rajzot
Milyen típusú épületet ábrázol? Mi helyezkedett el az alsó emeleteken?
 - 2) A felső emeletek lakói miért akasztják ki kívülre holmijukat?
 - 3) Véleményetek szerint mi az, amit az utcára kiöntenek az ablakon keresztül?

Római ezüst edények.

- ?
- 1) Kinek volt lehetősége arra, hogy ilyen edényeket használjon: a gazdagok vagy az egyszerű rómaiak?

2. Római otthonok. A római városokban kétféle lakóházat találunk: domus és insula.

A gazdag családok hatalmas épületben – a **domusban** laktak. A bejáratnál belső udvar – átrium helyezkedett el. Az épület falait freskók és mozaikok borították. Ezekben az épületekben volt vízvezeték és csatorna, sőt, némelykor még központi fűtés is.

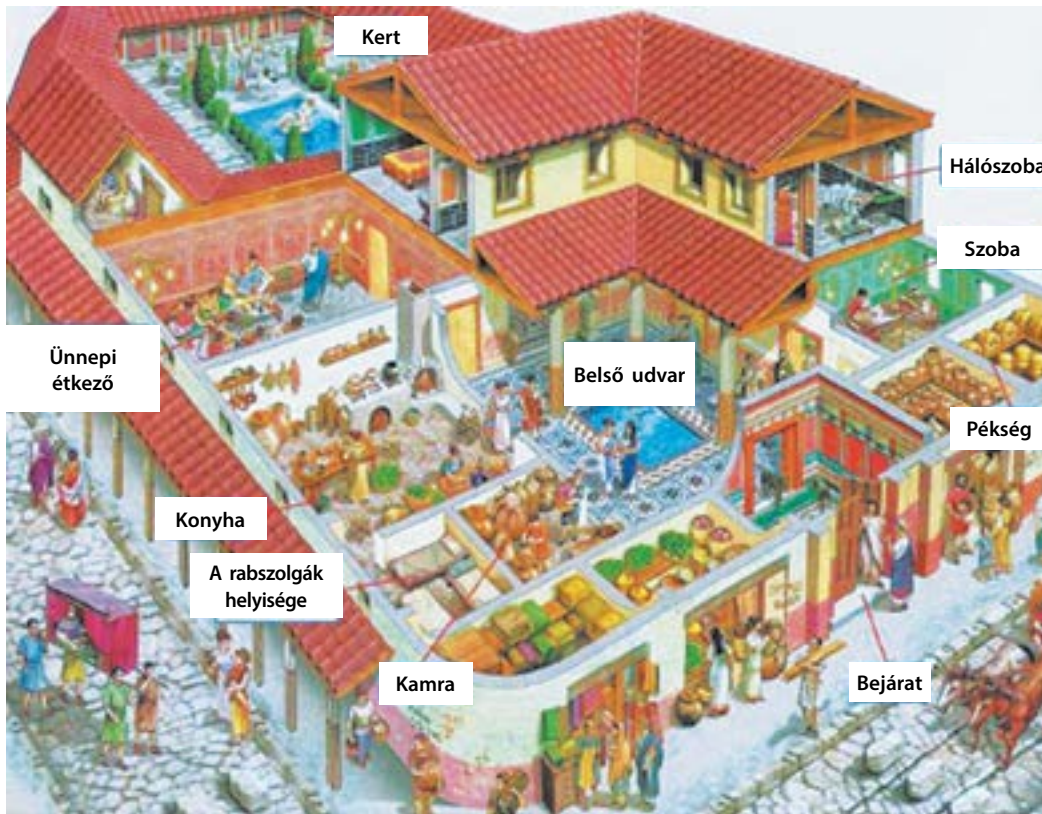
Az egyszerű családok többszintes épületeknek – **insulákban** laktak. Az insula több emeletet foglalt magában, az alsó emeleteken több lakószoba volt. A felső emeleteken a lakóterek kisebbek voltak, általában két kisebb szoba kapott helyett. Az alsó emeleteken általában volt vízvezeték és csatorna. A felső emeleteken élők a közösségi illemhelyeket használták, a vizet az utcai kutakból szereztek és vitték fel az emeletre. A fűtéshez serpenyőkben vagy tartályokban faszenet égettek.

Az insula alsó emeletein volt kamra, élelmiszerraktár stb.

3. Étkezés. A rómaiak táplálkozása függött a társadalmi pozíciójuktól és az anyagi helyzetükről. Az egyszerű emberek fő tápláléka a búzakenyér és a kása volt. A kása olyannyira elterjedt élelmiszer volt, hogy a rómaiakat „kásaevőknek” nevezték. A zöldségek közül káposztát, répát, hagymát, retket és babot ettek. A legfontosabb ital a vízzel kevert bor volt. A tejtermékek közül a rómaiak csak a kemény kecske- vagy juhsajtot ismerték, amit kenyérral ettek vagy hozzáadtak más ételekhez. Húst nagyon ritkán fogyasztottak, csak ünnepekkor. Többnyire ez sertéshús volt. Többféle kolbászt készítettek belőle.

A szegény rómaiaknak hosszú ideig volt kertje, ahol zöldséget termesztettek. Ám ahogy gyarapodott Róma lakosság és egyre kevesebb volt a hely, a város falain belül megtiltották a kiskertek fenntartását.

A gazdag rómaiak táplálkozása igen sokrétű volt. Sok húst, vadat és halat, friss zöldségeket és gyümölcsöt ettek. Távoli tájakról egzotikus termékeket (például Indiából gyömbért, fahéjat és feketeborsot) szállítottak számukra. Míg az szegények naponta csak egyszer ettek, úgy a gazdagok naponta háromszor-négyszer is táplálkoztak. Ételeik nagyon változatosak voltak, sok óra munkát és számos összetevőt vett igénybe az előkészítésük.

Gazdag család otthona – a domus.

- ?
- 1) Soroljátok fel, milyen részekből állt a domus.
 - 2) A rajz, a tankönyv és egyéb források segítségével írjatok rövid (5-6 mondatos fogalmazást) arról, hogyan élt a gazdag római család a domusban.

Következtetések

- Az ókori római család feje a legidősebb férfi volt. A család összes tagjának élete fölött rendelkezett.
- A gazdag családok nagy önálló házakban – domusokban lakta. Az egyszerű emberek többszintes épületekben béreltek szobát.
- A rómaiak legfontosabb élelmiszerei a kása, a kenyér, a zöldségek, és a vízzel hígított bor volt.

Kérdések és feladatok

1. Ki volt a római család feje?
2. A lakóházak milyen két típusa létezett a római településeken?
3. Nevezétek mik, mik voltak az ókori rómaiak alapvető élelmiszerei.

Egyszerű római család ebéd közben. Kortárs rajz.

§46. Vallás és szokások

EMLÉKEZZETEK VISSZA

- Soroljátok fel az ismertebb görög isteneket.

Jupiter szobra.

AZ ÓKORI GÖRÖGORSZÁG ÉS RÓMA ISTENEI

Görög neve	Római neve
Zeusz	Jupiter
Poszeidón	Neptunusz
Hadész	Plutón
Héra	Juno
Athéné	Minerva
Arész	Mars
Héphaisztosz	Vulcanus
Hermész	Mercurius
Aphrodité	Vénusz
Apollón	Apollón
Artemisz	Diana
Démétér	Ceres
Dionüszosz	Bacchus
Hesztia	Vesta

1. Istenek. A római vallás és mitológiai nagyon hasonlított a görögre. A rómaiak ugyanazokat az isteneket tisztelték, mint a görögök, bár más neveket adtak nekik. A görögöktől eltérően a rómaiak úgy vélték, az ember nem láthatja az isteneket és nem beszélgethet velük.

A rómaiak és az istenek kapcsolatát az „adok, hogy adj” formula szabályozta. Meg voltak győződve, hogy az imádkozásért, istentiszteletért, áldozatbemutatásért cserébe az istenek megadják az embereknek azt, amit kérnek. A római hadvezérek még azt is gondolták, hogy az idegen isteneket is meg lehet nyerni ajándékokkal, s akkor azok a rómaiakat fogják segíteni, nem pedig a helyi lakosokat.

Szturnusz – Jupiter apja – tiszteletére minden évben megrendezték a **Szturnáliát**. Kezdetben ez három napos ünnepség volt, az i. e. I. évszázadtól kezdve – már hét napig tartott. Szturnusz temploma mellett áldozatot mutattak be. Róma lakói ünnepségeket szerveztek, megajándékozták egymást – viaszgyertyával és agyagfigurákkal. Utcai bálókra került sor, amelyen megválasztották Szturnália „királynőjét” és „királyát”. Ezeken a napokon a gyerekeknek nem kell tanulniuk, tilos volt megbüntetni a bűnelkövetőket, a rabszolgák egy asztalnál ettek a gazdáikkal.

? **Mi a Szturnália? Hogyan ünnepeltek?**

2. Papok. Az istentisztelet és az áldozás a papok feladata volt. A legfőbb papi méltóságot a **pontifexek** viselték. Összesen kilenc pontifex volt. A legfelsőbb pontifex – pontifex maximus – a capitoliumi ősi királyi palotában lakott. A magisztrátusokhoz hasonlóan a pontifexeket is választották, ám nem egy évre, hanem örök életükre. A pontifexek ügyeltek a szertartások pontos betartására.

A papok külön csoportját alkották az **augurok**. Ők megjósolták a jövőt a természeti jelenségekből, a szent állatok magatartásából, álmot fejtettek. Az auguroknak igen tekintélyes szerepük volt a társadalomban: elhalaszthatták és feloszlathatták a Népgyűléseket.

? **Hogy nevezték az ókori Róma főpapját? Manapság van-e valakinek ilyen titulusa?**

3. Vesta-szüzek. A papok között különleges helyet foglaltak el a **Vesta-szüzek** – Vesta istennő papnői. A templomaikba férfiak nem léphettek be. A Vesta-szüzek nem mehettek férjhez. Fő feladatuk a szent tűz táplálása volt Vesta templomában. Ha a tűz kialudt, akkor azt a papnőt, aki felelős volt, kivégezték. A rómaiak hittek abban, hogy amíg ég a szent tűz, Róma sérthetetlen.

Összesen hat papnő volt. A legtekintélyesebb római családokból választották ki őket és vitték a templomba hat és tíz éves koruk között. Ezután 30 évig kellett szolgálniuk. A Vesta-szüzek nagy tekintélynek örvendtek: mindig szabad utat kellett nekik biztosítani, a színházban és egyéb látványosságok alkalmával a legjobb helyeket tartották fenn számukra. Ha a bűnözőt kivégzésre vitték, s útközben egy Vesta-szűzzel találkoztak, akkor megkímélték az életét (igaz, a Vesta-szűznek esküt kellett tennie, hogy véletlenül járt éppen arrafelé). A Vesta-szüzek fizetséget kaptak az államtól.

? Kik a Vesta-szüzek?

4. Laresek és penatesek. A rómaiak hitték abban, hogy léteznek szellemek – laresek és penatesek. A **laresek** az otthonokban éltek és védelmezték a lakóikat és a tulajdonosokat. Voltak laresei a közösségeknek, a népeknek és a kereszteződéseknek. Ügyeltek a hagyományok betartására, és megbüntették azokat, akik megsértették ezeket a hagyományokat. A laresek védelmezték a rabszolgákat is gazdáik kegyetlenkedésétől.

A rómaiak hittek abban, hogy a jó emberek a haláluk után laresek lesznek. A laresek fa, bronz és márvány szobrai ott álltak minden házban. Havonta háromszor áldoztak nekik, a családi ünnepek alkalmával pedig virágokkal díszítették a szobrokat.

A **penatesek** az otthon tüzeit védelmezték. Szobraikat kis dobozban őrizték a tűz mellett. Amikor a család új helyre költözött, a penateseket magukkal vitte. A laresek pedig maradtak a házban.

A rómaiak hittek a **geniusokban** is – egyes helyek, tárgyak, emberek védelmező szellemeiben. Megvédelmezték a rossz szellemektől. A geniusok elkísérték az embereket a születéstől a halálig és mindenben a segítségükre voltak.

? Mi a különbség a laresek és a penatesek között?

5. Túlvilági élet és az ősök szellemei. Amikor az ember meghalt, testét elhamvasztották. A hamvasztó helyre a testet elkísérték a rokonok és a barátok. A hamvakat urnába helyezték, amelyik a családi kriptába került. A halál napjának évfordulóján az elhunyt tiszteletére áldoztak az isteneknek. A római nemesek otthonaikban megőrizték az elhunyt ősök halotti maszkját vagy mellszobrát.

Janus, a kezdet és a vég kétarcú római istene. Kezében áldozati edényt tart.

? Janusnak két arca van – egy idős és egy fiatal. Mit jelenthet az istennek ez az ábrázolásmódja?

Vesta-szüzek őrzik a szent tüzet. Jean Raoux festménye.

? Miért tulajdonították a rómaiak nagy jelentőséget a tűz megőrzésének Vesta templomában?

A panteon – „az összes istenek temploma” Rómában. Épült az i. e. II. évszázadban, Kortárs rajz.

A lakóházakban a laresek számára oltárokat – larariumokat építettek, ahol a szobrok álltak és ahová az áldozati kellékeket helyezték. Mai állapotban pompeji oltár (1) és bronz laresfigurák (2)..

A római úgy hitték, a halál után az elhunyt szelleme manessé – az ősök szellemévé válik. A manesek az emberek védelmezői voltak. Azért, hogy meg ne haragítsák a maneseket, évente háromszor ünnepséget tartottak a tiszteletükre, a sírokra pedig adományokat helyeztek. Ha az elhunyt ember életében büntettet követett el, akkor a szelleme lamuriává – rossz szellemé változott. Éjszakánként a lamuriák a földön tévelyegtek és ártottak az embereknek. Voltak szertartások, amelyek megvédték a rossz szellemektől. Ilyen volt például, hogy éjfélkor a családfőnek kilencszer rá kellett csapnia a rézedényre, hogy ezzel elűzze a lamuriákat.

? Hogyan viszonyultak a rómaiak a holtakhoz?

Következtetések

- A római vallás sokban emlékeztetett a görögre, ugyanakkor megvoltak a sajátosságai is.
- Az istenek többségét a római a görögöktől vették át, ám más nevet adtak nekik.
- A rómaiak számos szellemenben, mitológiai lényben stb. hittek.

Kérdések és feladatok

1. A rómaiak és az istenek kapcsolatát melyik formula szabályozta?
2. Kik voltak a laresok és a penatesok? Mi volt a feladatuk?
3. Számos legenda övezi Róma történelmét. Az alábbi történetek közül válasszatok ki egyet és írjatok róla rövid fogalmazást: 1) Róma alapítása; 2) a szabin nők elrablása; 3) a hét római király élete; 4) Caius Mucius Scaevola hőstette; 5) Cloelia története; 6) Coriolanus legendája; 7) hogyan mentették Rómát a libák; 8) Metellus mint pontifex maximus; 9) Claudius és a Kübelé szobrának története. A kiválasztott római történeteket hasonlítsátok össze az ókori görög legendákkal. Soroljátok fel a lényegi különbségeket.

§47. Róma katonai hódításai. Pun háborúk

1. Róma meghódítása. Rómának számos területi hódítása volt. A meghódított területeket szövetségi szerződést kötöttek, amelynek értelmében az ott lakók kötelesek voltak katonákat adni a római seregbe.

A római hódításokat három periódusra tagolhatjuk.

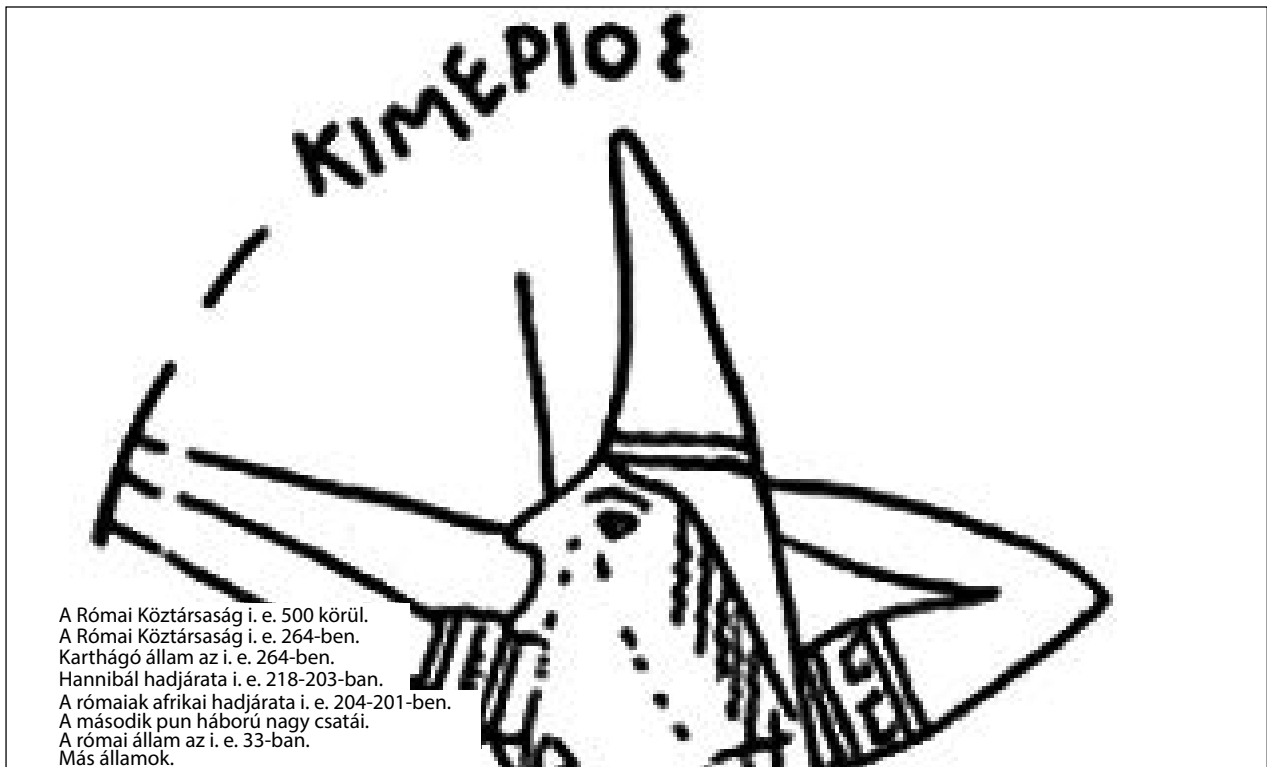
- 1) I. e. 500-250 között Róma meghódította az egész Appennini-félszigetet.
- 2) I. e. 264-146 között Róma harcolt Karthágóval – az észak-afrikai városállammal, amelynek nagy befolyása volt a Földközi-tengeren.
- 3) Az i. e. II. évszázad és az i. sz. II. évszázad között a rómaiak elfoglalták Görögországot és a Földközi-tenger keleti partvidékét. Ebben az időszakban zárultak le Hispania, Gallia és Britannia területén, valamint egyes közép-európai területeken folytatott hadjáratok.

Pun háborúk.

EMLÉKEZZETEK VISSZA

1. Hogyan keletkezett Karthágó? Mi volt a város lakóinak fő foglalkozása?
2. Milyen törzsek éltek az Appennini-félszigeten? Nevezzétek meg a római provinciákat az i. e. 33-i állapot szerint?

? Milyen törzsek éltek az Appennini-félszigeten? Nevezzétek meg a római provinciákat az i. e. 33-i állapot szerint.

A Római Köztársaság i. e. 500 körül.
A Római Köztársaság i. e. 264-ben.
Karthágó állam az i. e. 264-ben.
Hannibál hadjárata i. e. 218-203-ban.
A rómaiak afrikai hadjárata i. e. 204-201-ben.
A második pun háború nagy csatái.
A római állam az i. e. 33-ban.
Más államok.

Provincia – Rómától függő-
ségben levő terület az Apen-
nini-félsziget (Itália) terüle-
tén kívül.

A második pun háború legnagyobb ütközete a **cannaei** csata volt (i. e. 216.). A római sereg majdnem kétszeres számbeli fölényben volt a karthágóikkal szemben. Mindent a seregek elhelyezkedése döntött el. A rómaiak középre állították a seregük fő erejét képviselő nehézyalogságot, a széleken a lovassággal. Hannibál karthágói hadvezér éppen ellenkezőleg, középre helyezte a viszonylag gyenge gyalogságot, a szélekre pedig az erős lovasságot. Amikor megkezdődött a csata, a rómaiak előrenyomultak Hannibál gyalogsága irányába. Végeredményben beszorultak a szélekről támadó lovasság közé. A 87 ezer római katonából több mint 70 ezer elesett vagy fogságba került. Azonban a rómaiak tanultak az esetből és a zamai csatában ugyanezt a karthágói taktikát felhasználták a karthágói sereg ellen.

A zamai csata.
Kortárs rajz.

2. Pun háborúk. A rómaiak pejoratívan nevezték a karthágóiakat punoknak. A két állam közötti konfliktus a **pun háborúk** nevet viseli.

Karthágónak nagy flottája volt, ám hadserege zsoldos sereg volt, azaz csak pénzért volt hajlandó harcolni, és híján volt a fegyelemnek is. A rómaiak ezzel ellentétben jól szervezett szárazföldi sereggel rendelkeztek, azonban nem voltak jók a tengeri csatákban.

Az első pun háború (i. e. 264-241) a tengeren bontakozott ki Szicília szigetének birtoklásáért, ahol ebben az időben karthágói gyarmatok voltak. Annak érdekében, hogy a karthágóiakat a tengeren győzzék le, a rómaiak rövid idő alatt felépítettek 120 hadihajót. Kimerítő háborúskodás után i. e. 241-ben Róma és Karthágó békét kötött, amelynek eredményeképpen Karthágónak 84 ezer kg. ezüstöt kellett fizetnie a rómaiaknak, teljes egészében ki kellett ürítenie Szicíliát, és vissza kellett adnia a római foglyokat. Ugyanabban az évben Szicília lett az első római provincia. Később római provinciává vált Korzika és Szardínia is.

A második pun háború (i. e. 218-201) amiatt kezdődött el, hogy Karthágó szerette volna visszaszerezni azt, amit elveszített. Hadseregét a tehetséges hadvezér, Hannibál irányította. I. e. 218-ban hadseregét Hispániából az Alpokon keresztül vezette Róma ellen. A tengeren lehetetlen volt átkelni, mert azt a római hadiflotta ellenőrizte. Az Alpokban Hannibal seregének meg kell küzdenie a hóval és jéggel borított magas hegyekkel. Az emberek, a lovak és az elefántok szenvedtek a hidegtől és a helyi törzsek támadásaitól. Az Alpokon való átkelés során Hannibal elveszítette seregének több mint felét és az összes harci elefántot (egyetlen elefánt élte túl). Utánpótlás hiányában Hannibal harcolva közeledett Rómához.

Hannibál itáliai hadjárata 16 évig tartott. Szétvert több római sereget, de nem sikerült döntő csapást mérni rá. Technikai eszközök hiányában Hannibál nem tudta ostrom alá venni Rómát. Időközben a római szétverték Hannibal fivére, Hasdrubál seregét, illetve partra szálltak Karthágó közelében – **Zama** városánál. Itt került sor a második pun háború döntő csatájára, amelyben a karthágói sereg vereséget szenvedett.

A béke eredményeképpen Karthágó elveszítette teljes flottáját (500 hajót) és harci elefántjait, valamint háromszor több ezüstöt kellett fizetnie, mint az első pun háború után. Karthágó elveszítette összes gyarmatát is.

A vereség után Karthágó még mindig erős vetélytársa volt Rómának. A rómaiak ezért elhatározták, hogy véglegesen megtörik. I. e. 149-ben ostrom alá vették Karthágót. Megkezdődött a **harmadik pun háború (i. e. 149-146)**. A római sereg a tenger felől áttörte az erődítményt, az utcá-

kon még egy hétig folytak a harcok. Végül az utolsó védők letették a fegyvert. A karthágói hadsereg maradványát és a lakosságot is a rómaiak eladták rabszolgának.

Karthágó Róma afrikai provinciájává vált.

Így szerezte meg Róma az ellenőrzést a Földközi-tenger nyugati partvidéke fölött.

3. A római hadsereg. Róma nagyságának legfőbb letéteményese a hadsereg volt. Róma egész történelme során egyre tökéletesedett. A királyok és a korai köztársaság időszakában a római hadsereg a görög poliszok hadseregeihez hasonlított. Római polgárok szolgáltak benne, azaz felnőtt férfiak, akiknek voltak földbirtokaik. Ez a hadsereg nem volt hivatásos: a katonák csak háborúk idején vették fel a fegyvert.

A római hadsereg légiókból állt. A légiót 4,5 ezer gyalogos és 300 lovas képeztek. A légió parancsnoka a tribunus volt, akiket a Népgyűlésen választottak meg. Minden katonának saját magának kellett a felszereléséről gondoskodnia. A katonai szolgálat elkerülését szigorúan büntették, aki ilyet tett, akár rabszolgának is eladták.

Az i. e. IV. század második felében Camillus hadvezér bevezette, hogy a légió katonája a szolgálatért fizetségben részesüljön, aminek fejében Róma ellátta hadfelszereléssel, fegyverekkel és élelemmel. Ebben az időszakban a római katonaság két hadseregből állt, amelyek mindegyikében két légió volt. A hadsereg élén a konzul állt. Ezeknek a hadseregeknek voltak a részei az úgynevezett „szövetséges” katonák is – a legyőzött itáliai törzsek, amelyek nem rendelkeztek római polgársággal.

I. e. 107-ben Caius Marius hadvezér és államférfi katonai reformot hajtott végre. Egész addig a katonai szolgálat nem érte meg, mert a katona nem tudta biztosítani a létfenntartását. A római polgárok többségének jövedelme a földművelésből származott, a katonáskodás csak az idejüket rabolta. Ezért Caius Marius megnyitotta a katonaságot mindenki előtt vagyoni helyzetétől és származásától függetlenül. A szegény nem nemes ember hűséges szolgálattal javítani tudott az életviszonyain. A katona fizetést kapott, valamint gondoskodtak a felszereléséről és az étellezéséről. Ugyanakkor a legionárius fő jövedelemforrása a katonai harács volt. Ezért érdekükben álltak az újabb és újabb hadjáratok. 16 évnyi szolgálat után veteránokká váltak és földtulajdonhoz juthattak.

A reform eredményeképpen megváltozott a katonaság struktúrája. Az alap harci egység a légió maradt, amely 10 **cohorsra** tagolódott. Egy cohors hat **manipulusból**, egy manipulus – két **centurióból** állt. Így egy légiót már 5-6 ezer katona alkotott. Minden légiónak volt megkülönböztető jele, száma és megnevezése. A hadseregben szigorú fegyelmet vezettek be. Számos büntetési mód létezett. A legkegyetlenebb

Harci elefánt.
Kortárs rajz.

Légió – a római hadsereg alapvető szervezeti egysége.
Legionárius – a légió katonája.

I. e. 279-ben a római légiók összecsaptak Pürrhosz hellén királlyal Ausculumnál. A görögök győztek a csatában. Ám Pürrhosz vesztesége olyan hatalmas volt, hogy a csata után a következőket mondta: „Ha még egy csatában győzünk a rómaiakon, végképp elveszünk.” A „**pürrhoszi győzelem**” kifejezés azóta olyan győzelmet jelent, amelynek túl magas volt az ára, vagy olyan győzelmet, amely vereséggel egyenértékű.

Európa, Közép- és Dél-Amerika, valamint Ázsia nagy része mai országainak törvényhozása az ókori Róma jogrendszerén alapszik. „Római jog” összefoglaló néven tartjuk számon az írott törvényeket, a különböző hatalmi ágazatok határozatait, bírói ítéleteket. A rómaiak magasra értékelték jogrendszerüket, ami megnyilvánult többek között ilyen elvekben, mint „A jog – a jó és az igazságosság művészete”, „Az igazságosság lényege – élj tisztességesen, senkit ne sérts, kinek-kinek add meg a magáét”.

- ?
- 1) Fogalmazzátok meg a római jog alapeszméit.
 - 2) Hogyan hatott a római jog arra a világra, ami-
ben ma élünk?

„Marius ösvérei” naponta 50 km-t tettek meg a mintegy 30 kg-ot nyomó felszereléssel a hátukon. Kortárs rajz.

a **tizedelés** (decimálás) volt – a légió minden tizedik katonájának kivégzése a zászló elvesztése, lázadás vagy dezertálás (a szolgálat engedély nélküli elhagyása) esetén. A fegyelem fenntartása érdekében a katonákat folyamatosan lefoglalták: képzéssel, munkavégzéssel a táborban, utak és erődítmények építésével.

A korai időkben a hadsereget társzekerek hosszú sora követte. Ezek nehézkesen tudtak haladni, ezért könnyű prédát jelentettek az ellenség számára. Marius reformjai nyomán a katonáknak a teljes felszerelést és a tartalékokat maguknak kellett vinniük. Éppen ezért „Marius ösvéreinek” nevezték őket. A társzekerek nem tűntek el teljesen, de sokkal kisebbek lettek és szervezettebben haladtak.

A római hadsereg hivatásos hadsereggé szervezésének utolsó szakasza az i. e. I. század közepére esett. Két kiemelkedő hadvezérnek volt ebben szerepe – Cnaeus Pompeiusnak és Caius Iulius Caesarnak. Caesar megváltoztatta a légiókba való toborzás rendjét. A légiók létszámát ismét 4-5 ezerre csökkentették, ám immár lovasság is tartozott hozzá, valamint jelentősen megnőtt a katonai technikai eszközök – úgy mint hajítógép, katapult stb. – mennyisége.

A római hadsereg szervezetté vált, amely olyan emberekből állt, akiknek egyetlen feladata a háborúk megvívása volt. A családjuk a bajtársaik és parancsnokaik voltak.

Következtetések

- Az i. e. V. század és az i. e. II. század közötti időszakban a rómaiak elfoglalták a Földközi-tenger partvidékét, „római tóvá” változtatták azt.
- A római hódítások fontos szakai voltak a pun háborúk Karthágóval a Földközi-tenger nyugati partvidékének uralásáért.
- Hosszú fejlődés eredményeképpen a kezdetben mozgósítással szervezett római katonaság professzionális hadsereggé nőtte ki magát.

Kérdések és feladatok

1. Nevezzétek meg a római hódítások három szakaszát és soroljátok fel mindegyik szakaszban a meghódított területeket.
2. Mi volt az összefoglaló neve a Róma és Karthágó közötti háborúknak? Mi volt ezeknek a háborúknak a következménye?
3. Töltsétek ki „A professzionális római hadsereg megteremtésének szakaszai” című táblázatot.

Megnevezés	A változások összefoglalása
Királyi Róma	
Camillus reformjai	
Marius reformjai	
Caesar reformjai	

§48. A Római Birodalom

1. A köztársaság válsága. Az i. e. I. század végén a római köztársaság válságot élt át. Ennek alapvető oka az volt, hogy a kormányzási forma egy városra volt kitalálva, nem pedig egy teljes birodalom kormányzására. Ezenkívül a meghódított hatalmas területeken befolyással voltak a római társadalomra is.

- A háborúk során hatalmas tömegek kerültek fogságba és váltak rabszolgákká. A római gazdálkodás a rabszolgák munkáján alapult.
- Hatalmas **társadalmi egyenlőtlenség** alakult ki a római társadalmon belül. A folyamatos háborúk egyeseket meggazdagítottak, ám számos falusi ember elvesztette földbirtokát a hosszú katonáskodás miatt.
- Szicíliából és Afrikából nagy mennyiségben érkezett be kenyér, ami drasztikusan csökkentette annak árát, a mezőgazdasági termelés immár nem volt kifizetődő. A falusi gazdaságok hanyatlottak, az emberek a városokba vándoroltak, ahol az állam pénzén éltek.
- A római hatalom elveszítette demokratikus jellegét. A választott tisztségekbe való bejutást a nemesség és a vagyonosság határozta meg. A gazdag rómaiak „megvásárolták” az elszegényedett rétegek szavazatait, mulatságokat rendeztek a népnek és ingyen kenyeret osztogattak.

A társadalmi egyenlőtlenség elégedetlenséghez vezetett. Az i. e. II. század 20-30-as éveiben a **Grachus-testvérek** kerültek hatalomra – néptribunusok, akik reformokat próbáltak bevezetni. A földművesek és a városi szegénység helyzetén igyekeztek javítani. Ám a gazdag és befolyásos szenátorok hívei megölték a Grachusokat és követőiket, a reformokat pedig visszavonták.

? **Miért nem tudták elérni céljukat a Grachus-testvérek?**

2. Caesar diktatúrája. A hatalom válsága rákényszerítette a Szenátust és a magisztrátusokat, hogy a hadvezéreket – **diktátorokat** – teljhatalommal ruházzák fel. A római törvények erre lehetőséget adtak. A diktátorok a korlátlan hatalmat korlátozott időre kapták meg.

EMLÉKEZZETEK VISSZA

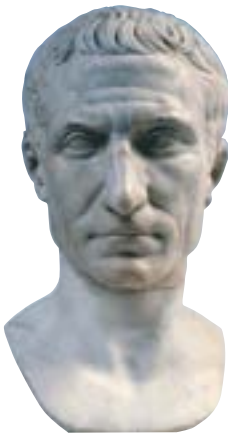
1. Soroljátok fel a római köztársaság fő hatalmi intézményeit.
2. Mi takar a pun háborúk fogalom? Mikor zajlottak ezek? Mi volt a következményük?

Római érmék.

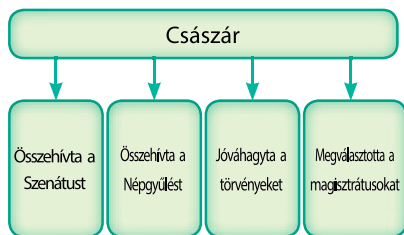
Diktátor – A római köztársaság időszakában egyszemélyi vezető, akit a Szenátus fenyegető veszély esetén nevezett ki. Később – hadvezér, aki magához ragadta a hatalmat Rómában a hadsereg fölötti ellenőrzésnek köszönhetően.

Caesar halála.
Jean-Léon Gérôme festménye.

Caius Iulius Caesar márvány mellszobra.

A Caius Iulius Caesar elleni merénylet megrendelői között volt legjobb barátja és harcostársa Marcus Iunius Brutus is. Amikor halála pillanatában Caesar meglátta az arcát, így kiáltott fel: „Te is, fiam, Brutus?” Mára szállóigévé vált, közeli barát árulására utal.

A császári hatalom.

A diktátorok gyakran versengtek egymással a hatalomért, ami polgárháborúhoz vezetett. A diktátor Caius Iulius Caesar (i. e. 100-44) kiemelkedő hadvezér volt, aki meghódította a mai Franciaország területén a gall törzseket. A polgárháborúban legyőzött egy másik hadvezért – Cnaeus Pompeiust és örökös diktátorrá kiáltotta ki magát, aki korlátlanul gyakorolta a hatalmat.

A Róma által meghódított területeken Caesar római kolóniákat hozott létre, s oda költöztette a legszegényebb római polgárokat. A provinciákban mintegy 80 ezer veterán és szegény jutott földbirtokhoz. Így akarta elkerülni a népfelkelést, és megköszönni a katonáknak, hogy támogatták a Róma birtoklásáért folytatott harcban.

Caesar négy évig irányította Rómát. Meg volt győződve arról, hogy Rómában a politikai és a katonai hatalom teljes mértékben a kezében van és nem számított a különböző politikai csoportosulások ellenállására. Ez ahhoz vezetett, hogy i. e. 44-ben meggyilkolták a köztársasági berendezkedés hívei, akik attól féltek, hogy vissza akarja hozni a régi királyi rendet.

? Mi volt Caesar titulusa? Ki volt ő, mielőtt Róma egyszemélyi vezetője lett?

3. Augustus (születési nevén Caius Octavius) – Róma császára. Caesar halála után fogadott fia, Octavius (i. e. 63 – i. sz. 14) bosszút állt apja gyilkosain. A Szenátus ráruházta az **Augustus** (fenséges) címet.

Augustus megváltoztatta Róma kormányzását. Mind a polgári, mint a katonai hatalom az ő kezében összpontosult. A köztársaság idejének hatalmi szerveit fennmaradtak ugyan, azonban csak formálisan működtek. Az összes magisztrátust ettől kezdve a császár nevezte ki, ő hívta össze a Szenátust és ő irányította a hadsereget. Hivatalosan Octavius nem volt sem konzul, sem diktátor, mint elődei, hanem **princeps**. A korábbi időkben így nevezték a legidősebb szenátort, ám Octavius és utódai uralkodása idején ez csupán egy titulus volt.

Ezért Octavius és utódai uralkodását a történészek **principatusnak** nevezik. Octavius valójában Augustus néven császár volt, Róma pedig – **császárság**.

Augustust halála után istenné nyilvánították és bevezették a császár kultuszát. Elterjedt az a vélekedés, hogy minden római császár isteni eredetű.

? Mit jelentett Augustus hivatalos titulusa? Megfelelt valós hatalmának?

4. A Római Birodalom virágzása. Az i. sz. I-II. századokban élte a Római Birodalom virágkorát. Viszonylagos béke és biztonsággal uralkodott. Fejlődött a kereskedelem nem csak Rómában, hanem távoli területekkel is: Afrikával, Indiával, Kínával. A birodalom területei provinciákra tagolódtak, amelyeket helytartók irányítottak. A birodalom határait erődök és légiók védtek. I. sz. 212-ben a birodalom minden lakója római polgár lett és megkapta az összes ezzel járó jogot.

A Római Birodalmat császárok – Augustus utódai irányították. Mint „öt jó császár” kerültek be a történelembe. Ezek az uralkodók Nerva, Traianus, Hadrianus, Antoninus Pius, Marcus Aurelius. Mindegyikük ért el eredményeket. Nervának, Tacitus római történétíró szerint, sikerült egyesítenie az egyesíthetlent – a principatust és a politikai szabadságjogokat. Traianus a rómaiak számára a siker megtestesítőjévé vált, minden utána következő császár szeretett volna rá hasonlítani. Antoninus mellékneve volt a Pius („Kegyes”) igazságosságáért, jószívűségéért és az egyszerű néphez való jó viszonyulásáért. Marcus Aurelius a római tudósok számára a bölcs uralkodó megtestesítője volt, ahogy nevezték, filozófus a trónon.

? Nézzetek utána egyéb forrásokból az „öt jó császárnak”, készítetek róluk rövid előadást és prezentációt.

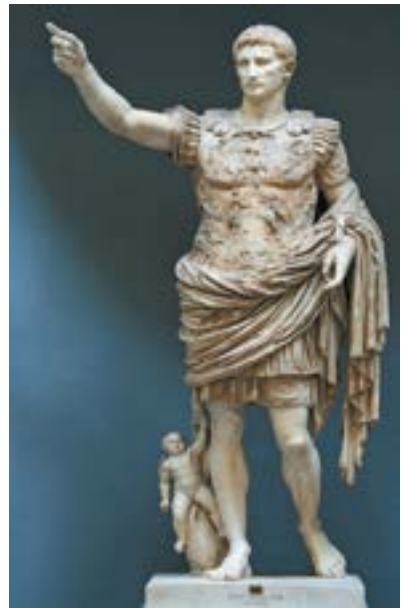
Következtetések

- Az i. sz. I. század végén a római köztársaság válságba került.
- Augustus megteremtette a császárságot, amelyben minden hatalom a császár kezében összpontosult.
- A római császárság virágzása az i. sz. I-II. századokra esik.

Kérdések és feladatok

1. Mi okozta a római köztársaság válságát? Mi volt ennek a következménye?
2. Milyen politikát folytatott Caius Iulius Caesar?
3. Milyen alapvető jogkörökkel rendelkezett a római császár?

Augustus márványszobra.

? Ki volt Octavius? Hogyan lett belőle Augustus?

Hadrianus fala Nagy-Britanniában – védelmi vonal, amely a római birtokokat volt hivatott megvédeni az északi barbárok támadásaitól. Mai látkép.

§49. A római kultúra

EMLÉKEZZETEK VISSZA

1. Soroljátok fel az ókori görög művészet alapelveit.
2. Mikor és minek a következtében kezdtek nagy mennyiségben Rómába áramolni a vagyontárgyak?

Római mozaik, amelyen egy egér diót eszik.

Római edényei színes üvegből.

1. Művészet. Az i. e. I. század közepéig a rómaiak nagyon egyszerűen éltek és szinte egyáltalán nem adtak a fényűzésre. A római művészet nagyon egyszerű volt. Nagy hatással volt rá az etruszk kultúra.

A hellenisztikus kultúra hatására a római művészet nagyon megváltozott, kifinomultabb lett. A rómaiak nagyfokú mesterségbeli tudásra tettek szert az ékszerkészítésben, a mozaikok készítésében, az üvegek megformázásában, a szobrászatban. Számos görög szobrot ma azért ismerünk, mert fennmaradt a római másolatuk.

A római művészet legfőbb jellemvonása a portrészerűség, azaz élethűen mintázták meg a személyeket. Vonatkozott ez a szobrászatra és a festészetre is. A császárok márvány mellszobrai birodalomszerte megtalálhatók voltak, hogy az alattvalók láthassák uralkodójukat.

? Miben különbözött Róma művészete Görögország művészetétől?

2. Irodalom. Rómában a legnagyobb becsben a **szónoki képességeket** tartották – a helyes és szép beszédet, meggyőző megszólalást. A szép beszéd elengedhetetlen tulajdonsága volt a politikusoknak és a törvény képviselőinek. Az ókori Róma legkiemelkedőbb szónoka Augustus kortársa, **Marcus Tullius Cicero** volt. Munkássága hatással volt a teljes római irodalomra. Szónoki tehetséggel volt megáldva Gaius Iulius Caesar is. Beszédei lakonikusak, jól követhetőek és tartalmasak voltak.

Kezdetben a római irodalom Görögország erős befolyása alatt fejlődött. A római költők a görögök stílusát igyekeztek utánozni. Ezenkívül a rómaiak lefordították latinra a görög irodalmi alkotásokat, többek között Homérosz eposzait és a színházi előadások szövegeit.

Csak az i. sz. II. század végén lett önálló a római irodalom. A színházban a szatirikus műfaj vált népszerűvé. A szatirikus színdarabok kifigurázták az erkölcsi hanyatlást és azt, hogy a rómaiak lemondtak az egyszerű és szerény életéről, elítélték a fényűzésre való törekvést. Kiemelkedő költő volt **Titus Lucretius Carus**. Filozófiai műve a „Dolgok természete”.

Római fórum – a város főtere.
Kortárs rajz.

Kámea – féldrágakövekből véssett félarckép.

Az egyiptomi római provinciában a rómaiak az ősi egyiptomi temetkezési szokásokat követték. A halott mellé helyezték az élethű képét. Ezt nevezték Fayum portrénak.

A római költészet Augustus császár idején élte virágkorát. Az időszak kiemelkedő költői voltak **Vergilius** – az Aeneis szerzője, és **Horatius**, aki humorral ostromozta a mértéktelen fényűzés miatt a rómaiakat.

A későbbi időszakban, amikor a Római Birodalom hanyatlott, a római trónon örült császárok követték egymás, a római írók az erkölcs és a filozófia kérdései felé fordultak. Ide tartozik **Seneca**, **Tacitus**, **Plinius**. Ezenkívül népszerű volt a történelem – írtak a régmúltról, például Nagy Sándor hadjáratairól, vagy olyan eseményekről, amelyekben a szerzők maguk is részt vettek, mint például Caesar feljegyzései a gall háborúról. A legismertebb római történetíró **Titus Livius**, aki megírta Róma alapításának történetét „A város alapításáról” címmel. Zsidó származású író volt **Iosephus Flavius**, „A zsidók története” című művében megírta a zsidók régmúltját, „A zsidó háború” címűben pedig a rómaiak elleni i. sz. 66-71-es zsidó felkelés történetét.

? Mi a szónoklás művészeti? Hol volt erre szükség?

3. Építészet. A rómaiak kiváló tervezők és építők voltak. Képesek voltak boltíveket és kupolákat építeni – olyan építészeti megoldásokat, amelyek az ókorban addig ismeretlenek voltak, valamint feltalálták a mészkő alapú kötőhabarcsot. Tovább fejlesztették a görögök által feltalált építészeti megoldásokat is.

Az ókori Róma kiemelkedő építészeti-mérnöki létesítményei voltak a vízvezetékhidak, az utak és a hidak.

A meghódított területeken a rómaiak elsősorban utakat építettek. A széles, egyenletes és egyenes római utak lehetővé tették szükség esetén a légiók gyors mozgását a birodalom egyik végéből a másikba, a hírek gyors továbbítását, valamint hozzájárultak a kereskedelem fejlődéséhez is. Számos utat a legionáriusok építettek.

Vízvezetékhiód építése. A vízvezetékhiód segítségével juttatták el a vizet a hegyi forrásoktól a városokig. Kis lejtésének köszönhetően tudta eljuttatni a vizet a városba. Az épületekbe agyag vagy ólomvezetékeken jutott el a víz.

Augustus császár márványszobra.

Kortárs rajz.

A római utak építése sok időt vett igénybe. Először a földmérnökök tanulmányozták a terepet. A folyók és a szakadékok felett hidakat építettek, a hegyekben alagutakat, a lápokot és a mocsarakat feltöltötték, hogy kiegyenlítsék a terepet az építkezéshez. Ezután kiástak két oldalárkot. Az utaknak mélyedést ástak. Abba kerültek a lapos kövek, melyek tetejére kavicsot szórtak, mészhabarccsal leöntve. Majd újabb réteg kő és kavics következett összesen 1,5 méteres vastagságban. A járófelületet nagy lapos kövekkel rakták ki. Az út közepén magasabb volt, hogy ne álljon meg rajta a víz.

? Miért voltak fontosabb Róma számára a jól megépített utak?

Következtetések

- A római művészet nagyon egyszerű volt, amíg Róma világbirodalomra nem vált és míg nem találkozott a világ más népeinek művészetével.
- A római irodalom hosszú időn keresztül a görög befolyása alatt állt.
- A rómaiak jelentős mesterségbeli tudásra tettek szert az építészetben és a mérnöki munkákban.

Kérdések és feladatok

1. Mely kultúrák hatottak a leginkább a római művészet fejlődésére?
2. Nevezzétek meg az ókori Róma jelentős íróit.
3. Mely létesítmények építésének technikáit fejlesztették tovább a rómaiak? Milyen funkciót láttak el ezek az építmények?

Gyakorlati foglalkozás

A rómaiak mindennapi élete a császárság idején

1. Általános vonások. A császárság korában gyökeresen megváltozott a rómaiak élete. A provinciák kifosztása által hatalmas vagyonok áramoltak Rómába, ahol a lakosok óriási összegeket kötöttek szórakozásra és fényűző cikkekre. Dolgozni nem érte meg. Az áruk többsége, közte a legfontosabb – a gabona, olcsón érkezett a provinciákból. Róma tele volt a plebszel, amelyik „kenyeret és cirkuszt” követelt. Az ingyenes kenyérsztás, az ingyenes pénzosztás és a cirkuszok ahhoz vezettek, hogy a plebsznek nem volt sem igénye és szüksége arra, hogy dolgozzon.

2. A lakoma. A lakomákat esténként tartották. A vendégeket zenészek szórakoztatták. A vendégek folyamatosan éltették a vendéglátót. A szolgák vízzel erősen hígított bort öntöttek a kupákba. Vízzel nem hígított bort inni barbárságnak számított. Fekve ettek, kézzel.

EMLÉKEZZETEK VISSZA

1. Miért került válságba a római köztársaság? Mihez vezetett a válság?
2. Minek volt köszönhető, hogy a rómaiak fényűző életet kezdtek élni?

A római Colosseum. Mai látkép.

Gazdag rómaiak vacsorája.
Kortárs rajz.

Ókori római mozaik, amely élelmiszereket ábrázol.

Heverő fából és elefántcsontból.
Ezeken feküdtek evés közben a rómaiak.

Részlet Cassiusnak Rufushoz írt leveléből (i. sz. I. század vége)

A lakomáról kérdezel, melyet a barátaidnak akarsz rendezni. Noha Cicero azt állítja, hogy „a legkevésbé tiszteletre méltó foglalkozások a halárus, a hentes, a szakács, és aki a szószokat készíti”, én nagy tisztelettel viszonyulok azokhoz az emberekhez, akik szépen tudják fogadni a vendégeket és a legkiválóbb étkeket szolgálják fel nekik. Juvenalis a költő véleménye szerint azon a lakomán, amelyik méltó erre a megnevezésre, feltétlenül van „óriási homár spárgával, korzikai vörös csülök, a legkiválóbb ingola, amit csak Szicília fel tud kínálni, libamáj, ház méretű kappan, ízletesre pácolt sertés, szarvasgomba és alma”. Az itt felsoroltak helyett én a kifinomult étkeket részesítem előnyben, melyekről Apicius szakácskönyvében olvashatunk. Bármelyik Augustus által alapított közkönyvtárban megtalálod. Kit nem töltene el jó érzés, ha az asztalon a következő étkeket látná:

Előétel

- Sózott hal és tojás.
- Töltött malac.
- Tejben és tojásban főtt agyvelő.
- Főtt gomba mártással, borsozva, halzsíron elkészítve.
- Fűszeres, mézes medvehús.

Főételek

- Őz, hagymamártással.
- Jerikói datolya, szőlő, olíva és méz.
- Strucc édes mártásban.
- Saját tollaiban főtt galamb.
- Pácolt papagáj.
- Sertés- és galambhússal töltött palacsintatészta.
- Füstölt csülök fügével és babérlevéllel, leöntve mézzel.

Солодке

- Édességválogatás rózsákkal.
- Tisztított füge mogyoró és fenyőmag bundában, mézbe mártva.
- Meleg afrikai sütemények édes borral és mézzel.

- 1) Melyik római uralkodó nevét említi a levél?
- 2) Milyen foglalkozásokat említi a levél? Milyen következtetést lehet ebből levonni?
- 3) Mi a legfőbb édesítőszer Cassius szerint?
- 4) Milyen ételeket javasol Juvenalis, és melyeket – maga Cassius? Véleményetek szerint mi a különbség a kifinomult és a nem kifinomult lakoma között?
- 5) Nevezzétek meg a régiókat, ahonnan a levélben felsorolt étkek származnak: hal, papagáj, strucc, medve, füge, datolya, szarvasgomba, fenyőmag, bors. Ez miről tanúskodhat?

3. Gladiátorviadatok. Az ógörög színházművészet Rómában átalakult. A magas művészetet képviselő tragédiákat a nemesek otthonaiban mutatták be az érdeklődőt szűk körének. A széles közönség a vígjátékokat, az utcai zenét, valamint a **gladiátorviadokat** kedvelte. Ezek kezdetét a hagyomány Gaius Iulius Caesar nevéhez köti. A viadalokra az arénákban kerül sor, melyek közül a legnagyobb ismertségre a római **Colosseum** tett szert. Az építkezést i. sz. 80-ban fejezték be. 50 ezer néző befogadására volt alkalmas.

A gladiátorviadokat a császár személyéhez közel álló személy szervezte. A **gladiátorokat** a rabszolgákhoz hasonlóan a piacon vették, de szabad emberek is jelentkezhetnek. A leendő gladiátorokat kaszárnyákban képezték ki hozzáértő emberek. A viadatok során megsérült gladiátorokat képzett orvosok gyógyították.

Egyetlen nap alatt akár száz viadalra is sor kerülhetett. A viadal nem mindig ért véget valamelyik küzdő fél halálával, ebben az esetben a győztes megkérdezte a császárt, hogy életben tartsa-e az ellenfelét. Ha a császár a hüvelykujjával felfelé mutatott, akkor megkegyelmezett a legyőzöttnek, ha lefelé mutatott – akkor a győztes megölte ellenfelét.

A nézők pénzben fogadtak kedvenceikre. Ez még inkább növelte az érdeklődést a viadatok iránt.

A nép körében népszerű gladiátorok hosszú és sikeres szolgálatra számíthattak, melynek befejeztével részt vettek az újonc gladiátorok kiképzésében. Egyes gladiátoroknak rajongóik is voltak.

A rómaiak körében nagyon népszerűek voltak a vadállat viadatok. Ezrével fogták be őket távoli vidékeken és szállították Rómába, ahol pusztulás várt rájuk.

A halálra ítélt bűnözőket, valamint a keresztényeket (őket a Római Birodalomban 300 éven keresztül üldözték), fegyvertelenül terelték a gladiátor arénába, hogy ott széttépjék őket a vadállatok.

Rómában az arénákban újrarájtszottak nagy csatákat. Egy alkalommal a vízzel feltöltött Colosseumban valódi hadihajók úsztak – így mutatták be a pun háború egyik tengeri csatáját.

? Gondolkozzatok el azon, hogy vajon egy egyszerű római ember szeretett volna-e halállal szembenező gladiátor lenni. Szabad emberek miért vállaltak ilyen kockázatot?

Lefelé mutató hüvelykujjak.
Jean-Léon Gérôme festménye

Gladiátor – harcos, aki a nézők szórakoztatására küzdött az arénában.

Gladiátor. Kortárs rajz..

Gladiátorviadalt ábrázoló ókori római mozaikok. Több típusú gladiátor volt, mely típusokba fegyverzetük alapján sorolták őket. A fehér színű, fekete szalagos ruhába öltözött ember – a gladiátorok védnöke.

? **Hogyan alakult a sikeres gladiátor élete?**

A rajongók üdvözlik a győztest. Kortárs rajz.

Részlet Cassiusnak Donatiushoz írt leveléből

Afrikából, Tímgádból írok neked, ahová császárnk, Traianus küldött vadállatok befogására, mivel népünket folyamatosan szórakoztatni kell, hogy ne legyen felkelés, amely sokkal többbe kerül bármely vadállatnál. A nép mind több és több látványosságot követel. Megunta már a szekér elé fogott párducokat, az elefántokat, akik ormányukkal leírják a homokba császárnk nevét, a gladiátorokat, akik oroszlánokkal küzdenek. Ma azt akarják látni, hogyan küzdenek meg a medvék a bivalyokkal, a bikák pedig – az orrszarvúakkal.

Marcus, akit te nyilvánvalóan ismersz, arról mesélt nekem, hogy a Colosseumban tanúja volt egy szörnyű eseménynek: a gladiátoriskola vezetője lemészárolt egy embert, miközben arra próbálta rávenni, hogy válasszon szét egy hatalmas medvét a bivalytól. Négy ember pusztult el...

Úgy vélem, ezek a viadatok túl kegyetlenek, ám azt mondják, hogy biztosítják a békét és a nyugalmat... Vajon hosszú időre? Annál inkább, hogy egyre nehezebb vadállatokat befogni. Egyes területekről teljesen eltűntek, mint például a vízilovak Núbiából, a mezopotámiai oroszlán, az elefántok Észak-Afrikából, ahonnan épp most írok...

- ? 1) Honnan írja levelét Cassius? Hogy nevezték a rómaiak ezt a régiót?
 2) Hogyan viszonyul Cassius az arénabeli szórakozásokhoz?
 3) Milyen céllal és kiknek szervezték a gladiátorviadalmakat?
 4) A vadállatok befogása szórakoztatás céljára hogyan befolyásolta a természetet?

50.§ Róma szomszéd népei

1. Szarmaták. A Római Birodalom határai mentén számos nép élt: kelták, germánok, dákok, szarmaták, pártusok stb. Ők is nyomot hagytak a történelemben. Az i. e. III. század – i. sz. III. század közötti időszakban a mai Ukrajna sztyeppei területein a szkíták helyén szarmaták telepedtek meg. Kimmerekekhez és a szkítákhoz hasonlóan irányi nyelvű nép volt. Életmódjuk nem nagyon különbözött elődeik életmódjától – szintén nomádok voltak, állattartással foglalkoztak, családjaik társzekereken éltek.

A szarmaták harcos törzs volt, gyakran támadtak a szomszédjaikra: kiszorították, illetve a Krím-félszigetre úszták az ukrán sztyeppékről a szkítákat, majd harcba bocsátkoztak a Római Birodalommal. Harcmódoruk valamelyest eltért a szkítákétól. A szkíták elsősorban jól nyilaztak, a szarmaták pedig nehézlovasságukról voltak híresek, amely felülmúlta a gyalogos párharc hatékonyságát.

A szarmata lovas katonát fém- és szarulemezekből álló páncél és csúcsos sisak védte. Fegyverzetéhez tartozott a hosszú nehézlándzsa és a hosszú vaskard. A szarmata lovaknak is volt páncélja.

Az elhunyt szarmatákat kurgánokba temették legjobb fegyvereikkel és értéktárgyaikkal együtt.

? Melyik nomád nép élt a Fekete-tenger melléki sztyeppéken a szarmaták érkezése előtt?

2. Kelták. Nyugat- és Közép-Európa területén a Római Birodalom szomszédjai a **kelták** voltak. A mai ukrán területek közül Kárpátalján éltek kelták.

A mai Franciaország területén élő keltákat a rómaiak **galloknak** nevezték. Velük harcolt Iulius Caesar. A mai Nagy-Britannia területén élő keltákat pedig **britonoknak** (**briteknek**) nevezték.

A kelta törzsek nagyon harcosak voltak. Harcoltak egymással és megtámadták a szomszédos népeket és törzseket is. A kelták között női harcosok is voltak. A legismertebb közülük Boudica – a kelet-britanniai kelták királynője. Az i. sz. 60-ban lázadást szított a hódító rómaiak ellen, azonban vereséget szenvedett.

Delfinszobor aranyból és kristályból a szarmata Nogajcsi kurgánból. I. e. I. század.

Szarmata aranykorona a Novocserkaszi kurgánból.

Szarmata harcosok.

Kelta lakóépület rekonstrukciója. A falak agyaggal tapasztott vesszőből készültek, a tetőt szalmával fedték. A ház közepén tűzhely állt, ahol az ételt készítették.

A kelták földművesek voltak. Megerősített településeken élt, amelyeket magaslatokon építettek fel. Ahogy nőtt a település és a környező földek már nem tudták biztosítani a lakosok ellátását, a népesség egy része új helyre vándorolt. Így népesítették be a kelták az európai területeket.

A kelta törzsek törzsi gyűlésen választották meg a vezéreket, akik a harcosokat irányították. Szükség esetén (például háborúskodás idején) a törzsek egyesültek és királyt vagy királynőt választottak.

Minden kelta törzs tisztelte a **druidákat**. A druidák papok voltak. Szertartásokat vezettek, amelyek arra szolgáltak, hogy biztosítsák a törzs túlélését, valamint kezükben volt az igazságszolgáltatás is. Védtek a törvényeket, a hagyományokat és a múlt emlékezetét.

A kelta kézművesek mesterien bántak a fával, a kővel és a fémmel, tárgyaikat bonyolult mintákkal díszítették.

? Kelta lakóház rekonstruált rajza alapján írjatok rövid fogalmazást a kelta település életéről.

Kelta szarvasisten aranyba mintázott ábrázolása.

Következtetések

- A Római Birodalom időszakában a mai ukrán sztyeppéken szarmaták éltek.
- A szarmaták nehéz páncélba öltözött lovas harcosaikról váltak híressé.
- Nyugat- és Közép-Európa területén Róma szomszédjai a kelta törzsek voltak, melyek letelepedett életmódot folytattak és zömmel földműveléssel foglalkoztak.

Kérdések és feladatok

1. Kik azok a szarmaták? Hol és mikor éltek?
2. Kiket neveznek druidáknak? Milyen szerepet tölthettek be a kelta társadalomban?
3. Írjatok rövid fogalmazást azokról a népekről és törzsekről, amelyek különböző időkből a Római Birodalom határai mentén éltek. Nézzetek utána annak, hogyan hatott rájuk ez a szomszédság és mit vett át tőlük a Római Birodalom.

Kelta arany díszes nyakpánt.

51.§ A Római Birodalom hanyatlása

1. A birodalom hanyatlása. Marcus Aurelius utóda **Commodus** császár lett, aki híján volt a politikusi képességeknek. Ráadásul a kortársak örültnek tartották. Több császár is következett utána, mindegyiküket letaszították a trónról, ha nem feleltek meg a nemesség elvárásainak. Így az a kormányzási forma, ami Augustus császár idején kialakult és az erős császár személyére épült, működésképtelenné vált.

A III. században megrekedt a Római Birodalom területi gyarapodása, a birodalom válságot élt át. Ennek legfőbb oka az államirányítás gyengesége volt. A másik gyengeség az volt, hogy a római gazdaság a rabszolgamunkán alapult. Új hódítások, s ennek következtében új rabszolgák hiányában nem volt kinek megművelni a hatalmas földbirtokokat és nem volt, aki a bányákban dolgozzon. Róma uralkodói igyekeztek magukhoz vonni a provinciák gazdagságát, gyakorlatilag kifosztották azokat, ami gyakorta vezetett elkeseredett felkelésekhez.

A belső nehézségeket azonnal kihasználták Róma szomszédjai: a határ menti provinciák szenvedtek a germán törzsek nyugati, a pártusok keleti betöréseitől. Egy-egy után lázadtak fel a provinciák őslakosai is: a markomannok, a gótok, a frankok, az alemannok, a vandálok. A III. század második felében a rómaiak elhagyták Britanniát, Bajorországot, Galliát és Szíriát.

2. Diocletianus reformjai. **Diocletianus** császár reformokat vezetett be, melyek közül a legjelentősebb a birodalom nyugati és keleti országrészre osztása volt. A reformok egy időre feltartóztatták a birodalom felbomlását és ideiglenes megerősítették a helyzetét.

Diocletianus reformjai (i. sz. 284-305)

- 1) *Politikai reformok.* I. sz. 286-ban a birodalmat megosztották a két társuralkodó között: Diocletianus irányította a keleti és a központi provinciákat Nicomédia központtal, a társuralkodó, Maximianus pedig – a nyugati provinciákat Mediolani központtal. I. sz. 293-ban a társuralkodói rendszert felváltotta a **tetrarchia** (görög szó, jelentése –

EMLÉKEZZETEK VISSZA

1. Rómából mikor lett birodalom?
2. Milyen jogkörei voltak a római császárnak?
3. Nevezzétek meg a rómaiakkal szomszédos népeket.

Commodus császár márvány mellszobra, amely Herkulesként ábrázolja. Commodus kiemelkedő harcosnak tartotta magát, szívesen lépett fel a Colosseum gladiátor arénájában és gyilkolt halomra vadállatokat.

Diocletianus palotája (Split városa Horvátországban). Mai látkép.

Diocletianus márványfeje.

Diocletianus katonai reformjai megfosztották a provinciák helytartóit a hadsereg parancsnokságától. AZ önkéntes katonai szolgálatot felszámolták. A hadsereg létszáma elérte az 1 millió főt. A légiókat kizárólag hivatásos katonák irányították. A katonai alakulatok parancsnokai közvetlenül az augustusoknak és caesaroknak voltak alárendelve.

négyek uralma), amelynek lényege az volt, hogy ezeket a pozíciókat érdemek alapján lehetett betölteni. Ettől kezdve a Római Birodalmat két császár – Diocletianus és Maximianus és két társceszárr – Galerius és Constantius irányították. Maga Diocletianus a „dominus” (uralkodó) titulust viselte, az általa létrehozott rendszert pedig dominatusnak nevezték.

? Miért osztotta fel a birodalom kormányzását Diocletianus?

- 2) *Közigazgatási reformok.* A régi provinciákat kisebb részekre darabolta szét, így a Római Birodalmat immár 100 új provincia alkotta. Tíz-tizenkét provinciát egy nagyobb egységbe – dioecesisbe soroltak be. Összesen 13 dioecesis volt, élükön helytartók álltak, akik a tetrarcháknak voltak alárendelve. Az új rendszer elválasztotta a katonai és a polgári igazgatást, megkönnyítette a provinciák védelmét és ellenőrzését, meggyengítette a helytartók és a provinciák súlyát.
- 3) *Katonai reformok.* Diocletianus két részre osztotta a római sereget:
 - könnyen mozgatható hadsereg, amellyel mind a négy tetrarcha rendelkezett, részben gyalogosokból, döntően azonban nehézlovasságból tevődött össze;
 - határvédelmi és partvédelmi hadsereg, amely a római éves katonai behívásával jött létre. Itt szolgáltak a barbárok is, akiknek aránya egyre nőtt a római seregben.
- 4) *Pénzreform.* Kivonták a forgalomból az elértéktelenedett és a hamis érméket. 294-től új arany, később pedig ezüst érméket vertek. A reform azonban sikertelen volt. Az új pénzermék gyorsan kikerültek a forgalomból (a lakosság elrejtette a „rosszabb időkre” számítva) és Diocletianus

kénytelen volt visszatérni a kisebb értékű pénzermék veréséhez.

- 5) **Árreform.** 301-ben Diocletianus, az árak elszabadulásának megakadályozása érdekében, rendeletet adott ki az árak maximalizálásáról, amelynek értelmében korlátokat állított fel az élelmiszerek, a szolgáltatások, a használati tárgyak áraira vonatkozóan. Az ártúllépésért vagy az árurejtegetésért halálbüntetés járt. Az egész birodalomban érvényes fizetést is megállapított a munkások, a kézművesek és a hivatalnokok számára. Azonban a rendelet nem tudta megakadályozni az árak növekedését.
- 6) **Adóreform.** 239-290-ben a birodalomban általános népszéjeírást tartottak, hogy megállapítsák az adófizetők számát. Ezt követően bevezették az egyéni adózást. Csak Róma város lakosai mentesültek az adófizetés alól. Az éves adó mértékét ötévente vizsgálták felül.
- 7) **Vallási reform.** A Római Birodalomban kísérlet történt arra, hogy az egész birodalomban érvényes módon bevezessék az uralkodó személyének kultuszát. Diocletianus Zeust választotta védnökének, Maximianus pedig Herkulest. A császárokat istenként tisztelték, szobraik előtt áldozatot mutattak be, „uralkodónak” „istennek” szólították. Ezt elleneztek a keresztények. A keresztények ellen négy rendelet született, amelyekben megtiltották a gyülekezést, parancsba adták templomaik lerombolását és szent könyveik elégetését. A keresztényeknek halálbüntetés terhe alatt meg kellett tagadniuk hitüket.

Következtetések

- A II. század végétől a Római Birodalom elhúzódó válságot élt át.
- A válság okai a kormányzás rendszerének elavulás és a provinciák kifosztásán és a rabszolgamunkán alapuló gazdálkodás hatékonytalansága volt.
- Diocletianus reformjai egy időre javították a birodalom kilátásait.

Kérdések és feladatok

1. Milyen okok vezettek a Római Birodalom válságához?
2. Miben nyilvánult meg a Római Birodalom válsága?
3. Soroljátok fel Diocletianus legfontosabb reformjait. Miként járultak hozzá a válság leküzdéséhez?

Ismeretes, hogy Diocletianus volt az első császár, aki az uralkodás periódusát 20 évben korlátozta és az egyetlen ember volt, aki betartotta ezt a feltételt. Otthagyva az uralkodást, Diocletianus spliti (a mai Horvátország) birtokán telepedett le és elmagányosodva életre az életét. Amikor megpróbálták meggyőzni arról, hogy térjen vissza a hatalomba, az egykori császár így válaszolt: „Ha látnák micsoda káposztát termeltem, nem tennének nekem ilyen ajánlatot!”.

A császár személyes szolgálatában álló pretoriánus katona rekonstruált kinézete. A pretoriánusok erős politikai hatalommal rendelkeztek az ókori Rómában. Több császárt ültettek trónra és fosztottak meg hatalmától. A hagyomány szerint Diocletianus pretoriánusainak parancsnoka Szent Sebestyén volt.

52.§ A Nyugat-római Birodalom bukása

EMLÉKEZZETEK VISSZA

1. Soroljátok fel az ókori római hitvilágának és vallásának alapvető vonásait.
2. Diocletianus császár uralkodása alatt miért üldözték a keresztényeket?

Az állandó üldöztetések miatt a keresztények titokban találkoztak. Ezekre a találkozókra gyakran került sor földalatti helységekből – katakombákban. Ez a körülmény számos pletykára adott okot a rómaiak körében. Így például mivel a keresztények szentáldozása „Jézus testéről és véréből” szól, a rómaiak, akik nem tudták, hogy ezt a kenyeret és a bort jelképezi, azt hitték, hogy a keresztények valóban embert esznek.

313-ban Constantinus császár kiadta a mediolanumi ediktumot, amely egyenjogúsította a kereszténységet más vallásokkal, és megállította a keresztényüldözéseket. **380-ban** I. Theodosius császár a kereszténységet államvallássá tette.

1. Kereszténység. A kereszténység Palesztinában keletkezett Augustus császár uralkodásának időszakában. Ekkoriban született **Názáreti Jézus**, aki arra tanította az embereket, hogy szeressék Istent mindenek felett. Isten fiának nevezte magát, követői messiásnak tartották.

Jézus azt hirdette, hogy a földi hatalom múlandó, az egyetlen örök a mennyország. A római hatalom az új tanítást veszélyesnek ítélte, mivel attól tartott, hogy lázadásra ösztönzi az embereket. Jézust kivégezték, ám tanítványai és követői állították, hogy látták őt a halála után. Isten fiának feltámasztásába vetett hit képezi a **kereszténységnek** nevezett vallás alapját.

Jézus tanítványai – az **apostolok** – terjesztették tanításait az egész birodalomban. Azt hirdették, hogy az új vallás befogad bárkit, aki hajlandó megkeresztelkedni. A hatalom üldözte a keresztényeket, számosan közülük mártírhálált haltak, ám ez nem akadályozta meg, hogy a kereszténység 300 év alatt elterjedjen Egyiptomban, Szíriában, Kis-Ázsiában, Görögországban, a birodalom más részein. Egyiptomban a keresztények egy része elvonult a sivatagba, hogy ily módon elkerülje az üldöztetést, és elkülönült életet élt. Ennek köszönhetően jelentek meg az első szerzetesek és kolostorok.

- ?
- 1) Mi a kereszténység alapvető hittétele?
 - 2) Kik az apostolok?

2. Nagy Constantinus uralkodása. Diocletianus utóda **Constantinus** császár volt, aki igyekezett feltámasztani a birodalmat, támaszkodva a kereszténység egyre növekvő befolyására. A birodalom új kultúrájának alapját volt hivatott képezni, ami elősegítette volna az egyesülést. Egybegyűjtötte a püspököket és megbízta őket a dogmák (tanítások) kidolgozásával és egy erős egyházszervezet létrehozásával. Erre **325-ben** a niceai (nikaiai) zsinaton, a keresztény egyház első általános gyűlésén került sor. Ezen elfogadták a **niceai hitvallást** – a keresztény dogmák összefoglalását, melyet minden hívő elfogad. Ez lehetővé tette a vallás és az egyház szétaprózódását egymással ellenséges szervezetekre.

Constantinus császár bronzszobra a yorki katedrális mellett (Nagy-Britannia). Felirata egy legendát örökít meg. Egy fontos csata előtt Constantinus álmos látott, amelyben az égen jelet látott Jézus Krisztus nevével és ezzel a felirattal – „E jelben győzni fogsz”. Constantinus parancsba adta, hogy a jelet fessék fel katonái pajzsára, s abban a csatában valóban győzelmet aratott.

Hal és Jézus nevének anagrammája – az első keresztények által használt jelképek.

Constantinus elfogadóan viszonyult a keresztényekhez, akikről úgy vélte, hogy erkölcsileg kevésbé romlottak és kevésbé haszonelvűek, mint a rómaiak. A kereszténységet államvallássá tette és támogatta az egyházat. Ő maga azonban csak halála előtt vette fel a kereszténységet.

330-ban Constantinus a birodalom székhelyét Rómából áthelyezte Bizáncba, ám ez a lépés tovább bonyolította a birodalom helyzetét és felgyorsította bukását. Mindeközben az új főváros, amely a császárról kapta a Konstantinápoly nevet, egyre gazdagodott és méreteit és pompáját tekintve semmivel sem maradt el Rómától.

? Ki és mikor helyezte át a Római Birodalom fővárosát egy bizánci városba?

3. A Nyugat-római Birodalom bukása. 395-ben I. Theodosius császár felosztotta a birodalmat két fia között, abban bízva, hogy így jobban megvédhetők a birodalom határai. Így keletkezett a **Nyugat-római Birodalom** és a **Kelet-római Birodalom**.

A Római Birodalomban egyre nagyobb lett a barbárok aránya. A császárok engedélyével telepedtek a birodalom területére és szolgáltak a római hadseregben, amiért fizetséget kaptak. Ugyanakkor a barbárok másik része továbbra is kívülről támadta a birodalmat és harcolt annak védőivel – akik szintén barbárok voltak. A barbár törzsek az ázsiai sztyeppékről érkező nomád hunok nyomására a birodalom nyugati felébe költöztek. Rövidesen a Nyugat-római Biroda-

I. Theodosius – az egységes Római Birodalom utolsó császára.

A rómaiak és szövetségeseik – a barbárok a catalaunumi csatában. Kortárs rajz.

Hun lovas.
Kortárs rajz.

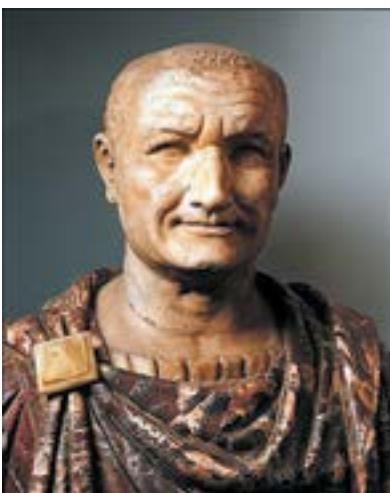
lom szembetalálta magát a hun hódítókkal. **451-ben** Gallia területén került sor a **catalaunumi csatára**. A rómaiakat **Flavius Aëtius** irányította, a hunok élén **Attila** vezér állt. A csatának nem volt győztese, ám a rómaiaknak sikerült egy időre megállítaniuk a hunokat. Ez azonban nem segített a birodalom megmentésében. Rómát kétszer is kifosztották a barbárok, **410-ben a gótok**, **455-ben pedig a vandálok**. **476-ban** Odoaker gót hadvezér rákényszerítette **Romulus Augustulus** császárt, hogy lemondjon a trónról. A következő évtizedekben a Nyugat-római Birodalom területét **barbár királyságok** uralták, amelyek a későbbiekben létrehozták a középkori európai államokat.

A Kelet-római Birodalom még ezer évig fennállt **Bizánci Birodalom** néven.

Következtetések

- Az új vallás – a kereszténység 300 év alatt terjedt el a Római Birodalomban.
- 395-ben a Római Birodalmat két részre osztották. Így keletkezett a Nyugat-római Birodalom és a Kelet-római Birodalom.
- 476-ot tartják a Nyugat-római Birodalom bukása évének.

Romulus Augustulus – a Nyugat-Római Birodalom utolsó császára.

Kérdések és feladatok

1. Milyen volt a keresztények sorsa addig, amíg egyenjogúakká nem váltak a többi vallás képviselőivel?
2. Constantinus miért fordított nagy figyelmet a keresztény egyház kiépítésére?
3. Milyen körülmények között omlott össze a Nyugat-római Birodalom?

53.§ A szlávok és szomszédjaik

1. A szlávok története. Az ukránok elődei – a szláv törzsek – történetének kezdetei az ókori Görögország és Róma virágkorával estek egybe. A szlávok Kelet-Európa őslakosai, azaz helybeliek.

A régészek bebizonyították, hogy a szlávok ősei a mai Ukrajna erdős és erdős-sztyeppés területen éltek a bronzkortól kezdve. A sztyepei nomádok: kimmerek, szkíták, szarmaták, gótok, hunok szomszédai voltak.

EMLÉKEZZETEK VISSZA

1. Mikor bomlott fel a Nyugat-római Birodalom?
2. Kik a kimmerek, a szarmaták és a szkíták? Hol és mikor éltek?

A mai ukrán területek a nagy népvándorlás korában a II-V. századokban.

- ?
- 1) Mely folyók völgyében található a szlávok őshazája? Milyen irányban telepedtek szét az V-VII. századokban?
 - 2) Hogy nevezték a legnagyobb szláv törzseket a VI. században?
 - 3) Milyen irányban vándoroltak a hunok és a gótok?
 - 4) Mutassátok meg a térképen, hol éltek az antok. Mely folyók völgyében volt a lakóterületük?

Szláv gazdaság. Kortárs rajz.

Ókori szláv település mai rekonstrukciója.

Nagy szláv szétvándorlás – az ókori szlávok szétszóródásának folyamata Kelet-, Közép- és Dél-Európában az V-VII. századokban, amely része volt a nagy népvándorlás folyamatának.

Eke. Kortárs rajz.

Az. i. e. IV-VI. századokban a szkíták meghódították a szlávokat, arra kényszerítve őket, hogy adót fizessenek rabszolgák és gabona formájában.

Az ókori történészek, mint például Tacitus, a szlávokat **venétek** néven emlegették. A II. században a mai Volinytól keletre megjelentek a gótok germán törzsei, amelyek pusztították a szlávokat, s területükön keresztül, a Déli-Bug völgyében jutott el a Fekete-tenger melléki sztyeppékre. A gótok elől menekülő venétek a Dnyeszter mente és a Dnyeper mente felé húzódtak. Ily módon a szlávok településterületét a gótok kettévágták keleti és nyugati részre. A két területrészlakói különfejlődtek, sajátos vonásokkal, ami végeredményben a Dnyeper menti antok és a Dnyeszter menti és volinyi szklavinok kialakulásához. Az antokhoz kötődik az **Ant Szövetség** elnevezésű katonai-politikai szövetség. A neves ukrán történész, Mihajlo Hruszevszkij úgy vélte, hogy az antok a mai ukránok ősei.

A IV. század végéig a mai Ukrajna területén kevert szláv-gót-szarmata kultúra (a csernyahov kultúra) terjedt el. A **nagy népvándorlás** okozta a hanyatlását, amikor **375-ben** a hunok betörték a Fekete-tenger menti sztyeppékre. A népvándorlás szinte egész Európát érintette és döntő mértékben megváltoztatta politikai, kulturális arculatát és népességét.

A népvándorlás része volt a **nagy szláv szétvándorlás** az **V-VII. századokban**. Először az antok és a szklavinok keltek át a Duna dél partjára és telepedtek le a Balkán bizánci birtokú területein. Ők a déli szlávok elődei. A szklavinok egy része nyugatra indult, elérve az Odera és az Elba folyókat – belőlük lettek a nyugati szlávok. Azok a szlávok, akik a Dnyeper menti területeken maradtak, a mai keleti szlávok ősei. A gótok többsége nyugat felé vette az irányt, elérték a mai Spanyolország területét, kisebb csoportjuk pedig a krími hegyekben telepedett le.

- ?**
- 1) Kik az antok és a szklavinok? Hol éltek?
 - 2) Mikor volt a nagy népvándorlás?

2. Gazdálkodás. A szlávok letelepedett életmódot folytattak. Rozsot, búzát, árpát, zabot, kölest, babféléket termesztettek.

Termesztettek zöldségféléket is – répát (ugyanolyan elterjedt volt, mint napjainkban a burgonya), retket, hagymát, foghagymát, káposztát. Ezenkívül természetek lent, kendert, melyekből szövetet készítettek.

A szlávok az i. e. I. évezredben kétféle földművelést folytattak: az **égetéses-irtásos földművelést** és az forgatásos földművelést. Az égetéses-irtásos földművelés az erdős övezetekben volt elterjedt. A munkamenet az volt, hogy az első évben kivágták a fákat, eltávolították a fák gyökereit. Amint a fák kiszáradtak, felgyújtották azokat. Az így kapott földet boronálták, összekeverték a hamu a felső talajréteggel, majd elvetették a gabonát. Az ily módon megművelt föld gazdag termést hozott három-négy éven keresztül. Ezután új erdőterületet tisztítottak meg, a régi termőföldet pedig hátrahagyták.

Forgatásos művelést az erdős-sztyeppés övezetekben alkalmaztak. A termőföldet több éven keresztül bevetették, majd amikor kimerült, tovább mentek egy új termőterületre. A föld megműveléséhez vas élű ekét használtak.

A földművelés mellett a keleti szlávok gazdálkodásában fontos szerepe volt az állattartásnak is. Lovakat, szarvasmarhát, sertést, kecskét, birkát, baromfit tenyésztettek.

A szlávok foglalkoztak halászattal és vadászattal. A környező erdőkben sok volt a vadállat és a madár, a folyókban a hal. Kisegítő foglalkozás volt a vadméhek mézének begyűjtése.

? Soroljátok fel az ókori szlávok gazdálkodási tevékenységeit.

A szlávokat mint etnikai közösségeket számos archeológiai kultúra képviseli: **belogradovi, csernoleszki, zaru-bai, csernyahovi, kijevi**. Közülük kiemelkedik a csernyahovi kultúra a II-V. századból. Római-provinciai kultúrának tartják, mert a Rómával való szomszédságnak köszönhetően tökéletesedett a földművelés technikája, fejlődött a kézművészet (jelent meg az üveggéztetés, az ékszerkészítés stb.) és a kereskedelem.

3. Település és lakóház. A szláv települések folyók partján, dombokon épültek. A települések kicsi voltak, legtöbbször erődítés nélkül. Erődített települések azokon a részeken épültek, ahol gyakoriak voltak a nomád támadások.

A legelterjedtebb lakóháztípus a földkunyó és az agyaggal tapasztott félföldkunyó, valamint a tapasztott kunyhó volt. A tetőt szalmával vagy náddal fedték. A berendezés igen szerény volt: lóca a fal mentén, asztal, fekhely, kályha (időnként nyílt tűztér). A lakóterek szomszédságában akár két méter mélységű háztartási gödröt ástak.

Cserépedények a csernyahovi kultúrából.

A zarubai kultúra edényei.

A csernyahovi kultúra lakóépületének mai rekonstrukciója.

Szvarog.
Andrij Siskin festménye.

Sztribog.
Andrij Siskin festménye.

Volhv.
Andrij Siskin festménye.

4. Vallás. Nem tudjuk pontosan, hogy volt-e a szlávoknak és az elődeiknek írásbeliségük. Éppen ezért a kultúrájukkal és a vallásukkal kapcsolatban igen kevés információval rendelkezünk.

A szlávok sok istenben, szellemben, természetfölötti lényben hittek. A szlávok, sok más néphez hasonlóan, úgy vélték, hogy a világmindenség három részből áll: felső – égi világból, középső – földi világból és alsó – földalatti világból. Az égben laktak az istenek és a jó szellemek, a földön – az emberek és a különféle mitikus lények, a földalatti világban pedig az ártó szellemek és a halottak tartózkodtak.

Az égi világban Szvarog és Sztribog uralkodott. Ha a főisteneknek jó kedve volt, az égbolt nyugodt, derűs, tiszta volt. Ha pedig az főisten haragudott, akkor a sötét, viharos erők szabadultak el, aminek kimenetele lehetett jó is, rossz is.

Az ég és a föld közötti világban éltek a főistenek fiai. **Dazsbog**, Szvarog fia a napfény, a napmeleg, a termékenység istene volt. Ő volt a földművesek és a közrend védelmezője. **Perun**, Sztribog fia, a mennydörgés istene volt. A szlávok a háború istenének is tartották. Perun szekéren közlekedett az égbolton. Kerekei fénylő nyomot hagytak az égen, a mennydörgés pedig nem más, mint az a hang, amit a kerekek forgás közben adnak ki.

Az alvilág legfontosabb lényei **Rod** – a föld és minden élő ura, és **Velesz** – a túlvilág ura.

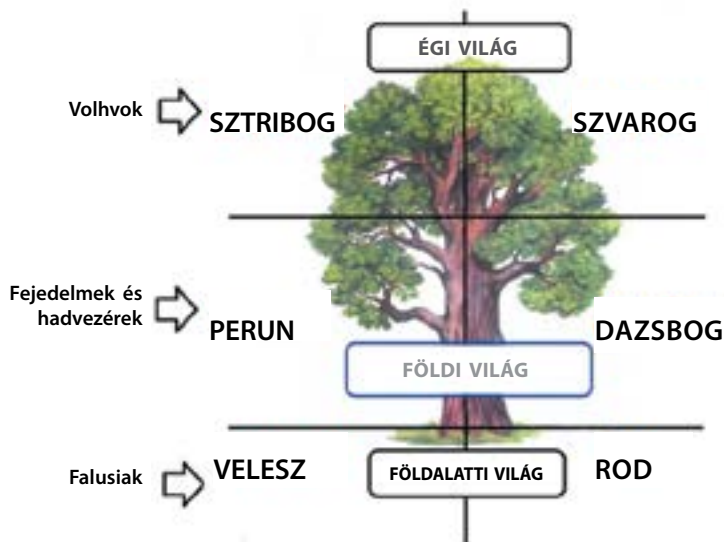
A túlvilági istenek közé tartott, valószínűleg, a **Nedves Földanya** – a föld, a termés istennője, minden élő anyja. **Mokos** istennő közvetített az égi, a földi és a túlvilág között.

Az istenek köre nem volt állandó a szláv történelem során. A gazdasági, valamint a társadalmi-politikai életben bekövetkezett változások megváltoztatták az istenek hierarchiáját is: a legnagyobb tisztelet a középső világ isteneire szállt, akiktől közvetlenül függött a törzs élete. EZ a folyamat felerősödött a nagy népvándorlás idején. Többek között jelentősen megváltozott Velesz kultusza: az állattartás, majd pedig a kereskedelem istene lett. Az ókorban a szlávoknál sokszor a háziállat volt a fizetség, ezért Velesz a kereskedők és a szerződő felek védnökévé vált. Ezenkívül ő lett a termés istene is, mivel, ahogy a szlávok képzeltek, a földbe temetett ősök védelmezik a termést. Aratáskor Velesz számára mindig otthagyták az utolsó kalászt.

Veleszhez köthető a **volhvok** titkos tudása is. Volhvoknak a papokat nevezték.

? Soroljátok fel az ókori szlávok ismertebb isteneit.

A katonai vezetők és a katonaság megjelenése és az államhatalom alapjainak lerakása vezetett oda, hogy az I. évezred második felében a legfőbb istennek Perunt kezdték tartani. Valószínűleg erre utalt Kaiszareiai Prokopiosz bizánci történétíró, amikor arról írt, hogy az antok és a szklavinok „úgy vélik, hogy csak egyetlen isten – a szikrapattintó birtokolja az egész világot, és ezért bikákat és egyéb állatokat áldoznak neki”.

A szlávok legfőbb istenei.

Dazsbog.
Andrij Siskin festménye.

Mennydörgő Perun.
Andrij Siskin festménye.

Velesz.
Andrij Siskin festménye.

Következtetések

- A szlávok a mai Ukrajna erdős és erdős-sztyeppés területeinek őslakói. Az ókori történétírók venéteknek nevezték őket.
- A nagy népvándorlás része volt a nagy szláv szétvándorlás az V-VII. századokban.
- A szlávok letelepedett életmódot folytattak. Földműveléssel, állattartással, valamint halászattal, vadászattal és mézgyűjtéssel foglalkoztak. Fontos szerepet töltött be az életükben a sokistenhit.

Kérdések és feladatok

1. Mi az a nagy népvándorlás? Mely eseménnyel veszi kezdetét?
2. Hol éltek a szlávok a szétvándorlás előtt?
3. Miért vált Perun – a harcosok istene a szlávok legfőbb istenévé az I. század második felében?

A tudásszint ellenőrzése

1. változat

2. változat

1

2

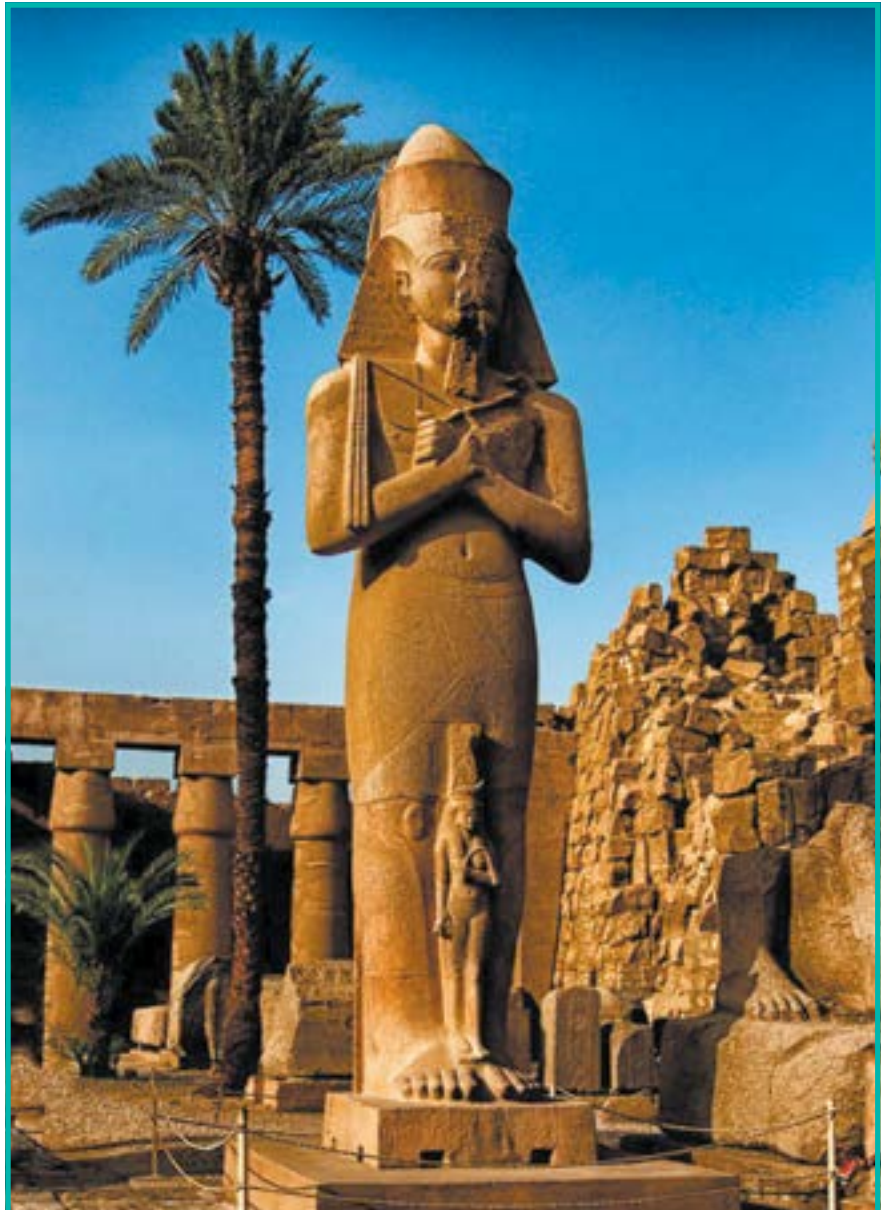
1. Nevezzétek meg az ókori Róma történelmének három szakaszát.
2. Milyen két nagy csoportra oszlott Róma lakossága?
3. Minek köszönhetően jutott Róma hatalmas területi nyereségekhez?
4. Soroljátok fel, milyen okok vezettek a római köztársaság válságához az i. e. I. században.
5. Ki volt Gaius Iulius Caesar?
6. Milyen eseményhez kötötték az ókori rómaiak az időszámítás kezdetét?
7. Ki volt Róma első császára? Mi volt a hivatalos titulusa?
8. Miért nevezték a rómaiakat „kásaevőknek”?
9. Miben nyilvánult meg a Római Birodalom válsága?
10. Soroljátok fel azokat a népeket, amelyek a Római Birodalom határai mentén éltek.
11. Kik a szlávok? Soroljátok fel, milyen alapvető foglalkozásokat űztek. Milyen isteneket tiszteltek?
12. Tegyétek kronológiai rendbe a következő eseményeket.
 - A Római Birodalom válsága
 - Jézus Krisztus születése
 - A Római Birodalom összes lakója megkapja a polgárjogot
 - A Római Birodalom két részre osztása
 - A kereszténység hivatalos elismerése
13. Töltsétek ki a táblázatot a római köztársaság igazgatásáról.

Megnevezés	Jogkör
Senatus	
Két konzul	
Népgyűlés	
Katonai tribunus	

14. Feladatmegoldás illusztrációk segítségével.
Melyik rajz ábrázol római legionáriust, és melyik – egy gladiátort? Magyarazzátok el, miről ismerhetők fel.

A tananyag összefoglalása

AZ ÓKORI CIVILIZÁCIÓK, KULTÚRÁK, NÉPEK TÖRTÉNELMI ÖRÖKSÉGE

54.§ Az ókori civilizációk, kultúrák, népek történelmi öröksége

Az első emberek Észak-Amerika területén 12 ezer évvel ezelőtt. Kortárs rajz.

Neolitikumi kőbalta.

Paleolitikumi nőalak, melyet willendorfi vénuszként ismerünk.

1. Az ókori és a mai civilizációk. A történelem tanulmányozása során az emberré válás előtt álló előemberektől eljutottunk a nagy birodalom – Róma bukásához és az ukrán nép kialakulásának kezdetéhez.

Megtudhattátok, hogy a nagyon hosszúra nyúlt óskor legfontosabb eredménye a mai ember kialakulása volt. Az emberről kiderült, hogy alkotó lény. Megismerte, majd maga is alakította a természetet, kifejezte hozzá való viszonyát a vallás és a művészetek segítségével. Az ember megtanulta a földművelést, az állattartást, megtanult házakat és városokat építeni.

Az **i. e. IV-III. évezred** fordulóján létrejöttek az első civilizációk és az első államok. Az emberiség nagy találmánya volt az írásbeliség, az emberek megtanultak nagy közösségekben élni, összeegyeztetni az érdekeiket más emberek érdekeivel.

Minden civilizáció a maga nemében egyedülálló volt, ugyanakkor felfedezhetünk azonos vonásokat is. Az i. e. VI. században az ókori népek életében hatalmas változások következtek be. Perzsiában, Indiában, Kínában új vallások jelentek meg – a zoroasztriánus hit, a buddhizmus és a konfucianizmus, Görögországban pedig megszületett a filozófia. Az ókori népek nagy szellemi előrelépése volt ez, ami soha nem tapasztalt magaslatokba röpítette a kultúrát.

A mai civilizáció szorosan kapcsolódik az ókori világhoz, ahonnan a népek és államok, nyelvek és kultúrák a kezdetüket veszik.

Az európai civilizáció, amely része a mai világcivilizációnak, kezdeteit az ókor, az antikvitás kulturális és politikai hagyományaiban gyökerezik, és ebből a korból ered az egyik világvallás is – a kereszténység. A mai kínai civilizációban tovább él a konfucianizmus, Délkelet-Ázsiában pedig a buddhizmus.

A „civilizáció” szó ókori latin gyökerekkel rendelkezik, ugyanúgy, mint a „kultúra”, „alkotmány”, „köztársaság” fogalmak. Az ókori Görögországból hagyományozódtak ránk az olyan jelenségek, mint a „politika”, „demokrácia”, „filozófia”, „stratégia”.

Paleolitikumi lóábrázolás a franciaországi Lascaux-i barlangból.

Tripoljei lakóházak mai rekonstrukciója.

Görögországban értették meg először, hogy „mindennek mértéke az ember”, és Rómában kísérelték meg először megalapozni és védelmezni az emberi jogokat. Az ókori világ mutatott példákat a köztársasági berendezkedésre, a demokráciára, megmutatta milyen a valódi polgár, aki képes bölcsen összeegyeztetni jogait és kötelezettségeit. Az ókori civilizációkban fektették le számos mai tudomány alapjait – úgy mint a matematika és a csillagászat, az orvostudomány és a fizika, a történettudomány és a filozófia. Nekik voltak először elképzeléseik a szépről, amit továbbörökített a művészet, megszületett az építészet és a színház, a költészet és a zene. A mai irodalom elképzelhetetlen az ókori jellemek és mitológiák ismerete nélkül.

Az ókor története azt példázza, milyen eredményesen tudnak együttműködni a különböző civilizációk. Manapság különösen erőteljesen érzékeljük az emberiség egységét. A technika, a közlekedés, a tömegtájékoztatás fejlődésének eredményeképpen a népek, országok szorosan összekapcsolódnak. A fontos események egyetlen pillanat alatt az egész bolygón közkinccsé válhatnak. A komputertechnikának köszönhetően a Földet információs és tudásháló szövi be. Létrejött az informatikán alapuló egységes civilizáció, ami globálisnak, vagy világcivilizációnak nevezünk.

Ugyanakkor azt sem felejthetjük el, hogy mindezek az eredmények nem születhettek volna meg az első tengerhajózók, csillagászok, tudósok bátorsága, önfeláldozása, találékony-sága nélkül. Megtanulták nem csak látni, hanem elemezni is a környező világot, kockázatot vállalva fedezték fel az új világokat, miközben csak a csillagok után és soha nem látott

A világ legrégebb ismert asztali játéka a sumer Úr városából..

Terrakotta játék dobókockák Mohendzsodáróból..

Falfestmény részlet Ehnaton fáraó sírkamrájából.

Nofertiti egyiptomi királyné – Ehnaton fáraó feleségének mellszobra.

Pazuzu, az asszír ártó démon szobra

kincsekről szóló legendák nyomában indulhattak el. A történelem első polgárainak meg kellett védeniük otthonaikat az ellenségtől, amelyiket legyőzhetetlennek gondoltak.

2. Az ókori civilizációk és népek öröksége.

Egyiptom

- a világ csodái – a piramisok és a nagy szfinx
- a földművelést segítő szerteágazó öntözőrendszer
- felhalmozott tudás az orvoslás, a csillagászat, a matematika területén
- a hieroglif írás megalkotása
- a papirusz és a színes tinta feltalálása
- összetett vallási és mitológiai világkép kialakítása
- számos, a háztartásban használatos felfedezés, mint például a kozmetikumok, sebészeszközök, ollók és fogszta

Mezopotámia (Két folyó háza)

- Sumer – a legősibb civilizáció, itt alakultak ki a legősibb városállamok
- a zikkuratok megépítése
- a földművelést segítő szerteágazó öntözőrendszer
- az első írott törvények
- a kerék feltalálása
- írásrendszer kialakítása – ékírás
- könyvtár létrehozása
- az első asztali játék feltalálása

Asszírnia

- az ókori kelet első birodalmának megalapítása, amelyet katonai erővel tartottak fenn
- fegyvernemekre osztott, hatalmas hivatásos hadsereg
- vasból készült fegyverek tömeges használata
- a korszak legnagyobb könyvtárának létrehozása agyagkönyvekből

Perzsia

- az ókori kelet legnagyobb és leghatalmasabb birodalmának létrehozása
- állam által épített utak („királyi utak”)
- a vallás létrejötte – zoroasztrizmus

Fönícia

- az első ábécé megalkotása
- a bíborfesték, az átlátszó üveg feltalálása
- a tengerhajózás fejlődése – Afrika első ismert körülhajózása

Az Erechtheion templom Athénban. Mai látkép.

A hellén Palmúra város romjai. Mai látkép.

- a Földközi-tenger partvidékének gyarmatosítása, és az ólommal való világkereskedelem a mai Nagy-Britannitól Perzsiáig
- Karthágó városállam alapítása

Izrael

- a monoteista vallás kialakulása
- A Biblia első részének – az Ószövetségnek a megalkotása
- a jeruzsálemi templom építése

India

- megtervezett városépítészet közművekkel (vízvezeték, csatorna)
- a harappai kultúrából származó dobókocka
- szanszkrit – az egykor egységes indoeurópai nyelv legősibb máig fennmaradt formája
- a legősibb vallásos könyv – a Védák megalkotása
- a buddhizmus – az egyik világvallás keletkezése
- a társadalom varnákra (kasztokra) tagolása, ami a mai napig fennáll
- a mai számok feltalálása
- a sakkjáték feltalálása

Kína

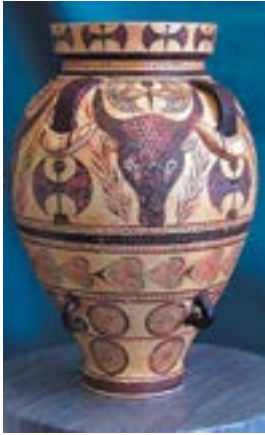
- a kínai nagyfal megépítése és Csin Si Huang-ti császár különleges temetkezése (agyaghadsereg)
- a Csin-dinasztia idején létrejön az első egységes kínai állam
- a taoizmus és a konfucianizmus megjelenése
- a selyem, a papír, a lakk, az iránytű, a metélt tészta, a tea, a kengyel feltalálása
- megteremtették a mai kínai írás alapjait

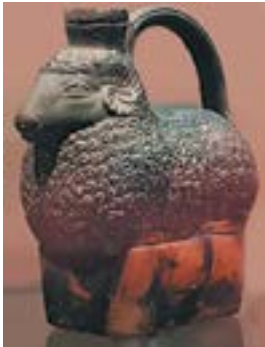
Bikafejű oszlop teteje a perszeopoliszi királyi palotából.

Valóság-hú méretezésű bronz lószobor a Han-dinasztia korából.

Minósi edény. A vázán ábrázolt kettős bárdot labrisznak nevezik.

Kerámia korsó Olbiából.

Oroszlános kapu mely a mükénéi akropoliszba vezetett. Jelenlegi állapot.

Constantinos császár diadalíve Rómában. Jelenlegi állapot.

- kialakult a keletet és nyugatot összekötő nagy selyemút

Görögország

- továbbörökítette a minósi és a mükénéi civilizáció egyes elemeit
- megszületett és fejlődött a mitologikus világkép
- megszülettek a kiemelkedő hősköltemények, az „Iliász” és az „Odüsszeia” (Homérosz)
- a polisz – az önkormányzattal rendelkező város megszületése
- először definiálják a „demokrácia” és a „polgár” fogalmakat
- az építészetben és a szobrászatban olyan kánonokat (szabályokat) alakítanak ki, melyek mind a mai napig használatosak
- megszületett az elv, hogy a törvény előtt mindenki egyenlő
- megszületett a filozófia mint tudomány és megalapozták a többi tudományt
- felépültek az első színházak, megírták az első tragédiákat és komédiákat
- megszületett és fejlődött a szónoklás művészete
- kezdetüket vették az olimpiai játékok
- megszületik Nagy Sándor máig élő hadvezéri nimbusza
- a görög civilizáció és a keleti civilizáció összekapcsolódása, a hellenizmus virágzása, mint következmény – a világkultúra létrejötte

Róma

- a mai nyugat-európai civilizáció alapjainak lerakása
- római jog és fejlett bírászkodás

Karthágói kikötő. Mai rekonstrukció.

- a latin – az orvostudomány, a biológia és a jog nyelve; a latin nyelvtana képezi az alapját az európai nyelvek román (újlatin) csoportjának
- a köztársaság eszméje és berendezkedése
- világbirodalom
- a városi önkormányzatiság kezdetei
- mesteri útépités és vízvezeték építés
- építészeti megoldások – boltív, kupola; a cement használata
- a hadászat művészete
- a társadalom érzékeny kérdéseivel foglalkozó szépirodaloma kereszténység és a keresztény egyház megszületése

Ókori görög márványszobor, Szamothrakéi Niké néven ismert. Nikét, a győzelem istennőjét ábrázolja. Az antik művészet egyik legtükételesebb műalkotásának tartják.

Következtetések

- A tankönyv megismertetett benneteket az emberiség történelmének a kezdetektől, az előemberek megjelenésétől a szlávoknak Európában való nagy szétvándorlásáig terjedő szakaszaival.
- Megismerkedhettetek Mezopotámia, Egyiptom, India, Kína, Görögország, Róma ókori civilizációival.
- Minden civilizáció egyedi kultúrát hozott létre, melyek hatással voltak a mai világ kialakulására.

Kérdések és feladatok

1. Mi az antikvitás?
2. Milyen világvallások alakultak ki az ókorban? Van-e valami közös ezekben a vallásokban?
3. Az ókori kelet, Görögország és Róma milyen találmányokat adott a világnak, amelyeket ma is használunk?

Ókori római mozaik, a mai Izrael területén fedezték föl, a galileai Mona Lisa néven ismert.

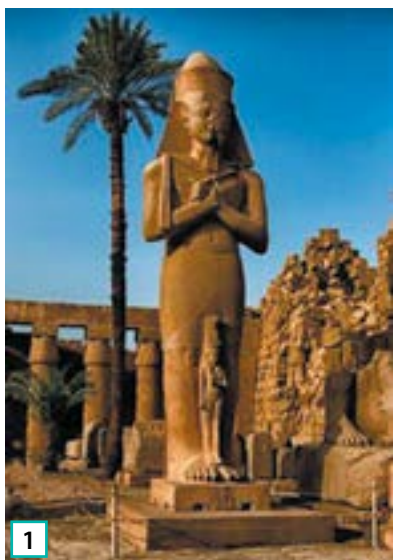
A tudásszint ellenőrzése

1. változat

2. változat

1

1. Beszéljete az emberek eredetéről.
2. Hogyan nevezik latinul a gondolkodó embert?
3. Soroljátok fel mit sikerült elérnie a gondolkodó embernek az első civilizációk megszületéséig.
4. Állítsátok párba a civilizációkat és a folyókat, amelyek völgyében létrejöttek.

1 Tigris és Eufrátesz	A Kínai
2 Nílus	B Egyiptomi
3 Sárga-folyó és Jangce	C Mezopotámiai
4 Indus és Gangesz	D Indiai

5. Emlékezzetek vissza, mi volt a fő elve Hammurapi törvénykönyvének és Szolón jogi reformjának. Mi az, ami ebből áthagyományozódott a jelenre?

6. Az ókori világ mely szépirodalmi alkotásai váltak a mai világkultúra részeivé?

7. Mely ókori civilizációkhoz és milyen módon kötődik hazánk történelme?

8. Feladatmegoldás illusztrációk segítségével.

Soroljátok fel, mely civilizációkhoz tartoznak a képeken ábrázolt műemlékek.

2

3

4

MELLÉKLETEK

Kronológia

4 millió évvel ezelőtt	Az első előember, az ausztralopitekus megjelenése
1 millió évvel ezelőtt	Az előemberek megjelenése a mai Ukrajna területén
120 ezer évvel ezelőtt	A homo sapiens (gondolkodó ember) megjelenése
10 ezer évvel ezelőtt	A termékeny félhold területén kialakul a földművelés és a letelepedett életmód
I. e. 5500-275	A tripoljei kultúra felvirágzása a mai Ukrajna területén
I. e. IV. évezred vége	A mezopotámiai és az egyiptomi civilizációk kialakulása
I. e. 3000 körül	Az egységes egyiptomi állam létrejötte
I. e. III. évezred közepe	A civilizáció kialakulása az Indus völgyében
I. e. II. évezred	Civilizációk kialakulása a mai Görögország és Kína területén
I. e. 1792-1750	Hammurapi babilóniai király uralkodása
I. e. II. évezred közepe	Az árja törzsek betörése Indiába
I. e. XII. század	A dór törzsek betörése a mai Görögország területére
I. e. IX-VII. század	Asszíría virágzása
I. e. 776	Az első olimpiai játékok
I. e. 753	Róma alapítása
I. e. VIII-VI. század	A görög poliszok megjelenése. A nagy görög gyarmatosítás
I. e. VI. század	A buddhizmus keletkezése
I. e. VI. század közepe	A Perzsa Birodalom kialakulása
I. e. 594-593	Szolón reformjai Athénban
I. e. 509	A római köztársaság kialakulása
I. e. 499-459	Perzsa–görög háborúk
I. e. 334-324	Nagy Sándor keleti hadjárata
I. e. III. század	India egyesítése Asóka király alatt
I. e. III-I. század	Róma meghódítja a Földközi-tenger partvidékét
I. e. 264-146	A pun háborúk Róma és Karthágó között
I. e. 221	Az egységes kínai állam létrejötte
I. e. 27 – i. sz. 14	Augustus császár uralkodása
I. sz. I. század	A kereszténység létrejötte
I. sz. I-II. század	A Római Birodalom virágzása
I. sz. II-IV. század	Nagy népvándorlás
I. sz. 395	A Római Birodalom felosztása nyugati és keleti országrészre
I. sz. 451	A catalaunumi csata
I. sz. 476	A Nyugat-római birodalom bukása
I. sz. V-VII. század	A szlávok nagy szétvándorlása

Pap szobra Mohenjo Daróból.

Atheas szkíta király pénzérméje.

Ókori amfora.

Alapvető fogalmak és szakkifejezések

Adók – kötelező beszolgáltatások, amit az emberek az államnak fizetnek. Ennek fejében az állam szavatolja a védelmet és a segítséget.

Állam – a társadalom szervezésének egy módja, amely lehetővé teszi a lakosság megszervezését és irányítását bizonyos területen.

Arisztokrácia (görög szó, jelentése – a legjobbak hatalma) – politikai rendszer, amelyben az irányítás a kiváltságos nemesek kezében van. Széles értelemben – a társadalom gazdag és tanult szűk rétege.

Az ősemler szállásterülete – az a terület amelyen az ősemler hosszabb ideig tartózkodott.

Biblia (görög szó, jelentése: könyvek) – A keresztény vallás szent szövegeit tartalmazó könyv. Két részből áll: Ószövetségből, és Újszövetségből. Az Ószövetség könyvei az i.e. XIII. és I. századok között keletkeztek. Ezek nem csak a keresztény, de a zsidó vallás számára is szentségnek minősülnek. Az Újszövetség az i.sz. 45-140. között keletkezett, a keresztény vallás szent szövegeit tartalmazza.

Birodalom – egységes központtal rendelkező állam, amelyik számos meghódított nép felett uralkodik.

Bronzkor – az emberiség történetének időszaka, amelyet a bronzból készült munkaeszközök és fegyverek jellemeznek. Megjelent ebben az időszakban a nomád állattenyésztés, az írásbeliség, és az állam.

Civilizáció – a társadalom, a gazdálkodás, a kultúra szervezésének sajátos módja, amely konkrét földrajzi területre és időszakra vonatkoztatható. A civilizáció létét jelzik az olyan tényezők, mint a városok, az állam, az írásbeliség.

Család – vérrokonok közössége, akik közösen dolgoznak és együtt birtokolják munkájuk eredményét.

Demokrácia (görög szó, jelentése – a nép uralma) – politikai rendszer, amelyben a hatalmat a nép gyakorolja, a kormányzás választott testületek kezében van.

Démosz – a poliszok polgárai, akik nem voltak nemesi származásúak.

Diktátor – A római köztársaság időszakában egyszemélyi vezető, akit a Szenátus fenyegető veszély esetén nevezett ki. Később – hadvezér, aki magához ragadta a hatalmat Rómában a hadsereg fölötti ellenőrzésnek köszönhetően.

Éra – folytatólagos időszámítás, nagyobb időtáv, mint a korszak vagy az időszak. Például keresztény éra (időszámításunk szerint).

Erkölc – írott és íratlan szabályok rendszerek, amelyek az ember társadalmon belüli magatartását szabályozzák.

Evolúció – a folyamatos átalakulás folyamata. A biológiában ezt a fogalmat használják az élő szervezetek nemzedékről nemzedékre történő átalakulása folyamatának leírására.

Fáraó – az ókori Egyiptom uralkodója.

Freskó – nedves vakolatra festett színes ábrázolás.

Gladiátor – harcos, aki a nézők szórakoztatására küzdött az arénában.

Gyarmat (az ókorban) – egyes nagy népek által idegen területen létrehozott település.

Gyarmatosítás – új települések létrehozása valamely országból érkező telepesek által új területeken.

Hajókészítő üzem – folyó vagy tenger kikötőjében létesített építmény, ahol hajókat készítenek és javítanak.

Hellenizmus – történelmi időszak Nagy Sándor i. e. 323-ban bekövetkezett halálától i. e. 30-ig, amikor az utolsó hellenisztikus államot meghódította a Római Birodalom. A korszak legfontosabb jellemzője az új kultúra kialakulása a görög és a keleti (ázsiai) keveredése által.

Hierarchia – fölé- és alárendeltségi viszony a társadalomban.

Hieroglifa – ókori egyiptomi és kínai írásjelek.

Hivatalnok – az az ember, aki az állam nevében végez igazgatási feladatokat és ezért fizetést kap.

Homo sapiens (gondolkodó ember) - a modern ember biológiai típusa mintegy 120 ezer évvel ezelőtt Afrika területén alakult ki.

Kerámia – kiégetet agyaggal

Kézművesség – a gazdálkodáshoz és az emberek mindennapi élettevékenységéhez szükséges munkaeszközök, használati tárgyak kézzel való elkészítése.

Korai vaskor – történelmi időszak, amikor a munkaeszközök és fegyverek készítése során a vas elkezdte kiszorítani a bronzot.

Korszakolás – a történelmi idő szakaszolása egymást követő időszakokra, melyek mindegyike saját elnevezéssel és jellemző sajátosságokkal rendelkezik.

Kőkor – történelmi korszak, amelyben az ember kőeszközöket használt.

Köztársaság – államforma, amelyben az állami tisztséget betöltők többségét választják.

Kurgán – viszonylag nagy földhalom, ritkábban kőhalom vagyonos személy temetkezése fölött. Ez a fajta temetkezési mód elterjedt volt a sztyeppe népei között.

Légió – a római hadsereg alapvető szervezeti egysége.

Legionárius – a légió katonája.

Magisztrátusok - állami hivatalnokok az ókori Görögországban és Rómában, akik a társadalom belügyeivel foglalkoztak, a nép választotta őket.

- Metropolisz** – város vagy állam, amelynek kirajzott lakosai a gyarmatot alapították; „anyaváros” a gyarmat számára.
- Mitológia** – elképzelések láncolata a környező világról és az azt mozgató erőkről, szóbeli és írásbeli történetek gyűjteménye, amelyek ezen elképzelések alapján keletkeztek.
- Monoteizmus** – egy istenbe vetett hit.
- Mozaik** – színes kövekből kirakott ábrázolás.
- Nagy szláv szétvándorlás** – az ókori szlávok szétszóródásának folyamata Kelet-, Közép- és Dél-Európában az V-VII. századokban, amely része volt a nagy népvándorlás folyamatának.
- Népgyűlés** – polgárok, a közösség vagy az állam gyűlése, amelyen megvitatják a közügyeket, meghozzák a törvényeket, megválasztják a tisztségviselőket stb. Az ókori Görögországban és Rómában a poliszokat vezető testület.
- Öntözőcsatornás földművelés** – a földművelés egy fajtája, amely az öntözéses földművelésen alapszik, amelynek során megteremtik a megművelt talaj öntözéséhez szükséges feltételeket.
- Panteon** – valamelyik vallás istenek csoportja.
- Patriciusok** – Róma gazdag és befolyásos lakóinak rétege, a város alapítóinak leszármazottjai.
- Plebejusok** – Római közrendű lakosai.
- Polgár** – teljes jogú személy az ókori Görögországban és Rómában, aki részt vehetett az állam irányításában, szolgált a hadseregben, adót fizetett.
- Polgárháború** – egy adott társadalom vagy ország különböző csoportjai között a hatalomért folytatott harc.
- Polisz** – városállam az ókori Görögországban és Rómában.
- Politeizmus** – több istenbe vetett hit.
- Politika** (görög szó, jelentése – közélet) – a polisz irányításának művészete.
- Provincia** – Rómától függőségben levő terület az Apennini-félsziget (Itália) területén kívül.
- Reform** – fokozatos gyökeres átalakulás valaminek a megjavítása érdekében.
- Régészeti kultúra** – azoknak a jellemvonásoknak az összessége, amelyek egy adott területen, adott időszakban élő adott emberi közösségre jellemzőek.
- Réz-kőkorszak** – az a történelmi időszak, amikor a kőből készült kőeszközök mellett az emberek elkezdték használni a rézet is, és ékszereket is készítettek rézből, aranyból és ezüsből.
- Szenátus** – az Ókori Róma legfelsőbb államhatalmi szerve
- Szertartás** – hagyományos szimbolikus cselekvések, amelyek jelképes formában fejezik ki a konkrét emberi közösség számára fontos eseményeket.
- Szomszédsági közösség** – nem vérrokon családok közös területen való együttélése, a föld közös megművelése. Valamennyi

nyi család saját földterülettel, és munkaeszközökkel rendelkezett.

Talizmán – tárgy, amelyik az ember hite szerint tulajdonosának sikert hoz, megvédi a veszélyektől.

Társadalmi réteg – a társadalom egy része, amelyhez tartozó személyek többé-kevésbé azonos helyet foglalnak el a társadalmi hierarchiában. Hasonlóak a kötelezettségeik és jogaik.

Társadalom – különböző társadalmi csoportok egyedi módon szervezett állandó közössége.

Törvény – a törvényhozók által meghatározott általánosan érvényes, megkerülhetetlen szabályok.

Törzs – közös származással, nyelvvel, hittel és szokásokkal rendelkező emberek közössége.

Türannisz – egyszemélyi uralkodás a görög poliszokban.

Uralkodó – az az ember, aki öröklés útján adja át a hatalmát utódainak.

Vallás – a társadalomban meglevő hit és hittanítások, valamint szokások, szertartások, életvezetési és magatartási szabályok stb. összessége.

Varna – kaszt (társadalmi csoport) az indiai társadalomban. Összesen négy varna volt: szolgák, földművesek, harcosok, papok. A varnához tartozás öröklődött.

Városállam – állam, amelyet egyetlen város és a környező területek alkotnak.

Vének tanácsa – egy emberi közösség irányító szervezete amely a közösség legidősebb tagjaiból áll.

Vétó – a néptribunus joga az ókori Rómában, amellyel korlátozhatta a konzulok és a Szenátus működését.

Vezér – a katonaság, a törzs vagy a nemzetség vezetője

Vázlatok az önálló munkához a tankönyv és tananyagon kívüli források alapján

Hogyan kell bemutatni egy történelmi személyiséget

1. A történelmi személyiséggel kapcsolatos alapadatok.
 - 1) A történelmi személyiség vezetékneve és keresztnéve. Hol és mikor született?
 - 2) Hol és milyen körülmények között élt, nevelkedett, tanult?
 - 3) Milyen tényezők befolyásolták világnézetének alakulását?
2. Személyes jellemvonások és tulajdonságok.
 - 1) Hogyan hatottak a személyiség személyes tulajdonságai a tevékenységére?
 - 2) Személyes vonásai közül melyek nyerték el a tetszéseket, és melyek nem?
3. A történelmi személyiség tevékenysége.
 - 1) Jellemezzétek a tevékenységét.
 - 2) Milyen sikereket ért el és milyen kudarcok érték?
 - 3) A lakosság mely rétegei támogatták, és melyek nem? Miért?
 - 4) Kik voltak a barátai, és kik az ellenségei? Miért?
 - 5) Milyen következményekkel járt a tevékenysége?
 - 6) Mi az, amiért az emberiség megőrizte az adott személyiség emlékezetét?
4. Személyes viszonyotok a történelmi személyiséghez.
 - 1) Milyen érzéseket vált ki belőletek a tevékenységére?
 - 2) Hogyan viszonyultok az általa alkalmazott módszerekhez? Támasszátok alá érvekkel a véleményeteket..

Hogyan kell rövid tájékoztatót készíteni

1. A tankönyvben olvassátok el a vonatkozó tananyagrészt, amiről a tájékoztatót kell készíteni.
2. Keressetek irodalmat a kérdésre vonatkozóan, amiről a tájékoztatót készítenétek.
3. Készítsetek vázlatot.
4. A vázlat alapján írjátok le a tájékoztatót vagy készítenétek téziseket (tömör tételmondatokat).
5. Gondolkozzatok el azon, mivel tudnátok illusztrálni a mondanivalót.

Hogyan kell rövid fogalmazást írni

1. Válasszátok ki a fogalmazás témáját.
2. Olvassátok el a vonatkozó tananyagrészt a tankönyvben?
3. Dolgozzátok fel a pótlólagos szakirodalmat, emeljétek ki a legfontosabb gondolatokat.
4. A fogalmazásban az általános kérdésektől haladjatok a részletek kifejtéséig.
5. Ügyeljetek arra, hogy a mondatok tartalmilag összefüggőek legyenek.
6. A fogalmazás végén foglaljátok össze a mondanivaló, vonjatok le következtetéseket.

Hogyan kell használni a történelmi forrásokat

1. Tisztázzátok a forrás eredetét.
 - 1) Ki a szerzője?
 - 2) Milyen történelmi körülmények között keletkezett a dokumentum?
 - 3) Tartalma és formája alapján milyen műfajba sorolható a történelmi dokumentum (korabeli résztvevő leírása, a történész utólagos értékelése, jogszabály stb.)??
2. Tisztázzátok, mi a cél a dokumentum megismerésével (ha például valamely történelmi eseménnyel vagy személyiséggel kapcsolatos tudás elmélyítéséről van szó, emlékezzetek vissza, mit tudtok az adott történelmi eseményről, illetve személyiségről).
3. Olvassátok el a dokumentum szövegét, nézzetek utána a benne előforduló fogalmak és terminusok jelentésének.
4. Végezzétek el a dokumentummal kapcsolatos feladatot.

Hogyan kell referátumot készíteni

1. Figyelmesen olvassátok el a referátum témáját.
2. Nézzetek utána pótlólagos forrásoknak a kérdéssel kapcsolatban.
3. Készítsétek el a referátum vázlatát, majd piszkozatban fejtsetek ki minden vázlatpont tartalmát.
 - 1) Bevezetés (miért fontos és aktuális a kiválasztott téma; figyeljetek oda, mit és milyen módon kell kifejteni).
 - 2) Fő rész (a referátum témájának kifejtése).
 - 3) Befejezés (következtetések levonása).
 - 4) Felhasznált irodalom jegyzéke.
4. Írjátok át tisztázatba a referátumot.

Hogyan kell összehasonlítani a különböző véleményeket valamely történelmi jelenségről

1. Határozzátok meg, hogy mi az alapvető gondolata az adott történelmi eseménnyel vagy jelenséggel kapcsolatos vélemények mindegyikének.
2. Gondolkodjatok el azon, hogy a vélemény megformálóját mi motiválta. Véleményetek szerint a megfogalmazott vélemény független-e a személyes érdekektől és szimpátiáktól?
3. Elemezzétek a szerző által felsorakoztatott tényeket és bizonyítékokat.
4. A vélemények közül válasszátok ki azt, amelyik szerintetek a leginkább helytálló.

Kétnyelvű szótár

(Двомовний термінологічний словник)

Állam – держава

Állampolgár – громадянин

Arisztokrácia – аристократія

Biblia – Біблія

Bronzkor – бронзовий вік

Démosz – демос

Demokrácia – демократія

Diktátor – диктатор

Ékírás – клинопис

Népgyűlés – народні збори

Birodalom – імперія

Erkölcс – мораль

Fáraó – фараон

Gladiátor – гладіатори

Gyarmatosítás – колонізація

Kézművesség – ремесло

Hellenizmus – еллінізм

Hieroglifa – ієрогліф

Homo sapiens (gondolkodó ember) – homo sapiens
(людина розумна)

Istenek panteonja – пантеон богів

Kőkor – кам'яний вік

Korai vaskor – ранній залізний вік

Köztársaság – республіка

Légió – легіон

Öntözéses földművelés – іригаційне (зрошувальне)
землеробство

Patrícus – патриції

Plebejusok – плебеї

Polisz – поліс

Őseemberek szálláshelye – стоянка первісних людей

Reform – реформа

Régészeti kultúra – археологічна культура

Rézgókor (eneolitikum) – мідно-кам'яний вік
(енеоліт)

Szertartás – обряд

Nagy szláv széttelepülés – велике розселення
слов'ян

Kurgán – курган

Vének tanácsa – рада старійшин

Társadalmi rétegek – суспільна верства

Társadalom – суспільство

Tartomány – провінція

Terjeszkedés – експансія

Szomszédsági közösség – територіальна (сусідська)
община

Törvény – закон

Törzs – плем'я

Családközösség – родова община

Vallás – релігія

Varna – Варна

Városállam – місто-державна

Mitológia – міфологія

Vezető – вождь

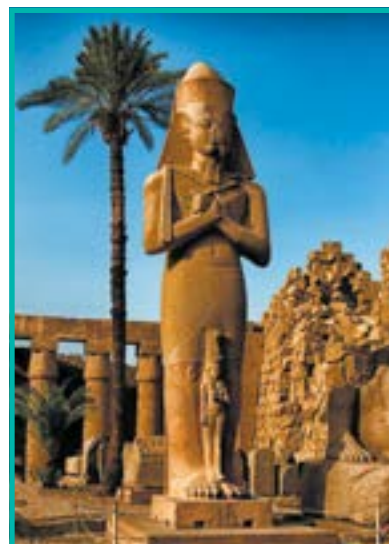
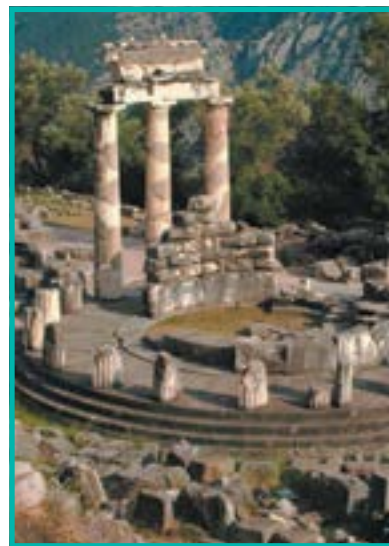
Zsarnokság – тиранія

Tartalom

Bevezetés	3
I. FEJEZET. Ősközösségek. Régészeti kultúrák	7
1.§ Az emberiség evolúciója	8
2.§ Az ember letelepedése	11
3.§ Paleolitikum	14
4.§ Őstársadalom	17
5.§ A paleolitikum művészete	19
6.§ Mezolitikum	21
7.§ Neolitikum	23
8.§ Eneolitikum	26
9.§ Bronzkor	29
Gyakorlati munka.	
Életmód a kőkorszakban	32
A tudásszint ellenőrzése	34
II. FEJEZET. Ókori civilizációk Ázsiában és Afrikában	35
10.§ Mezopotámia – a folyók közötti ország	36
11.§ Városok és hatalom	39
12.§ A bronzkor államai: Sumer és Babilon	42
13.§ A vaskor államai:	
Assíria és a Kaldeus Királyság	45
14.§ Perzsia	49
15.§ Nomádok	51
16.§ Írásbeliség és tudomány Mezopotámiában	54
17.§ Mezopotámia kultúrája	56
A tudásszint ellenőrzése	58
18.§ Egyiptom természeti viszonyai és gazdálkodása	59
19.§ Az ókori Egyiptom társadalma	61
20.§ Mindennapi élet az ókori Egyiptomban	64
21.§ Az ókori Egyiptom történetének szakaszolása	66
22.§ Istenek és templomok	69
23.§ Piramisok	71
Gyakorlati munka. Múmiák az ókori Egyiptomban ..	73
A tudásszint ellenőrzése	75
24.§ Fönícia és Karthágó	76
25.§ Az ókori Izrael (zsidó állam)	79
26.§ A harappai civilizáció	82
27.§ India védikus civilizációja	85
28.§ A kínai civilizáció kialakulása	88
29.§ A Csin-dinasztia és a Han-dinasztia	90
30.§ Kína kultúrája	93
A tudásszint ellenőrzése	96

III. FEJEZET. Az antik civilizáció és szomszédjai	97
31.§ A minószi civilizáció	98
32.§ Görögország	101
33.§ Görög társadalom és mindennapi élet	104
34.§ Család, oktatás és nevelés	106
35.§ Vallás és mitológia.....	109
36.§ Görög gyarmatok	112
37.§ A perzsa–görög háborúk	116
38.§ Spárta	118
39.§ Az athéni demokrácia	121
40.§ Athén művészete és „aranykora”	124
41.§ Nagy Sándor birodalma.....	128
42.§ Hellenizmus.....	133
A tudásszint ellenőrzése.....	136
43.§ Az Appennini-félsziget természeti viszonyai és gazdálkodása. Róma város keletkezése	137
44.§ A római köztársaság	139
45.§ Mindennapi élet a római városokban.....	141
46.§ Vallás és szokások	144
47.§ Róma katonai hódításai. Pun háborúk.....	147
48.§ A Római Birodalom.....	151
49.§ A római kultúra.....	154
Gyakorlati foglalkozás. A rómaiak mindennapi élete a császárság idején.....	157
50.§ Róma szomszéd népei	161
51.§ A Római Birodalom hanyatlása.....	163
52.§ A Nyugat-római Birodalom bukása.....	166
53.§ A szlávok és szomszédjaik	169
A tudásszint ellenőrzése.....	174
 A tananyag összefoglalása. Az ókori civilizációk, kultúrák, népek történelmi öröksége.....	175
54.§ Az ókori civilizációk, kultúrák, népek történelmi öröksége	176
A tudásszint ellenőrzése.....	182
 MELLÉKLETEK	163
Kronológia	163
Alapvető fogalmak és szakkifejezések.....	184
Vázlatok az önálló munkához a tankönyv és tananyagon kívüli források alapján....	188

Feljegyzések a tankönyv használatáról

Sorszám	A tanuló neve	Tanév	Feljegyzések a tankönyv használatáról	
			A tanév elején	A tanév végén
1				
2				
3				
4				
5				

Навчальне видання

ГІСЕМ Олександр Володимирович

ГІСЕМ Ольга Олександрівна

«ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ. ІСТОРІЯ УКРАЇНИ (ІНТЕГРОВАНІЙ КУРС)»
підручник для 6 класу з навчанням угорською мовою
закладів загальної середньої освіти

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Видано за державні кошти. Продаж заборонено

Переклад з української

Перекладачі *Ч. Фединець, І. Сакал*

Угорською мовою

Редактор *І. Сакал*

Коректор *І. Сакал*

Художнє оформлення *В. І. Труфена*

Комп'ютерна верстка *М. Токарюк*

Окремі зображення, що використані в оформленні підручника,
розміщені в мережі Інтернет для вільного використання

Формат 84x108/16. Ум. друк. арк. 20,58. Обл.-вид. арк. 18,3.

Тираж 2167 прим. Зам. №1430.

Видавець і виготовлювач видавничий дім «Букрек»
58000 вул. Радищева, 10, м. Чернівці

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ЧЦ №1 від 10.07.2000 р.
Тел. +38(0372)55-29-43. E-mail: info@bukrek.net
www.bukrek.net